

Celā^{uz}

pagātnes

MEKLĒJUMI

VERSIJAS

izpratni

IDEJAS

VĒSTURES SKOLOTĀJA ROKASGRĀMATA

ZVAIGZĪTE ABC

priekšzināšanas

jēdzieni

aktivitāte

metodiskie
ieteikumi

darbs ar karti

laika līnija

hronoloģija

avoti

darba lapa,
atgādne

jautājumi,
uzdevumi

grūtākie
uzdevumi

mājas darbs

skolēnu darbi

bibliogrāfija

tālākīšanai

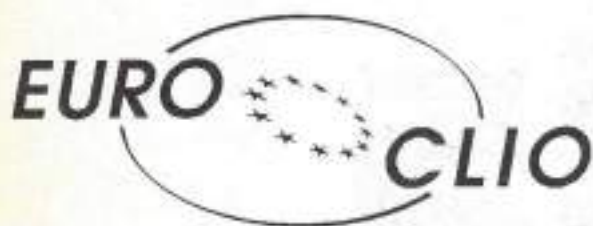
Celā_{uz} pagātnes izpratni

MEKLĒJUMI
VERSIJAS
IDEJAS

**VĒSTURES SKOLOTĀJA
ROKASGRĀMATA**

ZVAIGZNE ABC

Autors tiesības uz šo publikāciju projekta darbības un tā noslēguma laikā pieder
EUROCLIO/MATRA projektam *New Ways to the Past*.
Pēc tam autortiesības pāriet Igaunijas un Latvijas Vēstures skolotāju asociāciju īpašumā.

Projektu *New Ways to the Past* finansē Nīderlandes Ārlietu ministrijas MATRA programma.

CEĻĀ UZ PAGĀTNES IZPRATNI VĒSTURES SKOLOTĀJA ROKASGRĀMATA

*Autori no Igaunijas – Heli Aiaotsa, Reta Kandimä, Merts Kands, Ille Keivo,
Eda Maripü, Ivo Maripü, Eero Medijainen, Mare Oja.*

*Autori no Latvijas – Juris Freibergs, Sarmīte Goldmane, Aija Kļaviņa, Jolanta Kļišāne,
Dzintra Liepiņa, Jelena Rjazanceva, Līgita Straube, Elvīra Viļume.*

*Eksperti – Sirke Ahonema (Somija), Sju Beneta (Anglija), Hūberts Krzins (Nīderlande),
Joke van der Leuw-Roordā (Nīderlande), Jens Makelars (Skotija), Haralds Frodi Skramms (Norvēģija).*

*Konsultanti – Ēvels Bakomis (Lietuva), Konstantīns Bitjukovs (Krievija),
Ieva Gundare (Latvija), Vjačeslavs Sorokins (Krievija).*

*Priekšvārdus no angļu valodas tulkojusi Līva Ozola
I nodaļu no igauņu valodas tulkojusi Ieva Spolīte
Redaktors Juris Goldmanis*

© Latvijas Vēstures skolotāju asociācija, 2000
© Igaunijas Vēstures skolotāju asociācija, 2000

ISBN 9984-17-782-3

SATURS

Priekšvārdi (<i>Sirkke Ahonena, Sju Beneta, Hüberts Kreins, Joke van der Leuva-Roorda, Iens Makelars, Haralds Frodi Skramms</i>)	4
1. EUROCLIO/MATRA projekts vēstures mācīšanai Latvijā un Igaunijā	4
2. No skolas mācību programmas līdz klases stundu plānam	7
3. Vēstures mācīšanās un pasniegšanas veidi	8
I. Izvēles laiks: 20. gs. 20.–30. gadi. (<i>Helī Aiaotsa, Rēta Kandimā, Marts Kahds, Ille Keiva, Eda Maripū, Ivo Maripū, Ēro Medijainens, Mare Oja</i>)	14
Ievads	14
1. Demokrātija un diktatūra Eiropā: politiskā dzīve	16
1.1. 20.–30. gadi – demokrātijas krīze?	16
1.2. Musolīni – totalitārās valsts izveidotājs?	21
1.3. Hitlera nākšana pie varas – nejausība vai neizbēgamība?	28
1.4. Staļins – liels vadonis vai viltīgs intrigants?	34
1.5. Vai autoritārisms bija labākais, ko vēsture varēja piedāvāt?	41
2. Ekonomika, kultūra, izglītība un ikdienas dzīve	46
2.1. Ekonomiskās grūtības – priekšnoteikumi diktatūrai?	46
2.2. Kultūra – radošs darbs vai valstisks pasūtījums?	53
2.3. Izglītība – daudzšķautņaina vai vienveidīga?	61
2.4. Ikdienas dzīve	68
2.5. Sieviete virieša ēnā?	72
3. Starptautiskā sadarbība un konflikti	77
3.1. Versaļas sistēma – zaudētāju sodīšana vai jauna kārtība?	77
3.2. Tautu Savienības radīšana – panākums vai neveiksme?	86
3.3. Vai Hitlera ārpolitika bija sekmīga?	91
3.4. Nomierināšanas politika – uzvarētāji un zaudētāji	96
3.5. Igaunija un Latvija – bandinieki lielajā politikā?	102
II. Laiks bez izvēles: Latvija un Igaunija PSRS sastāvā (<i>Juris Freibergs, Sarmīte Goldmane, Aija Kļaviņa, Dzintra Liepiņa, Jelena Rjazanceva, Ligita Strube, Elvira Vijsone</i>)	105
Ievads	106
1. Ievadtēma: sociālisma sistēma un tās sabrukums	108
2. Ikdienas dzīve	124
3. Darbs	142
4. Politizētā dzīve	156
5. Nacionālais un internacionālais	170
6. Kultūra	184
7. Izglītība	194
8. Sadarboties, pretoties vai vienkārši dzīvot?	198
9. Padomju režīma ietekme – cik ilgi vēl?	208

1. EUROCLIO/MATRA PROJEKTS VĒSTURES MĀCĪŠANAI LATVIJĀ UN IGAUNIJĀ

1.1. ISS PROJEKTA APRAKSTS UN TĀ PRIEKŠVĒSTURE

Pārmaiņas vēstures apmācībā Eiropā

Eiropa ir daudzveidīga pasaules daļa. Tajā ir vairāk nekā četrdesmit valstu – katra ar savu vēsturi. Tomēr uzskati par vēstures pasniegšanas un mācīšanās mērķiem, saturu un pieeju vairumā Eiropas valstu ir apbrīnojami līdzīgi.

Vēstures skolotāji visā Eiropā pamazām atsakās no uzskata, ka jauniešiem jāiemācās no galvas oficiālās un nacionālās vēsturiskās patiesības. Tomēr pagātnes izziņāšana ir vitāli nepieciešama, lai attīstītu jauno cilvēku prātos pagātnes izjūtu jeb vēsturisko apziņu. Jauniešiem jāiepazīst arī vēstures apguves stratēģijas, kuras viņi vēlāk varētu pielietot savā personiskajā dzīvē un profesionālajā karjerā. Vēstures skolotājiem jāieaudzina jauniešos pozitīva attieksme pret demokrātiju. Pētnieciskajā projektā *Jaunatne un vēsture* vairāk nekā 80 % vēstures skolotāju uz jautājumu par to, kādi vēstures mācīšanas mērķi viņiem šķiet vissvarīgākie, atbildēja: "Es vēlos, lai viņi izprot demokrātijas pamatoctības."

Lai gūtu rezultātus šo jauno mērķu sasniegšanā, ir nepieciešama jauna pieeja vēstures apguvei un mācīšanai. Pēdējo divdesmit gadu laikā skolotāju apmācībā, vēstures skolotāju mēnešrakstos un vēstures mācību grāmatās ir vērojami efektīvu mācīšanās un mācīšanas ideju un stratēģiju intensīvi meklējumi. Secinājums ir viens – mācībām ir jānorit daudz aktīvāk. Tā vietā, lai skolotājs visu laiku runātu klases priekšā, skolēniem jāmacās darot, jābūt spējīgiem strādāt patstāvīgi. Viņiem jāizmanto modernās sakaru un informācijas tehnoloģijas, grāmatas, publicistika un citi informācijas avoti. Visumā Eiropas izglītības sistēmā ir vērojama pāreja no apmācības, kur skolotājs ir galvenais zināšanu sniedzējs, uz tādu, kur skolotājs palīdz skolēniem patstāvīgi iegūt zināšanas. Vēstures skolotājam nevajadzētu baidīties no šādas izvēles. Mīts, ka skolēns atceras visu, ko dzirdējis stundā, jau sen ir izgājis. Efektīva mācīšanās un iegaumēšana balstās uz mācību metožu daudzveidību.

Pretruna starp saturu un metodēm, zināšanām un prasmēm

Nozīmīga problēma vēstures mācīšanā Eiropā ir zināšanu apjoma, vēsturisko prasmju, vērtību un attieksmju sabalansēšana mācību programmā. Pēc plašām debatēm par efektīvu mācīšanos un pasniegšanu par XX gadsimta pēdējo gadu desmitu vadmotīvu ir kļuvusi izglītība, kas balstīta uz prasmēm un iemaņām. Vairumā Rietumeiropas valstu pēdējo divdesmit gadu laikā pakāpeniski ir tikušas izmainītas tradicionālās vēstures mācību programmas, kuru pamatā bija konkrēts zināšanu kopums. Lielākā daļa programmu tagad orientētas ne tikai uz skolēnu zināšanu, bet arī prasmju, iemaņu un attieksmju attīstību. Daudzās Eiropas valstīs mācību programmas vēl aizvien lielā mērā balstās uz faktu apjoma apguvi, tomēr arī šajās valstīs skolotāji ir noskaņoti pārskatīt vēstures apmācības mērķus. Vairums vēstures skolotāju nešaubīgi piekrit domai, ka, lai

skolēni dziļāk izprastu pagātnes notikumus, ir radikāli jāmaina darba metodes stundās. Ir jāievieš jaunas pieejas, kas rosinātu skolēnus domāt kritiski, veidot patstāvīgus spriedumus un viedokļus, apgūt demokrātiskas iemaņas un attieksmes.

Pārejot uz vēstures apmācību, kas vairāk balstīta uz prasmēm, ir jāpārskata vecās mācību programmas. Prasmju apgušanai ir nepieciešami papildu avoti, patstāvīgi uzdevumi un aktivitātes, kas prasa daudz vairāk mācību nodarbību laika nekā tradicionālā pieeja. Nav iespējams saglabāt to pašu saturs apjomu, nemainot skolu mācību programmās paredzēto vēstures stundu skaitu.

Katram vēsturniekam ir ļoti grūti izvēlēties, no kura materiāla skolas vēstures programmā atteikties, tāpēc daudzas jaunās mācību programmas vēl aizvien ir saturiski ļoti piesātinātas un grūti izpildāmas. Tādējādi liela daļa saturs tiek apgūta ārpus mācību nodarbībām vai arī uz prasmju un iemaņu apgušanas rēķina. Tikai nedaudzu Eiropas valstu vēstures mācību programmu izstrādātājiem ir izdevies pieņemt sabalansēt saturu ar citām vēstures standarta prasībām. Vēsture ir lielisks mācību priekšmets, tomēr tās ir par daudz! Lai arī kādi mērķi būtu aprakstīti mācību programmā, skolotāja galvenais uzdevums ir pareizi izvēlēties materiālu. Vēsturnieku un vēstures skolotāju strīdi par to, ko vajadzētu mācīt, ir nebeidzami. Vēstures skolotājam ir jāizdara izvēle, un viņš nedrīkst baidīties no tās.

Projekta priekšvēsture

Kopš 1991. gada Baltijas valstis no jauna atklāj savu neseno pagātni. Zinātnieki pēta defikātus un pretrunīgus vēstures jautājumus. Tomēr jaunu faktu un politisko uzskatu ietekmē vēstures interpretācijas bieži mainās. Paies zināms laiks, līdz vēsturnieki, kuri pašī ir izdzīvojuši šo tik sāpīgo neseno pagātni, spēs uz to paraudzīties objektīvi. Patiesās brīvības brīdis pienāk tikai tad, kad cilvēki vairs nav pagātnes gūstekņi, bet gan tur šo pagātni savās rokās.

Skolu vēstures skolotāji nevar gaidīt. Klasēs sēž jaunieši, kas dzīvo tagadnē, kura krasi atšķiras no viņu vecāku un skolotāju bērnības. Vēstures skolotājiem nākas samierināties arī ar to, ka daudzi šobrīd vispār zināmi vēstures fakti nebija pieejami laikā, kad viņi mācījās universitātē. Skolotājiem vēstures stundās tagad jāiztirzā svarīgi jautājumi kā, piemēram, *kādu bija šajai gadsimta Baltijas valstis dzīvojošo cilvēku vēsturiskā loma, iespējas un pierace, un kāpēc pēdējo piecpadsmit gadu laikā dzīve ir tik strauji mainījusies?*

Šis skolotāja rokasgrāmatas galvenais uzdevums ir atdzivināt neseno un vēl neaizmirsto pagātni jauniešu skatījumam, paturot prātā jautājumus: *kas maniem skolēniem jāzina par pagātni, lai dzīvotu nākotnē, un kādi secinājumi būs nozīmīgi 21. gadsimta dzīvojošam cilvēkam?*

Īsa skolotāja rokasgrāmatas priekšvēsture

1996. gada beigās Latvijas un Igaunijas Vēstures skolotāju asociāciju pārstāvji mācību seminārā tikās ar saviem EUROCLIO kolēģiem. Konsultanti no Rietumeiropas valstīm vadīja darba grupas, kurās tika aplūkoti dažādi mācību paņēmieni un stundu uzbūves modeļi. Šī tikšanās kļuva par pamatu sadarbības projektam – visiem Latvijas un Igaunijas vēstures skolotājiem pieejamas skolotāja rokasgrāmatas izveidošanai. Tika nolemts, ka grāmatas saturam jāattiecas uz tematiem: *Demokrātiskās un autoritārās valstis Eiropā laikā no 1920. līdz 1940. gadam un Padomju režīma ietekme uz sabiedrību Baltijas valstīs 1945.–1991. gadā.* Grāmatā jāpiedāvā arī jaunas idejas vēstures mācīšanas un mācīšanās metodikā.

1998. gadā projekts tika apstiprināts un kopīgam darbam triju gadu garumā tika izveidota Igaunijas un Latvijas Vēstures skolotāju asociāciju dalībnieku darba grupa, kurā tika iekļauti arī krievu minoritātes skolās strādājošie vēstures skolotāji. EUROCLIO piedāvāja konsultantus no Anglijas, Somijas, Lietuvas, Norvēģijas, Krievijas un Skotijas. Praktisku apsvērumu dēļ kolektīvs tika sadalīts nacionālajās darba grupās, katrai uzticot vienu tematu. Katrai no tām pievienojās ārvalstu konsultanti. Igaunijas grupa pārsvarā pievērsās tēmai *Demokrātiskās un autoritārās valstis Eiropā laikā no 1920. līdz 1940. gadam*. Latvijas grupa uzņemas atbildību par tēmu *Padomju režīma ietekme uz sabiedrību Baltijas valstīs 1945.–1991. gadā*.

Projekta laikā notika vairāki nacionāli un starptautiski darba semināri, kuros tika apspriesti mērķi, idejas un darba gaita. Tika pieņemts nozīmīgs lēmums izmantot uz problēmām balstītu pieeju, cenšoties vērtēt pagātņi ar atklātu jautājumu palīdzību, meklēt atbildes, kuras prasītu multiperspektīvu izpratni. Skolotāja rokasgrāmata tika radīta 18 mēnešu laikā.

Projekta mērķi

Igaunijas un Latvijas Vēstures skolotāju asociācijas vēlas savās valstīs attīstīt tādu vēstures izglītības sistēmu, kurā tradicionālais zināšanu apguves veids saplūstu ar jaunām pieejām vēstures mācīšanā. Jaunās grāmatas materiāliem jāpalīdz skolēnos veidot demokrātijas, cilvēktiesību un tiesiskuma principu izpratni. Rokasgrāmatai jāatbilst Baltijas valstu sabiedrības prasībām, piedāvājot skatīt pagātņi caur multikulturālu un multiperspektīvu prizmu.

Projekta mērķis ir arī veicināt jauniešu interesi par vēstures apguvi, palīdzēt viņiem izprast tagadni, uzdotot polemiskus un drosmīgus jautājumus.

Lai atbalstītu Vēstures skolotāju asociācijas, tika izveidoti nelieli konsultatīvi vēstures mācīšanas un apgūšanas centri. To uzdevums – iepazīstināt Igaunijas un Latvijas vēstures skolotājus ar mūsdienu un novatoriskām grāmatām un mācību materiāliem.

Katrs Igaunijas un Latvijas vēstures skolotājs saņem jauno skolotāja rokasgrāmatu.

EUROCLIO

EUROCLIO, Pastāvīgā Eiropas Vēstures skolotāju asociāciju konference, tika nodibināta 1993. gadā, lai pārstāvētu un veicinātu vēstures mācīšanu kā jauniešu izglītības neatņemamu sastāvdaļu. Tās mērķi ir vēstures pasniegšanas, apgūšanas un vēstures skolotāju intelektuālās brīvības nostiprināšana; Eiropas dimensijas veicināšana vēstures mācīšanā, ievērojot arī nacionālās un reģionālās vēstures aspektus; dziļākas Eiropas identitātes attīstīšana skolotāju un skolēnu vidū.

Lai īstenotu šos mērķus, EUROCLIO organizē divpusējus un daudzpusējus projektus vēstures mācīšanas jomā. Vēstures pasniegšana un apgūšana ir īpaši atbildīga, jo daudzās Eiropas valstīs ir vērojama tendence veidot nacionālistiskas vēstures mācību programmas un grāmatas. EUROCLIO uzskata par savu pienākumu vienot vēsturniekus un vēstures skolotājus no visām Eiropas valstīm, lai apspriestu un apgūtu pagātnes mācības, kas palīdzētu nākotnes veidošanā. EUROCLIO meklē iespējas vēstures skolotājiem visā Eiropā dalīties pieredzē, iedvesmot citam citu un, ja vien iespējams, sadarboties.

Ceļš uz pagātnes izpratni ir EUROCLIO projekts, kura ietvaros Vēstures skolotāju asociāciju pārstāvji kopīgi radīja skolotāja rokasgrāmatu vēstures pasniegšanai un apgūšanai Igaunijā un Latvijā. EUROCLIO palīdzēs grāmatu ieviest praksē, organizējot mācību seminārus.

Skolotāja rokasgrāmatas mērķis

Bija vajadzīgs krietns laiks, lai projekta dalībnieki spētu noformulēt skolotāja rokasgrāmatas mērķus un saturu. *Šī rokasgrāmata nav mācību grāmata, tā nepiedāvā pilnu priekšmeta saturu, bet gan sniedz papildu materiālu.*

Autoru kolektīvā ir noritējusi dzīva diskusija par to, kā šai grāmatai būtu jāizskatās un kādā veidā būtu jāpiedāvā materiāli. Visbeidzot tika nolemts, ka grāmatas lietotāji saņemts izmantošanai gatavus materiālus un uzdevumus. Tos sagatavojuši un izmēģinājuši cilvēki ar pieredzi mācību darbā. Rokasgrāmata piedāvā plašu alternatīvu un efektīvu mācīšanās papēmienu klāstu. Tajā atrodami individuālo pētījumu un eseju rakstīšanas piemēri, ieteikumi darbam ar rakstītiem avotiem un attēliem, kā arī darbam ar kartēm un karikatūrām. Grāmatā ir iekļauta arī informācija par vērtēšanas papēmienu. Materiāls piedāvā idejas informācijas un sakaru tehnoloģiju izmantošanai un faktu materiāla vākšanai. Tas pievēršas arī stundu un skolas mācību programmas plānošanai.

Rokasgrāmatā aplūkota arī stundu struktūra. Tajā piedāvāti paraugi individuālam darbam, darbam pāros un grupās un demonstrēts, kā lejušanās lomās var kļūt par vērtīgu darba papēmienu vēstures stundā.

1.2. VĒSTURES MĀCĪŠANĀS UN PASNIEGŠANĀS PAMATPRINCIPI

Pagātne, tagadne un nākotne

Kad bērns iemācās teikt "vakar", "šodien" un "rīt", viņš apgūst *vēsturiskās apziņas pamatus*. Cilvēki pēc savas dabas ir vēsturiski orientēti; viņi tin laiku uz priekšu un atpakaļ, no pagātnes uz nākotni un otrādi. Viņu nākotnes cerības ir atkarīgas no pagātnes pieredzes, bet pagātnes izpratni ietekmē nākotnes cerības. Cerības un pieredze ir sociāli vienoti un kopīgi jēdzieni, tie ļauj cilvēkiem tiekties uz kopīgiem mērķiem. Tāpēc pret vēstures izglītību nedrīkst izturēties nevērigi.

Izklāstot pieredzi laika dimensijā, rodas vēstures stāsti. Labs stāsts palīdz klausītājam izprast notikumu gaitu. Cilvēki izprot savu sociālo vidi, pateicoties stāstiem. Stāstiem ir sākums, galvenā sižeta līnija un beigas. Vēl vairāk, parasti stāstos darbojas cilvēki, kas bieži vien ir pretinieki. Klausītājs vai lasītājs var just līdzīgu empatiju šiem tēliem. Tādējādi vēsture kļūst vioglāk uztverama un saprotama.

Ir vēl kāds vēsturiskā stāsta aspekts. Stāsti var kalpot kā grandiozas visu vēstures ritējumu izskaidrojošas shēmas. Ir stāsti par nāciju veidošanos, brīvību attīstību un sociālisma rašanos. Šādi grandiozi stāsti par pagātņi ir radušies noteiktās ideoloģiskās sistēmās. Vēstijumus par nacionālismu, sociālismu un liberālismu ir radījuši politiskie domātāji. Atspoguļojot mērķi saliedēja vadoņus un masas un iedvesmoja to sasniegšanai.

Kad grandiozas ideoloģiskas shēmas uzspiež ar varu, vēsturi izmanto, lai manipulētu ar cilvēkiem. Tieši tāpēc cilvēki bieži vien noraidīja šādas shēmas. Mūsdienu cilvēki vēlas veidot savas vēstures, kas atspoguļotu viņu pašu pasaules uzskatu; viņi dod priekšroku daudzām mazām vēsturēm vienas visiem obligātas un idejiski izturētas vēstures vietā. Līdz ar konformisma laikmeta beigšanos tādās idejiski izturētas vēstures vairs negust atbalstu. Sabiedrība sastāv no dažādām grupām, kurām ir dažāda vēsture.

Skolas ideoloģiskās shēmas vairs nav uzskatāmas par mācību programmas sastāvdaļu. Tomēr ir vērts saglabāt stāstu kā

izzinās formu. Iejušanās vēsturisku personāžu lomās, notikumu gaitas izpratne caur cilvēka centienu prizmu, to sākuma un gala meklējumi – tā ir normāla pieeja vēstures izpratnes radīšanai skolēnos.

Identitāte vai kritiskas domāšanas iemaņas?

Arī tad, ja vēsture sastāv no daudziem stāstiem, cilvēki, kas dzīvo sabiedrībā, sevi identificē ar tiem. Indivīds var justies kā vairāku stāstu vai vismaz atsevišķu to epizožu līdzdalībnieks. Cilvēks var būt saistīts ar savas etniskās, profesionālās vai vienkārši domubiedru grupas vēsturisko pieredzi. Viņš vienlaikus var piederēt pie dažādām vietējām, nacionālām un plašākām reģionālām grupām. Piederības izjūta ir atkarīga no kopejās vēsturiskās pieredzes.

Skolās vēsture tradicionāli tiek uzskatīta par *priekšmetu, kas veido identitāti*. Izjūtot sevi kā vēsturiski pastāvošas sabiedrības darbojošās personas, jaunieši pārņem kolektīvās apziņas elementus. Tāda kopīga biogrāfija saliedē sabiedrību, palīdz tai tiekties vismaz uz dažiem kopīgiem mērķiem. Kopīgo pārbaudījumu un riska pasaulē vēsture kā priekšmets, kas attīsta identitāti, veic ļoti nozīmīgu uzdevumu.

Tomēr atvērtā sabiedrībā identitāte ir personiska izvēle. Vadošie politiski mēdz lolot kolektīvās identitātes ideju, turpretī indivīdi turpina veidot savas personiskās vēsturiskās identitātes. Šim nolūkam viņiem ir vajadzīgas kritiskās domāšanas iemaņas. Ir jāspēj kritiski izvērtēt, ar kuru no līderiem vai kādiem strāvojumiem sevi identificēt. Tāpēc vēstures nodarbībām ar kritiskās domāšanas palīdzību jāklūst par intelektuālās pašizsardzības skolu.

Vēstures zināšanas balstās uz vēstures liecībām, tādām kā dokumenti, motvārdu vēsture un lietiskie avoti. Turklāt pastāv arī sekundārās liecības, to vidū vēstures grāmatas, kinofilmas un memoriālie kultūras pieminekļi. *Kritiskās domāšanas iemaņas* jāattiecinā uz abu veidu liecībām. Skolēnam jāiemācās novērtēt katra teksta vai zīmējuma raksturu un iespējamās traktējuma variantus. Adevkāta vēstures izglītība pilda vismaz divas funkcijas – tā nodrošina pamatu identitātes veidošanai un attīsta kritiskās domāšanas iemaņas. Ja atņem pirmo funkciju, vēsture kļūst vienīgi par intelekta vingrinājumu, bet, ja atņem otro, – var notikt manipulācijas ar cilvēku prātiem.

Multiperspektivitāte un delikātas tēmas

Mūsdienu sabiedrībās ietilpst dažādas grupas, kuru vēsturiskā pieredze ir ļoti atšķirīga. Šīs atšķirības var balstīties uz etniskām, sociālām, dzimumu pazīmēm. Pat ja šie cilvēki dzīvojuši vienā ģeogrāfiskā apvidū un piedzīvojuši vienus un tos pašus vēsturiskos notikumus, viņu pieredze pēc šiem notikumiem un pārmaiņām ir atšķirīga. Tas, kas pagātnē kādai grupai nozīmēja pozitīvas pārmaiņas, varēja būt katastrofa kādai citai. Tas, kas paplašināja kādas grupas brīvību, varēja nozīmēt citas grupas apspiešanu. Atšķirīgā dzīves pieredze atspoguļojas šo grupu stāstos un identitātēs.

Lai samierinātu konfliktējošās identitātes, ir nepieciešama *multiperspektīva pieeja*, kura apgūstama vēstures mācību stundās. Spēja abstrahēties no saviem personiskajiem uzskatiem un palūkoties uz vēstures faktiem no cita redzespunkta atvieglo savstarpējo saprašanu. Notikumu skaidrojums kļūst pilnīgāks, ja tos aplūko no dažādiem viedokļiem. Multiperspektivitāte veicina sociālo integrāciju un vēsturisko domāšanu.

Multiperspektivitātei ir liela nozīme, kad runa ir par *delikātiem jautājumiem* vēsturē. Vēstures *balto plankumus* jāizskata, piedāvājot diskutējamus tekstus, kuros pārstāvēti pretrunīgi viedokļi par vienu un to pašu problēmu. Piemēram,

aplūkojot 1999. gada notikumus Kosovā, ir jāatspoguļo kā albāņu, tā arī serbu viedoklis. Pasaules vēsturē ir daudz līdzīgu situāciju, kas izmantojamas, lai apgūtu multiperspektīvu pieeju, ko vēlāk var pielietot mūsdienu notikumu izvērtējumā. Tādi ir, piemēram, romiešu un fenīciešu traktējumi par Kartāgu, konservatīvo un liberāļu skatījumus uz 1789. gada Lielo franču revolūciju, marksistu un liberāļu viedokļus par industriālo revolūciju.

Vai multiperspektivitāte nenoved pie pavirša relativisma? Vai cilvēkam nav jāšķir labais no ļaunā, pareizais no nepareizā, cēlāis no zemiskā? Jebkurā cilvēka rīcībā vienmēr darbojas ētiskais faktors. Tomēr, lai skolēni paši noskaidrotu vērtības, ētikas aspekti ir jāapspriež, nevis jādiķtē. Atklāta diskusija veido kritisku skatījumu uz notiekošo un, neraugoties uz karstiem strīdiem, tomēr atstāj izvēles iespēju. Pēc multiperspektīvas apspriešanas šī izvēle būs racionāla un pamatota, bet attieksme pret pretējo viedokli būs līdzsvarotāka un tolerantāka.

Pierādījumi un kritiskā interpretācija

Racionāli domājošam cilvēkam nepietiek ar atziņu, ka pretrunīgā jautājumā pastāv atšķirīgi uzskati, viņu interesē uzskatu dažādības cēloņi. Ja divas vēstures grāmatas kādu notikumu interpretē radikāli atšķirīgi, pētnieks analizē vēstures faktus. Piemēram, Fridrihs Engels (1820–1895) attēloja Anglijas industriālo revolūciju kā sociālu jaunumu, bet Tomass Babiingtons Makolijs (1800–1859), ievērojams tālaika vēsturnieks, šos notikumus slavina kā progresu ceļu uz sociālu labklājību. Abi oponenti, šķiet, izmantojuši dažādus faktus: Engels pēma vērā strādnieku šķiras dzīves kvalitatīvos rādītājus, bet Makolijs pamatoja savus spriedumus ar lietiskiem pierādījumiem un finanšu datiem.

Vēstures liecības rada cilvēki. Tajās vienmēr ir jūtami cilvēku nodomi. Lai atklātu nodomu būtību, skolēnam ir jāveic kā paša autora, tā arī konkrētā avota *vēsturiskā konteksta kritiska izpēte*. Šādu darbu veicot, nepieciešama skaidrojoša, rekonstruējoša un pat empātiska pieeja. Nepieciešams atrast salīdzinājumam papildu faktus. Ja fakti ir pretrunīgi, skolēnam jāizvērtē, kurš no pierādījumiem ir ticamāks, tajā pašā laikā pārlicinoties, ka abi var būt vienlīdz ticami, ja tie atspoguļo skatījumu uz vienu un to pašu vēsturisko notikumu no dažādām pozīcijām.

Tā kā vēsture ir pagātnes rekonstrukcija ar prāta palīdzību, faktu interpretācijā vienmēr būs vērojams subjektivisma elements. Skolēni, kuri apgūst vēsturi, tāpat kā vēsturnieki, notikumu skaidrojumā ienes kaut ko savu.

Tāpēc, lasot vēsturisko literatūru, skolēnam ir jāņem vērā, ka domstarpības pašas par sevi vēl nenozīmē, ka tikai vienai no pusēm var būt taisnība. Dažādie uzskati gluži vienkārši atklāj realitātes divas puses – kā Engelsa un Makolija gadījumā.

Tādējādi kritiskās domāšanas iemaņu apgūšana ietver divus galvenos uzdevumus: 1) pētīt jebkuru vēstures dokumentu, jāpieņem, ka pastāv dažādas interpretācijas, 2) jāņem vērā, ka nesaskaņas bieži nozīmē vienkārši atšķirīgus patiesības aspektus.

Konstruktīvisms vēstures izglītībā

Lai izprastu vēsturi, skolēnam jāizveido saikne starp pagātni, tagadni un nākotni. Šis process norisinās ar viņa gribu un viņa apziņu. Skolēnam jāprot izvērtēt vēsturiskās analīzes procesa pareizību un ticamību. Musu pārdomas par pagātni un nākotni izpaužas stāstu formā. Jau pavismā maziem bērniem piemīt spēja izklāstīt dažādus informācijas fragmentus, sasaistot tos vienotā stāstā. Savā bērnišķīgajā stāstā viņi izvērtē

cilvēku nodomus un rīcību, jūtas un vērtības. Ar laiku, pēc vēstures apgaves, viņi spēs izprast sarežģītākus sociālos un politiskos notikumus.

Kritikas iemaņas skolēnos var attīstīt atbilstošas apmācības gaitā. Vēstures izglītības empīriskie pētījumi Lielbritānijā parāda, ka 11–12 gadus veci skolēni jau ir spējīgi kritiski izvērtēt pretrunīgu informāciju, ja tiek nodrošināti piemēroti materiāli un apmācības metodes. Bērniem it īpaši saista "detektīva" darbs, un vēsturē ir atrodamas izdomu rosinošu tematu un materiālu pārplūde. Skolotāja uzdevums ir tos izmantot mācību stundās.

Mūsdienās pagātnes izklāstīšana notiek plurālisma apstākļos. Klases bieži vien ir multiētniskas un multikulturālas. Vēl vairāk, mūsdienu masu mediju piedāvātā informācijas plūsma ir īsta pārbaude kritiskajam prātam. Informācija ir kritiski jāpārveido patiesās zināšanās, lai tā kļūtu nodēriģa gan atsevišķam cilvēkam, gan visai sabiedrībai.

Atšķirībā no vienpusīgas informācijas pārstāstīšanas mūsdienīgs vēstures apgaves process ir alternatīvs, dinamisks un kritisks, vērst uz tādu zināšanu iegūšanu, kas ļautu cilvēkiem samierināties ar pagātni un droši raudzīties nākotnē.

2. NO SKOLAS MĀCĪBU PROGRAMMAS LĪDZ KLASES STUNDU PLĀNAM

Mācību programma ir vairāk nekā stundu tematiskais plāns

Saskaņā ar Valsts standarta piedāvātajiem izglītības principiem un saturu tiek veidota skolas līmeņa mācību programma. Tā ir pamats stundu tematiskā plāna veidošanai.

Mācību programma reglamentē priekšmeta mācīšanas un apgūšanas procesu – vispārējos mērķus, saturu, prasmes, pasniegšanas metodes, resursus un vērtēšanu. Programma ir daudz plašāks jēdziens nekā *stundu tematiskais plāns*, kas ir tikai apgūstamās vietas saraksts.

Pārdomāts tematiskais plāns palīdz īstenot mācību programmu, tāpēc skolotāja loma šī plāna sastādīšanā ir ļoti nozīmīga.

Mācību prasmes kā sākumpunkts

Mūsdienās mācīšanos uzskata par konstruktīvu (radošu) procesu. Tas nozīmē, ka skolēns pats konstruē savas zināšanas, balstoties uz savām prasmēm, tā vietā, lai saņemtu no skolotāja gatavas zināšanas. Šī pieeja būs pamatā arī viņa turpmākai izglītībai.

Lai atvieglotu skolēniem zināšanu apguvi, programmā jāietver stimulējošas mācību prasmes. Pētījums, iejušanās lomās, simulācijas, faktu vākšana, dokumentālo filmu un interneta izmantošana ir labi atbalsta punkti, kas palīdz, veidojot mācību saturu un sastādot stundu tematisko plānu.

Mācību programma kā process

Mācību programmu skolēns izjūt darbībā. Tāpēc labai mācību programmai jābalstās uz skolēnu psiholoģiju, viņu vajadzībām un spējām.

Sabiedrības izvīzītās prasības nereti liek paplašināt mācību programmas, līdz tās pārsniedz apjomu, kuru skolēns spēj pienācīgi apgūt. Lai mācību process būtu lietderīgs, skolotājam, veidojot stundu tematisko plānu, kā pasniegšanas un mācīšanās ekspertam jāizvēlas pamatkonceptijas, saturs, metodes un atbilstoši vērtēšanas principi.

Labs stundu tematiskais plāns līdzināsies šādam modelim:

Iegūto zināšanu pārbaude kā skolotājam, tā arī skolēniem norādīs, cik pamatīgi ir uztvertas pamatkonceptijas.

Vērtēšana kā neatņemama plāna sastāvdaļa

Tā kā mācību programma ietver sevī visu mācību procesu, tad tajā jāiekļauj arī vērtēšanas sistēma. Veidojot stundu tematisko plānu, skolotājam jāizlemj, vai viņš lūgs skolēnus rakstīt eseju vai kontroldarbu, piedalīties grupu darbā vai izveidot materiālu apkopojumu, kas ļautu novērtēt viņu darbu.

Skolotāji vārdu "vērtēšana" izmanto, lai apzīmētu trīs atšķirīgus, tomēr radniecīgus procesus:

- ikdienas vērtēšanu, kuru izdara skolotājs;
- formālus kontroldarbus;
- procesu, ar kura palīdzību viņš izdara vispārējus slēdzienus par savu skolēnu virzību uz sasniegumiem, piemēram, mācību gada beigās.

Vērtēšana ir mācīšanas un mācīšanās procesa sastāvdaļa. Skolotāji regulāri sarunājas ar saviem skolēniem, vada viņu darbu, uzdod jautājumus un atbild uz tiem, pārbauda, palīdz un vēro savus skolēnus darbā. Tā viņi nemītīgi pilnveido savu priekšstatu par skolēnu spējām un sasniegumiem. Šis zināšanas palīdz plānot turpmāko darbu. Pedējie pētījumi liecina, ka tieši šis ikdienas vērtēšanas process ir pats nozīmīgākais veids, kā palīdzēt skolēniem virzīties uz priekšu un gūt panākumus.

Skolēnu iemaņu vērtēšana vēstures avotu izmantošanā

Prasības darbam ar vēstures avotiem atkarīgas no

- izmantojamā avota vai avotu sarežģītības;
- uzstādīto jautājumu rakstura.

Avoti, kuros atrodami abstrakti jēdzieni, sarežģīta valoda un neviennozīmīgi traktējumi, ir sarežģītāk analizējami nekā vienkārši avoti.

Jautājumi par vēstures avotiem parasti jāsakārto pieaugošanas sarežģītības secībā. Piemēram, skolēni var saņemt uzdevumu

- izlobīt un izprast specifisku avotā atrodamu informāciju;
- salīdzināt un pretstatīt divu vai vairāku avotu sniegto informāciju;
- izdarīt spriedumus par avotiem, izmantojot savas zināšanas;
- novērtēt avota ticamību;
- noteikt tā lietderību, lai atbildētu uz konkrētiem jautājumiem.

Skolēnu darba vērtēšanas skala jāveido atbilstoši jautājumu grūtības pakāpei.

Kā vērtēt skolēnu iemaņas plašu aprakstu, skaidrojumu, analīzes un vērtējumu sniegšanā

Skolēni savu pagātnes izpratni var izteikt dramatiskos iestudējumos, lomu spēlēs, ar debašu, diskusiju, jautājumu un atbildi, radio un televīzijas pārraižu utt. palīdzību. Tomēr paplašinātas esejas dod skolēniem iespēju parādīt savu izpratni ar nostiprinoša rakstadarba palīdzību. Katras esejas sarežģītības pakāpi parasti nosaka uzdotais jautājums un norāde. Pamatvīlcienu jautājumu norāžu hierarhija ir šāda:

- aprakstiet, nosauciet iemeslus, kāpēc...;
- salīdziniet, pretstatiet, paskaidrojiet, apspriediet;
- izvērtējiet, nosakiet, analizējiet.

Efektīva vērtēšana

Efektīva vērtēšana ir atkarīga no

- skaidri formulētiem mērķiem;
- izpratnes par kritērijiem, pēc kuriem jāvērtē skolēnu darbs;
- efektīvas plānošanas;
- pareizas pārbaudes uzdevumu izvēles;
- dažādu vērtēšanas papēmienu izmantošanas;
- skolēnu līdzdalības mācību mērķu izvēlē un mācību procesa virzīšanā;
- norādījumiem, kā uzlabot darbu;
- vērtēšanas informācijas izmantošanas nākamā mācību soļu plānošanā.

3. VĒSTURES MĀCĪŠANĀS UN PASNIEGŠANAS VEIDI

3.1. SKOLĒNU MĀCĪBU DARBA ORGANIZĒŠANA

Tradicionālā pieeja

Mācīšanas darbību var uzskatīt par mācību procesa organizēšanu. Viens no veidiem, kā skolotājs var organizēt skolēnu mācību darbu, ir grupu darbs. Tradicionālā pasniegšanas aina ir tāda, ka skolotājs stāv klases priekšā un piedāvā zināšanas, kamēr skolēni sēž, tās pasīvi uzņemot. Šis modelis, protams, ir kariķēts visas klases apmācības tēlojums, jo bieži arī šādās nodarbībās notiek plaša saskarsme starp skolēniem un skolotāju:

- a) jautājumi un atbildes,
- b) tāfeles izmantošana mācību intensifikācijai,
- c) dažreiz skolēni veido pierakstus.

Grupu darba organizēšana

Tomēr daudzi skolotāji, pat eksperti, laiku pa laikam cenšas dažādot savu darbu klasē. To var panākt ar šādiem pagāmiem:

- a) sadalot klasi mazākās grupās,
- b) piedāvājot skolēniem atšķirīgus uzdevumus,
- c) piedāvājot dažādus jautājumus pētījumiem.

Ar grupu darba palīdzību var panākt elastīgu pieeju mācību procesam. Tas 1) palīdz skolēniem kopīgi strādāt pie noteikta uzdevuma izpildes, 2) ļauj mācīties citam no cita, 3) dod skolotājam iespēju koriģēt skolēnu individuālo darbu, 4) iedrošina skolēnus kļūt pašpalīgīgākiem un mazāk atkarīgiem no skolotāja, 5) dod skolēniem iespēju strādāt piemērotā tempā, kas atbilst viņu individuālajam vajadzībam un spējām.

Vitāli svarīgi ir tematu sadalīt vieglī uztveramos elementos. Pastāv daudzi veidi, kā organizēt darbu grupās. Piemēram,

skolotājs var izsniegt katrai grupai divas ļoti atšķirīgas kāda vēsturiska notikuma interpretācijas un lūgt skolēnus izvēlēties viedokli, kurš labāk atbilst viņu pašu izpratnei par šo notikumu, dot laiku apspriešanai un debatēm, pēc kurām skolēni uzstājas, aizstāvot vai noraidot kādu viedokli.

Grupā var iekļaut divus, trīs vai četrus (šīs parasti ir liederīgākais skaits), vai sešus skolēnus. Katra grupa skolotāja noteiktajā laikā strādā pie sava temata. Skolēnus var pārvietot no vienas grupas uz citu, tādējādi dodot iespēju iepazīties ar visiem temata aspektiem. Tad būtu jāpiedāvā laiks informācijas apkopošanai, kad skolēni apspriež savu pētījumu rezultātus; viņu viedokļu apspriešana skolotāja vadībā varētu būt nākamā mācību nodarbības iedaja. Var tikt izteikti individuāli viedokļi un visas grupas kopīgais viedoklis.

Klases sadalīšana grupās

Lai veicinātu efektīvu mācību procesu, skolotājam ir jāpievērš uzmanība klases strukturai. Skolotājam ir jāpieņem svarīgi lēmumi par

- 1) grupu izveidi un to dalībnieku atlasī,
- 2) materiālu un darba uzdevumu sagatavošanu,
- 3) laiku, kas atvēlams darbam grupās,
- 4) to, kā grupas savstarpēji sadarbosies,
- 5) to, kā grupas ziņos par saviem pētījumiem,
- 6) atdeves nodrošināšanu,
- 7) galveno domu uzsveršanu.

Atbildot uz šādiem jautājumiem, skolotāji varēs analizēt to, kā viņi organizē grupu darbu.

- Kāda veida grupas jūs izmantojat savās nodarbībās?
- Vai skolēni sēž kopā, bet pilda individuālus uzdevumus?
- Vai skolēni sēž kopā, vienlaikus strādājot pie līdzīgiem uzdevumiem?
- Vai skolēni sēž kopā, pildot vienotu uzdevumu, kurā katru skolēnu loma ir skaidri noteikta? *Bieži/Dažreiz/Nekad*
- Vai skolēni sēž kopā un pilda vienotu uzdevumu, kurā katru skolēna ieguldījums nav skaidri noteikts?
- Vai skolēni paliek vienā grupā tikai vienu vai divas stundas?
- Vai skolēni paliek vienā grupā visu projekta vai darba laiku?
- Vai skolēni paliek vienā grupā gandrīz nemainīgi visu mācību gadu?

Atbildot uz šiem jautājumiem, skolotājs var gūt priekšstatu, kā variēt ar visas klases nodarbībām, darbu grupās un individuālu uzdevumu pildīšanu stundas, semestra vai pat konkrēta vēstures temata ietvaros. Grupu darba daudzveidība palielinās viņu motivāciju, interesi par mācību darbu.

Grupu darba piemēri

1

Skolotājs izlemj, kā organizēt mācību procesu. Piemēram, klasē, kurā ir 30 skolēni, ir iespējams izskatīt 6 dažādas tēmas, sadalot skolēnus grupās pa pieci. Skolotājs izvēlas grupu skaitu un dalībniekus. Šis lēmums ir atkarīgs no mācību materiālu pieejamības un vēstures tēmas īpatnībām. Visi skolēni var pētīt vienu jautājumu vai tematu vai arī katra grupa savu, meklējot atbildes uz alternatīviem/dažādiem jautājumiem. Skolēni var strādāt grupās, individuāli vai visi kopā. Izvēloties avotus un atbilstošus jautājumus, iespējams virzīt skolēnu darbu.

Piemēram, skolotājs darbam grupās var izvēlēties tēmu "Hitlera nāksana pie varas Vācijā 1933. gadā". Katra grupa strādā ar savu tēmas aspektu un analizē to, tādējādi iepazīstot faktorus, kas palīdzēs izprast visu tēmu kopumā. Pirmā grupa var izskatīt nacistu partijas (NSDAP) aparāta attīstību mūsu

gadsimta divdesmitajos gados un trīsdesmito gadu sākumā. Otrā grupa var aplūkot lielo uzņēmēju lomu Hitlera nākšanā pie varas. Trešā grupa var pētīt, kā nacistu partija izmantoja vēlēšanu sistēmu, lai iegūtu atbalstītājus. Ceturta grupa var pētīt politiskās elites, piemēram, fon Pāpena, Hindenburga u.c. malinācijas. Piektā grupa var izskatīt nacistu partijas ideoloģiju un politiku. Sestā grupa var pētīt pašu varas sagrābšanu. Skolotājam būtu jānodrošina adekvāti materiāli katras grupas darbam.

II

Ar daudzām skolotāja rokasgrāmatā aplūkotojām tēmām var strādāt grupās. Piemēram, aplūkojot ikdienas dzīvi Baltijas valstīs padomju režīma laikā, skolēnus var iedalīt sešās grupās, lai pētītu (1) cilvēka dzīvi sabiedrībā, (2) sociālo nodrošināšanu, (3) svētkus un atpūtu, (4) dzīvi pilsētā, (5) dzīvi laukos, (6) deficitu un privilēģijas. Katra grupa apgūst ko citu, un pētījumu rezultātus var apkopot rakstiskā vai mutiskā ziņojumā vai uz klase izvietotiem grupu darba stendiem. Šī pieeja nodrošina daudz lielāku klases līdzdalību un palielina interesi par mācībām.

Multiperspektivitāte

Darbs grupās ir ideāla vide vēstures multiperspektivitātes attīstīšanai. Skolēnu grupās var izskatīt, piemēram, dažus divdesmito un trīsdesmito gadu notikumus. Pievērtoties trīsdesmito gadu beigu *nomierināšanas politiku* raksturojošiem avotiem, var pētīt dažādos (padomju, britu, vācu, franču, itāliešu un čehu) viedokļus par šo tēmu. Grupu darbs pamudina skolēnus aplūkot dažādus viedokļus un pētīt pretrunīgus avotus. Tas ļauj visiem skolēniem piedalīties nelielās diskusijās.

Mācīšanās un pasniegšanas paņēmieni dažādība

Jā grupu darbs kļūtu par vienīgo pasniegšanas metodi, izzustu dažādība. Skolotāja stāstījums droši vien arī turpmāk tiks saglabāts kā dominējošais, taču, organizējot mācību darbu, jācenšas eksperimentēt ar dažādām metodēm un paņēmieniem.

3.2. DARBS AR AVOTIEM

Avoti

Avotu interpretācija ir svarīga vēsturnieka darba sastāvdaļa. Vēsturnieks pilnveido savas prasmes, atklājot jaunus faktus, piezīmes, analizējot un izvērtējot tos. Avoti pamato to, kāpēc mēs par pagātni zinām to, ko zinām. Izmantojot avotus nodarbībās, skolotājs var parādīt, no kurienes nāk vēstures zināšanas, palīdzēt skolēniem izprast vēstures liecību dabu un attīstīt skolēnu vēsturisko un kritisko domāšanu. Avoti padara vēsturi par daudz interesantāku mācību priekšmetu.

Vēstures avotu spektrs ir visai plašs: lai ilustrētu un atdzīvinātu pasniegšanas stratēģijas un mācību procesu, var izmantot priekšmetus, fotogrāfijas, attēlus, karikatūras, kartes, arhīva filmas un videomateriālus, mutiskas atmiņas un rakstītos avotus (oficiāli dokumenti, grāmatas, laikraksti, dienasgrāmatas, biogrāfijas, memuari).

Avotu izmantošana

Avotu izmantošana bagātinās jebkuru stundu. Piemēram, nokopējot un palielinot atsevišķus avotus, tos ar projekcijas aparātu var demonstrēt uz ekrāna visai klasei, lai veiktu kādu

uzdevumu. Šos avotus var arī izdalīt skolēniem individuāli, kā arī izmantot kā darba lapas sastāvdaļu. Tos var izmantot arī darbam grupās. Avoti dod iespēju attīstīt multiperspektīvu attieksmi pret notikumiem. Tie ir ļoti noderīgi darbā ar strīdīgām vai sarežģītām tēmām, jo ļauj demonstrēt dažādus viedokļus. Daži šajā rokasgrāmatā atrodamie stundu darba paraugi palīdzēs attīstīt lielāku patstāvību avotu interpretēšanā. Skolotāji var iekļaut nodarbībās vairāk debašu un diskusiju. Mācību process tiek pārorientēts uz skolēnu plašāku līdzdalību. Avotus var izmantot dažādās veidās, piemēram:

- lai iesāktu stundu,
- lai padarītu atsevišķas stundas daļas interesantākas,
- lai ilustrētu vēstures interpretāciju dažādību,
- lai nostiprinātu multiperspektīvatāti attieksmē pret darbībām un notikumiem,
- lai izraisītu debates un diskusijas par dažādiem viedokļiem,
- lai palīdzētu skolēniem apgūt avotu izvērtēšanas iemaņas,
- lai apmācītu skolēnus veikt patstāvīgus pētījumus,
- lai pārbaudītu skolēnu prasmi vērtēt avotus un strādāt ar tiem.

Paņēmieni darbam ar avotiem

Lai attīstītu iemaņas darbā ar avotiem, ir jāapgūst vairāki paņēmieni. Skolotājiem jāpalīdz skolēniem izprast atšķirību starp attiecīgā laika avotiem un avotiem, kas radušies vēlāk, un jāpalīdz skolēniem uzdot, piemēram, šādus pamatjautājumus.

- Kas ir avota autors (autori)?
- Vai autors ir avotā aprakstīto notikumu liecinieks?
- Cik ciešā saistībā avota autors bijis ar notikumu vai personu?
- Vai var uzticēties autora sniegtajai informācijai un vērtējumiem?
- Vai viņš bijis aculiecinieks, vai viņš rakstījis, lai sevi aizsargātu, vai viņš atskatījies pagātnē, kad zināmie notikumi jau bija izvērtēti?
- Vai atsevišķu komentāru izteikšanā autoru vadījušas finansiālas vai politiskas intereses?
- Kad un kur avots sarakstīts?
- Kāpēc autors izsaka savus uzskatus šādā veidā?
- Kādai auditorijai avots paredzēts?
- Kāda ir tajā atrodama informācija?
- Ko avots lasītājam atdod?
- Vai ir atrodami citi avoti, kas apstiprinātu šajā avotā apkopoto informāciju?
- Vai var uzticēties avota objektivitātei, vai varbūt tas ir tendenciozs?
- Vai tas izsaka emocijas, jūtas vai attieksmi?

Daudzējādā ziņā visi vēstures avoti izsaka konkrētu viedokli. Var apgalvot, ka katrs vēstures avots savā ziņā ir *tendenciozs*. Analizējot avotus, ir lietderīgi šaubīties – brīvdomība ir vērtīgs palīgs.

Šos pašus jautājumus var uzdot par dažādiem avotiem, sākot ar rakstītiem un beidzot ar attēlu avotiem. Avotu apjoms var būt dažāds, tomēr darbam stundās būtu lietderīgi tos saīsināt, lai palīdzētu skolēniem koncentrēties uz galvenajām iezīmēm.

Karikatūras un citi attēli

Dažos avotos ietvertā galvenā doma var būt visnotaļ smalka un prasīt pārdomātu pieeju. Lai izraisītu debates un diskusijas, īpaši noderīgas ir karikatūras, jo tās parasti ir ārkārtīgi tendenciozas. Tās skaidri ataino karikatūrista attieksmi pret notikumiem. Tādēļ ir nepieciešams karikatūru analīzes plāns.

Karikatūras var izrādīties ļoti sarežģīts avots, jo to izprašanai bieži nepieciešamas plašas papildu zināšanas. Daudzos gadījumos ir jāmāk saprast netiešos norādījumus, stereotipus un analogijas. Dažreiz humors ir novecojis. Tāpēc karikatūru lasīšana ir nopietna prasme. Klasē izmantojamās karikatūras, tāpat kā rakstītie avoti, jāizvēlas rūpīgi, lai tajās ietvertā informācija skolēniem būtu saprotama.

3.3. ESEJU RAKSTĪŠANA

Kā palīdzēt skolēniem eseju rakstīšanā

Daudziem skolēniem eseju rakstīšana sagādā grūtības. Daži vienkārši pārstāsta materiālu un neatbild uz uzdotajiem jautājumiem. Lai esejā atsegtu skolotāja izvirzīto jautājumu būtību, skolēniem jāapgūst šādas prasmes:

- svarīgākās informācijas atrašana;
- tās klasificēšana un iedalīšana kategorijās zem noteikta virsraksta;
- galveno un sekundāro domu noteikšana;
- viedokļa pamatošana ar vēsturisku faktu un informācijas palīdzību;
- atbilstīgu plānošana;
- izteikties saprotami un kodolīgi;
- ievada un atbilstošo secinājumu rakstīšana.

Shēmu, tabulu, diagrammu, plāna punktu, ievada un no beiguma frāžu izmantošana palīdzēs skolēniem apstrādāt informāciju un attīstīt eseju rakstīšanas iemaņas.

3.4. LOMU IZMANTOŠANA VĒSTURES PASNIEGŠANĀ

Iejušanās lomās

Kad skolotājs izmanto tādu paņēmieni kā skolēnu iejušanos lomās noteiktā vēsturiskā laikā un situācijā, viņš izstrādā tiem uzdevumus. Šie uzdevumi liek aktīvi izmantot priekšzināšanas un meklēt jaunu informāciju. Skolēniem jāsavieno iepriekšējās un jauniegūtās zināšanas un, tās loģiski izvērtējot, jāizpilda viņiem dotie uzdevumi.

Vairumā iejušanās gadījumu skolēnam jāuzpemas kāda loma, jāiedomājas sevi kāda cita cilvēka vietā un jāpalūkojas uz pasauli no cita viedokļa: kādas būtu šīs personas intereses un vērtības, kā šis cilvēks domātu, kādas rīcības iespējas viņam tiek piedāvātas un kā viņš rīkotos. Kad skolēns cenšas iejusties cita cilvēka lomā, viņš apkopo savas zināšanas veidā, kādu nespēj atspoguļot mācību grāmatas, un tas viņam palīdzēs dziļāk izprast vēsturisko situāciju. No citas perspektīvas aplūkotās zināšanas var iegūt jaunu jēgu, piemēram, paskatoties uz situāciju no pretēja dzimuma cilvēka viedokļa. Ir svarīgi, lai skolēns saprastu, kāds bija cilvēku redzesloks laikā, kad risinājās viņu piedzīvotie vēsturiskie notikumi. Viņi nezināja, kāds būs to iznākums, viņiem nebija pieejama informācija, kāda ir mūsu rīcībā šodien, un, ja skolēns neapzināsies šo atšķirību, būs viegli pamanāmi anahronismi.

Iejušanās paņēmieni, protams, attīstīs arī skolēna empātijas spējas. Ir jāuzsver, ka empātija nav tas pats kas simpātijas, tāpēc skolotājs nedrīkst vairīties izmantot arī darbojošās personas, kuras, visticamāk, izpelnīsies skolēnu nepatiku. Vērtējot skolēnu paveikto, skolotājs var akcentēt arī citas iemaņas, kuras, pēc viņa domām, skolēniem būtu jāattīsta: kritiska pieeja avotiem, kauzalitātes pielietošana, ideoloģiju pārzināšana, vēsturiskās perspektīvas apgūšana.

Iejušanās uzdevumu veidošana

Lomas

Pirmkārt, skolotājs izveido lomas. Tās var būt reālas vai izdomātas personas. Šos cilvēkus var raksturot sīki vai tikai lielos vilcienos. Kā piemērus mēs izmantosim šeit dotos lomu raksturojumus. Skolotājs var izmantot šo paraugu vai arī papildināt raksturojumu, vai arī dot citu lomu aprakstu. Ja skolotājam ir nepieciešams uzdevums visai klasei, pietiks ar 15 lomām, ja skolēni strādās pāros. Protams, skolotājs var izmainīt ieteikto lomu aprakstus. Jāiedrošina arī skolēnus papildināt savas lomas, dažādot tās. Kā skolēniem, tā arī skolotājiem jāņem talkā iztēle. Visefektīvāk mācību process noritēs brīdī, kad divi skolēni strādās pie vienas lomas un apspriedīs uzdevumu. Kaut arī tekstā rakstīts *tu esi...*, katra loma domāta diviem skolēniem.

Situācija(s)

Otrkārt, skolotājam jāizvēlas *situācija(s)*.

Šīs situācijas var attiekties uz konkrētiem vēsturiskiem notikumiem vai arī ikdienas dzīves situāciju kādā noteiktā laikā. Ar vārdu "situācija" var apzīmēt vienu vai vairākas dienas vai arī notikumus, kas ilgst vairākus mēnešus vai gadus.

Avoti

Treškārt, skolotājs izlemj, kādus avotus skolēns izmantos. Lielākoties pietiek ar mācību grāmatu. Skolotājs var skolēniem ieteikt izmantot arī enciklopēdiju vai meklēt materiālus bibliotēkā vai Internetā. Dažos gadījumos skolotājs pats var piedāvāt skolēniem avotus, kuri attiecināmi uz lomām vai situācijām.

Norādījumi

Visbeidzot, skolotājs sniedz norādījumus.

Norādījumus var sniegt mutiski, tomēr parasti lietderīgākas ir rakstītas instrukcijas. Skolēni var pildīt iejušanās uzdevumus gan stundās, gan kā mājas darbu. Uzdevumos var prasīt rakstiskas atbildes, kas tiek iesniegtas skolotājam, vai arī šīs atbildes var būt mutiskas (šādā gadījumā skolēnam jāveido pieraksti). Iejušanās lomās var notikt individuāli vai pāros, grupās vai visā klasē vai pārmaiņus dažādos veidos.

Iejušanās veidi

- Visi skolēnu pāri iejūtas vienā lomā un reaģē uz vienu situāciju. Ja skolēnu uzdevums ir tikai pamatvārdu vai frāžu pierakstīšana, šis vingrinājums var beigties ar pāru atbilstu apspriešanu.
- Pāri iejūtas dažādās lomās, bet reaģē uz vienu situāciju.
- Dažādi pāri reaģē uz dažādām situācijām.

1. PIEMĒRS

Skolēnam emocionāli vai ar darbību jāreaģē uz skolotāja nosaukto situāciju un datumu (gadskaitli).

Iztēlojies sevi piešķirtajā lomā! Kā tu reaģēsi uz šo notikumu vai informāciju?

I. Pēc komandantstundas iestāšanās kāds klauvē pie tavām durvīm; ko tu domā, iedams pie durvīm?

II. Tev piedāvā darbu, kurš ir daudz labāk apmaksāts nekā tavš pašreizējais darbs. Tev piedāvā tik daudz naudas, ka visas tavas un tavas ģimenes raizes beigtos. Darbs, kurš tev būtu jāpilda, ir ļoti nozīmīgs režīma uzturēšanā.

Iespējamais papildinājums 1. uzdevumam.

Tikšanās/saruna starp četrām dažādām lomām (ģimenes locekļiem) par to, kā rīkoties šajā situācijā.

Šajā piemērā skolēniem kā lomu izpildītājiem būs nepieciešama plašāka informācija par vispārējo situāciju, ekonomiku, notikumiem, kas saistīti ar doto situāciju, un arī par dažādās sabiedrības daļās valdošo attieksmi un gaisotni. Skolēni jāiedrošina meklēt papildu informāciju. Tas viņiem iemācis uzdot jautājumus, un skolotājs varēs viņus informēt par to, cik pareizi viņiem izdevies šos jautājumus noformulēt. Visa klase var apspriest dažādus informācijas vākšanas un jautājumu uzdošanas veidus.

2. PIEMĒRS

Skolēns ilgāku laiku iejūtas kādā lomā. Skolotāja uzdevums ir sekot, lai skolēns ļauj savam personāžam attīstīties.

Izvēlies sevi tev piešķirtajā lomā! Saceri ierakstu dienasgrāmātā par to, ko tu dariji vai kā reaģēji, kad uzzināji, kas noticis!

1. Vēlēšanas pēc neatkarības iegūšanas.
2. Vēlēšanas pēc ekonomiskās krīzes iestāšanās.
3. Varu pārpēmusi autoritāra valdība.
4. Nodibināts padomju režīms.
5. 1941. gada 22. jūnijs (Vācija uzbrūk Padomju Savienībai).
6. Vācu okupācija.
7. Otrā padomju okupācija.

Iespējamais papildinājums 2. uzdevumam.

Izraksti vēstulē uzticamam draugam, izklāstot, kas noticis ar tevi un tavu ģimeni! (Atceries, ka pastāv cenzūra!)

Šajā piemērā skolēnam jāiegūst informācija par situāciju noteiktā laika posmā un par to, kas noticis līdz tam. Skolēnam šī informācija jāizvērtē saskaņā ar lomu un jāizklāsta veidā, kas pierāda, ka viņš vai viņa spēj raudzīties uz darbību no šīs perspektīvas, vienlaikus pielietojot empātiju, lai saprastu, kā un cik lielā mērā dažādie notikumi iespaido lomu.

3. PIEMĒRS

Skolēns tiek nostādīts morālas vai praktiskas dilemmas priekšā; viņam ir jāizdara izvēle (arī lēmums neko nedarīt ir izvēle).

Izvēlies sevi tev piešķirtajā lomā un to, ko tu varētu zīmēt vai uzmināt par apstākļiem (situāciju)! Ko tu dari, ja

* kādā agrā ritā ceļā uz darbu tu atklā, ka kāds novietojis spridzekli uz dzelzeļa slieidēm, kuras tu šķērso? Tu zini, ka pēc desmit minūtēm pa slieidēm brauks vilciens, kurā atradīsies kareivji un svarīga militāra tehnika, bet tajā brauks arī civilpersonas;

* tevi uzrunā cilvēks, kuru tu nepazīsti? Viņš saka, ka vērsas pie tevis, jo ir bēglis, kas meklē palīdzību, – un viņa izskats to šķietami apstiprina. Viņš saka, ka no citiem uzzinājis, ka tev var uzticēties, tomēr neatklāj, kas to teicis. Tu tik tiešām pazīsti dažus cilvēkus, par kuriem ir pamats domāt, ka viņi darbojas pretošanās kustībā (pagrīdē);

* policija tevi izvaicā par tavu kaimiņu, un tu saki, ka viņu īpaši labi nepazīsti? Uz ielas tu redzi, kā tavs kaimiņš tuvojas mājai. Ja tu apturēsi kaimiņu, lai viņu brīdinātu, iespējams, tevi pamants policisti, kuri nostādīti sardzē kaimiņa dzīvokli.

Iespējamais papildinājums 3. uzdevumam.

Izraksti eseju par to, kādas vērtības tev bija svarīgas, kad tu sevā lomā pieņēmi lēmumus!

3. uzdevumā galvenā uzmanība tiek pievērsta attiecībām starp pašsaglabāšanos (vai pašlabumu) un ideālistiskākām vē-

tībām. Skolēni bieži mēdz būt ļoti ideālistiski noskaņoti. Skolotājam var nākties norādīt uz dažu situāciju neviennozīmīgumu un apstrīdēt izvēles, kuras var būt bīstamas citiem (ģimenei, draugiem, kolēģiem, cilvēkiem, kuri tiek saņemti par kļūnkiem, un tamlīdzīgi).

Īss lomu saraksts

1. 1923. gadā tu esi 44 gadus vecs veiksminīgs uzņēmējs, tomēr depresija ir skārusi tavu uzņēmumu. Tu esi vilies parlamentārā sistēmā un uzskati, ka būtu iespējams dibināt stingrāku kārtību. Tev patīk iet medībās un spēlēt pūtēju orķestrī.

2. 1923. gadā tu esi 50 gadus veca un precējusies ar bagātu zemnieku. Tu lolo lielas cerības par saimniecības nākotni un savu bērnu karjeru. Tavs vīrs ir Neatkarības kara veterāns, un, pateicoties viņam un viņa organizācijai, tu esi sākusi interesēties par politiku.

3. 1923. gadā tu esi 18 gadus vecs bezdarbnieks. Tava ģimene pieder pie strādnieku šķiras un vienmēr ar lielām grūtībām atrod līdzekļus iztikai. Tev nav izglītības, un tu apzinies, ka nevarēsi apprecēt savu mīļoto meiteni, kamēr nebūsi spējīgs viņu uzturēt. Tev šķiet, ka sabiedrība tev nekad nav devusi iespēju dzīvot labāk.

4. 1923. gadā tu esi 36 gadus veca sieviete, kas dzīvo pilsētā un strādā par šuvēju. Tu ceri dibināt ģimeni, bet ļoti pārdzīvoji, kad tavs bijušais ligavainis tevi pameta, lai apprecētu meiteni no bagātākas ģimenes. Tu meklē mierinājumu reliģijā – līdz šim nekas nav līdzējis.

5. 1923. gadā tu esi 23 gadus vecs jauneklis, intelektuāļu ģimenes atvase. Tu galvenokārt interesēties par dzeju – gan tās lasīšanu, gan arī rakstīšanu; tu ceri, ka drīz tavi darbi tiks publicēti. Cilvēki, ar kuriem tu bieži satiecies universitātē, karsti diskutē par to, kā izveidot labāku pasauli.

3.5. DARBS ĀRPUS SKOLAS, MUZEJU UN KOLEKCIJU IZMANTOŠANA VĒSTURES PASNIEGŠANĀ

Sākums

Skolēniem tiek doti uzdevumi. Tās var būt problēmas, jautājumi vai konkrēti darbi. Ir pat labāk, ja skolēni paši noformulē uzdevumus, kurus centīsies izpildīt. Lai atrastu atbildi, nepietiek ar atmiņu, mācību grāmatu vai enciklopēdiju. Nepietiek arī ar informācijas fragmentu savienošanu no dažādiem avotiem. Uzdevumam jābūt tīdam, lai tas rosinātu skolēnus aktīvi domāt, kā meklēt informāciju, kā to novērtēt un kā formulēt atbildi.

Avotu meklēšana ārpus klases

Ja jums dots uzdevums, jēbka, kas sniedz informāciju uzdevuma veikšanai, ir avots: tā var būt karikatūra, mācību grāmata vai raksts avtīzē. Bibliotēka un Internets bieži ir lieliski informācijas avoti. Tomēr skolēniem jāiemācās uzdot jautājumus un kritiski izturēties pret informāciju. Lai veiktu dažus uzdevumus, skolēnam būs jāatstāj klases telpa un jāsameklē piemēroti avoti.

Darbs ārpus skolas

Cilvēki var sniegt skolēniem informāciju par ikdienas dzīvi vai piedāvāt citus viedokļus un atklāt perspektīvas, kas atšķiras no pašu skolēnu perspektīvām. Un atkal – skolēniem jāpārdomā, kā viņi uzdos jautājumus un kritiski izvērtēs atbildes.

Vietas, ēkas, iestādes var izmantot daudzos dažādos veidos. Skolēni var pārbaudīt apgalvojuma patiesumu, paši pārbaudot faktus: izmērot senu ēku vai izjūtot gaisotni. Atrodoties noteiktā vietā, skolēns vieglāk saskatīs kopainu vai atradīs sakarības.

Muzeji un kolekcijas ir lieliski zināšanu avoti – un tie atrodas daudzviet visā valstī. Tomēr skolēniem jāsaprot, ka izstādīto vēsturisko priekšmetu vai gleznu atlase un to izkārtojums padara tos par pagātnes interpretācijām, kādas ir arī muzejā atrodamie teksti vai jebkurš cits apgalvojums par vēstures tēmu.

Muzeji un kolekcijas nenozīmē tikai izstādes, ekskursijas gida pavadībā un parastās mācību programmas. Daudzos muzejos ir atrodamas bibliotēkas un visos – cilvēki; daudzi no šiem muzejiem labprāt dibinās kontaktus ar skolām.

Līdztekus parastajai mācību programmai muzejus un kolekcijas var izmantot arī citādi – tos var izmantot skolotājs viens pats vai kopā ar visu klasi vai arī atsevišķi skolēni.

1. PIEMĒRS

Brīvi pieeja. Šis ir luksussvariants, kuru skolotājam vajadzētu vismaz reizi izmēģināt kopā ar klasi vai kuru ierosināt skolēniem darīt pašiem. Skolēni pusstundu brīvi pārvietojas, un pēc tam katrs no viņiem uzraksta atstāstu par to, kas uz *mani atstāja vislielāko iespaidu, kāpēc, par ko es gribētu uzzināt ko vairāk.*

2. PIEMĒRS

Atbilde meklēšanai. Šī varētu būt pirmā piemēra otrā fāze, tomēr, ja runa ir par laiku, ir jāpieņem, ka šis var izrādīties vienīgais pieejamais muzeja izmantošanas veids. Skolā skolēni ir izvēlējušies vai saņēmuši uzdevumus un dodas uz muzeju vai izstādi. To var darīt visa klase, skolēnu grupa vai atsevišķi skolēni. Viņiem jāmeklē informācija par konkrētiem jautājumiem vai darbu. Skolēni izmanto muzeju, izstādi, bibliotēku un muzeja darbiniekus kā savus avotus.

3. PIEMĒRS

Izstāde lomas ietvaros. Šī pieceja prasa plašāku skolotāja sagatavošanās darbu, iespējams, sadarbībā ar muzeja darbiniekiem. Iespējams, skolēniem muzeja kolekcijas apskate un izpēte liksies interesantāka, ja viņi muzeju apmeklēs kā noteikts personāžs.

Skolēnu uzdevums ir ievākt informāciju par notikumu, procesu vai gaisotni un izmantot to, lai izlemtu, kā personāžs reaģētu, justu, domātu un rīkotos. Skolotājam jāpiešķir lomas un jāizvēlas notikumi vai procesi. Viņš var norādīt, kuri stendi vai izstādes daļas attiecas uz katru lomu. Skolēniem jānosauc izvēlēta personāža reakcijas jemesli. Skolēni savas atbildes var pierakstīt muzeja apmeklējuma laikā vai arī ar informāciju atgriezties skolā vai mājās, lai pirms darba nodošanas to apvienotu ar citiem informācijas fragmentiem.

Dažādām attēlotajām personām mēdz būt dažādas intereses. Tādējādi skolēni var gūt informāciju dažādās muzeja daļās, neradot lieku drūzmu pie atsevišķiem stendiem.

4. PIEMĒRS

Kritiska domāšana. Šie vingrinājumi domāti, lai palīdzētu skolēniem apjaust, ka izstādes ir pagātnes versijas, kas pauž kādu viedokli.

1. Kas, pēc tavām domām, izstādē nav iekļauts vai ir iekļauts nepilnīgi, un kāpēc?
2. Kā tu raksturotu izstādes mērķi?
3. Kādus desmit objektus vai priekšmetus tu izstādītu, lai parādītu apmeklētājam savu viedokli vai ideoloģiju?

3.6. INFORMĀCIJAS UN SAKARU TEHNOLOĢIJAS IZMANTOŠANA VĒSTURĒ

Materiālu izvērtēšana

Informācijas un sakaru tehnoloģija (IST) ļauj skolēnam iepazīt un analizēt plašus un sarežģītus avotus, kuri līdz šim nebija piemēroti darbam klasē, tostarp kartes, tabulas, shēmas, rakstītos avotus, vēstures interpretācijas. Tomēr informācijas kvalitāte ir ļoti dažāda un atkarīga no tās piedāvātāja. Skolēniem jāizmanto savas prasmes, lai izvērtētu materiālu, uzdodot šādus un līdzīgus jautājumus.

- Kas izveidojis un uztur attiecīgo Interneta lapu?
- Kāds ir šīs lapas mērķis?
- Vai lapā atrodama informācija ir noderīga?
- Vai tā ir ticama?
- Vai tā ir tendencioza?
- Vai tas ir oriģinālais avots vai arī tajā ir ieviestas izmaiņas?
- Vai tas ir piemērots materiāls konkrētajam uzdevumam?

Interneta lietošanas problēmas

Skolotājiem jābrīdina skolēni, ka dažas tīkla lapas satur aizskarošus un tendenciozus materiālus un ka citi tīkla lietotāji var izsekot skolēnus līdz pat viņu mājas lapai. Skolotājiem jāuzmanā, lai skolēni kritiski izvērtētu Internetā iegūto informāciju, nevis to tikai pārakstītu vai izdrukātu. Iespējams, skolotājs vēlēšies pārakstīt materiālus no Interneta diskā, ļaujot skolēniem darboties ārpus Interneta un tādējādi samazinot izdevumus.

Datu bāzes, CD-ROMi un teksta faili ļauj skolēniem meklēt un iegūt informāciju no dažādiem vēsturiskiem avotiem. Vēl vairāk, datu bāzes un tabulas ļauj skolēniem analizēt statistikas datus, piemēram, pilsētas iedzīvotāju sarakstus, un apkopot pētījumu rezultātus tabulu vai grafiku formā.

Tekstu procesoru programmas ļauj skolēniem sakārtot, rakstīt un rediģēt tekstu un piemērot to dažādi auditorijai. Šīs programmas ļauj skolēniem eksperimentēt ar savu stāstījumu, aprakstu un analīžu secību un pievienot papildu informāciju.

Datorprogrammas ļauj skolēniem izdrukāt savu darbu dažādos formātos un iekļaut tajā attēlus, tabulas un kartes.

I.

Izvēles

laiks: 20. gadsimta 20. - 30. gadi

I IZVĒLES LAIKS: 20. GS. 20. – 30. GADI

IEVADS

Valsts iekārtu salīdzināšanai bieži lieto ētiskus jēdzienus – labs vai slikts, un tad atšķirības ir ļoti skaidras. Eiropas vēsture un kultūra ir balstījusies uz vairākām diezgan stabilām vērtībām. No tām par svarīgākajām parasti tiek uzskatīta personas brīvība un demokrātiska valsts. Režīmus, kur cilvēks un viņa brīvība ir godā, parasti uzskata par labiem. Iekārtu, kur cilvēka brīvība netiek cienīta, savukārt uzskata par sliktu un reakcionāru.

Vislielākajās briesmās demokrātiskās vērtības bija 20. gadsimta pirmajā pusē. Pēc Pirmā pasaules kara un 20. gadu sākumā Eiropā bija 28 demokrātiskas valstis ar parlamentāru valsts kārtību. 1938. gadā jau 16 no tām bija nedemokrātiskas. Vai šīs izmaiņas bija veicinājušas pēckara ekonomiskās krīzes, starptautiskie konflikti un robežstrīdi, ideoloģiskās problēmas, iepriekšējā vēsturiskā attīstība vai varbūt – paša cilvēka būtība, tieksme pakļauties stiprākajam?

Valsts parādīšanai uz plaknes dažkārt izmanto ģeometrisku figūru – trīsstūri. Tā virsotne apzīmē varas pārstāvjus, bet pārējā daļa – tos, kuri tiek pārvaldīti. Ar šādu figūru var attēlot gan demokrātiskas, gan arī nedemokrātiskas valstis, un tā var noderēt gan mūsdienu, gan arī vēstures gaitā izzudušo valstu gadījumā. Kā tas ir iespējams? Vai tad staļiniskā Krievija, nacistiskā Vācija un demokrātiskā Lielbritānija nebija krasī atšķirīgas?

Vai visas nedemokrātiskās valstis būtu vienlīdz jānopel? Kādas bija dažādo politisko režīmu iespējas novērst reģionālos konfliktus un pasaules karu? Vai demokrātiskās lielvalstis nav vainojamas Otrā pasaules kara izraisīšanā vairāk nekā mazās nedemokrātiskās valstis? Šie un daudzi citi neatbildēti jautājumi vēl arvien spiež mūs atgriezties pie 20. gadsimta pirmās puses sarežģītajiem notikumiem.

Baltijas valstu liktenis 20. gadsimtā ir bijis atkarīgs vispirms no lielajām kaimiņvalstīm un vispārējās starptautiskās situācijas. Tādēļ savu ceļojumu pagātnē sākam ar politiskām tēmām un nonākam līdz ekonomikai un ikdienas dzīvei. Mūsu mērķis ir ar dokumentu un citu materiālu palīdzību parādīt, ka 20.–30. gadu pasaulē ne autoritāro, ne arī demokrātisko valstu vidū nebija spēka, kuram Baltijas valstis būtu varējušas lūgt palīdzību. Pēc Pirmā pasaules kara tika izveidota Versaļas sistēma, par kuras nozīmīgu daļu kļuva Tautu Savienība. Runājot par 30. gadiem, nekādi nevar nepieminēt Ā. Hitlera agresīvo ārpolitiku, demokrātisko valstu reaģēšanu uz to un, protams, Baltijas valstu vietu autoritāro un demokrātisko lielvalstu savstarpējās attiecībās.

DEMOKRĀTIJA UN DIKTATŪRA EIROPĀ: POLITISKĀ DZĪVE

Pēckara Eiropas galvenais pamatvārds bija "demokrātija", bet 30. gadu beigās demokrātiju gandrīz visā Eiropā bija nomainījusi autokrātija. Tēmā "20.–30. gadi – demo-

krātijas krīze?" ir mēģināts, analizējot to valstu – fašistiskās Itālijas, nacistiskās Vācijas un komunistiskās Padomju Savienības – situāciju, kuras visvairāk iespaidoja Eiropas vēsturi starpkaru periodā, rast atbildi uz jautājumiem: ko nozīmēja demokrātija; kādēļ šāda valdīšanas kārtība neiesakņojās lielā pēckara Eiropas daļā un pastāvēja lielākoties tikai Rietumeiropā; vai atsacīšanās no demokrātijas vienmēr bija saistīta ar diktatora personiskajām ambīcijām; vai visas nedemokrātiskās sabiedrības bija līdzīgas?

Tēmā "Musolini – totalitārās valsts izveidotājs?" ir raksturota Benito Musolini personība un raksturota fašistiska un korporatīva valsts. Avoti ir izvēlēti tā, lai būtu pārstāvēti gan Musolini laikabiedru, gan ievērojamu mūsdienu Rietumu vēsturnieku viedokļi par fašistisko Itāliju.

30. gadu sākumā Vācijā vienlaikus izraisījās ekonomiskā krīze un demokrātiskās Veimāras republikas politiskā krīze, ko nacisti veiksmīgi izmantoja, lai nokļūtu pie varas. Tēmā "Hitlera nākšana pie varas – nejaušība vai neizbēgamība?" aplūkota 30. gadu sākumperioda ekonomiskā un politiskā situācija. Hitlera nākšanu pie varas nevar skatīt atrauti no Vācijas ekonomiskās, iekšpolitiskās un ārpolitiskās situācijas, kā arī paša Hitlera ambīcijām. Sava loma bija arī NSDAP propagandas efektivitātei; parlamenta vēlēšanu gaitai un rezultātiem; politisko partiju savstarpējām sarunām u. tml. Ko nacisti gribēja panākt, kādu programmu viņi piedāvāja tautai, kāda bija tautas un dažādo politisko un ekonomisko spēku attieksme pret nacistiem, kādēļ viņi pēkšņi kļuva par valdošo partiju, bet pēc tam par vienīgo partiju – uz šādiem jautājumiem dotas atbildes vēstures avotu un vēsturnieku pētījumu fragmentos.

PSRS 20.–30. gadu politiskā vēsture aplūkota tēmā "Josifs Staļins – liels vadonis vai viltīgs intrigants?". Kā Staļins nokļuva varas virsotnē, vai Trockis būtu varējis viņu uzvarēt 20. gadu cīņā par varu, kādēļ 30. gadu otrajā pusē sākās asiņains terors – vai tas bija valsts līdzšinējās iekšpolitikas attīstības loģisks turpinājums vai arī apzināta un ciniska miljoniem cilvēku iznīcināšana vadoņa varas un valsts varenības palielināšanas vārdā?

Daudzās Austrumeiropas valstīs (arī Igaunijā un Latvijā) 20. gados un 30. gadu vidū dzīvošana pēc demokrātijas noteikumiem bija novedusi līdz situācijai, kad demokrātijā vilusies sabiedrība varēja demokrātisku vēlēšanu ceļā nodot varu labējiem vai kreisajiem radikāļiem. Lai to nepieļautu, daudzās valstīs tika ierobežotas demokrātiskās brīvības un ieviesta diktatūra. Tas ir tēmas "Vai autoritārisms bija labākais, ko vēsture varēja piedāvāt?" pamatsaturs. Uz jautājumu, vai šādi valsts apvērsumi bija lietderīgi un nepieciešami, nebija viegli atbildēt toreiz un nav viegli atbildēt arī tagad, bet par šīm problēmām mēs varētu padomāt – varbūt mums to pat vajadzētu darīt.

EKONOMIKA, KULTŪRA, IZGLĪTĪBA UN IKDIENAS DZĪVE

Izvēloties tēmas "Ekonomiskās grūtības – priekšnoteikumi diktatūrai?" materiālus, autori vadījušies pēc atziņas, ka krīzes situācija var būt bīstama demokrātijai. Kamēr ekonomikā ir uzplaukums, neviens nevēlas pārskatīt ekonomiku, bet, kad ekonomikā ir lejupslīde, tiek meklēti vaininieki un pieprasīts spēcīgs vadītājs. Avoti, kas raksturo ekonomisko situāciju pēc Pirmā pasaules kara, 1929. gadā sākušos pasaules ekonomisko krīzi, kā arī kolektīvizāciju un industrializāciju Padomju Savienībā, dod iespēju skolēniem novērtēt briesmas, kas rodas krīzes situācijā, un rosina domāt par demokrātijas principiem atbilstošu risinājumu.

Starpkaru perioda Eiropu, tālaika cilvēkus, viņu uzskatus un rīcības motīvus labāk izprast palīdzēs tēmas "Kultūra – radošs darbs vai valstisks pasūtījums?" un "Izglītība – daudzšķautņaina vai vienveidīga?". Ar avotu palīdzību skolēni var izdarīt secinājumus par demokrātiskas sabiedrības un totalitāras sabiedrības kultūru un izglītību, atrast līdzības un atšķirības totalitāro valstu attieksmē pret izglītību, mākslu un māksliniekus. Interesanti ir vērot, kā pēckara un pēcrevolūciju perioda radošā brīvība un nesavaldība totalitāro sistēmu iespējā pakāpeniski atkāpjas un tiek aizstāta ar tradicionālām, reālistiskām formām vai arī kā totalitārie režīmi padara izglītības sistēmu par kontroles un spiediena izdarīšanas rīku.

Tēmas "Sieviete vīrieša ēnā?" un "Ikdienas dzīve" papildina tālaika kopējo ainu. Šajā periodā pieauga sievietes loma gan politikā, gan arī tautsaimniecībā un ģimenē. Tā kā jautājumi par ikdienas dzīvi un sievieti līdz šim izdotajās mācību grāmatās ir maz aplūkoti, tad autori veltījuši tiem diezgan lielu uzmanību.

STARPTAUTISKĀ SADARBĪBA UN KONFLIKTI

Pēckara attīstība Eiropā ir cieši saistīta ar Versaļas miera līgumu. Tēmā "Versaļas sistēma – zaudētāju sodīšana vai jauna kārtība?" ar vēstures avotu palīdzību iespējams pārliecināties, ka Hitlers ļoti veiksmīgi izmantoja Versaļas miera līguma diskriminējošos noteikumus savā ārpolitikā. Īpaša uzmanība pievērsta Trianonas līgumam ar Ungāriju, jo lielvalstu attieksme pret Ungāriju pēc Pirmā pasaules kara izraisa zināmu izbrīnu. Ungārija nebija karā ieinteresēta, tā pati cieta dominējošās Austrijas varā, bet miera līgumā pret to izturējās kā pret kara galveno vaininieci. Reģiona etniskais sastāvs ir raibs, neatrisināti jautājumi ir arī mūsdienās. Trianonas līguma materiāli dod skolēniem iespēju analizēt joprojām aktuālas problēmas: kā nospraust valstu robežas daudz nacionālā reģionā; vai princips *Katnā tautai sava valsts* ir racionāls un īstenojams; vai tautu pašnoteikšanās tiesības ir visur

iespējamas un nepieciešamas; vai nacionālā valsts ir labāka par daudz nacionālu valsti.

Viens no pēckara nozīmīgākajiem notikumiem bija Tautu Savienības dibināšana. Tautu Savienība kļuva par vienu no iespaidīgākajām starptautiskajām organizācijām, kas darbojās stabila miera nodrošināšanas vārdā. Tēmā "Tautu Savienības radīšana – panākums vai neveiksme?" mēģināts izskaidrot, ka konfliktu atrisināšanai derēja tikai demokrātiski līdzekļi. Taču pašā Tautu Savienības uzbūvē un tās darbībā slēpās pretrunas, kas beigu beigās noveda pie organizācijas krīzes. Alternatīva Tautu Savienībai neatradās, un tādēļ nebija tāda spēka, kas varētu novērst jaunu karu.

Kopā ar materiāliem par Hitlera ārpolitiku tēmā "Vai Hitlera ārpolitika bija veiksmīga?" autori centušies parādīt, ka totalitāras valsts ārpolitikā veiksmē visbiežāk nozīmē agresiju, uzvaru, pretinieka pakļaušanu un okupāciju. Totalitāras valsts ārpolitikā nav kompromisu, tādas valsts vadītājam ir nepieciešami aizvien jauni lenaiddnieki, kā arī iekšpolitiska un ārpolitiska veiksmē. Hitlera ārpolitika nepārprotami noveda pie konflikta.

Demokrātisko valstu ārpolitika 30. gados izpaudās kā Hitlera un pārējo revanšistiski noskaņoto politiķu nomierināšanas centieni. Tēmā "Nomierināšanas politika – uzvarētāji un zaudētāji" redzam, ka demokrātiskas valsts princips *Ja vēlies mieru, gatavojies mieram* nederēja attiecībā ar totalitārām valstīm. Tajā pašā laikā tas ir vienīgais princips, ko demokrātiskas valstis vispār var izmantot. Nodaļā apkopotie avoti dod iespēju pārdomāt, kādēļ izraisījās jauns pasaules karš, vai no tā bija iespējams izvairīties.

Baltijas valstu situācija divu pasaules karu starplaikā un sašķeltajā Eiropā nebija īpaši droša. Sevišķi sarežģīta tā kļuva 1939. gadā. Kopš 1934. gada demokrātiska Igaunija, Latvija un Lietuva vairs nepastāvēja. Iespējams, ka, saglabājoties demokrātijai, Baltijas valstu liktenis būtu veidojies citāds. Baltijas valstu loma starptautiskajās attiecībās apskatīta tēmā "Igaunija un Latvija – bandinieki lielajā politikā?".

Šī darba mērķis nav kādu nopelt. Autori vēlējušies palīdzēt vēstures skolotājiem padarīt savu priekšmetu interesantāku un konkrētāku. Mērķis ir – ar oriģināla papildmateriāla palīdzību uzdot jautājumus un uzdevumus, uz kuriem bieži nemaz nav skaidras un viennozīmīgas atbildes. Tātad šī grāmata palīdzēs atdzīvināt vēstures stundu un, cerams, arī aktīvāk līdzdomāt par vēstures nozīmīgākajiem jautājumiem. Darba uzdevumu sastādīšanā par nozīmīgu uzskatīts tas, lai ar uzdevumu palīdzību skolēns pats nonāktu pie secinājuma. Šāds mērķis tiek izvirzīts pamatskolas pēdējās klasēs un ģimnāzijās 20. gadsimta vēstures kursā. Skolotājam pēc grūtības pakāpes ir iespējams izvēlēties uzdevumus, kas der attiecīgajām vecuma grupām. Lielākā daļa grupu darba uzdevumu ir izmantojami arī kā mājasdarbi. Domraksta rakstīšanai ir nepieciešama tēmas pamatīga izpratne, tādēļ ieteicams to uzdot kā tēmas apkopojumu.

DEMOKRĀTIJA UN DIKTATŪRA EIROPĀ: POLITISKĀ DZĪVE 20.–30. GADI – DEMOKRĀTIJAS KRĪZE?

A

19. gadsimtā parlamentāro institūciju loma pieauga gandrīz visā Eiropā. Tomēr daudzos gadījumos pastāvēja ievērojami ierobežojumi – ierobežotas vēlēšanu tiesības, pārāk liela izpildvaras ietekme, vāja likumdošana un monarha varas saglabāšanās Viduseiropā un Austrumeiropā. Pirmā pasaules kara rezultātā šie ierobežojumi tika atcelti, un, pēc ASV prezidenta Vilsona domām, stabilitāti nākotnē garantēja tas, ka dažām Eiropas tautām tika dota ne tikai iespēja veidot savu valsti, bet arī tiesības to vadīt.

(St. J. Lee. *The European dictatorships. 1918–1945.* – London, 1998. – p. 10)

B

1917. gadā Vilsons teica Amerikas Kongresam: "Demokrātija pasaulē ir jāaizsargā." 1919. gadā šķita, ka demokrātija ir pietiekami spēcīga, lai nosargātu mieru pasaulē. (...) Populārs bija lozungs "Viens cilvēks, viena balss", un Tautu Savienība tika veidota pēc principa "Viena valsts, viena balss".

(J. B. Watson. *Success in 20th century world affairs.* – London, 1997. – p. 43)

C

Ko saprata ar jēdzienu "demokrātiska valsts"?

Galvenās demokrātijas pazīmes:

- 1) iespēja diskutēt, rēķināšanās ar cita uzskatiem un kompromisu iespējamība;
- 2) opozīcija, kas darbojas likuma ietvaros;
- 3) atšķirīgu vērtību un uzskatu akceptēšana;
- 4) vienas partijas vai ideoloģijas dominēšanas neiespējamība;
- 5) galveno cilvēktiesību atzišana;
- 6) iespēja brīvi paust savus uzskatus.

(St. J. Lee. *The European dictatorships. 1918–1945.* – London, 1998. – pp. 10–11)

D

Diemžēl visai drīz demokrātija gandrīz visur piedzīvoja krīzi. 20. gadu sākumā Vāciju nomāca ekonomiskā krīze un ar to saistītā inflācija. No 1929. gada visas valstis satricināja pasaules ekonomiskā krīze, kuras negatīvās sekas bija arī muitas tarifu paaugstināšanās un pasaules tirdzniecības panīkums. Dažās valstīs sasprindzinājuma cēlonis bija konflikti starp dažādām tautību grupām, bet citās sociālo sasprindzinājumu radīja dažādu sabiedrības slāņu (biznesa aprindas un kapitālisti, vidusslānis un mazie uzņēmēji, zemnieki un strādnieki) pieaugošā neapmierinātība ar pastāvošo iekārtu.

(St. J. Lee. *The European dictatorships. 1918–1945.* – London, 1998. – p. 11)

E

Pēc 1918. gada gandrīz katra Eiropas valsts piedzīvoja nabadzību un bezdarbu – tas deva būtisku lemeslu neapmierinātībai tādās valstīs kā Itālija, Vācija, Austrija. (...) Demokrātija ir sarežģīta valdīšanas forma. Lielbritānijā un Amerikas Savienotajās Valstīs demokrātiskās sistēmas bija attīstījušās ilgā laika periodā. Taču daudzās Eiropas valstīs diemžēl nebija demokrātiskās sistēmas sakņu un tautai trūka demokrātiskas pieredzes. Demokrātijās, kas šķita ideālas uz papīra – piemēram, Veimāras republika –, bieži vien bija tik taudz dažādu parlamenta partiju, ka stabilas valdības veidošana izrādījās neiespējama un radās nepieciešamība pēc koalīcijām. Lai noturētos pie varas, valdības vairījās no strīdīgiem jautājumiem, kaut gan tie gaidīja risinājumu. Daudz vienkāršāk bija ticēt Hitleram vai Musolini, kuri solīja tieši to, pēc kā visi ilgojās, – rīcību.

(J. B. Watson. *Success in 20th century world affairs.* – London, 1997. – p.68)

F

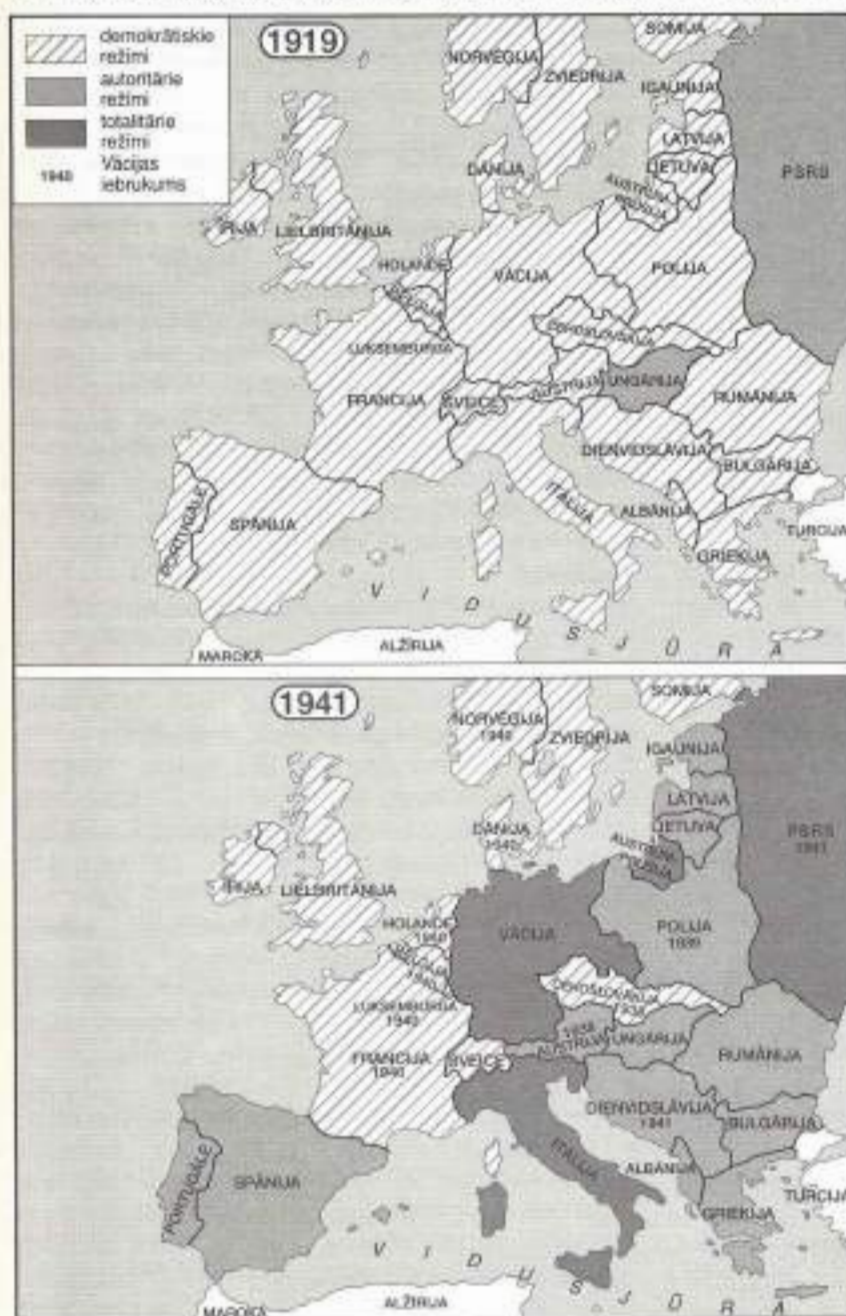
1. Cilvēktiesības, kas pamatojās uz brīvības un vienlīdzības principiem, bija raksturīgas ne tikai politiskajai sistēmai, bet arī citām sabiedrības apakšsistēmām, piemēram, ģimenei un darba attiecībām. Liberālie uzskati, kas cilvēkus pavadīja ikdienas dzīvē, nepieļāva varas koncentrēšanos vienas personas rokās (*Führerprinzip* – vadonības princips).
2. "Tautību jautājums" šajās zemēs nebija aktuāls. Tautu un valstu robežas sakrita, un nacionālo minoritāšu, kas vēlētos atdalīties, bija maz.
3. Strādnieku kustība bija inkorporēta politiskajā sistēmā. Pret sociālistiem attiecās kā pret īsteniem politiķiem, un līdz ar to viņu ideoloģija bija mazāk revolucionāra nekā Viduseiropā un Austrumeiropā. Buržuāzijai nebija vajadzības pēc spēcīga līdera, lai aizstāvētos pret "sarkanajām briesmām".
4. Šīm zemēm ievērojami spilgtāk nekā Viduseiropā un Austrumeiropā bija raksturīgi tādi demokrātijas priekšnoteikumi kā plašs vidusslānis, sabiedrības vienotība, kā arī tas, ka neeksistēja feodālās privilēģijas.

(Intervija ar filozofijas doktoru Solti Enijedi (Centrāleiropas Universitāte, Budapešta) par tēmu "Kādej demokrātija saglabājis daudzās Rietumeiropas valstīs?". Tartu, 22.08.99.)

Demokrātijas sabrukums. Pārmaiņas Eiropā 1919.–1941. gadā

(J. Traynor. Challenging History. Europe 1890–1990. – London, 1998. – pp. 126–127)

VALSTIS	PĀRMAIŅAS	PĀR- MAIŅU LAIKS
Aiģēnija	Ahmets Zogu pasludina sevi par karali	1928
Austrija	Dolfusa labēja valdība	1932
Beļģija	Nacisti likvidē demokrātiju	1939
Bulgārija	Cara Borisa monarhija	1934
Čehoslovākija	Nacisti likvidē demokrātiju	1939
Dānija	Nacisti likvidē demokrātiju	1940
Dienvi-slāvija	Karāja Aleksandra monarhija	1929
Francija	Nacisti likvidē demokrātiju	1940
Grieķija	Metaksas autoritārais režīms	1936
Holande	Nacisti likvidē demokrātiju	1940
Igaunija	Petsa autoritārais režīms	1934
Itālija	Musolini fašistiskais režīms	1922
Irija	Demokrātija saglabājas	
Latvija	Ulmaņa autoritārais režīms	1934
Lielbritānija	Demokrātija saglabājas	
Lietuva	Smetonas autoritārais režīms	1926
Luksemburga	Demokrātija saglabājas	
Norvēģija	Nacisti likvidē demokrātiju	1940
Polija	Pilsudska autoritārais režīms	1926
Portugāle	Salazara stingrā vara	1932
PSRS	Lenina un Staļina diktatūra	1917
Rumānija	Karalis Karols II valda bez parlamenta	1938
Somija	Demokrātija saglabājas	
Spānija	Pilsoņu kara rezultātā nodibinās ģenerāļa Franko vara	1939
Sveice	Demokrātija saglabājas	
Ungārija	Isiaicīgs komunistiskais režīms, Bela Kuns tiek gāzts, Horti pārņem varu	1919 1920
Vācija	Hitlera fašistiskais režīms	1933
Zviedrija	Demokrātija saglabājas	

1. Kādi bija demokrātijas saglabāšanās priekšnoteikumi?
2. Kādēļ autoritārisms bija populārs galvenokārt Austrumeiropā?
3. Pamatojoties uz eiropēiskām tradīcijām, autoritārās valdīšanas formas tiek uzskatītas par negatīvām. Vai ir iespējams autoritārās valdīšanas formās laikposmā starp diviem pasaules kariem atrast arī kaut ko pozitīvu? Mini piemērus!

TOTALITĀRĀS UN AUTORITĀRĀS DIKTATŪRAS

A

Kaut arī abos politiskajos režimos nav parlamentārisma un tiem raksturīga kritiska attieksme pret demokrātiju, to ievirze ir atšķirīga. Autoritārajos režimos diktatūrai bija konservatīvi mērķi – tradicionālo vērtību un nereti arī esošo sociālo struktūru saglabāšana. Tie tika nodibināti bez revolūcijas un tautu masu aktivizēšanas. (...) Totalitārie režīmi pretendēja uz daudz lielākām pārmaiņām, tiem bija daudz radikālākas programmas, turklāt pilnīgi apzināti tika aktivizētas tautas masas, aicinot tās kalpot "revolucionārajai kustībai". Tiem raksturīga ideoloģija, ko varētu nosaukt par "pusreligisku filozofiju, kas pretendē uz vienreizīgumu".

(Pēc St. J. Lee. *The European dictatorships, 1918–1945.* – London, 1998. – pp. 299–307)

B

Totalitārisma definīcijas

1. Visiem totalitārajiem režīmiem bija raksturīga skaidri atšķirama ideoloģija, kas veidoja "visas cilvēka dzīves jomas aptverošu doktrīnu". Visa sabiedrība bija pakļauta šai ideoloģijai.
2. Politisko dzīvi pilnībā kontrolēja viena partija, kuras priekšgalā bija līderis, kura apkārtne veidoja viņa personības kultu. Partijas mērķis bija pakļaut savai ietekmei visu tautu, īpaši jaunatni (...). Citas partijas tika aizliegtas, un likumdošanas vara bija pakļauta izpildvaras kontrolei.
3. Katra atsevišķa persona ar oficiālās ideoloģijas palīdzību piespiedu kārtā tika pakļauta valsts interesēm. Tas varēja izpausties kā partijas vai slepenpolicijas fizisks vai psiholoģisks terors. Oficiālā ideoloģija tiecās dzēst visas kultūras atšķirības un pārvērst izglītību, literatūru, mākslu un mūziku par ideoloģiskiem ieročiem.
4. Totalitārā valsts centās panākt pilnīgu kontroli pār ekonomiku. Tas tika darīts sistemātiski, un agrākās neatkarīgās ekonomiskās vienības tika pakļautas valstiskajai birokrātijai.

(Pēc St. J. Lee. *The European dictatorships, 1918–1945.* – London, 1998. – pp. 299–307)

C

Diktatūras ideoloģiskais pamats

Totalitāras ideoloģijas parasti raksturoja vēlme iznīcināt pastāvošo [politisko] sistēmu un aizvietot to ar kaut kādu ideālu valdīšanas formu – bieži to sauc par utopiju. Autoritārajiem režīmiem atšķirībā no totalitārajiem režīmiem parasti nebija nekādas skaidras ideoloģijas. Kaut arī viņu mērķis nereti bija pastāvošās politiskās iekārtas maiņa, pārsvarā tika izmantotas tradicionālās ietekmēšanas metodes un idejas. Tādēļ tiem raksturīga ilgošanās pēc pagātnes un pat konservatīvisms salīdzinājumā ar totalitāro režīmu revolucionārismu.

Parasti par totalitārām tiek uzskatītas trīs no laikposmā starp diviem pasaules kariem eksistējušajām

ideoloģijām: marksisms-ļeņinisms, nacisms un fašisms. No tām vismērķtiecīgākā izrādījās Ļeņina un Staļina attīstītā sistemātiskā marksisma-ļeņinisma mācība, kas balstījās uz Hēgeļa, Marksa un Engelsa idejām. Tās pamatā bija viena ekonomiskā teorija (ekonomiskais determinisms), vairāki vēsturiskie principi (dialektiskais un vēsturiskais materiālisms) un ticība cilvēku sabiedrības augstākajai un pēdējai formai – "bezšķiru sabiedrībai". Nacisms un fašisms pārņēma no tādiem 19. gadsimta domātājiem kā Niče, Gobino un N. Čemberlens, piemēram, jēdzienus *rasu nevienlīdzība* un *ciņas nenovēršamība*. Taču šīm ideoloģijām nebija tik stingras struktūras kā marksismam-ļeņinismam – daļēji tādēļ, ka tām nebija tādas "klasiskas Bībeles" kā marksismam. Piemēram, Hitlera principi ir ļoti haotiski izklāstīti vienīgi grāmatā "*Mein Kampf*" ("Mana ciņa"), kas ir tikai kaut kas nedaudz vairāk par autobiogrāfiju. Pats koncentrētākais Musolini viedokļa izklāsts ir īss raksts "*Encyclopediā Italiana*". Nevien no šiem sacerējumiem nav guvis tādu nozīmi un ietekmi kā Marksa "Kapitāls" vai Ļeņina "Valsts un revolūcija".

Marksismu-ļeņinismu, nacismu un fašismu vienoja vēlme mainīt pastāvošo sistēmu revolūcijas ceļā. Visas trīs ideoloģijas piešķīra būtisku nozīmi vēstures attīstības vadīšanai un virzībai uz ideālu. Taču šī ideāla būtība bija atšķirīga. Marksistiskā utopija ietvēra divas fāzes. Pirmā fāze bija "proletariāta diktatūra", kurai bija jānovērš visi šķēršļi ceļā uz otro fāzi – "bezšķiru sabiedrību". Mērķa sasniegšanas līdzekļi bija vardarbība un ciņa. Šī mērķa galvenā īpatnība bija tā, ka galarezultātā bija paredzēta valsts birokrātijas likvidēšana un atgriešanās sabiedrības "pirmsvēsturiskajā fāzē". Pēc Engelsa, bija jānotiek "lēcienam no verdzības brīvībā, no tumsas – gaismā". Nacistiskā un fašistiskā utopija turpreti paredzēja tikai vienu fāzi. Tā bija nepārtraukta un nebeidzama kustība pilnīgas dominēšanas un varas virzienā. Fašisms tika raksturots kā "nacionāli imperiālistiskās misijas ideoloģija", kuras "augstākā vērtība ir stipra valsts". Pretstatā "bezšķiru sabiedrībai" šis uzskats tika dēvēts par "etatismu", tam bija raksturīga kara un ciņas par eksistenci nepārtraukta slavināšana. Pēc Musolini vārdiem, "karš vīrietim nozīmē to pašu, ko sievietei – būt mātei". Arī nacisms koncentrējās uz ciņu, kaut arī par vissvarīgāko tika atzīta drīzāk rase, nevis valsts, precīzāk – āriešu rases kults nekā etatisms. Pēc Hitlera domām, "visa būtības jēga ir ciņa starp spēcīgajiem un vājajiem un spēcīgo galīgā uzvara pār vājajiem". Par upuriem bija jāklūst rases ienaidniekiem – "viss eģēnikas process var sākties tikai pēc nepilnvērtīgo cilvēku iznīcināšanas".

Kura no pieminētajām ideoloģijām izrādījās efektīvākā? Bez šaubām, visgrūtāk īstenojami bija marksisma-ļeņinisma galamērķi. "Bezšķiru sabiedrība" un valsts izzušana bija iespējama tikai pēc tam, kad pašos pamatos izmainītos cilvēka dabiskās īpašības. Turpretī nacisms un fašisms grasījās izmantot cilvēka būtiskākos instinktus – ciņu par eksistenci un varu. Tomēr vēstures gaita pierādīja, ka marksisms-

ļēnisms spēja izmainīt sabiedrību, ekonomiku un politiskās institūcijas ievērojami vairāk nekā fašisms un nacisms. Tam par iemeslu bija apstākļi, ka Staļina varas laikā, liekot lietā marksismu-ļēnismu, akcentēts tika nevis galamērķis, bet gan "proletariāta diktatūras" veidošana un varmācīga uzspiešana.

(Pēc St. J. Lee. The European dictatorships. 1918–1945. – London, 1998. – pp. 299–307)

D

Diktatūras politiskā struktūra

Totalitāro valstu mērķis bija izmainīt pastāvošo politisko iekārtu. Trīs valstis, ko parasti uzskata par totalitārām, īstenoja to ļoti atšķirīgā veidā.

Metodes, ko pielietoja Padomju Krievijas vadība, kuras mērķis bija visu agrāko politisko institūtu likvidēšana, var uzskatīt par vērienīgākajām. Visas trīs padomju konstitūcijas patiesībā bija visos līmeņos pakārtotas partijai. Savu absolūto augstāko varu partija īstenoja ar Centrālkomitejas palīdzību, kas savukārt bija sadalīta Orgbirojā, Politbirojā un Centrālajā kontroles komisijā.

Arī nacistu līderi tiecās īstenot politiskas pārmaiņas, taču salīdzinājumā ar PSRS notikušās pārmaiņas izrādījās ievērojami pieticīgākas. Tā vietā, lai pilnīgi izskaustu veco sistēmu, Hitlers aprobežojās ar dažām radikālām pārmaiņām. Tā, piemēram, ar īpašu likumu viņš piesavinājās ārkārtējas pilnvaras izpildvarai un, nonākot pretrunā ar konstitūciju, apvienoja prezidenta un kanclera amatu. Musolini laika Itālijā vairāk atbilda Vācijas nekā PSRS attīstības modelim. Monarhija saglabājās un galu galā kļuva par centru opozīcijai, kas bija vērstā pret duči.

Citur [Eiropā] diktatori bija mazāk ambiciozi. Lai gan ar autoritārajiem režīmiem bieži saistījās arī konstitucionālas pārmaiņas, to galvenā pazīme drīzāk bija stabilizēšana un kārtības ieviešana, nevis kaut kādi pārveidojumi.

Kādu nozīmi diktatori piešķīra partijai un tautas masu iesaistīšanai? Metodes atkal bija atšķirīgas. Padomju Krievija izmantoja tā saukto "avangarda metodi", kad partija dominēja pār visu sistēmu. Plašu tautas masu iesaistīšanas vietā izmantoja t.s. "demokrātiskā centrālisma" principu, saskaņā ar kuru sabiedrības vārdā darbojās ierobežota varas elite. Piederība partijai bija stingri limitēta, un 30. gadu represiju laikā Staļinam izdevās partijas biedru skaitu vēl vairāk samazināt. Nacistiskās un fašistiskās partijas bija vairāk tautas partijas. (...) Taču salīdzinājumā ar Krieviju partiju saistība ar valsts institūcijām bija ievērojami mazāka. Citur [Eiropā] vienpartijas sistēmai bija nevis jāapdraud masas, bet gan jādarbojas kā neitralizējošam un depolitizējošam spēkam.

Visas diktatūras bija pakļautas vienam noteiktam līderim. Visradikālākais piemērs tam bija Krievija, Vācija un Itālija. Teorētiski Staļins pakļāvās kolektīvajai vadībai, un komunistiskajai ideoloģijai bija jānovērš varas nonākšana vienas personas rokās. Praktiski Staļina ietekmei bija tādi mērogi, ka tai nebija precedenta pat šajā zemē ar gandrīz nepārtraukto patvaldību. Vācijā situācija bija pretēja. Teorētiski Hitleram bija visa vara bez jebkādiem ierobežojumiem. "Hitlera kā firera vara pārspēja jebkura monarha varu." "Dievišķo tiesību" jēdziens tika aizstāts ar apgalvojumu, ka firers ir Dieva sūtīts glābējs un tautas vēlmju iemiesojums un starpnieks. Taču praktiski Hitlers nereti nonāca izolācijā gan no partijas elites, gan no valsts aparāta puses. Musolini vara nekad nebija tik liela kā Hitleram, arī teorētiski ne. Oficiāli viņš tā arī palika par personu, kuru Viktors Emanuels bija iecēlis amatā, un armijas un valsts ierēdņi zvērēja uzticību nevis dučiem, bet gan karalim.

(Pēc St. J. Lee. The European dictatorships. 1918–1945. – London, 1998. – pp. 299–307)

1. Izmantojot šos tekstus, pacenties sastādīt komunistu, nacistu un fašistu desmit punktu programmu, kurā atspoguļotos viņu ideoloģiskais pamats un nākotnes skatījums!

2. Izmantojot savas zināšanas, dotos avotus un uzzīņu literatūru (kā vecākos, tā arī jaunākos izdevumus), izskaidro šādus jēdzienus:

- ✓ demokrātijā
- ✓ komunisms
- ✓ fašisms
- ✓ nacisms
- ✓ šķiru cīņa
- ✓ dialektiskais materiālisms
- ✓ demokrātiskais centrālisms!

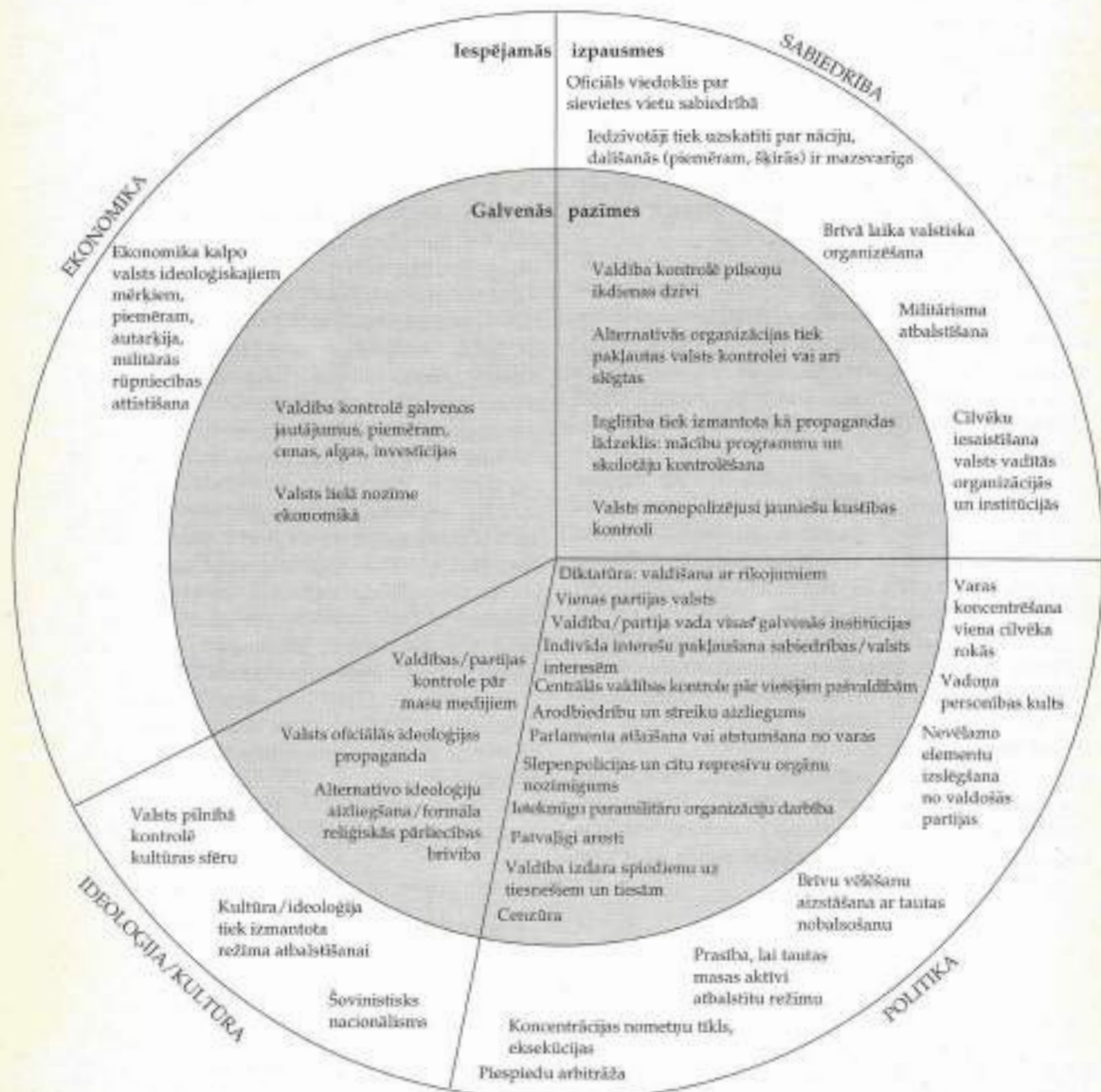
3. Izmantojot shēmu par totalitārās valsts pazīmēm (avots E 20. Ipp.), izanalizē fašismu Itālijā, nacismu Vācijā un komunismu PSRS laikā starp diviem pasaules kariem!

Mīnot konkrētus piemērus no visām galvenajām jomām, centies konstatēt, kurš no nosauktajiem režīmiem pēc savas būtības bija vistotalitārākais un kādēļ; kurā režīmā agrākās varas struktūras tika izmainītas visradikālāk! Sastādi analogu shēmu par demokrātisku valsti!

e

TOTALITĀRAS VALSTS PAZĪMES

(J. Hite, Chr. Hinton. Fascist Italy. – London, 1998. – p. 199)

☐ Ideju vārdnīca. – R., 1999.

☐ St. J. Lee. The European dictatorships. 1918–1945. – London, 1998.

☐ J. B. Watson. Success in 20th century world affairs. – London, 1997.

☐ J. Traynor. Challenging History. Europe 1890–1990. – London, 1998.

MUSOLĪNI – TOTALITĀRĀS VALSTS IZVEIDOTĀJS?

BENITO MUSOLĪNI (1883–1945)

A

Musolini izvīrzišanos 1922. gada beigās sekmēja trīs cēloņi. Pirmkārt, pirms 1914. gada Itālija bija piedzīvojusi ilglaicīgu krīzi un Pirmais pasaules karš padarīja situāciju vēl smagāku, līdz ar to parastās politiskās un ekonomiskās shēmas vairs nedarbojās. Otrkārt, situācija bija labvēlīga, lai izveidotos jauna kustība, kas spētu ieinteresēt pamatīgi vilušos sabiedrību. Treškārt, Musolini piemītošās līdera spējas, kā arī viņa stratēģija deva šai kustībai spēku, kas būtiski atšķīrās no acīmredzami nogurušās un nespējīgās valdības.

(St. J. Lee. *The European dictatorships. 1918–1945.* – London, 1998. – p. 91)

B

Tautas masas mil stiprus virus. Tautas masas ir kā sieviete.

Benito Mussolini

(A. Cassels. *Fascist Italy.* – Routledge and Kegan Paul, 1969. – p. 54)

C

Musolini 20. gadu propagandas fotogrāfijās.

(J. Hite, Chr. Hinton. *Fascist Italy.* – London, 1998. – p. 89)

D

Miti par Musolini. Kādā veidā Musolini tika attēlots?

Kā valstsvīrs

- Itālijas glābējs
- Dieva sūtnis un Viņa aizsargātais
- vislielākais patriots
- nācījas iemiesojums
- Jūlija Cēzara un Augusta pēctecis
- pats gudrākais valdnieks
- pasaules klases valstsvīrs
- liels domātājs, korporatīvās valsts izveidotājs
- tēvišķi mil savu tautu

Kā cilvēks

- karavaronis, kam, neskatoties uz 40 ievainojumiem, operācijas laikā nebija nepieciešama narkoze
- rīcības cilvēks
- strādā 20 stundas dienā
- liels milnieks
- īsts fašists, viršīkšs un kulturāls neuzpērkams, vienaldzīgs pret naudu
- cilvēks no tautas.

(J. Hite, Chr. Hinton. *Fascist Italy.* – London, 1998. – p. 87)

e

Beidzot Itālijai ir sava impērija!
(J. Hite, Chr. Hinton, Fascist Italy. – London, 1998. – p. 110)

F

Viņš ir trusis, fenomenāls trusis, kas rēc. Klausītāji, kas viņu nepazīst, kļūdaini uzskata viņu par lauvu.

Džačinto Serrati (1876–1926) – Itālijas sociāldemokrāts, vēlāk komunisti

(A. Cassels, Fascist Italy. – Routledge and Kegan Paul, 1969. – p. 55)

1. Kā Musolini tiek attēlots šajās fotogrāfijās? Kas liecina, ka tās ir propagandiskas fotogrāfijas? Pamato savu viedokli! Mēģini izskaidrot, kāpēc daži ārzemju valstsvīri savulaik apbrīvoja Musolini?
2. Salīdzini tālaika propagandiskās fotogrāfijas ar mūsdienu vēlēšanu plakātiem! Ar kādiem paņēmieniem fotogrāfija tiek pārvērsta par propagandas līdzekli?
3. Vai politisko līderu harismātismā slēpjas briesmas? Pamato savu viedokli!

4. Iedomājies, ka tu esi žurnālists 30. gadu pirmajā pusē Itālijā! Pamatojoties uz mitiem (avots F), uzraksti par Musolini vienu lappusi garu slavinošu rakstu! Vai raksts nebūs nedaudz vienuspusīgs un pat komisks? Vai tas ļauj objektīvi novērtēt Musolini personību? Pamato savas domas!

A

Lai valdītu, nepieciešamas divas lietas – policija un kaujinieku vienības uz ielām.

Tautas masām nekas nav jāzina, tām jātic un jāļauj sevi veidot.

Kādam ir jāzina, kā iegūt sabiedrības uzmanību: tas ir valdīšanas īstais noslēpums.

Ja vien mēs iedvesīsim masām ticību, ka kalnus var izkustināt no vietas, tās ticēs, ka kalni ir pārvietojami, un līdz ar to šī ilūzija var kļūt par realitāti.

Benito Musolini

(J. Hite, Chr. Hinton, Fascist Italy. – London, 1998. – p. 90)

B

Šiem cilvēkiem (...) ir jābūt paklausīgiem. Viņiem ir jātic un viņi tic tam, ko es viņiem saku, un tad viņi soļos vienotā ierindā pēc manas komandas.

Visvienkāršāk ir komandēt pašam, nevis sūtīt pavēli ministram, kuram nākas skaidrot, ko es gribēju darīt. Tauta pašlaik ir mūsu rokās, un mēs zvēram, ka atdosim tai antiko diženumu.

Benito Musolini

(J. Hite, Chr. Hinton, Fascist Italy. – London, 1998. – p. 70)

e

Pats lielākais Musolini talants, varbūt arī vienīgais, bija radīt un izplatīt mitus un lozungus, kas izpelnījās vispārēju tautas interesi. (...) Musolini bija perfekts propagandas meistars, aktieris un valsts vadītājs. Viņa politiskais stils atspoguļojās viņa domu gājienā, kas drīzāk bija instinktīvs nekā intelektuāls. Politikā viņš vairāk balstījās uz savu izpratni par grupu psiholoģiju un intuīciju, ko pats sauca par "dzīvniecisko instinktu", nekā uz skaidri izteiktu ideoloģiju un loģiku.

(T. Koon, Believe, Obey, Fight, Socialisation of Youth in Fascist Italy. – North Carolina, 1985. – pp. 4, 9, 245)

D

Dzīvojot izolācijā, viņš neko nezina par realitāti. Ap viņu grozās tikai lišķi, kas runā tikai to, ko viņš grib dzirdēt. Ja cilvēkam simtreiz dienā atkārtoti, ka viņš ir ģēnijs, galu galā viņš sāk ticēt, ka ir nekļūdīgs.

J. Balbo – maršals, Musolini valdības ministrs
(J. Hite, Chr. Hinton, Fascist Italy. – London, 1998. – p. 69)

e

Tikai Musolini ir īstais priekšstats par to, kas mums ir vajadzīgs, kā mūs atbrīvot no anarhijas, līdz kurai mūs ir novedis parlamentārisms un trīs kara gadi. Redziet, ka tauta ir viņa pusē!

Pāvests Pījs XI

(J. Hite, Chr. Hinton, Fascist Italy. – London, 1998. – p. 75)

F

Personiskajās attiecībās Musolini bija īsts egoists. Viņš nekaunīgi izmantoja citus cilvēkus savās interesēs un bieži sagādāja tiem sāpes, jo bija absolūti nejutīgs attiecībā pret citu jūtām.

(A. Cassels, Fascist Italy. – Routledge and Kegan Paul, 1969. – p. 53)

G

Kaut arī Musolini bija neparasts politiskais taktiķis, taču viņa manevrēšanas spējas daļēji balstījās uz ētisko pamatu vai politisko priekšstatu trūkumu. Katra persona vai institūcija varēja kļūt par līdzekli, ko izmantoja tikai tik ilgi, kamēr nav sasniegts konkrētais mērķis. Viņš nebija garīgi nelīdzsvarots kā Hitlers. Viņš rīkojās ar aprēķinu un racionāli. Tomēr mīts par viņa neaizstājamību izgaiss, kad 30. gados viņš bija spiests konsultēties ar citiem par to, ka Romas policija vēlējās pāriet uz vasaras formu agrāk nekā parasti.

(A. de Grand, Italian Fascism, its Origins and Development. – Nebraska, 1982. – p. 42)

H

Tikai Musolini valdība spēs atjaunot mieru sabiedrībā. (...) Valdība ir jāatbalsta. Valstij ir vajadzīga spēcīga valdība. (...) Itālijas politiskajai dzīvei ir nepieciešamas jaunas asinis, jauna enerģija.

Dž. Džoiliti – liberālis, bijušais Itālijas premjerministrs, 1922. gada novembrī

(J. Hite, Chr. Hinton, Fascist Italy. – London, 1998. – p. 75)

I

Musolini patika publiskas uzstāšanās. Darbu izdarīja citi. Musolini parādījās tikai tad, kad bija jāparaksta līgumi un tika ieslēgtas kameras. Vienīgais, pie kā Musolini piestrādāja, bija savas varas paplašināšana. Itālijā bija tikai viens cilvēks – Musolini.

Angļu vēsturnieks A. Dž. P. Teilors

(J. Hite, Chr. Hinton, Fascist Italy. – London, 1998. – p. 92)

J

Demagoģiju viņš apguva ātri. Ja skatījās no pilsētas laukuma puses, grimasēm un acu bolīšanai bija liels efekts. Visiedarbīgākais līdzeklis bija viņa balss. Tā bija spēcīga un lokana, uztreģināja runās simtiem mītiņos. (...) Viņam piemita mistiska līdera īpašība – harisma. Lai gan viņš varēja iedvesmot cilvēkus darbībai, pats viņš no tās izvairījās. (...) Tam par iemeslu nebija drosmes trūkums, taču krīzes situācijās viņš bija pieradis stāvēt malā. Priekšstats par stingro un izlēmīgo duči, ko lieliskā propaganda piedāvāja pasaulei, balstījās vairāk uz vārdiem un priekšstatiem nekā uz darbību un īstenību.

(A. Cassels, Fascist Italy. – Routledge and Kegan Paul, 1969. – p. 54)

K

Nav iespējams novērtēt par augstu viņa popularitāti vienkāršo cilvēku vidū, īpaši – agrīnajā periodā. Viņam bija ievērojams personiskais šarms, viņš bija hipnotiska personība. Lai arī kur viņš teica runas, laukumi pildījās ar cilvēkiem, kas, elpu aizmūruši, tvēra katru viņa vārdu. Viņa uzstāšanās bija virspusējas, dedzīgas un vulgāras, taču tās izrādījās iedarbīgas –, tiesa gan, ne vienmēr izglītotu cilvēku vidū, kurī viņu nicināja.

(R. Lamb, Mussolini and the British. – London, 1997. – p. 1)

L

Viņa demagoģija bija izteiksmīga, tā balstījās uz nesatricināmu ticību, ka "masas mil stiprus vīrus". Viņu vienmēr attēloja kā pieredzējušu jātnieku, paukotāju un vijolnieku. Sabiedrība tika apstrādāta ar tādiem lozungiem kā "Musolini vienmēr taisnība" un "Tici, paklausī, cīnies!". Musolini ticēja, ka galarezultātā tiks radīts jauns "fašistisks cilvēks", kas dzīvos "fašistiskajā laikmetā".

(St. J. Lee, The European dictatorships, 1918–1945. – London, 1998. – p. 103)

M

1936. gadā astoņgadīgiem bērniem visā Itālijā mācīja: "Duče redz jūs visus (...), viņa sejas izteiksme (...) ir kā liesma, kas iekļūs jūsu sirdis, lai iedegtu tur gaiši sarkanu uguni. Kurš spēj pretoties šim degošajam skatienam, kas ir kā bulta? Taču nebaidieties – jums šīs bultas pārvērtīsies par prieka stariem!"

(M. Gilbert, The European Powers 1900–1945. – p. 140)

1. Analizē Musolini izteikumus (avoti A, B) un salīdzini tos ar citu vērtējumiem par viņu (avoti C – M)!

Kur slēpās Musolini kā līdera spēks un vājums?

2. Izmantojot avotus, aizpildi tabulu par dažādu Itālijas iedzīvotāju slāņu attieksmi pret Musolini 30. gadu pirmajā pusē! Viedokļu atzīmēšanai lieto "+" vai "-" zīmi. Centies savu izvēli pamatot!

	Ekonomiskā labklājība	Nacionālā vienotība	Stabila iekšpolitika	Ticība Musolini	Personas un vārda brīvība	Ticība labākai nākotnei
Dienviditālijas zemnieks						
Milānas bankieris						
Vēstures skolotājs						
Darbu zaudējis sociālistu žurnālists						
Dzejnieks – bohēmas pūrstāvis						
Pasaulē kara vīru zaudējuši strādniece						
Katoļu baznīcas priesteris						

FAŠISTISKĀ VALSTS

A

Fašistu desmit baušļi

1934. gadā fašisti darīja zināmus sabiedrībai savus "desmit laicīgos baušļus", kuros bija akcentētas militārisma, kazarmu valsts idejas un dučes personības kults.

1. Fašists un it īpaši kareivis netic, ka miers ir mūžīgs.
2. Arī ieslodzījumā pavadītās dienas ir cieņpilnas.
3. Tauta ir kā sargs pie benzīna mucas.
4. Līdzgaitniekam ir jābūt kā brālim: pirmkārt, tāpēc, ka viņš dzīvo kopā ar tevi, un, otrkārt, tāpēc, ka viņš domā tāpat kā tu.
5. Šautene, patronjosta un cits aprīkojums nav paredzēts sarūsēšanai, tie jāglabā kara vajadzībām.
6. Nekad nesaki: "Valdība maksā (...)" – jo tu esi tas, kas maksā. Šī valdība ir izveidota saskaņā ar tavu vēlēšanos, un tās aizsardzībai tu esi uzvilcis savu formas tērpu.
7. Disciplīna ir armijas dvēsele: bez tās nav karavīru, ir tikai jucekļi un iznīcība.
8. Musolīni vienmēr ir taisnība.
9. Brīvprātīgajam nav attaisnojuma, ja viņš nepakļaujas pavēlei.
10. Vienam tev jābūt visdārgākajam – dučes dzīvībai.

(R. Winks, C. Brinton, J. B. Christopher, R. L. Wolff, A History of Civilization. Prehistory to the Present. – Englewood Cliffs, 1988. – p. 717)

e

Fašistiskais plakāts: "Mēs iesim tālāk."

(J. Hite, Chr. Hinton, Fascist Italy. – London, 1998. – p. 70)

B

FAŠISTISKĀS VALSTS ATTĪSTĪBAS POSMI

1. 1922–1924 – Musolīni valdība nostiprina savu varu. Musolīni pirmais mērķis bija savu pozīciju nostiprināšana, tāpēc sākumā viņš rīkojās piesardzīgi. Viņš izveidoja spēcīgu valdību, taču nemainīja pastāvošo politisko sistēmu. Līdz ar to viņš sagādāja vilšanos radikāļiem, kas bija cerējuši, ka notiks īsta fašistiska revolūcija.
2. 1925–1927 – diktatūras nodibināšana. Musolīni mērķis drīzāk bija izveidot savu, dučes diktatūru, nevis nodot varu fašistiskajai partijai. Tika anulētas jau tā ierobežotās galvenās cilvēktiesības.
- 1924, jūnijs – sociālistu līdera Džakomo Mateoti nogalināšana, opozīcija aiziet no parlamenta.
- 1924, jūlijs – tiek ieviesta preses cenzūra, aizliedz opozīcijas partiju sanāksmes.
- 1925, janvāris – Musolīni akceptē fašistisko vardarbību, sākas arestu vilnis un fašistiem naidīgo organizāciju vardarbīga likvidācija.
- 1926, janvāris – tiek pieņemts likums, ar ko Musolīni iegūst tiesības bez parlamenta piekrišanas izdot dekrētus.
- 1926, februāris – vēlēto pilsētas municipalitāšu vietā tiek iecelti ierēdņi (podestī).
- 1926, aprīlis – tiek aizliegta streiki.
- 1926, jūlijs – tiek izveidota Korporāciju ministrija.
- 1926, oktobris – tiek aizliegta opozīcijas partijas.

1926, novembris – tiek izveidota OVRA (jauna slepenpolīcija) un īpašais valsts aizsardzības tribunāls.

1928, maijs – jaunajā likumā par politisko pārstāvniecību vispārējas un vienlīdzīgas vēlēšanas tiek aizstātas ar kandidātu izvirzīšanu no fašistiskajām arodbiedrībām un plebiscītu.

3. 1929–1935 – konsenss: korporatīvās valsts veidošanās [konkordāts ar Vatikānu]

Šis periods tiek saukts par "konsensusa gadiem". Noslēdzot līgumu ar baznīcu, Musolīni ieguva lielu popularitāti. Viņš apgalvoja, ka viņa jaunā korporatīvā valsts ir ideāla valdīšanas forma. Patiesībā viņa sasniegumi bija niecīgi.

1929, februāris – Laterānas vienošanās (politiskais traktāts, finanšu konvencija, konkordāts).

1929, marts – tautas nobalsojumā ar lielu vairākumu tiek apstiprināts valdības sastādītais deputātu saraksts.

1934, februāris – veidojas darba devēju un darba ņēmēju jauktās korporācijas.

4. 1936–1943 – radikālisms un krahs

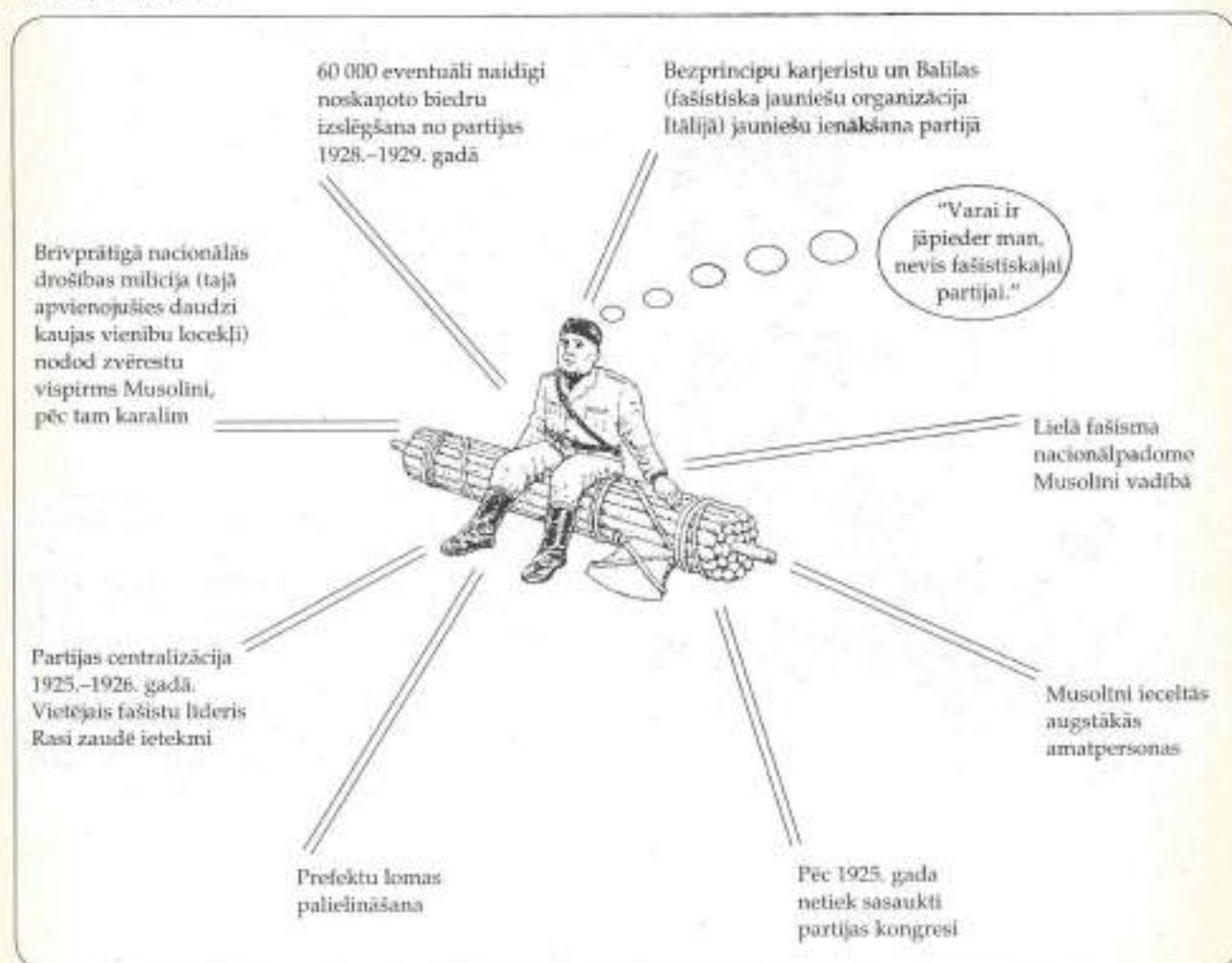
Musolīni sāk īstenot radikālāku iekšējo un ārējo politiku. Tas atsvešina daudzus viņa kādreizējos piekritējus. Neveiksmes karā kopā 1940. gada vēl vairāk palielina neapmierinātību un noved pie Musolīni gāšanas 1943. gadā.

(J. Hite, Chr. Hinton, Fascist Italy. – London, 1998. – pp. 68–69)

e

FAŠISTISKĀ PARTIJA MUSOLINI LAIKA ITĀLIJĀ

1. Partijas vadīšana

2. Administrācijas arvien lielāka fašizēšanās

Tas notika nevien tādēļ, ka iestādes fašisti pārņēma dienesta posteņus savās rokās, bet arī tādēļ, ka valsts ierēdņi iestājās fašistiskajā partijā.

Daudzi ierēdņi, kas centās tikt augstākos amatos, iestājās PNF [*Partito Nazionale Fascista* – Nacionālā fašistiskā partija]. Daudzi partijas veterāni, neieguvuši cerētos amatus, izstājās no PNF.

Abreviatūru PNF jokojoties sāka skaidrot: *per necessita familia* – ģimenisku iemeslu dēļ.

3. Partijas sastāvs

Partijas sastāvs kopš 1922. gada ievērojami mainījās. Sākumā aptuveni 1/3 partijas biedru bija strādnieki vai sīkzemnieki. 20. gadu beigās partijas sastāvā ievērojams pārsvars bija vidusslānim (...), jo itālieši saprata, ka viņu karjeras iespējas ir saistītas ar piederību partijai.

D

Karikatūra "Fašistiskais kokteilis".

(J. Hite, Chr. Hinton. *Fascist Italy*. – London, 1998. – p. 54)

Teksts karikatūrā:

Priekšnoteikumi varas iegūšanai (...)

Cerības uz revolucionārām pārmaiņām
 Futūrisms
 Sindikalisms
 Bijušās ieroču brālības izjūta
 Nacionālisma principa izvirzīšana priekšplānā
 Vēlme pēc stipras valdības
 Vājas valdības nīcināšana
 Studentu revolucionārisms
 Sociālistu – kara pretinieku nosodišana
 Bailes no sociālisma
 Vidusšķiras kritiskā attieksme pret valsti, kas nespēj aizsargāt viņus no strādniekiem
 Zemes īpašnieku naidīgums pret topošajām zemnieku savienībām
 Personiskās ambīcijas (it īpaši Musolini)

1. Kādā veidā bausji (avots A) varēja ietekmēt Itālijas iedzīvotāju dzīvi pēc Pirmā pasaules kara? Vai kāda no šīm tēzēm varētu iedarboties arī demokrātiskā sabiedrībā? Pamato savu viedokli!
2. Kādēļ, pēc tavām domām, fašismam ir tik daudz atšķirīgu pazīmju?
3. Kādēļ partijas biedru skaits tik strauji auga, un kas motivēja cilvēkus iestāties partijā?
4. 1939. gadā 6% no Itālijas iedzīvotājiem bija fašistu partijas biedri. Kādēļ šis skaits bija tik neliels?

KORPORATĪVĀ VALSTS

A

Džovanni Džentiles un Benito Musolini kopdarbs bija *Enciclopedia Italiana* XIV sējumā publicētais levdraksts par korporatīvismu. Korporatīvisms tika dēvēts par alternatīvo "trešo ceļu" starp kapitālismu un sociālismu. (...) Pirmām kārtām korporatīvisma mērķis bija atjaunot sociālo sadarbību. Lai to sasniegtu, tautas ekonomiskā darbība bija jāsadala vairākās kategorijās, katru no tām pārstāvētu viena korporācija. Korporāciju sastāvē konkurējošo grupējumu un šķiru pārstāvji varēja būt ciešākā savstarpējā sakarsmē nekā tradicionālajās parlamentārajās institūcijās. Tika cerēts, ka korporācijas kļūs par stabilāku un draudzīgāku forumu sarunām (...).

(A. Cassels. *Fascist Italy*. – Routledge and Kegan Paul, 1969. – p. 56)

B

Saspīlējuma dēļ, kas valdīja starp kapitālismu un sociālismu, pēckara Eiropa laikabiedriem šķita nedroša un nelīdzsvarota. Vai uzvarēs kapitālistu vai strādnieku intereses? Fašisti ticēja, ka atbilde slēpjas nācīgas interešu prioritātē pār vietējām interesēm. Viņi ticās pēc sabiedrības, kurā visas ar ekonomisko darbību saistītās personas (kā darba devēji, tā arī darba ņēmēji) varētu sadarboties nācīgas interešu vārdā, kas galarezultātā nestu labumu visiem. Par tās pamatu bija jākļūst korporāciju sistēmai.

(J. Hite, Chr. Hinton. *Fascist Italy*. – London, 1998. – p. 135)

e

Korporatīvā valsts: galīgā struktūra.

(J. Hite, Chr. Hinton. Fascist Italy. – London, 1998. – p. 136)

Kas ko pārstāv?

Valstiskās intereses pārstāv

Korporāciju ministrija un partijas ierēdņi.

Darba devēji pārstāv

paši sevi.

Strādniekus pārstāv

fašistiskie sindikāti, t. i., drīzāk fašistiski ierēdņi nekā paši strādnieki.

Korporācija pārstāv visus kādā ekonomikas jomā iesaistītos darba devējus un strādniekus ir pārstāvēti vienlīdzīgi, papildus tiek iekļauti arī padomnieki – eksperti un trīs fašistiskās partijas pārstāvji. Vada korporāciju ministrs. Kopš 1934. gada Musolini, ar kura akcepta tiek noņemti strādnieku un darba devēju pārstāvji.

Sistēmas darbība. Divi galvenie trūkumi:

- pārstāvniecība korporācijās nav vienlīdzīga. Darba devēji pārstāv paši sevi, strādniekus pārstāv fašistiskās partijas biedri,
- visa vara ir Musolini rokās, korporācijas tikai apspriež rīkojumus, bet Musolini tos izdod.

Musolini pretendē uz

- "trešo ceļu", jaunu sistēmu,
- preču interešu samierināšanu,
- visu spēku apvienošanu nācijas interesēs.

Kritisks vēsturnieks:

- veikla fasāde,
- strādnieku eksploatācija,
- uzpūsta birokrātiju, kas dubult valdības struktūras,
- smaga nasta tautsaimniecībai.

D

Fašistiskais korporatīvisms pildīja mīta funkcijas, un tam bija jāatrisina divējādas problēmas – šķiru cīņas un tautu ekonomiskās nabadzības problēma. Ar tā palīdzību bija iespējams saturēt kopā dažādos spēkus kā partijā, tā valstī.

Vēsturnieks E. Tannenbaums

(J. Hite, Chr. Hinton. Fascist Italy. – London, 1998. – p. 140)

F

Patiesībā korporatīvisms iemiesoja sevi vāji slēptu strādnieku eksploatāciju un apspiešanu. Dučēm korporatīvisms bija acīmredzams sociāls un politisks eksperiments, kas bija izdevīgs viņa režīma akciju celšanai ārzemnieku acīs un bija fasāde, aiz kuras varēja plaukt korupcija un savtīgums.

Vēsturnieks M. Blinkhorns

(J. Hite, Chr. Hinton. Fascist Italy. – London, 1998. – p. 140)

e

Cīņā ar depresiju korporatīvā sistēma izrādījās pilnīgi nederīga.

Vēsturnieks A. de Grands

(J. Hite, Chr. Hinton. Fascist Italy. – London, 1998. – p. 140)

1. Kādēļ Musolini bija vajadzīga korporatīvā valsts?
2. Vai, pēc tavām domām, iespējams "trešais ceļš" starp kapitalismu un sociālismu?

- Stephen J. Lee. The European Dictatorships. 1918–1945. – London, 1998.
- J. Hite, Chr. Hinton. Fascist Italy. – London, 1998.

HITLERA NĀKŠANA PIE VARAS – NEJAUŠĪBA VAI NEIZBĒGAMĪBA?

NSDAP PIRMS NĀKŠANAS PIE VARAS: IDEJAS UN PROPAGANDA

A

Adolfs Hitlers (Heinriha Knirra portrets, 1937).

(St. Lee. Weimar and Nazi Germany. – Oxford, 1998. – p. 77)

B

Izvikumi no nacistu 25 punktu programmas (1920)

- ✓ Pieprasām visu vāciešu apvienošanu Lielvācijas sastāvā, pamatojoties uz visu tautu pašnoteikšanās tiesībām.
- ✓ Pieprasām vācu tautai tādas pašas tiesības kā citām tautām un Versaļas un Senžermēnas miera līgumu anulēšanu.
- ✓ Pieprasām likvidēt algotņu armiju un izveidot tautas armiju.
- ✓ Pilsonis var būt tikai vācu nācijas pārstāvis. Neviena ebrejs nevar būt nācijas loceklis.
- ✓ Ierādņu amatam visā valstī (...) jābūt garantētiem tikai valsts pilsoņiem.
- ✓ Mēs pieprasām, lai valsts pirmām kārtām rūpētos par savu pilsoņu labklājību un darbu. Nav iespējams uzturēt visus valsts iedzīvotājus, arī ārzemniekus.
- ✓ Visāda veida nevācu ieceļošana ir jāaptur.
- ✓ Partija aktīvi vērsas pret ebreju materiālistisko pasaules uzskatu.
- ✓ Pieprasām izbeigt bezstrādes ienākumu iegūšanu.
- ✓ Pieprasām nesaudzīgi konfiscēt kara laikā gūto peļņu.
- ✓ Pieprasām nacionalizēt uzņēmumus (...).
- ✓ Pieprasām nežēlīgi sodīt personas, kuru darbība kaitē sabiedrības interesēm (...), viņām jāpiespriež nāves sods neatkarīgi no viņu rases vai izcelsmes.
- ✓ Pieprasām izveidot valstī stipru centrālo varu.

(J. Bradley. The Illustrated History of the Third Reich. – New York, 1978. – p. 31)

C

Viņa [Hitlera] programma bija (...) antikapitālistiska un antiproletāriska, revolucionāra un restauratoriska (...). Šī programma apzināti izjauca visus tradicionālos rāmjus. Bet, izlēmīgi un radikāli noliekot sevi aiz "sistēmas" robežām, Hitlers vienlaikus konsekventi uzsvēra, ka viņš nav atbildīgs par radušos situāciju, un līdz ar to pamatoja savu apsūdzību visai pastāvošajai iekārtai.

(Ю. Фест. Адольф Гитлер. Биография. – Пермь, 1993. – Т. 2. – С. 107)

D

Jēdziens "nacionālā revolūcija" (...) nacionālsociālistiem nozīmēja vienīgi vācu tautas paverdzinātā gara atbrīvošanu. Vācija ir paverdzināta ar miera līgumiem. (...) Nacionālsociālistiem šie līgumi nav likums, bet gan no ārpuses uzspiesta grība. Mēs neatzīstam savu vainu kara izraisīšanā un esam pret to, ka šis apvainojums nomāks vēl arī nākamās paaudzes. (...) Ja mēs atsakāmies atzīt šos līgumus, lietojot visus mums pieejamos līdzekļus, tad tā arī ir revolūcija.

(Ю. Фест. Адольф Гитлер. Биография. – Пермь, 1993. – Т. 2. – С. 139)

E

Miljoniem vāciešu Hitlers piedāvāja divas lietas: pilnīgi noliegt visu, kas bija noticis Vācijā pēc kara, un solījumu atjaunot sašķēlušās nācijas sākotnējo lielumu un varenumu.

(А. Буллок. Гитлер и Сталин. Жизнь и власть. – Смоленск, 1998. – Т. 1. – С. 131)

1925

NSDAP (National-Sozialistische Deutsche Arbeiterpartei – Nacionālsociālistiskā vācu strādnieku partija) reorganizācija, tiek akceptēta legāls cīņas stratēģija, SA (Sturmabteilung – triecienvienības) sastāvā izveido SS (Schutzstaffel – apsardzes vienības); G. Štrāsers Berlīnē dibina avīzi "Berliner Arbeiterzeitung" ("Berlīnes Strādnieku Avīze").

1928

Reihstāga vēlēšanās nacisti iegūst 12 deputātu mandātus.

1930, marts

Par kancleru (valdības vadītāju) kļūst Centra partijas vadītājs H. Bruņings.

1930, sept.

Reihstāga vēlēšanās nacisti iegūst 107 deputātu mandātus un kļūst par otro lielāko partiju parlamentā (sociāldemokrātiem – 143 deputāti).

1932, aprīlis

Vācijas prezidenta vēlēšanās: ar 19 milj. balsu tiek ievēlēts P. fon Hindenburgs, Hitleram – 13 milj. balsu.

F

Hitlera runas paplašināja masu atbalstu nacistu kustībai. Viņa runās bija skaidri noteikti uzbrukuma objekti, piemēram, ebreji, boļševiki un "novembra noziedznieki".

(St. Lee. Aspects of European History 1789-1980. – London, 1987. – p. 210)

G

Lideru popularitātes rādītājs bija viņu spēja pārliecināt, ka tieši viņi var tautai garantēt stabilitāti. (...) Antisemitisms laikposmā no 1929. līdz 1939. gadam piesaistīja vācu tautu tiktāl, ciktāl to interesēja tieši ekonomiskās un sociālās problēmas. Visu laiku līdz nokļūšanai pie varas nacisti īpaši uzsvēra, ka viņi ir pret sociālismu un cīnās pret vispārēju bezdarbu. Viņi veidoja uzskatu par tautas kopību (*Volksgemeinschaft*), kur katram ir tiesības uz sava darba un pūliņu augļiem. Viņu pamatideja bija nacionālā atdzimšana jaunā sociālā un politiskā sistēmā, kurā tiks pārvarētas iekšējās pretrunas.

(A. J. de Grand. Fascist Italy and Nazi Germany. The Fascist Style of Rule. – London, 1997. – pp. 76-78)

H

Marksisma 14 gadi ir postījuši Vāciju. (...) Ja Vācija vēlas panākt politisku un ekonomisku atdzimšanu (...), tad jāizpilda viens nozīmīgs priekšnoteikums: jāiznīcina komunistiskā infekcija. Tā kā pašreizējais Reihstāgs nav spējīgs šo darbu veikt, tad mēs vēlamies iet pie vācu tautas ar uzdevumu, ko paši esam uzņēmušies. Nacionālās atdzimšanas vaidība vēlas strādāt un strādā viena, tā nevar atjaunošanas darbu atbalstīšanu padarīt atkarīgu no tiem, uz kuriem gulstas atbildība par sabrukumu. Marksistiskajām partijām un to līdzskrējējiem 14 gados bijis diezgan laika parādīt savas spējas. Vācu tauta, dod mums tagad 4 gadus un tad spried mums tiesu!

(Hitlera uzruna vācu tautai // Igaunijas laikraksts *Postimees*. – 1933. – 3. febr)

I

Angļu karikatūra par Hitlera ambīcijām.

(St. J. Lee. Weimar and Nazi Germany. – Oxford, 1998. – p. 123)

1932, maijs

Par Vācijas kancleru kļūst F. fon Pāpens.

1932, jūlijs

Reihstāga vēlēšanās nacisti iegūst 230 deputātu mandātus un kļūst par lielāko parlamenta partiju (sociāldemokrātiem no 608 vietām – 133).

1932, aug. Par Reihstāga prezidentu tiek iecēlēts H. Gērings; tiekoties ar Hindenburgu, Hitlera pieņemas sev kanclera vietu un īpašas pilnvaras. SA gatavojas bruņotām akcijām.

1932, nov. Reihstāga vēlēšanās nacistiem 196 vietas no 584. Hitlera un Hindenburga jauna tikšanās – atkal bez panākumiem.

Decembra sākumā par jauno kancleru kļūst ģenerālis K. fon Šleihers.

1933, 30. janv.

Ā. Hitlera tiek iecelts par Vācijas kancleru; vicekanclers – fon Pāpens. Valdības sastāvā no 11 ministriem trīs nacisti: Hitlera, iekšlietu ministrs V. Friks, ministrs bez portfeļa H. Gērings (no 1933. g. marta arī J. Gebels – izglītības un propagandas ministrs).

J

Ā. Hitlera, P. fon Hindenburga un H. Gērings Tannenbergas kaujas memonālā Austrumprūsijā 1933. g. augustā.

(J. Bradley. The Illustrated History of the Third Reich. – New York, 1978. – p. 74)

K

Nacistu propagandas atklātne (1936). Zem attēla paraksts: "Tagad šajā skolā viss būs labi, jo ebreji aiziet."

(Histoire de l' Europe. – Hachette, 1992. – p. 338)

L

Hitlers (...) saprata, ko var panākt ar propagandas palīdzību. Salīdzinājumā ar citiem politiķiem, ar kuriem viņš saskārās, Hitleram bija viena liela priekšrocība: viņa lielā praktiskā pieredze ielas politikas jomā. (...) Viņš bija viens no lielākajiem demagogiem vēsturē. Grāmatā "Mein Kampf" ("Mana cīņa") viņš rakstīja: "Masām ir ļoti aprobežota uztveres spēja un vāja sapratne par lietām (...), tās ātri aizmirst. Lai propaganda būtu efektīva, ir jākoncentrējas uz kādu vienkāršu ikdienas vajadzību un tā jāpaskaidro ar vienkāršiem vārdiem." Hitlera deva priekšroku runātam, nevis rakstītam vārdam. Viņš lietoja daudz verbālas vardarbības, nepārtraukti atkārtojot tādus vārdus kā "sagraul", "spēks", "nežēlīgs", "dusmas", un šiem vārdiem bija atbrīvojošs iespaids. Hitlera žesti un viņa runu emocionālā maniere, kuru laikā viņš pats gandrīz nonāca histērijā (...), tieši tāpat iespaidoja klausītājus. Vīrieši vaidēja vai šņāca, sievietes negribot šņukstēja.

(A. Bullock. A Study in Tyranny. – London, 1964. – pp. 37–38)

1. Kādi bija nacistu darbības mērķi iekšpolitikā un ārpolitikā? Izklāsti tabulas veidā! (Avoti B, D, F, H, K)
2. Kā izpaudās nacistu nacionālisms? Pret ko tas bija vērst un kādēļ? (Avoti B, D, E, G, K)
3. Kuras NSDAP programmas prasības var uzskatīt par sociālistiskām? (Avots B)
4. Vai var piekrist tam, ka nacistu programma bija gan revolucionāra, gan restauratoriska? Pamato savu viedokli!
5. Kā uz atklātnes attēloti ebreji un kā – vācu bērni? Kāpēc šāds pretstatījums? (Avots K)
6. Salīdzini fotogrāfiju (avots J) un karikatūru (avots D)! Kas tajās ir kopīgs un kas – atšķirīgs? Ko Hitlera izņem no skapja (avots D, un ko karikatūras autors ar to domājis?)
7. Raksturo nacistu propagandas metodes!

HITLERA NĀKŠANA PIE VARAS: TAKTIKA, IEMESLI, APSTĀKĻI

A

Ar ko izskaidrojama demokrātijas saglabāšanās daudzās Eiropas valstīs? Tur komunisma draudi nebija tik spēcīgi, lai izraisītu labējo tendenču krasu pastiprināšanos. Valstis, kuras bija uzvarējušas Pirmajā pasaules karā, nacionālās netaisnības radītais niknums bija daudz vājāks; ekonomiskajai krīzei nebija tik postošas sekas kā citās valstīs; antidemokrātiskās partijas un kustības tur izveidojās vēlāk – tad, kad šajās valstīs ekonomiskās krīzes kritiskais punkts jau bija pārvarēts; turklāt tās bija jau nobriedušas demokrātiskas valstis.

(R. Pearce. Fascism and Nazism. – London, 1998. – p. 37)

B

Notikumi Vācijā 30. gadu sākumā ir līdzīgi notikumiem Itālijā desmit gadus agrāk. Vispārējie apstākļi bija tie paši: ekonomiska nesakārtotība, nacionālā apātija, demokrātijas galējs vājums un bailes no tā, ka pie varas varētu nākt komunisti. Var diezgan pārliecinoši apgalvot, ka abās valstīs demokrātija drīzāk sabruka pati, nevis to iznīcināja.

(R. Pearce. Fascism and Nazism. – London, 1998. – p. 58)

C

Ir jāisteno jauna politika. Tā vietā, lai strādātu pie bruņotas sacelšanās organizēšanas, mums jāiet (...) uz Reihstāgu, lai dotu tur pretsparu katoļu un marksistu deputātiem. Uzvara pār viņiem vēlēšanās paņem vairāk laika nekā viņu nošaušana, bet panākumus mums nodrošinās viņu pašu konstitūcija. Jebkurš likumīgs process ir lēnāks. Agrāk vai vēlāk mūsu pusē būs vairākums un pēc tam – visa Vācija.

Izvilums no Hitlera vēstules, kas rakstīta pēc Minhenes "Alus puča", 1923

(St. J. Lee. Aspects of European History 1789–1980. – London, 1987. – p. 209)

D

Vienā ziņā bijušo revolucionāru vidū Hitlera bija unikāla vēsturiska personība: viņš cerēja šo revolūciju īstenot pēc tam, kad būs ticis pie politiskas varas. Kontrolē pār valsti vajadzēja panākt ar vēlētāju balsu palīdzību.

(L. W. Shirer. The Rise and Fall of the Third Reich. A History of Nazi Germany. – New York, 1962. – Vol. 1. – p. 191)

E

Vai Hitlers bija liela personība? Vai varbūt tikai vācu tautas ambīciju simbols? Nacistu partijas koncepcija, propaganda, ar kuru vērsties pie tautas, un taktika, kā tikt pie varas, – tās nepārprotami bija Hitlera idejas. (...) Veiksme un viņa pretinieku sašķeltība daļēji izskaidro Hitlera panākumus. Kad viņš sāka darboties politikā, tad bija vīrs bez vārda un atbalsta, viņš pat nebija tās valsts pilsonis, kurā vēlējās valdīt. Lai panāktu to visu, ko Hitlers panāca, bija jābūt lielam talantam, kas kopumā izpaudās politiskā ģenialitātē, lai kādi arī būtu tās rezultāti. (...) Viņa spējas izpaudās iracionālo paņēmienu meistarīgā izmantošanā, mākā noteikt pretinieku vājās vietas, vienkāršošanā, gatavībā uz risku. Viņš parādīja lielu gribu savu mērķu panākšanai. (...) Viņš līdz galam bija pārliecināts par savu vēsturisko misiju un uzskatīja sevi par ieroci likteņa rokās.

(A. Bullock. *A Study in Tyranny*. – London, 1964. – pp. 485.– 487)

F

Reihstāga vēlēšanās iegūto deputātu mandātu skaits Vēimāras republikā (1920–1933)

Partija	1920 VI	1928 V	1930 IX	1932 XI	1933 III
NSDAP – nacisti	–	12	107	196	288
DNVP – Vācu nacionālā tautas partija	71	73	41	52	52
DVP – Vācu tautas partija	65	45	30	11	2
ZENTR – Centrs	64	62	68	70	74
BVP – Bavārijas tautas partija	21	16	19	20	18
DDP – Vācijas Demokrātiskā partija	39	25	20	2	5
SDP – Vācijas Sociāldemokrātiskā partija	102	153	143	121	120
ISDP – Vācijas Neatkarīgā sociāldemokrātiskā partija	84	–	–	–	–
KPD – komunisti	4	54	77	100	81

(E. Kolfs. *Vēimāras republika*. – R., 1997. – 246.–247. lpp.)

G

Kaut gan ir taisnība, ka vācu tautas lielākā daļa nekad nebalsoja par Hitleru, patiesība ir arī tā, ka 13 miljoni vāciešu to darīja.

(A. Bullock. *A Study in Tyranny*. – London, 1964. – p. 488)

H

Lielākā daļa vēlētāju, pateicoties kuriem galēji radikālās partijas saņēma jaunus mandātus parlamentā, vispār nav radikāli noskaņoti – šie ļaudis vienkārši netic vecajai kārtībai.

(Ю. Фест. *Адольф Гитлер. Биография*. – Пермь, 1993. – Т. 2. – С. 133)

I

1928. gadā par nacistiem vēlēja 2,5 %, 1930. g. – 18 %, 1932. g. – 37% (13,7 milj.) vēlētāju. (...) Vēlēšanu statistikas analīze pieļauj dažādus tulkojumus, bet vispārējos vilcienos var teikt, ka nacistus vairāk atbalstīja Vācijas ziemeļu un austrumu daļā, mazāk – dienvidu un rietumu daļā; vairāk mazpilsētās nekā lielpilsētās; par viņiem vēlēja vairāk jauno nekā veco, vairāk sievieti nekā vīriešu. Aplēses rāda, ka aptuveni 1/3 NSDAP biedru bija strādnieki.

(R. Pearce. *Fascism and Nazism*. – London, 1998. – pp. 97–98)

J

Fakti liecina, ka lielākai daļai līdzpilsoņu Hitlers bija pirmais valsts darbinieks pēc Bismarka, kas spēja izmainīt situāciju, pārvarēt nācijas sašķeltību un degradāciju, ko bija izraisījis 1918. gada sakāve.

(А. Буллок. *Гитлер и Сталин. Жизнь и власть*. – Смоленск, 1998. – Т. 1. – С. 448)

K

Vācieši neizraudzījās Hitleru par savu "dievu", tāpat kā viņi neizraudzījās nacistisko pārvaldes formu. Hitlers – pareizāk sakot, tie, kas stāvēja aiz viņa muguras, – vācu rūpnieki – uzspieda Vācijai gan fireru, gan nacismu. (...) Hitlers ap sevi pulcināja sikus ļautiņus un prata laikā atbrīvoties no visiem konkurentiem (...). Ne jau Ādolfa Hitlera un viņa tuvāko palīgu personiskās īpašības bija noteicošas. (...) Hitlera lomā varam iedomāties arī kādu citu nacistu.

(D. Mejnauks, L. Čornaja. *Noziedznieks numur 1. Nacistiskais režims un tā firers*. – R., 1985. – 100. lpp.)

L

Jau ziedošo 20. gadu vidū Vācijā varēja saskatīt draudīgas zīmes republikas pastāvēšanai: 1925. gadā vācieši par prezidentu ievēlēja kara varoni P. fon Hindenburgu, kas bija drīzāk ķeizara vietvaldis nekā pirmā persona demokrātiskā valstī. Turklāt Vācijā neizveidojās skaidra partiju sistēma: proporcionālā vēlēšanu sistēma deva iespēju ducim partiju iegūt deputātu vietas parlamentā, taču nevienam grupējumam tur nebija izteikta pārsvara.

(R. Pearce. *Fascism and Nazism*. – London, 1998. – p. 56)

M

Pēc 1932. gada novembra vēlēšanām nacistu un nacionālistu rokās bija 247 deputātu mandāti, mērenajām politiskajām partijām bija 237, bet komunistiem – 100 deputātu. Mēreno un galēji kreiso (komunistu) vienotā fronte varēja novērst labēji radikālo partiju nākšanu pie varas

(St. J. Lee. *Aspects of European History 1789–1980*. – London, 1987. – p. 214)

N

"Nacistu ceļa rullis tīra ceļu – bet uz kurieni?" Angļu karikatūra par vēlēšanām Vācijā.

(*The Bulletin*, – 1933, – June 29)

O

Angļu karikatūra "Sarkanās briesmas".

Hitlera personiskais standarts.

(*J. Bradley, The Illustrated History of the Third Reich*, – New York, 1978, – p. 66.)

P

Galvenā kļūda, ko pieļāva pret nacismu negatīvi noskaņotie vācieši, bija viņu nespēja apvienoties pret Hitleru. Komunisti līdz pēdējam brīdim nodevās mulķīgajai idejai vispirms sagraut sociāldemokrātus. Politiskās varas dalīšana un nepieciešamība iet uz kompromisiem, lai saglabātu koalīcijas valdības 14 gadus ilgajā republikas posmā, bija izsūkusi visu sociāldemokrātu enerģiju un gribu.

(*L. W. Shirer, The Rise and Fall of the Third Reich. A History of Nazi Germany*, – New York, 1962, – Vol. 1, – p. 259)

R

Viena no lielākajām 20. gadsimta traģēdijām bija Hitlera iecelšana kanclera amatā. To lielā mērā noteica divi faktori. Pirmkārt, ekonomiskā katastrofa salauza mēreno partiju rīcībspēju un padarīja nacistus 1932. gadā par lielāko partiju parlamentā. Otrkārt, politiskie spēki republikā nepārtraukti sliecās pa labi, kā rezultātā pēc 1930. gada tika izveidotas vairākas autoritāras valdības. Prezidents Hindenburgs un kanclers Brīnings atkārtoti izmantoja Konstitūcijas 48. §, un prezidenta dekrētu skaits pieauga no pieciem 1930. gadā līdz sešdesmit 1932. gadā.

(*St. J. Lee, Aspects of European History 1789–1980*, – London, 1987, – pp. 212–213)

S

Hitlera iecelšana kanclera amatā bija vēlētāju griba: 1933. gadā nebija iespējams izveidot stabilu valdību, neiekļaujot tajā NSDAP. Politiskie, militārie un finanšu grupējumi valstī ticēja, ka viņi spēs Hitleru kontrolēt un patris piespiest viņu kalpot sev.

(*P. Hayes, The Triumph of Caesarism: Fascism and Nazism: Themes in Modern European History 1890–1945*, – London, 1997, – p. 189)

T

1933. gada janvārī bija skaidrs, ka ne fon Šleihers, ne arī fon Pāpens nespēj noformēt rīcībspējīgu valdību bez Hitlera (...), galvenais šķērslis joprojām bija prezidents Hindenburgs, kurš nevēlējās redzēt Hitleru valdības vadītāja krēslā.

Bet pārrunu rezultātā, kurās piedalījās fon Pāpens, prezidenta dēls Oskars fon Hindenburgs un Hitlera, kas savās prasībās bija ārkārtīgi pieticīgs (...), viņš [Hindenburgs] savas domas mainīja, un, tā kā viņam nebija izvēles, tad bija ar mieru iecelt Hitleru kanclera amatā un deva viņam ārkārtējas pilnvaras vajadzības gadījumā atlaist parlamentu.

(*R. Heug, The Weimar Republic 1919–1933*, – London, 1998, – p. 75)

U

Situācija, kad vadonis tika iecelts amatā un sadalīti portfeļi viņa kabinetā, skaidri rāda, ka valsts prezidents (...) nemaz nedomā Hitleram dot *carte blanche*. Jau tas vien, ka vicekanclera amatā iecelts Pāpens, ļauj jautāt, vai tomēr īstais valdības vadītājs nav ekskanclers. (...) Nacistu iespaids uz reihsvēru ir saistīts ar ģenerāli Blombergu, kas atrodas tiešā prezidenta pakļautībā. Hitleram nav daudz ko teikt arī ārlietu un ekonomiskās politikas jomā, kas pilnībā atdota vācu nacionālistu rokās. Reihstāgā nacistiem nav vairākuma, un valdība var noturēties, tikai pateicoties centristu labvēlībai. Visi šie nosacījumi ierobežo Hitlera "revolucionārismu". Vadonim ir jāsamierinās ar "pusi no olas" cerībā nākamajās vēlēšanās panākt absolūto pārsvaru.

(Igaunijas laikraksts *Postimes*, – 1933, – 1. febr.)

1. Izmantojot avotu par NSDAP popularitātes pieaugumu 1932. gada Reihstāga vēlēšanās, uzraksti avīzes rakstu "Vai Ā. Hitlers var kļūt par kancleru?"! Rakstā jābūt informācijai par Ā. Hitleru, viņa rakstura īpašībām un tuvākajiem partijas biedriem; ziņām par to, kam nacisti tic un ko propagandē, ziņām par partijas darbību un vēlēšanu uzvaras iemeslu analīzei. Pamato savu pozitīvo (negatīvo vai neitrālo) nostāju! Raksts var būt ar pronacistisku vai antinacistisku ievirzi.

2. Diskusija par tēmu "Vai Ā. Hitlera iecelšana kanclera amatā bija neizbēgama?". To var veikt kā tēmas kopsavilkumu, organizējot klasē jautājuma apspriešanu, bet kā mājasdarbu katrs skolēns vēlāk iesniedz savu rakstisku analīzi par šo tēmu. Diskusija klasē ir rezultatīva tad, ja tā notiek grupu darba veidā. Lai grupām darbu nedaudz atvieglotu, skolotājs var izdalīt materiālu, kurā uzskaitīti galvenie iemesli, kas sekmēja Hitlera nākšanu pie varas.

Nacistu darbība:

- ✓ Hitlera oratora spējas;
- ✓ nacistu propagandas kampaņa;
- ✓ antinacistiskās darbības apspiešana (SA);
- ✓ Veimāras republikas politiskās sistēmas kritika;
- ✓ nacistu politiskā programma;
- ✓ lielo biznesa aprindu finansiālais atbalsts.

Opozīcijas vājums:

- ✓ nespēja risināt ekonomiskās krīzes radītās problēmas;
- ✓ nespēja savstarpēji sadarboties;
- ✓ vāciešu vispārējā kritiskā nostāja pret demokrātiskām partijām.

Citi iemesli:

- ✓ Veimāras republikas vispārējs vājums;
- ✓ Hindenburga rīcība;
- ✓ ekonomiskās krīzes iespaids;
- ✓ neapmierinātība ar Versajas miera līguma nosacījumiem un iepriekšējo valdību centieniem tos izpildīt;
- ✓ bailes no komunistu nākšanas pie varas;
- ✓ Konstitūcijas 48. § atkārtota lietošana (ārkārtējo pilnvaru piešķiršana valdībai).

Skolēni var novērtēt dotos iemeslus demit ballu sistēmā pēc tā, cik liela mērā tas vai cits faktors sekmēja Hitlera nākšanu pie varas. Pēc tam var izvēlēties 5 nozīmīgākos no tiem un izanalizēt, kādēļ izvēle izrādījās šāda, un izsvērt, vai Hitlers nebūtu nācis pie varas, ja kāds no iemesliem nebūtu spēkā.

- ☐ E. Kolbs. Veimāras republika. – R., 1997.
- ☐ D. Mejsikova, L. Čornaja. Noziedznieks numur 1. Nacistiskais režīms un tā firers. – R., 1985.
- ☐ Das Grosse Lexikon des Dritten Reiches. – München, 1985.
- ☐ www.hitler.org (Hitler Historical Museum materials)
- ☐ www.calvin.edu/academic/cas/gpa/ (German Propaganda Archive Collection of English translations of German Propaganda Materials from the Third Reich.)
- ☐ www.nsdapmuseum.com
- ☐ www.geocities.com/Vienna/Strasse/8314/history.html

1. Kāda bija Hitlera loma varas pārņemšanas sagatavošanā un realizēšanā? (Avoti E, J)

2. Kad un kāpēc NSDAP izvirzīja mērķi pārņemt varu parlamentārā ceļā? (Avoti C, D)

3. Kuras bija ietekmīgākās partijas Veimāras republikā? Kuras politiskās partijas ieguva un kuras zaudēja deputātu vietas Reihstāgā 1928.–1932. gadā? Ar ko izskaidrojama nacistu pozīciju uzlabošanās? (Avoti F, I)

4. Vai vēlēšanu statistika pierāda, ka nacisms bija parādība, kas pieņēmas spēkā ekonomiskās nestabilitātes apstākļos?

5. Kurai politiskajai partijai bija jākļūst par antinacistiskās parlamentārās cīņas centru? (Avoti F, M, P)

6. Kādēļ mērenie politiskie spēki nespēja saglabāt ricibspējīgu koalīciju? (Avoti P, R)

7. Kā Veimāras republikas vēlēšanu sistēma atvieglāja Hitlera nākšanu pie varas? (Avoti S, F)

8. Kuru sociālo grupu pārstāvji balsoja par nacistiem Reihstāga vēlēšanās? Pamato savu viedokli! (Avoti G, H, I)

9. Uz ko bija balstītas cerības, ka prezidentam un vicekancleram izdosies kontrolēt un virzīt Hitlera darbību arī pēc viņa iecelšanas kanclera amatā? (Avots U)

10. Vai pastāvēja iespēja neiecelt Ā. Hitleru par kancleru? Pamato savu viedokli!

11. Nosauc vairākus cēloņus, kāpēc daudzās Eiropas valstīs atšķirībā no Vācijas demokrātija tomēr saglabājās arī ekonomiskās krīzes apstākļos!

12. Kad un kādos apstākļos notika karikatūrā attēlotās Reihstāga vēlēšanas? (Avots N)

13. Kāds notikums atainots karikatūrā? (Avots O) Cik liela bija prezidenta Hindenburga loma Ā. Hitlera politiskās ietekmes palielināšanā?

JOSIFS STAĻINS – LIELS VADONIS VAI VILTĪGS INTRIGANTS?

CĪŅA PAR VARU PADOMJU SAVIENĪBĀ 20. GADOS: TROCKIS VAI STAĻINS?

A

Ļevs Trockis.

Josifs Staļins.

(T. Fichtl, *Russia and the USSR 1905–1941. A Study in Depth.* – London, 1998. – p. 81)

B
**Ļevs Trockis (Bronšteins, 1879–1940): bio-
grāfiskie dati**

Dzimis ebreju ģimenē; ģimnāzijas izglītību ieguvis Odesā. 1899. gadā arestēts par pretvalstisku darbību, notiesāts uz 4 gadiem izsūtījumā Sibīrijā, no turienes aizbēdzis uz ārzemēm. Iepazinies ar Ļeņinu, tomēr savas politiskās darbības sākumā pievienojies meņševikiem. 1905. gada revolūcijas laikā – Pēterburgas padomes priekšsēdētājs, atkal tiek arestēts un notiesāts ar mūža izsūtījumu Sibīrijā, no turienes atkal aizbēdzis uz ārzemēm. Dzīvojot Austrijā, Francijā un Šveicē, pelnījis iztiku kā žurnālists un ieguvis intelektuāļa slavu.

Pēc 1917. gada Februāra revolūcijas atgriezies Krievijā, 1917. gada vasaras beigās pievienojies boļševikiem. Būdams Kara revolucionārās komitejas priekšsēdētājs, izstrādājis boļševiku apvērsuma plānu un vadījis tā īstenošanu 1917. gada 25.–26. oktobrī, 1917.–1918. g. – Krievijas ārietu tautas komisārs un Krievijas delegācijas vadītājs miera sarunās Brestā. Pilsoņu kara laikā, būdams kara lietu tautas komisārs, izveidojis Sarkano armiju un vadījis karadarbību. Bija populārs, apveltīts ar labām administratora un oratora spējām. Pēc Ļeņina nāves Trockis ietekme mazinās, jo Staļins pakāpeniski atbrīvojas no viņa atbalstītājiem un pašu Trocki atstādina no visiem vadošajiem amatiem. Viņa darbības 1923.–1926. gadā ietekmē arī sliktā veselība. 1925. gadā atbrīvots no kara lietu komisāra amata;

1927. gadā – izslēgts no partijas un izsūtīts uz Vidusāziju. 1929. gadā izsūtīts no PSRS.

Trockis uzskatīja, ka Krievijas uzdevums ir iekustināt revolūcijas citās Eiropas valstīs, atbalstot turienes komunistisko kustību materiāli un ar aģentiem. Tāpat viņš vēlējās paātrināt revolūciju valsts iekšienē (permanenta revolūcija), atsakoties no NEPa (jaunās ekonomiskās politikas). Trocka diktatoriskās rakstura īpašības un viņa iespaids uz Sarkano armiju biedēja gandrīz visus Politbiroja locekļus, un tādēļ viņi nostājās Staļina pusē viņa cīņā pret Trocki.

(Pēc A. Palmer. *The Penguin Dictionary of Twentieth Century History.* 1900–1991. – London, 1992. – p. 399)

C
**Josifs Staļins (Džugašvili, 1879–1953): bio-
grāfiskie dati**

Dzimis nabadzīgā ģimenē Gruzijā, Gori pilsētā netālu no Tiflissas (Tbilisi). Mācījies grieķu-katoļu garīgajā seminārā, par revolucionāru darbību 1899. g. no turienes izslēgts. Pēc tam nodarbojies ar nelegālu politisku darbību – sākumā Aizkaukāzā, vēlāk Krievijā, Pēterburgā. Līdz Pirmajam pasaules karam 7 reizes apcietināts un 6 reizes sodīts ar izsūtījumu Sibīrijā, no turienes atkārtoti aizbēdzis. Ar Ļeņinu pirmo reizi ticies 1905. gadā. Piedalījies KSDS(b)P kongresos Stokholmā (1906) un Londonā (1907), tomēr līdz pat 1917. gadam bijis partijas augstākajā vadībā. Atšķirībā no vecajiem boļševikiem nav ilgāku laiku dzīvojis ārzemēs un neprata svešvalodas.

Pēc Februāra revolūcijas tika amnestēts un ieradās Pēterburgā. Aktīvi piedalījās Kerenska valdības gāšanās, bija viens no pieciem vadošajiem boļševikiem. Pēc Oktobra apvērsuma bija jaunizveidotās valdības – Tautas komisariāta padomes loceklis. Pilsoņu kara laikā viņš vadīja Caricinas (no 1925. gada – Staļingrada) aizsardzību. 1922. gadā ievēlēts par KK(b)P CK ģenerālsekretāru. Būdams nacionālo lietu tautas komisārs, 1922. gadā nodarbojās ar PSRS izveidošanas jautājumiem. Pēc Ļeņina nāves izmantoja savu stāvokli partijā, lai atbrīvotos no visiem iespējamajiem konkurentiem uz partijas un valsts vadītāja vietu. 1924.–1927. gadā ar Kameņeva, Zinovjeva un citu Politbiroja locekļu (Buharins, Rikovs, Tomskis) atbalstu izvērta aktīvu darbību pret Trocki un panāca viņa atstādīšanu. Boļševiku "vecā gārde" tika iznīcināta morāli un fiziski.

Staļins runāja ar stipru gruzīnu akcentu, viņš bija viltīgs un mācēja savu rīcību izplānot tālu uz priekšu. Viņš uzskatīja, ka Padomju Savienībā ir iespējams uzcelt sociālismu bez palīdzības no ārienes.

(Pēc A. Palmer. *The Penguin Dictionary of Twentieth Century History.* 1900–1991. – London, 1992. – p. 399)

D

Staļins ir apdāvināts ar praktisku sajēgu, izturību un neatlaidību izvīrīto mērķu sasniegšanā. Viņa politiskais redzesloks ir ārkārtīgi šaurs. Teorētiskais līmenis – pavisam primitīvs. Viņa kompilatīvā grāmatīna "Leņinisma pamati" (...) čum un mudž no skolnieciskām kļūdām. Nespēja lietot svešvalodas spiež viņu citu valstu politiskos notikumus novērot tikai ar citu cilvēku starpniecību. (...) Partijas vadībā (plašākās aprindās viņu vispār neviens nepazīna) viņu vienmēr uzskatīja par cilvēku, kas radīts otrā vai trešā plāna lomām.

Ļ. Trockis par Staļinu 1929. gadā
(А. Троцкий. Моя жизнь. Опыт автобиографии. – Иркутск, 1991. – С. 481–482)

E

Biedrs Staļins, kļūdamas par ģenerālsekretāru, ir koncentrējis savās rokās neaptverami lielu varu, un es neesmu pārliecināts, vai viņš vienmēr pratis pietiekami uzmanīgi lietot šo varu. Biedram Trockim (...) nav tikai izcilas spējas vien. Personiski viņš varbūt ir vispējīgākais cilvēks pašreizējā CK, bet arī pārlieku pašpārliecināts un pārlieku aizraujas ar tīri administratīvo darbu pusi. Šīs divas īpašības, kas piemīt diviem izciliem pašreizējās CK vadoniem, gluži nejausi var radīt šķelšanos, un, ja mūsu partija neko nedarīs, lai to nepieļautu, tad šķelšanās var sākties negaidot. (...) Staļins ir pārāk rupjš, un šis trūkums, kas ir pilnīgi ciešams mūsu, komunistu vidū un savstarpējās attiecībās, kļūst neciešams ģenerālsekretāra amatā. Tāpēc es iesaku biedriem apdomāt, kā pārcelt Staļinu no šā amata citur (...).

V. Leņins par Staļinu un Trockī 1922. gadā
(V. Leņins. Vēstule kongresam // Rakstu izlase. – R., 1989. – 10. sēj. – 344.–345. lpp.)

F

1924. gada 21. janvārī Gorkos, Maskavas tuvumā, nomira Leņins, boļševiku partijas vadonis un dibinātājs, visas pasaules darbaļaužu vadonis. Leņina karogu, partijas karogu, augstu pacēla un nesa tālāk Staļins – izcilais Leņina skolnieks, labākais boļševiku partijas dēls, cienīgs Leņina pēctecis un dižs viņa darba turpinātājs.

(Josifs Visarinovičs Staļins. Isa biogrāfija. – R., 1947. – 87.–88. lpp.)

G

Izmantodami vispirms Leņina slimību, bet pēc tam – viņa nāvi, sociālisma ienaidnieki mēģināja novīrīt partiju no Leņina ceļa, lai līdz ar to sagatavotu apstākļus kapitālisma atjaunošanai mūsu zemē. Sevišķi nikni partijai uzbruka leņinisma negantākais ienaidnieks Trockis un viņa rokaspuīši.

(Josifs Visarinovičs Staļins. Isa biogrāfija. – R., 1947. – 91. lpp.)

H

Partijas gūtās sociālisma uzvaras vēl vairāk satraucināja tautas ienaidniekus. 1937. gadā tika atklāti vēl jauni fakti par buhariniešu un trockistu spiegu, kaitnieku un slepkavu bandas izdzimteniem, kas atradās kapitālistisko valstu izlūkdienestā. Tiesas prāvas parādīja, ka šis cilvēces padibenes jau kopš pirmajām Oktobra revolūcijas dienām bija sazvērējušies pret Leņinu, ko tie bija nodomājuši apcietināt, bija sazvērējušies pret partiju un padomju valsti. (...) Partija un padomju vara sagrāva tautas ienaidnieku lapseņu mīdzerus. (...) Padomju tiesa atklāja viņu noziegumus un piespieda trockistu un buhariniešu izdzimteniem nāves sodu nošaut.

(Josifs Visarinovičs Staļins. Isa biogrāfija. – R., 1947. – 151.–152. lpp.)

I

Trockis neuzbruka Staļinam, jo jutās drošs. Neviens no laikabiedriem 1923. gadā neuzskatīja Staļinu par tādu daudznozīmīgu un izcilu darbinieku, kāds viņš kļuva vēlāk. Trockim tas liktos slikts joks, ka aiz viņa muguras stāvošais izlēmīgais un viltīgais, bet nožēlojamais cilvēks ar neartikulēto runas stilu varētu būt viņa īstais pretinieks.

(J. Deutschler. The Prophet Unarmed, Trotsky 1921–29. – London, 1954. – p. 356)

J

1924. gadā Trockim, pateicoties viņa kara lietu tautas komisāra stāvoklim, bija ļoti liela vara valstī. Vai viņš būtu varējis, balstoties uz armiju, uzsākt cīņu ar partijas birokrātiju? (...) Trockā atteikšanos no aktīvās cīņas nevar izskaidrot tikai ar viņa veselības stāvokli. Talantīgais ideologs un analītiķis bija dzimis revolucionārs, nevis diktators.

(G. v. Rauch. A History of Soviet Russia. – New York, 1964. – pp. 166.–167)

K

Trocka biogrāfijas fakti un karjeras saraksts nedod pamatu apgalvot, ka viņš būtu bijis mazāks diktators nekā Staļins. (...) Pēc Staļina domām, tieši tāpēc Trockis bija viņam jo bīstams sāncensis. (...) Lai ko arī Staļins nedarītu, ar kādļem ienaidniekiem necinītos, viņš ne uz mirkli neizlaida Trockī no redzesloka. Tieši šī koncentrētā, nenogurdināmā uzmanība, ko pastiprināja naidis un kas apvienojās ar izsvērtāku pretinieka vājību novērtējumu (Trockis turpretī bija novērtējis Staļinu pārāk zemu), kā arī pacietība un prasme jutīgi un savlaicīgi reaģēt uz notikumiem, ar kuru Trockis nebija apveltīts, – tas viss beigu beigās deva Staļinam iespēju uzvarēt cīņā, kurā sākotnēji visas priekšrocības, šķiet, bija Trockim.

(А. Бузлок. Гитлер и Сталин. Жизнь и власть. – Смоленск, 1998. – Т. 1. – С. 267)

L

Bijušais Staļina personīgais sekretārs Boriss Bažanovs atceras, ka reiz viņš bez klauvējiena esot ienācis Staļina kabinetā un ieraudzījis, ka kabineta saimnieks sēž pie galda un runā pa telefonu. Pareizāk sakot, Staļins nerunāja, bet turēja telefona klausuli pie auss un klausījās. Bažanovs stāvēja un gaidīja, kad saruna beigsies, līdz pārsteigts apjēdza, ka Staļina rokās nav vis telefona klausule runāšanai, bet gan citu telefona sarunu noklausīšanai. (...) Tādiem diktatoriem kā Hitlers un Musolini savā cīņā par varu nācās noiet kādu ceļu: dibināt savu partiju, iekustināt masas un iepotēt tām savus uzskatus, bet Staļinam tas nebija jādara. Partijas birokrātiskā aparāta mašīna automātiski virzījās uz varu. Staļins bija nosēdināts šajā mašīnā un tā pati viņu nesa au augšu [pa varas kāpnēm].

(C. Шулман. Власть и судьба. – Москва, 1998. – С. 191–192)

M

Partijas ģenerālsēkretārs 1922. gadā bija pakļauts partijas vadonim, taču vadīja partijas sekretariātu un līdz ar to visu birokrātisko aparātu, un viņam bija neprobežoti liela vara. Būdam ģenerālsēkretārs, Staļins varēja dot dažādus rīkojumus, noteikt sēžu dienas kārtību, iecelt cilvēkus valsts amatos un atbrīvot viņus pēc saviem apsvērumiem un simpātijām.

(A. Wood. Stalin and Stalinism. – London, 1997. – p. 27)

N

Staļins prasmīgi veidoja Ļeņina kultu (...), kurā viņš pats kā bijušais seminārists spēlēja galvenā priestera lomu. Ļeņins tika pārvērst par elkam līdzīgu nemirstīgu personību, tika izveidoti ar viņu saistīti ceremoniāli rituāli, viņa rakstus pasludināja gandrīz vai par reliģioziem tekstiem (...), viņa ķermenis tika uzglabāts.

(A. Wood. Stalin and Stalinism. – London, 1997. – p. 28)

O

Pēc Staļina norādījuma 1935. gadā tika sākts darbs pie "Vissavienības Komunistiskās (boļševiku) partijas vēstures", kas labāk pazīstama ar nosaukumu "Īsais kurss". Būdam neapmierināts ar pirmo variantu, viņš 1937. gadā pats uzrakstīja tēzes tai grāmatai, kuru gribēja redzēt (...). Galīgajā variantā Staļins parādīts kā Ļeņina tuvākais līdzgaitnieks, partijas vadītājs (...), Pilsoņu kara stratēģijas noteicējs. Ļeņins un Staļins kopīgi atvairīja Trocka, Zinovjeva, Kameņeva un Rikova mēģinājumus sašķelt partiju (...). Nekādas Ļeņina un Staļina nesaskaņas grāmatā nav pieminētas, kā piesardzības solis bija Politbiroja lēmums aizliegt publicēt jaunus pētījumus un atmiņas par Ļeņinu.

(А. Буллок. Гитлер и Сталин. Жизнь власти. – Смоленск, 1998. – Т. 1. – С. 71)

P

Armijas parāde Ļeņingradā pirms kara.

(C. Шулман. Власть и судьба. – Москва, 1998. – С. 226–227)

1. Kāpēc pēc Ļeņina nāves tieši Staļins un Trockis kļuva par galvenajiem sāncensiem cīņā par varu?

2. Kas līdzīgs un kas atšķirīgs ir abu sāncensu iepriekšējā dzīves gaitā (avoti B, C) un uzskatos? (Avoti B, C, D, E)

3. Kuri ievērojami cilvēki vai politiskie spēki atbalstīja gan Staļinu, gan Trocki? (Avoti E, J, M)

4. Raksturo boļševiku paņēmienus cīņā par varu pēc Ļeņina nāves!

5. Kā Staļins un viņa pretinieki raksturoti oficiālajā padomju vēstures literatūrā? (Avoti F, H, N, O, P)

6. Kādēļ un ar kādām metodēm Padomju Savienībā tika radīts Ļeņina kults? Nosauc vismaz trīs iemeslus!

7. Kādus secinājumus no fotogrāfijas (avots P) var izdarīt par PSRS politisko situāciju? Ko par to liecina Marksas, Engelsa, Staļina un Ļeņina portreti uz sienas?

8. Sastādi divdaļīgu tabulu, kuras vienā pusē atzīmē iemeslus, kas stiprināja (+), bet otrā pusē – vājināja (–) Trocka vai Staļina iespējas kļūt par Padomju Savienības līderi! Nem vērā šādus aspektus: izglītība, loma revolucionārajā kustībā pirms un pēc Oktobra apvērsuma, attiecības ar Ļeņinu, personiskās īpašības, atbalstītāji, viedoklis par Padomju Savienības attīstības problēmām, rīcība cīņā par varu!

9. Apspriediet klasē, kad un kādos apstākļos Trockis būtu varējis nākt pie varas! Kādēļ tas tomēr nenotika? Vai Padomju Savienības attīstība būtu veidojusies citādi, ja cīņā par varu būtu uzvarējis Trockis? Pamatojiet savus uzskatus!

**CĪŅA PAR VARU PADOMJU SAVIENĪBĀ 30. GADOS:
TERORA IEMESLI, MĒROGI UN NOZĪME**

A

Grigorijs Zinovjevs (līdz 1926. g. – Kominternes izpildu komitejas priekšsēdētājs).

Levs Kameņevs (līdz 1926. g. – Tautas komisāru padomes priekšsēdētājs).

Nikolajs Buharins (20.–30. gados laikrakstu "Pravda" un "Izvestija" galvenais redaktors).

(T. Fiehn. Russia and the USSR 1905–1941. A Study in Depth. – London, 1998. – p. 82)

B

Terors partijai nozīmēja gandrīz pilnīgu tās sastāva nomainīgu, veco bolševiku fizisku iznīcināšanu un aizvietošanu ar jaunās paaudzes cilvēkiem, kuri bija uzticami, neuzdeva liekus jautājumus un kuru dzīve un karjera bija atkarīga no viņu gatavības ieņemt nogalināto vietu. Staļinam pašam tas nozīmēja viņa kādreizējo un pašreizējo, reālo un iedomāto ienaidnieku iznīcināšanu un savas tirāniskās varas nostiprināšanu. (...) Daži autori uzskata, ka asiņainās staļiniskās tīrīšanas bija bolševistiskās teorijas un prakses loģisks un neizbēgams turpinājums un ka elitārās un centralizētās Ļeņina partijas nākšana pie varas nozīmēja neizbēgamu diktatora izvirzīšanos. Citi uzskata, ka centieni izveidot augsti industrializētu valsti atpalikušā agrārā zemē neizbēgami radīja nepieciešamību izmantot plašu vardarbību, lai panāktu savus revolucionāros mērķus.

(A. Wood. Stalin and Stalinism. – London, 1997. – p. 39)

c

VK (b) P CK Politbirojs 1925. gadā un tā pati fotogrāfija pēc 14 gadiem.

(T. Fiehn. Russia and the USSR 1905–1941. A Study in Depth. – London, 1998. – p. 119)

1934

Leņingradas partijas sekretāra S. Kirova noslepkavošana.

1935

L. Kameņevu un G. Zinovjevu arests sakarā ar Kirova noslepkavošanu.

1936

"Lielā terora" sākums: pirmā sabiedrībā tiesas prāva pret 16 padomju valsts darbiniekiem ar bijušajiem Politbiroja locekļiem Zinovjevu un Kameņevu priekšgalā; tiesas prāva bija atklāta, tā tika atspoguļota gan PSRS, gan arī ārzemēs. Apsūdzētajiem inkriminēja mēģinājumus likvidēt valdību un Staļinu, slepenā trockistiskā centra dibināšanu, kuru no ārzemēm it kā vadot pats Trockis.

Pēc spīdzināšanas viņi atzina savu vainu un viņiem piesprieda nāves sodu.

1937

Terora apogejs: otrā atklātā tiesas prāva pret 17 vadošajiem darbiniekiem (G. Pjatakovu, K. Radeku, N. Sokolņikovu u.c.). Viņus apsūdzēja par mēģinājumu sagrābt varu, par spiegošanu Japānas un Vācijas labā, ekonomiskajā kaitniecībā, nodomos atdot Ukrainu Vācijai un Tālos Austrumus – Japānai utt.

Apsūdzētie atzina savu vainu, un viņiem tika piespriests nāves sods.

(turpin. sk. 38. lpp.)

1937

Sleģtā prāva pret militārajiem darbiniekiem: apsūdzēto vidū aizsardzības tautas komisāra vietnieks maršals M. Tuhačevskis, ģenerāļi Korks, Jakirs, Uborevičs, Eidemanis, Pri-makovs, Feldmans, Jegorovs, Blūhers. Viņi tika apsūdzēti par spiegošanu Vācijas un Japānas labā, bruņotas sacelšanās gatavošanu. Lielāko daļu no viņiem sodīja ar nāvessodu. Bruņotajos spēkos sākās represijas, kuras vēlāk tika atzītas par nepamatotām.

1938

Trešā – lielākā tiesas prāva, kurā uz apsūdzēto sola atradās 21 valsts darbinieks (arī bijušais Politbiroja loceklis N. Buharins). Apsūdzības par kapitalisma atjaunošanas mēģinājumiem, spiegošanu, plāniem pārdot Anglijai un Vācijai Baltkrieviju, Aizkaukāzu un Turkestānu. Apsūdzētie sevi atzina par vainīgiem, viņiem piesprieda nāvessodu. Pēc 1956. un 1985. g., izskatot lietas, apsūdzība tika atzīta par nepamatotu. Par NKVD vadītāju tiek iecelts L. Berija.

1939

"Tīrīšanas" pusludinātas par izbeigtām.

1940

L. Trocki viņa pašā mājās Meksikā nogalina NKVD aģents.

(C. Cook, J. Stevenson. Euroopa ajalugu 1763–1991. – Tallinn, 1994. – lk. 166–167)

D

1938. gada Maskavas politiskās prāvas laikā Padomju Savienībā publicēta karikatūra – pa Trocka ar kāškrustiem apzīmēto zābaku rāpjas uz augšu Kameņevs un Zinovjevs.

(B. Rogovin. Партия расстрелянных. – Москва, 1997. – С. 106)

E

Iniciatīva izdarīt tīrīšanas nenāca no zemākajām organizācijām un arī ne no NKVD (Народный комиссариат внутренних дел – Iekšlietu tautas komisariāts). Tā pilnībā bija Staļina un viņa tuvāko līdzgaitnieku (Kuganovičs, Ždanovs, Molotovs, Andrejevs) iniciatīva. Tīrīšanas bija viens posms Staļina personīgajā cīņā par varu.

(G. v. Rauch. A History of Soviet Russia. – New York, 1964. – p. 252)

F

Nav šaubu par to, ka sākumā Staļins plānoja iznīcināt tos, kas reiz bija nostājušies pret viņu vai iespējami varētu to darīt nākotnē. Taču Staļina iedarbinātā mašīna sāka darboties pati par sevi. (..) Pastāvošo ekonomisko attiecību struktūra ļauj izdarīt pieņēmumu, ka NKVD bija savi plāni par arestējamo skaitu. Un, ja jau arestētais nonāca izmeklētāja rokās, tad viņam savas karjeras interesēs (kā arī glābjot savu galvu) bija jāpanāk no apsūdzētajiem atzīšanās.

(Дж. Хоскинс. История Советского Союза. 1917–1991. – Москва, 1995. – С. 200–201)

G

Kaut arī Trockis atradās tūkstošiem kilometru attālumā, viņa vārds tiesas zālē tika atkārtots simtiem reižu. (..) Katrs sajuta, kā tur pulsē Staļina naids un atreibības kāre.

(B. Rogovin. Партия расстрелянных. – Москва, 1997. – С. 84)

H

Pēc tam kad PSRS bija likvidēta pēdējā kapitālistiskā šķira – kulaki, tautas trūkumu un postu vairs nevarēja skaidrot ar naidīgo spēku izdarībām. (..) Tādēļ vainu par tautas labklājības celšanās "bremzēšanu" vajadzēja pārliecināt uz arhiļaudariem un sazvērniekiem, kuri apzināti iznīcina padomju cilvēku darba augļus, kavē valsts uzplaukumu, vēlas pavērdzināt tautu un pārdot to ne tikai muižnieku un kapitālistu, bet arī pašu nežēlīgāko fašistisko režīmu jūgā. (..) Radeka–Pjatakova prāvas mērķis bija noņemt no Staļina un viņa kļūmes atbildību par kļūdām un neveiksmēm smagās rūpniecības un transporta jomā, bet "labēji trockistiskā bloka" prāvā galvenokārt tika runāts par apzinātu dezorganizāciju tajās nozarēs, ar kurām iedzīvotājiem bija visciešākā saskare.

(B. Rogovin. Партия расстрелянных. – Москва, 1997. – С. 88–89)

I

Katras augstu stāvošas amatpersonas aresta sekas bija nevis viena, bet uzreiz vairāku cilvēku izvirzīšanās. Daudzi vienā momentā pārlēca uzreiz vairākiem [karjeras kāpņu] pakāpieniem. (..) Spriedums pēc [Kriminālkodeksa] 58. panta parasti beidzās ar vārdiem par visas mantas konfiskāciju. (..) Nebūtu pareizi teikt, ka 1937.–1938. gadā visi padomju cilvēki dzīvoja pastāvīgās bailēs un aresta gaidās. Šādas bailes vispār nepazīna karjeristu pēdējā slāņa pārstāvji, kuriem līdz tam nebija bijis ne politiskās biogrāfijas, ne arī bīstamu sakaru.

(B. Rogovin. Партия расстрелянных. – Москва, 1997. – С. 305–306, 309)

J

Ir izteikts pieņēmums, ka vajadzība pēc liela darbaspēka daudzuma Ziemeļos (Baltās – Baltijas jūras kanāls u.c.) un Sibīrijā bija masu arestu galvenais cēlonis. Bet tas neizskaidro daudzo zinātnieku, inženieru, militārpersonu, valsts un partijas darbinieku arestēšanu.

(G. v. Rauch. A History of Soviet Russia. – New York, 1964. – p.247)

K

Šodien tiek radīts mīts. Katrs nodrukātais stāsts, katra 37. gada pieminēšana presē – tas ir nebeidzams stāsts par komunistu – vadītāju traģēdiju. (...) Taču no miljoniem, kurus toreiz paņēma ciet, ievērojamo partijas un valsts amatpersonu nevarēja būt vairāk par 10 procentiem.

(A. Солженицын. Архипелаг ГУЛАГ. – Москва, 1990. – Т. 1. – С. 59)

L

Var pieņemt, ka Tuhačevskis un citi augstākie virsnieki ar šausmām vēroja partijas vecās gvardes iznīcināšanu un neslēpa savas izjūtas par notiekošo. Viņi kontrolēja valsts bruņotos spēkus un Maskavas garnizonu. Ja vien būtu vēlēšanās, viņi būtu varējuši ieņemt Kremli un arestēt Staļinu un citus. (...) Kādēļ Staļins izšķīrās sākt bīstamo asins nolaišanu Sarkanaajā armijā? Apstākļi, ka Tuhačevskim bija iespēja plānot varas sagrābšanu, pat ja viņš to īstenībā nedarīja, bija Staļinam pietiekams arguments par labu Tuhačevska novākšanai. Upurējot vienu, pēc ķēdes reakcijas nācās upurēt arī citus.

(G. v. Rauch. A History of Soviet Russia. – New York, 1964. – p.251)

M

Zinot viņa psiholoģiskās īpatnības un viņa lielo pagrides cīņas pieredzi, var saprast, ka Staļinam nebija grūti sevi pārliecināt ar to, ka eksistē slēptas briesmas režimam. (...) Politiskās tīrīšanas uz visiem laikiem darīja galu atšķirībām uzskatos un pavēra ceļu uz vienvaldību. (...) Staļins veidoja jaunu partiju, stipri atšķirīgu no tās, kas viņu atveda pie varas.

(А.Буллок. Гитлер и Сталин. Жизнь и власть. – Смоленск, 1998. – Т. 1. – С. 69-71)

N

Nebeidzamo pratināšanu gaitā pret apsūdzētajiem pielietoja psihisku un fizisku teroru tik ilgi, kamēr viņu pretestība tika salauzta un viņi parakstīja visu, kas no viņiem tika prasīts. "Lielais konveijers" nozīmēja to, ka pratināšanas turpinājās dienu un nakti, pratinātāji mainījās, bet pratināmie palika tie paši.

(G. v. Rauch. A History of Soviet Russia. – New York, 1964. – p. 244)

O

Nevienā prāvā netika iesniegts neviens [apsūdzēto valnu pierādoša] dokumenta gabaliņš, neviens lietiskais pierādījums – vienīgi pašu apsūdzēto atzišanās un šķietamo liecinieku liecības. (...) Atzišanās bija vērtīgas arī tāpēc, ka deva iespēju iesaistīt lietā citus. (...) Tas nodrošināja NKVD vairāk darba un vienlaikus nostiprināja šīs organizācijas stāvokli. (...) Daudzi izmeklētāji kā ieroci pielietoja draudus ieslodzīto ģimenēm. Nebija daudz tādu, kuri pilnībā noticēja atzišanās vārdiem, kas izskanēja tiesas zālē. Tomēr daudzi cilvēki valstī un aiz tās robežām domāja: jābūt taču kaut kādam pamatam šīm apsūdzībām, lai cik fantastiskas tās arī šķistu.

(Дж. Хокнинг. История Советского Союза, 1917-1991. – Москва, 1995. – С. 200-201, 194)

P

Atšķirībā no kolektivizācijas, kura tika pasludināta atklāti un kurai tika pakļautas veselās sādžas, terors vienmēr bija individuāls, negaidīts, kā zibens spēriens no skaidrām debesīm. Trieciens tika dots klusām, bez trokšņa. Ar to var izskaidrot faktu, ka terors neizraisīja organizētu pretestību. Katrs, kas dzīvoja šādos apstākļos, mēģināja sevi pārliecināt, ka labākais ceļš, kā izbēgt no nepatikšanām, ir neko nezināt par notiekošo. Slepenība, kas sedza nometnes un visas operācijas, padarīja tās vēl šausminošākas.

(А.Буллок. Гитлер и Сталин. Жизнь и власть. – Смоленск, 1998. – Т. 1. – С. 62-63)

R

Fetišisms attiecībā uz "partijas ģenerālo līniju" un "stalinisko vadību" bija spēkā ilgu laiku. (...) Kāda partijas biedre no 1902. gada [rakstīja]: "Ne uz mirkli – gan tad, kad es divarpus gadus atrados cietumā, gan tad, kad mani nosūtīja uz nometni, un pēc tam izsūtījumā (sabiju tur 17 gadus) – es toreiz nevainoju Staļinu. (...) Mēs rakstījām, rakstījām bezgalīgi. Ja ieskatītos manu vēstulju arhīvā, tur atrastos vesels sējums vēstulju Staļinam."

(В. Роговин. Партия расстрелянных. – Москва, 1997. – С. 264)

S

Komunistiskās partijas biedru skaita izmaiņas

1923	500 000
1924	3 500 000
1938	2 000 000
1939	2 300 000

(G. v. Rauch. A History of Soviet Russia. – New York, 1964. – pp. 236-237)

T

Pēc aptuveni aprēķiniem, 1936.–1938. gadā NKVD iepriekšējās izmeklēšanas cietumos atradās 8–9 miljoni cilvēku, kas bija aptuveni 6% no PSRS kopējā iedzīvotāju skaita. Aizdomīgi bija visi bijušie opozicionāri, meņševiki, eseri, anarhisti, bijušie emigranti, partijas biedri, kas bija bijuši ārzemēs, visi pilsoņi, kuri sarakstījās ar ārzemēm, komunisti ārzemnieki, savienoto republiku komunisti un visi tie, kas neatbalstīja tīrīšanas.

(G. v. Rauch. A History of Soviet Russia. – New York, 1964. – p.243)

U

Visdaudzskaitlīgākā kategorija starp represētajiem "nacionāļiem" bija poļi un latvieši. (...) 1937. gada decembrī tika izdots NKVD rīkojums par latviešu masveida arestiem. (...) Tikai no 1938. gada 5. janvāra līdz 20. jūlijam tika nobendēti 3 680 latvieši. (...) Gandrīz visi šie cilvēki tika nošauti pēc apsūdzības par spiegošanu buržuāziskās Latvijas labā.

(В. Роговин. Партия расстрелянных. – Москва, 1997. – С. 483)

Aprietināti Ļeņingradas igauņi (visus ņem ciet pēc viena formulējuma – kā baltigauņu spieģus).

(А. Солженицын. Архипелаг ГУЛАГ. – Москва, 1990. – Т. 1. – С. 60)

V

1940. gadā GULAGa centralizētajā kartotēkā bija dati par 8 milj. cilvēku, ieskaitot 1) personas, kuras tobrīd atradās ieslodzījumā, 2) izcietušas sodu un atbrīvotas, 3) mirušas noietnēs. Kopumā 1921.–1953. gadā cauri noietnēm izgāja aptuveni 10 milj. cilvēku.

(*B. Pogosin. Партия расстрелянных. – Москва, 1997. – С. 483.*)

1937. gadā GULAGā bija aptuveni 7000 noietņu. (...) Divas lielākās apmetnes NKVD impērijā atradās Krievijas Ziemeļrietumos Komi APSR un Tāļajos Austrumos. (...) Pečoras baseinā Komi atradās Krievijas lielākā spaidu darbu noietne.

(*А.Бузлок. Гитлер и Сталин. Жизнь и власть. – Смоленск, 1998. – Т. 1. – С. 110–111*)

1. Salīdzini Politbiroja fotogrāfijas! Kas tajās izmainīts un kāpēc? (Avots C)

2. Kad sākās represijas? Kādas organizācijas un konkrētas personas bija tieši saistītas ar represiju organizēšanu un īstenošanu? (Avoti E, F, G, D, I, K)

3. Kā vērtējama Staļina loma represijās? (Avoti E, F, M, P)

4. Kuru sociāli politisko grupu pārstāvji kļuva par represiju upuriem? (Avoti J, K, L, P, S, T, U)

5. Kāpēc tika arestēti gan politiskās elites pārstāvji, gan ierindas pilsoņi? Kādi bija represiju politiskie un ekonomiskie cēloņi? (Avoti B, H, J, L)

6. Vai ir kāda saistība starp industrializāciju un spaidu darbu noietņu izvietojumu? (Avoti J, V)

7. Kā represijas ietekmēja dažādas PSRS dzīves jomas – valsts pārvaldi, ekonomisko situāciju, aizsardzības spējas, iekšpolitisko situāciju, tautas mentalitāti? Kam un kāpēc represijas bija izdevīgas? (Avoti F, I)

8. Komentē karikatūru! Ko padomju oficiālā ideoloģija ar to vēlējas panākt? (Avots D)

Apspriediet jautājumu klasē un uzrakstiet analīzi par tēmu "Represijas Padomju Savienībā: vajāšanas mānija vai salts aprēķins?" (represiju iemeslu, dažādo formu analīze utt.).

Iedomājies, ka esi ārzemju laikraksta korespondents, kam jā sagatavo raksts par arestiem un paraugprāvām Padomju Savienībā! Izmantojot pieejamo informāciju, mēģini izanalizēt notiekošo! Vai tiesas procesi pārliecina tevi par apsūdzēto vainu, vai tu varbūt šaubies par to? Kāda ir tava attieksme pret to, ka apsūdzētie publiski atzīst savu vainu? Kādēļ Staļins rīkoja šīs tā sauktās paraugprāvas?

□ *А. Шilde. Пasaules revolūcijas vārdā. – R., 1993.*

□ *Е. Гинзбург. Крутой маршрут. Хроника времен культа личности. – Рига, 1989. – Т. 1–2.*

□ www.home.mira.net/~deller/bs/index.htm – Andy Blunden. Stalinism: it's Origins and Future. 1993.

□ www.marxist.org/archive/trotsky/index/html/Trocka.html arhīvs internetā.

□ www.metabol.unc.edu/expo/soviet/exhibit/entrance.html PSRS arhīvu materiālu izstāde ASV Kongresa bibliotēkā.

□ www.cpsu/PSRS vēstures materiāli no Staļina līdz Gorbačovam.

VAI AUTORITĀRISMS BIJA LABĀKAIS, KO VĒSTURE VARĒJA PIEDĀVĀT?

JAUNU CEĻU MEKLĒJUMI

A

Ekonomiskā krīze nāca vispirms. 1929. gada rudenī sākās lielā pasaules depresija, kuras viņi drīz (..) ielauzās arī Igaunijā. (..) Ekonomiskā krīze Igaunijā (tāpat kā daudzās citās valstīs) bija totāla. Tā smagi skāra visas nozares: lauksaimniecību, rūpniecību, tirdzniecību, bet līdz ar visiem šiem privātsektoriem arī visu valstu ekonomiku. Politiskā krīze Igaunijā sākās vēlāk nekā ekonomiskā krīze. Par tās sākumpunktu var uzskatīt 1932. g. ziemā IV parlamenta pēdējā (9.) sesijā notikušo ilgo valdības krīzi. (..) Tāpat kā ekonomiskā, arī politiskā krīze Igaunijā bija sazarota. Tā aptvēra kā valdību un parlamentu, tā arī trešo valsts spēku – tautu; starp tiem un arī pašos šajos spēkos sākās lieli, neredzēti smagi konflikti. Tomēr tās visspiļgtākā izpausme bija parlamentārisma krīze – izpildvaras stabilitātes lejupslīde, kad arvien biežāk notika valdības krīzes.

(R. Manni. *Must – valge lipu all*. – Uppsala, 1991. – lk.14–15)

B

Šajā situācijā lielu nozīmi ieguva organizācija, kas bija tipisks 30. gadu Eiropas antiparlamentāro spēku piemērs, taču tajā pašā laikā arī Eiropas ziemeļaustrumiem raksturīgs variants. Tā bija Brīvības cīņu veterānu līga (igauņiski: *Vaba dussöjalaste Liit*, tautas valodā vabs), kas apvienoja kādreizējos Atbrīvošanās kara dalībniekus. (..) Par piemēru tika ņemta neapšaubāmi ļoti līdzīga kustība Somijā, kas kopš 1929. gada saieta Laplandē dēvēja sevi par Lapu kustību un piesaistīja uzmanību ar patvaļīgiem terora aktiem pret komunistiem, vēlāk arī ar akcijām pret sociāldemokrātiem un parlamentāro demokrātiju. (..) Kad Laidoners bija no vabsiem atteicies, vadību uzņēmas 1879. gadā dzimušais ģenerālis Andress Larka, kas 1918.–1925. gadā bija ieņēmis kara ministra vietnieka amatu un tad veselības dēļ aizgājis pensijā. Īstenais iekustinošais spēks bija godkārigais advokāts Arturs Sirks, kuram bija īpaši izcilas demagoga spējas.

(G. v. Rauch. *Geschichte der baltischen Staaten*. – Stuttgart, 1970. – S. 128)

C

Parlamentārisma periodā Latvijā bija dažas politiskās organizācijas, kas ne bez iemesla tika uzskatītas par profašistiskām. Nacionālā apvienība kā bagāto latviešu tautības uzņēmēju politiskā organizācija uzskatīja par savu paraugu Musolini fašistisko diktatūru Itālijā, jo viņš bija ieviesis "mājās kārtību" un likvidējis parlamentāro diktatūru. Apvienības līderis Arveds Bergs gadsimta sākumā bija konsekvents demokrāts, taču vēlāk vilās parlamentārajā sistēmā, jo, pēc viņa domām, tā bija radījusi pārāk dziļas pretrunas starp dažādiem politiskajiem spēkiem, destabilizējusi politisko dzīvi un ledragājusi valsts pamatus.

Aktīvākā [labēji radikālā organizācija] bija 1931. gadā dibinātais "Ugunskrusts", kuru kopš 1933. gada sauca par "Pērkonkrustu" un kurš apvienoja 15 tūkstošus biedru. Organizācijas vadītājs bija Gustavs Celmiņš, kuram 1934. gadā piesprieda četrus gadu cietumsodu. Jāatzīmē, ka neviena radikālā organizācija nebija pārstāvēta Saeimā. Tomēr tās konsekventi turpināja savu kūdišanas darbu, apgalvojot, ka visas Latvijas mazākumtautības, izņemot lietuviešus un igauņus, ir zemākas šķiras cilvēki. Viņi pieprasīja kā pretvalstiskas aizliegta visas organizācijas, kas musina uz šķiru naidu. Pirmām kārtām viņi ar to domāja sociāldemokrātus, viņu jaunatnes organizācijas un arodbiedrības.

(H. Шрейман, С. Кузнецов. *Независимая Латвия 1918–1940*. – Рига, 1996. – С. 81, 82)

**1932.–1934. GADS
IGAUNIJA
UN LATVIJA**
1920, 15. jūnijs

Igaunijas Republikas pirmais konstitūcijas pieņemšana.

1922, 15. februāris

Latvijas Republikas Satversmes pieņemšana.

1932, 13.–15. aug.

Pirmā tautas nobalsošana Igaunijas Republikā par parlamenta izstrādāto jaunās konstitūcijas projektu.

1933, 10.–12. jūnijs

Otrā tautas nobalsošana Igaunijas Republikā par parlamenta izstrādāto jaunās konstitūcijas projektu.

1933, 14.–16. okt.

Tautas nobalsošana Igaunijas Republikā par Brīvības cīņu veterānu līgas izvirzīto konstitūcijas projektu.

1933, 21. oktobris

K. Pētsa "pārejas valdība" nomaina demisionējušo J. Tensona kabinetu.

1934, 7.–15. janv.

Vietējo domju vēlēšanas Igaunijā.

1934, 24. janvāris

Stājus spēkā Igaunijas Republikas otrā konstitūcija.

1934, 24. februāris

Prezidenta vēlēšanās piedalās Konstantīns Pēts (Zemnieku savienība un Igaunijas Nacionālistu klubs), Johans Laidoners (Jaunsaimnieku apvienība un Brīvības Krusta brāļu savienība), Augusts Rejs (Igaunijas Sociāldemokrātiskā strādnieku partija), Andress Larka (Igaunijas Brīvības cīņu veterānu līga).

1934, 12. marts

Pētsa un Laidonera valsts apvērsums Igaunijā.

1934, 15. maijs

Ulmāna valsts apvērsums Latvijā.

D

Priekšvēlēšanu aģitācija jeb pārskats par kūdīšanas jezgu. Karikatūras Igaunijas presē 1933. gadā. Paraksti zem tām:

Smērē un limē lasāmvielu, kas pilsoņu prātus jauc./

Ar draudzīgu pretimnākšanu tās turpat cits citam plēš nost./

Izklaidei uz sienām tie zīmē nākotni vēstošus jautrus zīmējumus vai, citiem vārdiem sakot, mālē spokus uz sienas./

Varoņi pārbauda cits cita galvaskausa izturību, lai pārliecinātos, kurš būs stūrgalvīgāks varas pīrāga sadalē./

Visu valsti pārņēmis sajukums... Ar ko tas beigsies – būs redzams pīrmdien.

(Pārvaldīt. – 1933. – 15. okt.)

e

Pēc parlamenta ierosināto konstitūcijas grozījumu projekta otrreizējās izgāšanās tautas nobalsošanās pienāca kārtā Brīvības cīņu veterānu projektam. Tautas nobalsošanu par to tika nolemts rīkot 1933. gada 14.–16. oktobrī. Brīvības cīņu veterānu projekts paredzēja prezidentam ļoti lielas pilnvaras. Igaunijai bija jāšķūst par prezidentālu valsti, kur 50 locekļu parlaments ir it kā augstāko valsts varu īstenojošajam valsts galvam [pakļauta] komisija. Parlaments bija jāievēl ik pēc 4 gadiem proporcionālās vēlēšanās, taču tika dota iespēja arī atsevišķām personām uzstāties kā neatkarīgiem kandidātiem. Prezidents bija jāievēl tautai uz 5 gadiem. Viņš varēja atlaist Parlamentu un atstādināt no amata valdību, uzlikt veto parlamenta lēmumiem un izdot dekrētus (pat valsts budžetu varēja pieņemt ar dekrētu). Ar šo konstitūciju būtu ieviests autoritārais režīms.

(O. Elango, A. Ruusmann, K. Siitvask.

Eesti maast ja rahvast. Maailmasijast maailmassijani. – Tallinn, 1998. – lk. 267)

f

1933. gada 14., 15. un 16. oktobrī notikušās tautas nobalsošanas rezultāti:

balssstiesīgie pilsoņi	739 416
tautas nobalsošanā piedalījās	576 317 (77,8%)
balsoja: par projektu	416 878 (56,3%)
pret projektu	156 894
atzīti par nederīgiem	1469 (bijeteni)
atturējās	1076

(Riigi Testaja. – 1933. – 28. okt.)

g

Rīga, 18.10. Savam ievadrakstam par Igaunijas tautas nobalsošanas rezultātiem laikrakstā "Latvis" Arveds Bergs izvēlas virsrakstu "Kad sekosim mēs?". Latvijas nacionālistu vadītājs raksta: "Igaunijai tagad būs patstāvīga un no partiju intrigām brīva valdība. Varam vēlēt saviem kaimiņiem tikai laimi sakarā ar šo sasniegumu, vēl jo vairāk tāpēc, ka izmaiņas notika bez satricinājumiem. Jānovēl, lai arī Latvija ietu tādu pašu ceļu."

Helsinki, 17.10. "Helsingin Sanomat" raksta par Igaunijas tautas nobalsošanas rezultātiem šādi:

"Jau sen bija zināms, ka mūsu brāļu tautas valsts iekārtā jāizdara labojumi. Pat paviršam vērotājam šķita nedabiski, ka prezidenta un premjerministra amati ir viena un tā paša cilvēka rokās. Tagad grozījumi konstitūcijā ir izdarīti."

Latvijas un Somijas laikraksti par tautas nobalsošanu.

(Pārvaldīt. – 1933. – 19. okt.)

H

Satversmes grozījumu projekts līdz ar Saeimas Publisko tiesību komisijas pārļabojumiem nāca Seimas apspriešanā 1934. gada 3. maijā. (...) Nobalsošanā ar 62 pret 27 balsīm pieņēma, ka Valsts prezidentu ievēlētu tauta uz pieciem gadiem vispārējās, vienlīdzīgās, tiešās un aizklātās vēlēšanās. Saeima turpreti noraidīja 48. pantu, ka Valsts prezidentam ir tiesības atlaist Saeimu pirms tās pilnvaru izbeigšanās. Debates turpinājās 8. maijā. (...) Savās runās Kārlis Ulmanis vairākkārt bija uzsvēris, ka Satversmes grozījumos galvenais ir panākt tautas vēlētu Valsts prezidentu. To Saeima bija pieņēmusi, bet bez Valsts prezidentam paredzētajām tiesībām atlaist Saeimu. Tāpat Ulmanis arī vairākkārt bija deklarējis, ka, ja Saeima nepieņems Zemnieku savienības ierosinātos Satversmes grozījumus, tad pēdējā mēģinās to panākt tautas nobalsošanas ceļā. Tomēr šis legālais ceļš palika nerealizēts. Tā vietā Kārlis Ulmanis sarīkoja valsts apvērsumu, kā Ministru prezidents piesavinoties varu atlaist Saeimu, ko Satversmes grozījumus Saeima nebija atļāvusi pat Valsts prezidentam. Pēc teiktā rodas aizdomas, ka visa Satversmes grozījumu lieta bija tikai politiska komēdija un nemaz nopietni nebija domāta.

(E. Dunsdorfs. Kārļa Ulmaņa dzīve: Ceļnieks. Politikis. Diktators. Mocekļis. – Stokholma, 1978. – 283.–285. lpp.)

I

Majestātes griba.
Karikatūra Igaunijas presē pēc 1933. gada tautas nobalsošanas par grozījumiem Konstitūcijā.

(Pietasietit. – 1933. – 18. okt.)

1. Kuras dzīves jomas skāra pasaules lielā ekonomiskā krīze? Kādēļ daudzās zemēs ekonomiskā krīze pārauga politiskajā krīzē? (Avots A)

2. Kādiem ārzemju paraugiem sekoja un kam simpatizēja Igaunijas un Latvijas labējās radikālās kustības? (Avoti B, C)

3. Kas kopīgs un kas atšķirīgs Igaunijas un Latvijas radikālo kustību prasībās un idejās? (Avoti B, C, E)

4. Lomu spēle. Skolēni izvēlas šādas lomas (var būt vēl arī citas lomas):

- ✓ turīgs zemnieks;
- ✓ valsts ierēdnis ar noteiktu algu;
- ✓ strādnieks bezdarbnieks – Brīvības cīņu veterāns;
- ✓ veiksmīgs uzņēmējs;
- ✓ inteligents – literāts;
- ✓ sociāldemokrāts – profesionāls politikis.

Lomu atveidotājiem jāizstrādā un jāpamato sava attieksme pret Brīvības cīņu veterānu ierosināto konstitūcijas projektu, kas nodots tautas nobalsošanai. Diskusijā ietilpst arī pretēju viedokļu kritizēšana un atspēkošana, pat nevaicoties no savstarpējas "apmētāšanas ar dubļiem".

5. Kādi plusi un minūsi bija Igaunijas Republikas otrajai konstitūcijai salīdzinājumā ar pirmo? (Avoti E, G)

6. Kā tuvāko kaimiņvalstu laikraksti reagēja uz Igaunijā notikušās tautas nobalsošanas rezultātiem? (Avots G)

7. Kādēļ daļa Latvijas Saeimas deputātu 1934. gada pavasarī neatbalstīja tos Satversmes grozījumus, kas paredzēja prezidenta tiesības atlaist parlamentu? Novērtē K. Ulmaņa rīcību! (Avots H)

LĒMUMU PIENĒMŠANAS UN RĪCĪBAS LAIKS

A

[1933. gada] 17. oktobrī parlamenta priekšsēdētājs K. Einbunds nolasīja šādu Tenisona vēstuli: "(...) Tagad, kad tauta ir pieņēmusi savu lēmumu par izmaiņām konstitūcijā un kad pirmām kārtām jāsāk sagatavošanas darbi tieši jaunās konstitūcijas spēkā stāšanās brīdī, republikas valdība grib dot parlamentam brīvu izvēli, kam uzticēt šo jauno uzdevumu. Vadoties pēc šādiem apsvērumiem, valdība savā šodienas sēdē nolēmusi atkāpties."

(*Päevaleht*. – 1933. – 19. okt.)

B

Pirmo triecienu Pētsa nesalaužamajai ticībai savai piemērotībai Igaunijas valsts pirmā prezidenta amatam deva parakstu vākšana par nākamā prezidenta amata kandidātiem. Līdz 1934. gada 21. martam, kad parakstu vākšana tika apturēta ar dekrētu, informācija par savāktajiem parakstiem bija šāda:

LARKA	62 070	50,4 %
LAIDONERS	38 066	30,7 %
PETSS	18 501	14,9 %
REJS	4983	4,0 %

Dati atspoguļo parakstu kopskaitu visos 11 apriņķos, izņemot Pērnavas pilsētu.

(W. Tomingas. Mālestused: vaiki ajastu Eestis. – Tallinn, 1992. – lk. 389)

e

Valdība deva triecienu 12. marta pēcpusdienā. Tondi izvietotais karaskolas aspirantu kurss, ko varēja uzskatīt par elitāru vienību, tika nostādīts mācību laukumā, kur skolas priekšnieks pulkvežleitnants Aleksandrs Jāksone deva komandu veikt speciālu uzdevumu. Ātrā maršā viņi devās uz pilsētu un pie *Tenismegi* sadalījās: viena rota steidzās uz Narvas šoseju, divas rotas kontrolēja *Toompea* [Domkalnu] un tās apkārtni. Vienlaikus ar armiju operācijā iesaistījās politiskā policija, kas sāka Brīvības cīņu veterānu arestus.

(O. Elango, A. Ruusmatt, K. Siidivask. Eesti maast ja rahvast. Maailmasõjast maailmasõjani. – Tallinn, 1998. – lk. 277)

D

Tallinas garnizons bija visai liels. (...) Taču Pēts un Laidoners sava plāna īstenošanai izmantoja tikai jaunus karaskolas audzēkņus, liekot visas cerības uz viņos ieaudzināto īpašību akli izpildīt priekšniecības pavēles. (...) Jaunieši tikai vēlāk uzzināja, ka viņiem pavēlēja ņemt ieročus un ignoranti sūtīja darboties pret saviem tautiešiem. Ne pagodinājumus, ne pateicību viņi nesaņēma. Ne viens vien karaskolas audzēknis savā vēlākajā virsnieka karjeras laikā, domājot par 12. marta nakti, jutās neveikli par to igauņu karavīram nepiedienīgo lomu, ko viņam toreiz nācās pildīt.

(W. Tomingas. Mālestused: vaiki ajastu Eestis. – Tallinn, 1992. – lk. 375)

e**Prezidenta lēmums nr. 173**

1934. gada 12. martā

1. Pamatojoties uz konstitūcijas 60. § 7. p. un ārkārtas stāvokļa likuma 1. §, izsludinu visā republikā ārkārtas stāvokli uz sešiem mēnešiem, sākot no 1934. gada 12. marta plkst. 17.

2. Pamatojoties uz ārkārtas stāvokļa likuma 7. § 1. p., iecēlu par aizsardzības spēku virspavēlnieku ģenerālleitnantu Johanu Laidoneru, uzliekot viņam arī iekšējās aizsardzības priekšnieka pienākumus. (...)

K. Petss

Premjerministrs,
prezidenta v. i.

Joh. Millers

Tieslietu
un iekšlietu ministrs

(*Riigi Teataja*. – 1934. – 6. märts)

F**Iekšējās aizsardzības priekšnieka pavēle nr. 14**

Tallinā, 1934. g. 12. martā

1. §. Ārkārtas stāvokļa darbības teritorijā aizlīdzu visas privātpersonu un organizāciju rīkotas politiskas sapulces gan slēgtās telpās, gan arī brīvā dabā, kā arī gājienus.

(...)

Aizsardzības spēku virspavēlnieks,
iekšējās aizsardzības priekšnieka v. i.
ģenerālleitnants J. Laidoners

(*Riigi Teataja*. – 1934. – 16. märts)

G**Dekrēts par prezidenta un parlamenta vēlēšanu atlikšanu**

Tallinā, 1934. g. 19. martā

1. §. Galvenās vēlēšanu komitejas izsludinātās prezidenta vēlēšanas 1934. gada 22. un 23. aprīlī un parlamenta VI sasaukuma vēlēšanas 29. un 30. aprīlī tiek atliktas līdz ārkārtas stāvokļa beigām visā valstī. (...)

2. §. Visi priekšvēlēšanu pasākumi, kas uzsākti, pamatojoties uz prezidenta vēlēšanu likumu un likumu par parlamenta vēlēšanām un tautas nobalsošanu, un kas attiecas uz iepriekšējā (1.) paragrāfā paredzētajām vēlēšanām, tiek izbeigtas un atzītas par spēkā neesošām. (...)

K. Petss

Premjerministrs,
prezidenta v. i.

Joh. Millers

Tieslietu un iekšlietu
ministrs

(*Riigi Teataja*. – 1934. – 20. märts)

H

Helsinki, 14.3. Igaunija ir pārsteigusi pasauli. Paņēmiens, kuru ir izmantojis prezidents Petss, ir tik iespaidīgs un tālejošs, ka sākumā būtu jāatturas izteikt viedokli par viņu. Taču viss norāda, ka Igaunijā jau ir noguruši no tās kūdīšanas un valsts pamatu graušanas, ar ko Brīvības cīņu veterāni jau gadiem tur ir nodarbojušies.

"Uusi Suomi", kas atbalsta patriotisko tautas kustību, kura ir saistīta ar Brīvības cīņu veterāniem, protams, raksta: "Saskaņā ar līdz šim saņemto informāciju mums tomēr nav pamata izrādīt prieku par Igaunijas valdības spertajiem soļiem. Igaunijas valdība un tās preses orgāni līdz šim vēl nav snieguši pierādījumus par šo notikumu nenovēršamību."

(*Pācvalekt, - 1934, - 15. mārts*)

I

Iztirzājot Kārļa Ulmaņa plānu ieviest autoritāro režīmu, [Ulmaņa līdzgaitnieks] Alfrēds Bērziņš nosauc dažus apstākļus, kas to izraisīja. Visupirms, daudzus, kas aktīvi piedalījās politiskajā dzīvē, neapmierināja parlamentārās iekārtas krīze un viņi bija ar mieru atteikties no parlamentārisma par labu kādam citam politiskajam režīmam. (...) A. Bērziņš īpaši uzsver, ka Kārlis Ulmanis gribēja apsteigt valsts apvērsumu, ko bija iepļānojuši leģionāru līderi Valdemārs Ozols un Plāns-Dombrovskis, jo viņu organizācija bija iecerējusi ieviest Latvijā teroristisku režīmu. Daži autori turpretī uzskata organizāciju par tik vāju, ka tā nebūtu uzdrošinājusies rīkot puču. (...) Klīda arī valodas, ka briesmī sociāldemokrātu un komunistu savvērestība ar mērķi pārņemt varu savās rokās. Taču šie kreisie spēki 1934. gada pavasarī bija pārāk vāji, un tādēļ nav iespējams ticēt, ka viņiem bija šādas ieceres. Naktī [no 15. uz 16. maiju], kad notika valsts apvērsums, 6. Rīgas kājnieku pulka vienības nemanāmi ieņēma valsts iestādes, tiltus, pasta kantori un telegrāfu. (...) Latvijā uz sešiem mēnešiem izsludināja karastāvokli, ko atkārtoti pagarināja. (...) Kopā ar karaspēka vienībām darbojās arī aizsargi un policija, kas apcietināja aktīvos demokrātiskās iekārtas piekritējus.

(*H. Штрейман, С. Кузнецов. Независимая Латвия 1918-1940. - Рига, 1996. - С. 127, 128*)

1. Kādej Tenisona valdība atkāpās? Kādi avotos nemināti iemesli vēl varētu būt? (Avots A)

2. Kas piespieda Petsu un Laidoneru izšķirties par valsts apvērsumu? (Avots B)

3. Salīdzini avotus C un D! Ar ko varētu izskaidrot to sniegto atšķirīgo notikumu interpretāciju?

4. Mini piemēras par to, kā Petss un Laidoners ar dekrētu palīdzību nostiprināja savu varu! (Avoti E, F, G)

5. Kādu rezonansi valsts apvērsumu radīja kaimiņvalstīs? (Avots H)

6. Salīdzini valsts apvērsumu Igaunijā un Latvijā! Kas tiem bija kopīgs un kas - atšķirīgs? (Avoti C, D, I)

7. Darbs grupā. Skolēni sadalās trīs grupās. Viena grupa meklē apstiprinājumu viedoklim, ka 1934. g. 12. martā / 15. maijā Petss / Ulmanis atrada situācijai labāko iespējamo risinājumu; otra grupa apkopo faktus, lai apstiprinātu pretējo viedokli. Var izmantot arī mācību grāmatas un citus mācību materiālus. Noslēgumā trešā grupa, kurai ir zvērināto loma, lemj, vai valsts apvērsums bija attaisnojams vai ne.

8. Mājas darbs: atmiņu apkopošana. Skolēniem tiek uzdots vākt gadus vecāku cilvēku atmiņas par 1934. gada notikumiem. Atmiņas var vākt gan brīvā sarunā, gan arī rakstiskas intervijas veidā.

Anketa

✓ Kā jūs uzzinājāt par valsts apvērsumu?

✓ Kāda bija jūsu attieksme pret notikušo?

✓ Kā jūsu tuvinieki, darbbiedri un paziņas vērtēja notikušo? Izskaidrojiet viņu viedokli!

Ja nav iespējas iztaujāt cilvēku, kam būtu personiskas atmiņas par šo laiku, var izmantot arī atstāstītus iespaidus.

☐ Baltijas valstu vēsture: Mācību līdzeklis. - Rīga, 2000.

☐ E. Dunsdorfs, Kārļa Ulmaņa dzīve: Ceļnieks. Politīkis. Diktators. Moceklis. - Stokholma, 1978.

☐ A. Stranga. LSDSP un 1934. gada 15. maija valsts apvērsums. Demokrātijas likteni Latvijā. - Rīga, 1998.

EKONOMISKĀS GRŪTĪBAS – PRIEKŠNOTEIKUMI DIKTATŪRAI?

EIROPA PĒC PIRMĀ PASAULES KARA – KĀDA TĀ BIJA?

A

Gandrīz 8 miljoni cilvēku bija krituši kara frontēs, 7 miljoni kļuvuši par invalīdiem, gandrīz 15 miljoni guvuši vieglākus vai smagākus ievainojumus. Turklāt Eiropa (bez Krievijas) vēl bija zaudējusi 5 miljonus civiliedzīvotāju slimību, bada un pēckara trūkuma dēļ. Kara materiālie zaudējumi arī bija sagrautas, lauku sētas izpostītas, ceļi, dzelzceļi, telegrāfa līnijas uzspridzinātas, ganāmpulki iznīcināti, meži samalti skaidās, lielas zemes platības minu un lādiņu dēļ bija kļuvušas neapstrādājamas. Ja šajā sarakstā vēl iekļauj flotes zaudējumus, mobilizācijas tiešos un netiešos izdevumus, karojošo pušu valūtas inflāciju, kopā sanāc milzīga summa (...).

(P. Kennedy. *The Rise and Fall of the Great Powers.* – New York, 1989. – p. 359)

B

Tagad Eiropā bija 27 dažādas valūtas pirmskara 14 vietā un 12 500 jūdzes [20 117 km] garas valstu robežas, kas nošķīra rūpnīcas no izejvielu bāzēm, metalurģijas rūpniecību no ogļu krājumiem, lauku sētas no to produkcijas noieta tirgus.

(P. Kennedy. *The Rise and Fall of the Great Powers.* – New York, 1989. – p. 373)

C

Vācu bērni spēlējās ar banknošu pakām, jo nauda zaudējusi savu vērtību 1923. gada hiperinflācijas rezultātā.

(St. J. Lee. *Weimar and Nazi Germany.* – Oxford, 1996. – p. 11)

D

Armijas demobilizēšana Itālijā tika veikta ātrāk nekā jebkurā citā valstī, un nevajag novērtēt par zemu psiholoģiskās problēmas, ar ko saskārās miljoniem vīriešu, cenšoties pielāgoties civilajai dzīvei. Tūkstošiem neapmierināto un ilūzijas zaudējušo bijušo cīnītāju nospēlēja galveno lomu fašistiskās kustības attīstībā un paramilitāro vienību izveidē.

(J. Pollard. *The Fascist Experience in Italy.* – London, 1998. – p. 27)

E

Karš izputināja gan rūpniecību, gan arī lauksaimniecību. Liela daļa lauku bija atmatā, īpaši muižnieku zemes. Sējumu platības bija samazinājušās no 752 000 hektāriem 1910. gadā līdz 615 000 hektāriem 1919. gadā. No rūpniecības uzņēmumiem pilnīgi tika iznīcināta a/s "Valdhofas" celulozes un kartonāžas fabrika Pērnāvā – Eiropas lielākā celulozes fabrika, kuru krievi uzspridzināja 1915. gadā, redzot Pērnavas līci nejauši iemaldījušos vācu zemūdeni. Uzspridzināta tika arī Vildenberga ādu fabrika Kuresārē un mākslīgās šķiedras fabrika "La Viscosa" Hijumā salā. Citu lielāko uzņēmumu iekārtas bija evakuētas uz Krieviju.

(J. Vafge. *Eesti Vabariik: majanduslik iseseisvumine // Horisont.* – 1990. – Nr. 5)

F

No 1919. gada sākuma līdz aprīļa vidum apkures, maizītas, pazoļu ādas, kafijas, siļķu, cukura, sāls, vadmalas cenas paaugstinājās vidēji par 414 %, mēbeļu cenas – pat par 1875 %. Tika normēta cukura, sāls un kafijas pārdošana. (...) Kara laikā cūku skaits bija samazinājies par 50 %, aitu – par 30 %, govju – par 20 %.

(J. Ant. *Eesti 1920: iseseisvuse esimene rahvaasta.* – Tallinn, 1990. – lk. 7)

G

1921. gadā Krievijas ekonomikā valdīja sabrukums. Rūpnieciskās ražošanas apjoms bija ārkārtīgi sašaurinājies. Pilsētās bija haoss: ielās sīroja bērnu bāreņu bandas, zagšana un laupīšana bija parasta lieta, zagtās mantas pārdeva zagļu tirgos. Maišelnieki izmantoja vilcienus, lai vismaz kaut ko ievestu no laukiem un līdz ar to ātri nopelnītu. Arī lauksaimniecībā valdīja sabrukums. Kara postījumi un pārtikas rekvizīcijas bija novedušas pie zemām ražām. 1921. gadā graudu raža samazinājās arī sausuma dēļ. Rezultātā Krievijā sākās liels bads, kas paņēma vairāk nekā 5 miljonus cilvēku dzīvību.

(Russia & the USSR 1905–1941. – London, 1996. – p. 64)

KĀ TIKA PĀRVARĒTA PĒCKARA KRĪZE?

A

Piecas Centrāleiropas un Austrumeiropas valstis – Austrija, Ungārija, Polija, Vācija un Krievija – bija spiestas ieviest jaunu naudas vienību, jo inflācija iepriekšējo bija pielīdzinājusi nullei (...). Viena no pirmajām valstīm, kur bija panākumi, bija Latvija. Bez ārvalstu palīdzības 1921. gadā tika apturēta inflācija, tajā pašā gadā Latvijas rubļa vietā tika emitēts lats, tā zelta ekvivalents bija Francijas franks. (...) Stingra finanšu politika bija viens no Latvijas ekonomikas ātrās izaugsmes priekšnoteikumiem 20. gadu otrajā pusē.

(Kaks algust: Eesti Vabariik – 1920. ja 1990. aastad. / Eesti Riigiarhiiv; koostanud ja sisuliselt toimetanud J. Ant; toimetanud V. Soofs. – Tallinn, 1998. – lk. 84)

B

Fašisms ar savu izteikto orientāciju uz lauku dzīvi atbalstīja lauksaimniecību ar tādu pasākumu kompleksu kā aizsargmuita, plaša zemju atsavināšana un, visbeidzot, pilnīga kontrole pār kviešu tirgu. Fašistiskā režīma kalkulācijās svarīga nozīme bija vēlmei samazināt valsts atkarību no pārtikas preču importa un atturēt zemnieku pāriešanu uz pilsētām, kur viņi būtu palielinājuši bezdarbnieku armiju un sociālās problēmas.

(P. Kennedy. The Rise and Fall of the Great Powers. – New York, 1989. – p. 378)

C

Francijai bija daudz netiešo nodokļu, bet nekad tie nevarēja apmierināt valdības vajadzības. Tas nozīmēja, ka aizņēmumi un reparācijas kļuva vēl nozīmīgākas. Pēckara Francija finanšu problēmu atrisinājumu saskatīja reparācijās. Tikai pēc 1924. gada kļuva skaidrs, ka tās viņi nekad nedabūs. Ārkārtīgi lielu nozīmi ieguva ārvalstu aizņēmumi, taču tie bija atkarīgi no citām valstīm.

(R. Wolfson, J. Lever. Years of Change. European History 1890–1945. – London, 1978. – p. 289)

D

Igaunijas Republikas pastāvēšanas pirmajos gados mēģināja atjaunot Voltas fabriku kā lietrūpnicu. Uzņēmumam tika piešķirts 15 miljonus marķu liels kredīts (no tiem 15 miljoniem zelta rubļu, kurus Igaunija saņēma no Krievijas saskaņā ar Tartu miera līguma noteikumiem) iekārtu iegādei. Pirmajos piecos gados (1922–1926) tika izgatavoti 1400 elektromotori. Tomēr uzņēmumu neizdevās saglabāt kā lieluzņēmumu. (...) Līdz ar ražošanu, kas pamatā bija orientēta uz vietējo tirgu, papildu ienākumus deva arī ražošanas telpu izrentēšana. 20. gadu sākumā Voltas telpas izmantoja a/s *Igaunijas gadatirgus*, šokolādes fabrika *Benomē*, sērskociņu fabrika *Lendra*, metālpārstrādes uzņēmums *Aivaz*, trikotāžas, mežģiņu un zeķu fabrika *Oskar Kilgas* u.c.

(R. Nermist. Kalamaja ajalugu. – Tallinn, 1996. – lk. 144)

E

Tā kā padomju vara nespēja saviem spēkiem tikt galā ar badu, 1921. gada 2. augustā Ļeņins griezās ar lūgumu pēc palīdzības pie visas pasaules. (...) Galvenā loma bija ASV valdībai ar prezidentu V. Hardinga priekšgalā. Tika noorganizēta ARA – bezmaksas palīdzība bada cietējiem Krievijā. (...) Amerikā tika savākts simtiem tūkstoši tonnu pārtikas preču un tās nogādātas Krievijā. (...) 1921. gada beigās ASV valdība bija arī ar mieru pārdot Padomju Krievijai pārtikas preces un sēklas 30 miljoni dolāru vērtībā. Vienīgais pabalsta saņemšanas noteikums bija tas, ka pārtika jāizdala iedzīvotājiem. Padomju valdība bija ar mieru, bet, tikko lielākās briesmas bija aiz muguras, 1923. gadā padomju valdība vainoja fondu spiegošanā.

(Ю. Измествев. Россия в XX веке. – Нью Йорк, 1990. – С. 267)

1. Atceries, kuru valstu teritorijā notika karadarbība Pirmā pasaules kara frontēs!

2. Pēc 46. lpp. dotajiem avotiem raksturo, kāda bija pēckara situācija Eiropā

- ✓ rūpniecībā;
- ✓ lauksaimniecībā;
- ✓ finansēs;
- ✓ dzīves apstākļos!

3. Ja tu būtu premjerministrs valstī, kura pārdzīvojuši karu, ko tu iesāktu ar

- drupās esošajām fabrikām;
- atmatā palikušajiem tūrumiem, bijušajiem kaujas laukiem;
- demobilizētajiem karavīriem;
- bāreņiem;
- inflāciju;
- pārtikas un pirmās nepieciešamības preču trūkumu;
- parādiem?

Sarindo šos uzdevumus secībā pēc nozīmības! Apspriediet tos klasē! Vai jūsu piedāvātie risinājumi bija demokrātiski vai autoritāri?

4. Vai krīzes var apdraudēt demokrātiju? Pamato savu atbildi!

F

1919. gada agrārreformas rezultātā Igaunijā tika nodibināts 32 000 jaunsaimniecību.

(O. Elango, A. Ruusmann, K. Sillivask.

Eesti maast ja rahvast. Maailmasõjast maailmasõjani. – Tallinn, 1998. – lk. 335)

1. Kādi pasākumi tika veikti, lai pārvarētu pēckara krīzi

- ✓ rūpniecībā;
- ✓ lauksaimniecībā;
- ✓ finanšu sistēmā?

2. Atceries, kādas bija NEP's (Jaunā ekonomiskā politika Padomju Krievijā) raksturīgās īpašības! Balstoties uz avotiem G un H, pamato, vai NEP's bija sekmīgs!

3. Salīdzini reālo stāvokli krīzes pārvarēšanā ar savu iedomāto darbību premjerministra amatā! Analizē rezultātus ar skolotāja palīdzību!

G

Lauksaimniecības un rūpniecības kopprodukts PSRS (1921–1928)

	1921	1923	1925	1928
Graudi (milj. t)	37,6	56,6	72,5	73,3
Akmeņogles (milj. t)	9	13,7	18,1	35
Tērauds (milj. t)	0,2	0,7	2,1	4
Elektrība (mljrd. kWh)	0,5	1,1	2,9	5
Dzelzceļa pārvadājumi (milj. t)	39,4	58	89,4	?
Audums (milj. m)	105	691	1688	?
Pilsētas strādnieku vidējā mēnešalga (rb.)	10,2	15,9	25,2	?

(Russia & the USSR 1905–1941. – London, 1996. – p. 68)

H

Savas ielas sākumā redzēju vienu viru, kas pie maza galdiņa tirgoja miltus, cukuru un rīsus. (...) Nedēļas beigās viņš pārdeva svaigas olas un saknes. (...) Novembra vidū viņš jau nomāja mazu veikaliņu. (...) Nākamā gada maijā viņam bija četras pārdevējas palielā veikalā, uz kuriem zemnieki katru rītu veda svaigu preci. Pēc gada (...) viņa tirā peļņa bija 20 000 – 30 000 dolāru. Un galvenais šai lietā bija tas, ka viņa uzņēmība stimulēja zemniekus nobarot vistas un cūkas un audzēt dārzeņus. Tieši tas pats notika arī Krievijā, un rezultāti bija apbrīnojami. Gada laikā apgāde ar pārtikas produktiem un precēm paaugstinājās no bada normas līdz gandrīz apmierinošam apgādes līmenim, un pazeminājās arī cenas.

Valtera Djūrentija apraksts, 1925.

(Russia & the USSR 1905–1941. – London, 1996. – p. 68)

1929 – ATKAL KRĪZE?**A**

1927.–1928. gadā Vācijas rūpnieciskās ražošanas apjoms sasniedza pirmskara līmeni. Taču šis panākums atkal tika zaudēts ekonomiskās krīzes laikā un pēc tās. 1932. gadā rūpnieciskā ražošana bija tikai 58% no 1928. g. apjoma, eksports un imports bija paralizēts, kopprodukts bija samazinājies no 89 miljardiem marķu uz 57 miljardiem marķu, un bezdarbs bija pieaudzis no 1,4 miljoniem bezdarbnieku līdz 5,6 miljoniem.

(C. J. H. Hayes. A Political and Cultural History of Modern Europe. – New York, 1946. – p. 395)

B

Vācijas kancleram Heinriham Brīningam bija jāsabalansē budžets. Viņš to darīja, samazinot valsts izdevumus, paaugstinot esošos un ieviešot jaunus nodokļus. Valsts ierēdņu alga 1931. gadā tika samazināta trīs reizes, kopā par 23%. Kopumā alga pazeminājās par 10%, bezdarbnieka pabalsts – par 60%. Vienīgais tautsaimniecības sektors, kas guva peļņu, bija lauksaimniecība. Tas notika tādēļ, ka pieauga muitas nodokļi, kas kavēja lēto ārzemju pārtikas preču ieplūšanu Vācijā un mākslīgi uzturēja augstas vietējo pārtikas preču cenas. 1929. gadā 1,4 miljoni vāciešu bija bez darba, 1931. gadā šis skaits jau bija 6 miljoni. Nabadzības iemesls visos sabiedrības slāņos bija masu bezdarbs, augstās cenas un zemās algas. Gandrīz 15 miljoni vāciešu saņēma līdzekļus dzīvošanai no sociālās palīdzības vai pārtika no žēlastības dāvanām. Lielbritānijā, Francijā un Amerikā gandrīz pusē iedzīvotāju draudēja bezdarbs, bet Vācijā tas draudēja gandrīz katram. Vidusšķira Lielbritānijā un Francijā bija zināmā mērā nodrošināta un turpināja būt sabiedrības stabilizējošais spēks, valsts balsts. Vācijā šāda spēka nebija.

(J. Trayner. Challenging History. Europe 1890–1990. – London, 1998. – p. 31)

e

Lielbritānijas vārgā ekonomika pēc 1929. gada pasaules krīzes bija satricināta līdz pašiem pamatiem. Tekstila ražošana, kas vēl joprojām deva 40% no britu eksporta, saruka par 2/3. Akmeņogļu rūpniecība, kas deva 10% no eksporta, samazinājās par 1/5. Kuģu būvī krīze bija skārusi tik smagi, ka 1933. gadā tās produkcija bija tikai 7% no pirmskara līmeņa. Tērauda ražošana trijos gados (1929–1932) samazinājās par 45% un čuguna ražošana – par 53%.

(P. Kennedy. *The Rise and Fall of the Great Powers*. – New York, 1989. – p. 408)

D

Līdzās rindām pēc bezdarbnieka pabalsta un bada maršiem var saskatīt arī citu Lielbritāniju ar plaukstošiem jauniem uzņēmumiem, pārtikušām priekšpilsētām un pieaugošu labklājības līmeni. (...) 1934. gadā Dž. B. Pristlijs raksturoja Angliju kā zemi ar ceļiem un krustojumiem, stacijām un rūpnīcām, kas izskatās kā izstāžu paviljoni, ar milzīgām kinozālēm, deju klubiem un kafējnicām, kārtīgām garāžām, kokteiļbāriem, automobiļiem, ar radio un tūrismu, ar strādniecēm, kas izskatās kā aktrises, ar kurtu dzinējsuņiem, izdedžu celiņiem un baseiniem.

(J. Trajnor. *Challenging History. Europe 1890–1990*. – London, 1998. – p. 30)

e

Lauku apvidos bija sākušies grūti laiki. (...) Lauksaimniecības produktu cenas strauji kritās. (...) 1921. un 1929. gadā daudzi britu zemnieki bija gan labi arīji un veterinārārsti, bet ne grāmatveži un ķīmiķi un nesteidzās kooperēties ar citiem zemniekiem, kā to darīja Dānijas un Īrijas zemnieki.

(R. Graves, A. Hodge. *The Long Weekend. A Social History of GB 1918–1939*. – New York, 1963. – p. 185)

F

Sviesta ražošana un eksports Igaunijā (1930–1938)

	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938
Saražotais sviests (tūkst. t)	15,5	16,1	14,5	11,5	12,6	13,3	13,8	15,9	17,5
Eksportētais sviests (tūkst. t)	14,1	14,4	12,5	9,2	10,1	10,8	11,0	13,2	14,7

(Ö. Elango, A. Ruusmann, K. Siitvask. *Eesti maast ja rahvast. Maailmasõjast maailmasõjani*. – Tallinn, 1998. – lk. 410)

G

Bezdarbs 1931.–1936. gadā

	1931	1932	1933	1934	1935	1936
Vācija	23,3	30,1	26,3	14,9	11,6	8,3
Francija	6,5	15,4	16,1	13,8	14,5	10,4
Lielbritānija	16,4	17,0	15,4	12,9	12,0	10,2
ASV	15,9	23,6	24,9	21,7	20,1	16,9

(St. G. Payne. *A History of Fascism 1914–1945*. – London, 1995. – p. 179)

H

“Igaunju zemnieka nodokļu nasta tiešām ir smaga – tā būtu jāatvieglo, tukšosim šīs glāzes!” – 30. gadu karikatūra.

(Ö. Elango, A. Ruusmann, K. Siitvask. *Eesti maast ja rahvast. Maailmasõjast maailmasõjani*. – Tallinn, 1998. – lk. 379)

1. Atceries, kādi bija 1929. gada pasaules ekonomiskās krīzes iemesli!

2. Izmantojot avotus, mini piemērus, kā ekonomiskā krīze ietekmēja

- ✓ rūpniecisko ražošanu;
- ✓ lauksaimniecību;
- ✓ ārējo tirdzniecību;
- ✓ darba tirgu un dzīves līmeni!

3. Kādas kopīgas un kādas atšķirīgas iezīmes bija pēckara krīzei un 1929. gada pārprodukcijas krīzei?

KOLEKTIVIZĀCIJA UN INDUSTRIALIZĀCIJA

A

Savu rūpniecību mēs varam celt uz vislabākās tehnikas pamatiem. (...) pagātnē šī rūpniecība bāzējās uz sadrumstaloto zemnieka siksaimniecību. Bet tas viss bija. Rīt, varbūt pēc gada, mēs kļūsim par zemi ar pasaulē lielākajām lielsaimniecībām. (...) Vecās Krievijas vēsture, starp citu, bija tāda, ka viņu bez apstājas sita par atpalicību. (...) Mēs esam atpalikuši no vairāk attīstītajām zemēm par 50–100 gadiem. Šis attālums mums jānoskrien 10 gados. Vai nu mēs to veiksīm, vai arī mūs samīs.

(J. Staļins. Par saimniecisko darbinieku uzdevumiem. Runa sociālistiskās rūpniecības darbinieku pirmajā Vissavienības konferencē 1931. g. 4. februārī // Raksti. – Rīga, 1951. – 13. sēj. – 34., 38.–39. lpp.)

B

Lai attīstītu rūpniecību, Staļins uzaicināja ārzemju speciālistus un padomdevējus. Viņu vidū bija arī daudzi angļu un amerikāņu inženieri. Dņepras aizsprosta projekts tika izstrādāts ar amerikāņu līdzdalību, tāpat arī azbesta ražošanas rūpniecības projekti. 1932. gadā Forda automobiļu kompānija palīdzēja padomju rūpniecībai saražot 140 000 automašīnu.

(Russia & the USSR 1905–1941. – London, 1996. – p. 88)

C

Lauksaimniecības un rūpniecības produkcija Krievijā (1913–1921)

	1913	1921
Labība	80	37,6
Akmeņogles	29	9
Nafta	9,2	3,8
Dzelzs	4,2	0,1
Tērauds	4,3	0,2
Cukurs	1,3	0,05
Elektrība (milj. kWh)	2039	520

(Russia & the USSR 1905–1941. – London, 1996. – p. 64)

D

Rūpniecības produkcija PSRS (1927–1937)

	1927	1932	1937
Akmeņogles	35	64	128
Nafta	12	21	29
Dzelzs	3	6	15
Tērauds	4	6	18

(Russia & the USSR 1905–1941. – London, 1996. – p. 64)

E

Lopu skaita samazināšanās Padomju Savienībā (1929–1933, miljonos)

	1929	1933
Zirgi	36	16
Govis	68	38
Siklopi	147	50
Cūkas	21	12

(Ю. Изместьев. Россия в XX веке. – Нью Йорк, 1990. – С. 280)

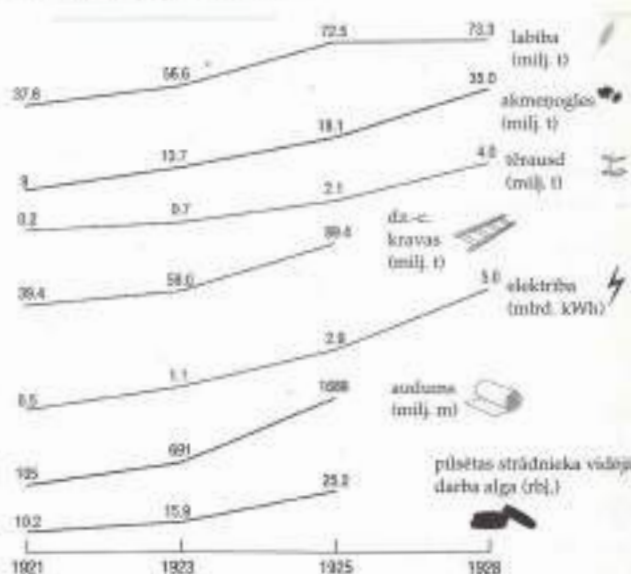
F

Liela daļa no 1937. gadā kolhozu sektorā saražotā kopprodukta nāca no kolhoznieku piemājas saimniecībām: 52,1% kartupeļu un dārzeņu, 56,6% augļu un ogu, 71,4% piena un 70,9% gaļas. Otrās piegādes beigās [1937] personīgās piemājas saimniecības ievērojami apsteidza kopsaimniecības lopkopības produkcijas ražošanā un deva vairāk nekā pusi kartupeļu, augļu un dārzeņu, ko izlietoja personīgajam patēriņam, bet veda arī uz tirgu. 1938. gadā salīdzinājumā ar 1933. gadu tirgus cenas bija pazeminājušās par 63,9%.

(Ю. Изместьев. Россия в XX веке. – Нью Йорк, 1990. – С. 239)

G

Lauksaimniecības un rūpniecības produkcija Padomju Savienībā (1921–1928)

(Russia & the USSR 1905–1941. – London, 1996. – p. 68)

H

Katordznieki būvē Baltās–Baltijas jūras kanālu (1931)
(Russia & the USSR 1905–1941. – London, 1996. – p. 113)

J

Bada nāvē mirušie Ukrainā 1932. gadā.
(Russia & the USSR 1905–1941. – London, 1996. – p. 103)

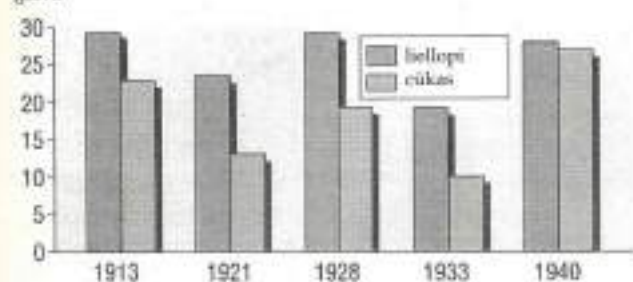

I

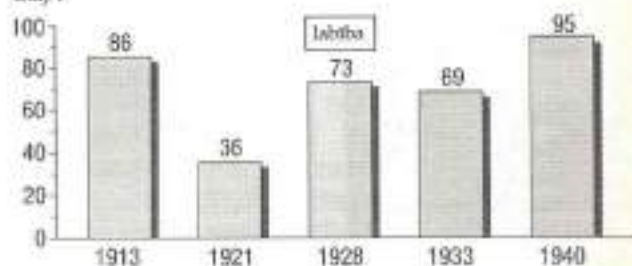
Saražotā lauksaimniecības produkcija pēc oficiālās padomju statistikas datiem.

(Russia & the USSR 1905–1941. – London, 1996. – p. 104)

milj. galvu

milj. t

1. Kādi bija industrializācijas mērķi?
2. Kur tika rasti līdzekļi industrializācijas veikšanai? Ar kādām metodēm Padomju Savienība tika pārvērsta par industriālu lielvalsti?
3. Izmantojot avotus D un E, raksturo industrializācijas rezultātus pirmajā (1928/29–1932) piecgadē un otrajā (1933–1937) piecgadē!
4. Kādi bija kolektīvizācijas rezultāti? Kas varēja izraisīt drausmīgo badu 1932. gadā?

30. GADU EKONOMIKA STATISTIKAS DATU ATSPUGUJUMĀ

A Katras lielvalsts daļa pasaules rūpnieciskajā kopproduktā 1929–1938 (procentos)

	1929	1932	1937	1938
ASV	43,3	31,8	35,1	28,7
PSRS	5,0	11,5	14,1	17,6
Vācija	11,1	10,6	11,4	13,2
Lielbritānija	9,4	10,9	9,4	9,2
Francija	6,6	6,9	4,5	4,5
Japāna	2,5	3,5	3,5	3,8
Itālija	3,3	3,1	2,7	2,9

(P. Kennedy. The Rise and Fall of the Great Powers. – New York, 1989. – p. 426)

1935.–1939. gadā no Itālijas nacionālā kopprodukta 11,8% tika iztērēti, gatavojoties karam, salīdzinājumam: Vācijā – 12,9%, Francijā – 6,9% un Lielbritānijā – 5,5%. 1939.–1940. gadā Itālija palielināja šos izdevumus līdz 18,4% no nacionālā kopprodukta.

(Fascist Italy and Nazi Germany. – New York, 1996. – p. 57)

e

Lielvalstu militārie izdevumi (1930–1938, milj. \$)

	Japāna	Itālija	Vācija	PSRS	Lielbritānija	Francija	ASV
1930	218	266	162	722	512	498	699
1933	183	351	452	707	333	524	570
1934	292	455	709	3479	540	707	803
1935	300	966	1607	5517	646	867	806
1936	313	1149	2332	2933	892	995	932
1937	940	1235	3298	3446	1246	890	1032
1938	1740	746	7415	5429	1863	919	1131

(P. Kennedy, The Rise and Fall of the Great Powers. – New York, 1989. – p. 382)

D

Padomju militārās rūpniecības attīstība (1933–1937)

	Aviācija	Kravas auto- mašīnas un tanki	Lielgabalu aprikojums	Kuģu būve un jūras gaisa spēki	Kopā
1933	347	279	448	275	1 498
1934	440	354	470	544	1 948
1935	427	448	563	591	2 228
1936	1 104	937	1 102	1 000	4 588
1937	1 816	871	1 403	1 114	5 657

(M. Harrison, R. W. Davies, The Soviet Military-economic Effort during the Second Five-year Plan 1933–1937)

1. Izmantojot avotu A, atrodī, kuru valstu ieguldījums pasaules ekonomikā pēc pasaules ekonomiskās krīzes pieauga un kuru – samazinājās? Kas bija šo pārmaiņu iemesli?

2. Raksturo degslānekļa eļļas ražošanas dinamiku Igaunijā! No kā, pēc tavām domām, tā bija atkarīga?

3. Sastādi diagrammu, izmantojot avotā B dotos datus!

4. Izmantojot avotu D, nosauc militāro izdevumu jomas! Ar ko šo uzskaitījumu vēl varētu papildināt?

□ Russia & USSR 1905–1941. – London, 1996.
□ J. Treynor, Challenging History. Europe 1890–1990. – London, 1998.

e

Degslānekļa jēleļļas ieguve (tūkst. t)

1930	10	1935	47,3
1931	17,6	1936	63,5
1932	36,6	1937	111,3
1933	37,6	1938	140,1
1934	46,9		

(O. Elango, A. Ruusmann, K. Siidvask, Eesti maast ja rahvast. Maailmasõjast maailmasõjani. – Tallinn, 1998. – lk. 413)

F

Degakmens pārstrādes valsts uzņēmums Kohtlā-Jervē.

(Eesti Vabariik 1918–1940. – Lund, 1968. – lk. 90)

KULTŪRA – RADOŠS DARBS VAI VALSTISKS PASŪTĪJUMS?

KULTŪRA ZEM TOTALITĀRISMA SLOGA

A

Tiesības uz brīvu pašizpaušmi – tas ir kas tāds, kas jāizcīna, to tik vienkārši neieliek rokās. Brīva pašizpaušme nav princips, kuru kāds varētu pasludināt. Ja reiz šī brīvā pašizpaušme pastāv, tad tikai kā spēks, kas ir pret valdošo iekārtu, – tas ir vienīgais princips. Tikai krievi ir pietiekami naivi, lai domātu, ka mākslinieku var piejaucēt sabiedrībai. Jo viņi nezina, kas ir mākslinieks.

Ko valsts var izdarīt ar īstiem māksliniekiem, praviešiem? Rembo Krievijā nav iedomājams, pat Majakovskis izdarīja pašnāvību. Tur pastāv absolūts pretstats starp radītāju un valsti. Tādēļ valstī tur vienīgā iespējamā taktika ir praviešu nogalināšana. Ja sabiedrības ideja dominē pār personības ideju, tad personībai ir jāaiziet bojā.

P. Pikaso domas par mākslas un varas attiecībām.

(C. Lake & F. Gidot. *Elu Picassoga – 10 aastat armastust.* – Tallinn, 1993. – lk. 173)

B

Roma ir mūsu sākuma un beigu punkts. Tas ir mūsu simbols un, ja vēlaties, mūsu mīts. Mēs sapņojam par Romas Itāliju, par gudru un stipru, disciplinētu un bezpersonisku Itāliju. Liela daļa no Senās Romas gara ir atdzimusi fašismā: liktoru fascijas, mūsu kara mašīna, mūsu lepnums un mūsu varonība ir mantots no Romas. *Civis Romanus sum* (Esmu Romas pilsonis).

B. Musolini runa 1935. gadā.

(J. Hite, Chr. Hinton. *Fascist Italy.* – London, 1998. – p. 106)

C

Mēs nevaram piejaut, ka mākslā tiek atainoti nepatīkami akti, ebreju cēpures, noguruši un nenormāli izdēdējuši ģimji, elefantiāzes piemeklēti ķermeņi, piedzērušos cilvēku viepļi vai citādi deformētas izteiksmes, pārspīlēta, nepatiesa oratora māksla, pretenzija uz novitāti par katru cenu un pat pārmērīga tehniska virtuozitāte, kurā nav jūtu, domu un dzīves sapratnes.

Lielās fašisma padomes loceklis R. Farinači 1940. gadā.

(J. Hite, Chr. Hinton. *Fascist Italy.* – London, 1998. – p. 115)

D

Vladimirs Iljičs [Leņins], atbildot uz Gorkija raizēm sakarā ar inteliģences arestiem (...), raksta: "Patiesībā viņi nav nācijās smadzenes, bet gan s..." Citā reizē viņš saka Gorkijam: "Tā ir inteliģences vaina, ka mēs pārāk daudz podu esam izgāzuši."

Šo nīrgāšanos par inteliģenci, šo nicinājumu pret to pēc tam droši pārņēma 20. gadu publicisti un 20. gadu laikraksti, sadzīve un galu galā – paši inteliģenti nolādēja savu mūžīgo īsredzību, mūžīgo nenoteiktību un bezcerīgo atpalcību no laimmeta.

(A. Солженицын. Архивелга ГУЛАГ. – Москва, 1990. – Т. 1. – С. 236)

20.–30. gados padomju rakstniecībā un glezniecībā par vadošo daiļrades metodi tika izsludināts sociālistiskais reālisms, kura pazīmes ir komunistiskais partijiskums, tipiskums, tautiskums un pareizs vēsturiski konkrēts patiesības atspoguļojums tās revolucionārajā attīstībā.

Radošās inteliģences kontroli nodrošināja radošās savienības, kā arī partijas orgāni, ja darīšana bija ar partijas biedru. Visāda veida novirzes no oficiālās partijas līnijas varēja izsaukt apsūdzības, kas iznīcināja apsūdzēto kā morāli, tā arī fiziski.

1. Kāds bija Pablo Pikaso viedoklis par radošo brīvību? (Avots A)
2. Kāda bija bolševīku attieksme pret inteliģenci? (Avots D)
3. Kā Senās Romas paraugs iespaidoja fašistiskās Itālijas mākslu? (Avots B) Kādēļ Musolini kā priekšzīmi izvēlējās Seno Romu, nevis renesanses laikmeta Itāliju?
4. Ko var secināt, iepazīstoties ar šiem avotiem, par radošo brīvību Itālijā un Padomju Savienībā?

TĒLOTĀJA MĀKSLA

A

Pēc Pirmā pasaules kara pilnīgi pārsātinātā izturēšanās maniere un bohēmiskais dzīves stils bija tik lielā mērā modē, ka tā it kā vairs pat nebija mode. Šim laikam bija raksturīgs ilūziju trūkums, neslēpts erotisms, nebeidzamās iedzeršanas, kādas Parīzē Monparnasā rīkoja nenogurdināmais meiču zīmētājs un daudzpusīgais grafīkis Žils Paskīns, par kaut ko ikdienišķu kļuva pat pašnāvības *a'la Pascin*. (..)

Bohēmismu dzemdēja bailes no radošās neauglīgās viduvējības, kā arī vēlēšanās būt pretstatā buržuāziskajai sabiedrībai, īstenībai, kura slēpa piesātinātības un no ilūzijām brīvās izturēšanās manieres saknes. Likās, ka pasaules karā visas vērtības zaudējušas jēgu, tas atnesis ne tikai fizisku, bet arī garīgu invaliditāti. Pēckara krīze atsedza sociālos kontrastus, piepildīja ielas ar pērkamām sievietēm. Īpaši drastiski haoss, inflācija, nervozā nestabilitāte un dzīvošana tikai šim brīdim izpaudās karu zaudējušajā Vācijā.

Igaunijas mākslas zinātniece Mai Levina 1983. gadā.

(Eduard Viiralt: Inimene ja nāgemus. Loodus ja fantaasiad: (album)/ Koostanud T. Vint; oessõna kirjutanud M. Levin. – Tallinn, 1983)

B

Par mākslinieku uzdevumu kļuva ielu dekorēšana. Krekliem un palagiem drēbes nepietika, bet tūkstošiem metru auduma tika izšķiesti lozungu un gigantisko pannu izgatavošanai, ar ko apklāja veselās fasādes. Kādam ienāca prātā Petrogradā pat kokus nokrāsot sarkanus. Pirmajā revolūcijas ziemā uz ielu krustojumiem tika uzstādīti ekspresīvi sniega un ledus tēli.

(J.-P. Crespelle, Chagall. – Tallinn, 1991. – lk. 97)

e

1924. gada novembrī iznāca Andrē Bretona pirmais "Sirreālisma manifest". Tajā bija arī Bretona sirreālisma definīcija. (..) Tajā pausts absolūts nonkonformisms; sabiedrības visa veida normu un standartu noliegums. (..) Sirreālistu aktivitāte bija vērstā uz civilizācijas principu graušanu: reliģija, ģimene un morāle ir trako kreklī, kas neļauj cilvēkam dzīvot saskaņā ar savām tieksmēm. "Ideja, loģika, kārtība, patiesība, veselais saprāts – tas viss jāsūta nebūtībā. (..) Revolūcijas mērķis ir visu vērtību pārvērtēšana." (Arto, 1925). Tika revidētas pat vismazākās vērtības. Mākslinieka darbs un strādāšana vispār tika atzīta par nožēlas vērtu.

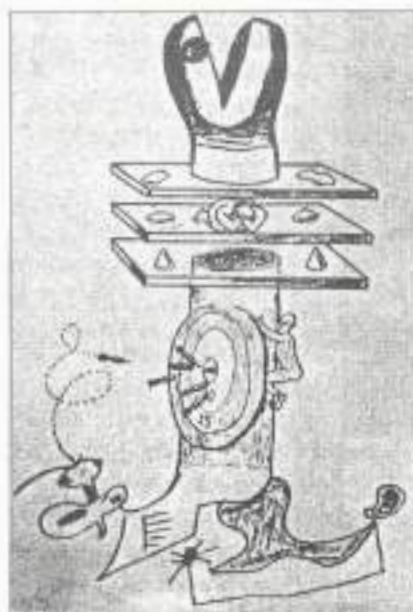
[1927. gadā Andrē Bretons, Luijs Aragons, Pols Eliārs u.c. iestājas Francijas Komunistiskajā partijā...]

(R. Kolomes. Sürrealism. – Tallinn, 1993. – lk. 30-31)

D

Viena no pasākumu formām bija kopīga dzejoļu sacerēšana un spēles. Zīmēšanas spēle "Lieliskais sprāgonis" (*Le Cadavre exquis*). (..) Kopš skolas laikiem visiem labi zināmā spēle sastāv no dažādu zīmētāju zīmēto fragmentu apvienošanas, turklāt iepriekšējā zīmētāja darbu nosedz, salokot papīru.

(R. Kolomes. Sürrealism. – Tallinn, 1993. – lk. 32)

Ivs Tangī, Mens Rejs, Moriss Žoans, Miro, "Lieliskais sprāgonis" (*Le Cadavre exquis*)

e

Sirreālistiskajā periodā visi vēlējās kaut ko radīt automātiski. Tas vismaz daļēji bija viegls joks, jo, ja vēlies strādāt pilnīgi automātiski, tev noteikti nekas nesanāks. (..) Pat sirreālistu automātiskos tekstus dažreiz koriģēja.

P. Pikaso par sirreālismu

(C. Lake & F. Gilot. Elu Picassoga – 10 aastat armastust. – Tallinn, 1993. – lk. 229)

A. Masons, "Automātiskais zīmējums"

F

Berlīnē ir 87 krievu izdevniecības, 20 krievu grāmatnīcas un 3 dienas laikraksti krievu valodā. Ir krievu skolas un studentu kopmītnes, bez tam vēl labdarības organizācijas, bēgļu nometnes, daudzās krievu tējnīcas un pārtikas veikali, kā arī 2 futbola komandas un 6 bankas. (..)

Zināmā mērā var uzskatīt par brīnumu to, ka pilsēta spēja šajos mežonīgajos laikos saglabāt savu mākslas, dramatiskā un muzikālā teātra, kā arī jaunā vācu kino metropoles slavu, savu pievilcību lieliem gleznotājiem, skulptoriem, aktieriem un dzejniekiem. Atceres baznīcas pakājē esošo *Romanischer Café* vai kafējnicu *Café des Westens* apmeklēja Elza Laskere-Šūlere un Ērihs Mīzams, Oto Dikss un Georgs Grošs, kā arī Hervarts Valdēns, kas pirms kara izdeva ekspresionistu žurnālu *Sturm*. Jaunajā galerijā *Lützowufer* mākslas priekšmetu tirgotājs Alfrēds Fiehteims eksponēja Pablo Pikaso, Žorža Braka un Huana Grisa darbus. Tādi slaveni režisori kā Makss Reinhards un Ervins Piskators, Ernsts Ļubičs un Frics Langs uzņēma šeit savas slavenās mēmas filmas. Ekrāna karalienes bija Henija Portena un Asta Nilsena.

(C. Stern. Isadora Duncan ja Sergei Jessenin. – Tallinn, 1998. – lk. 95–96)

G

Hitlera režīms pasludināja Veimāras republikas laika un līdz tam pastāvējušos mākslas strāvojumus par dekadentiskiem. Šai nolūkā tika organizētas pat speciālas izstādes, lai parādītu, kāda ir tā saucamā deģenerējusies māksla. Hitlers apgalvoja, ka mākslai ir jākalpo valstij, turpretī Veimāras republikas mākslinieki domāja, ka māksla ir jārada mākslas dēļ. Nacisti uzskatīja šādas gleznas un skulptūras par rases tīrībai kaitīgām, jo tās bija eksperimentālas un neatspoguļoja cilvēku reālistiski.

(St. Lee. Weimar and Nazi Germany. – Oxford, 1996. – p. 57)

H

1937. gadā propagandas ministram [J. Gēbelsam] ienāca prātā doma iekārtot "izvirstošās" mākslas izstādi no impresionistu un moderno mākslinieku audekliem. Pavisam tika izstādīti 736 "māļējumi", tajā skaitā Renuāra, Gogēna, van Goga, Lībermaņa darbi. Zem tiem tika novietoti Gēbelsa sadomātie paraksti: "Tādu garīgi slimie cilvēki redz dabu" vai "Muzeju žurkas to sauca par vācu mākslu", vai "Vācu zemnieki ebreja acīm" utt.

(D. Meļņikovs, L. Čirņaja. Noziedznieks numur 1. Nacistiskais režīms un tā firers. – Rīga, 1985. – 209. lpp.)

I

Trešā reihe mākslinieku A. fon Kampfa un A. Ciglera darbi rādīja vāciešiem, ko valsts no viņiem gaida. Vismīļākā tēma bija mīti un leģendas. Veneras un Adonīda klasiskais stāsts tika piemērots jaunajam rasistiskajam imidžam. Kampfa darbos daudz elementu, kas uzskatāmi ilustrē nacistisko ideoloģiju.

(St. Lee. Weimar and Nazi Germany. – Oxford, 1996. – p. 58)

J

Ticiāns (1477–1576). "Venera un Adonīds".

K

A. fon Kampfs (1864–1950). "Venera un Adonīds" (1939).

(St. Lee. Weimar and Nazi Germany. – Oxford, 1996. – p. 58)

L

Monparnasa savukārt veldojās par leģendāru vietu, ko sāka iekarot buržuā, kas defilēja pie *Rotonde* un *Dome* galdiem, kur kādreiz bija sēdējis Leņins, Trockis, Modiljāni. Gigantiskais kara vilnis bija izmetis uz šīm bulvāra terasēm tūkstošiem jaunās bohēmas pārstāvju. Francija cieta no radošā potenciāla trūkuma. (...)

Visapdāvinātākais rakstnieks bija Sellns, bet ļoti nedaudzi kritiķi spēja saskatīt viņa talantu, jo viņa darbi pirmām kārtām bija antisemitiski, antikomunistiski un antiburžuāziski. Rakstnieki un kritiķi bija bezspēcīgi un nedroši. Žids, Prusts, Einšteins, Freids un Stravinskis bija radījuši savus darbus pirms kara un par savu slavu bija pateicību parādā Parīzei. Sirreālisms ar savu glezniecības, teātra un fotogrāfijas apvienojumu pārstāv Parīzes starpkaru perioda raksturīgākās pazīmes.

(D. and M. Johnson, *The Age of Illusion. Art and Politics in France, 1918–1940.* – New York, 1987. – p. 14)

O

"Monparnasa". Mākslinieka Sema zīmējums. Ar tumšajām brillēm ir Fudžita, japāņu mākslinieks, kas dzēra vairāk nekā gleznoja, jo viņam nepietika naudas krāsām.

(D. and M. Johnson, *The Age of Illusion. Art and Politics in France, 1918–1940.* – New York, 1987. – p. 143)

M

Lielās fašisma padomes loceklis R. Farinači nodibināja Kremonas prēmiju, ko piešķīra darbiem, kas rādīja vienkāršu propagandas māksli. Tās pašas padomes loceklis Dž. Bottai nodibināja Bergāmo prēmiju, lai iedvesmotu radošo brīvību. (...) Mākslu centās kontrolēt ar dažādu sacensību palīdzību. Uzvarētāji saņēma valsts pabalstus, bet privātais kapitāls turpināja atbalstīt mākslu līdz pat 30. gadu beigām. Māksliniekiem gan bija jāapvienojas valstiskā savienībā un jāzvēr uzticība režīmam, bet viņiem nebija obligāti jāseko oficiālajam mākslas virzienam. Tādēļ Itālijas radošajai inteliģencei nebija tiešas vajadzības emigrēt, kā tas notika ar Vācijas radošo inteliģenci.

(J. Hite, Chr. Hinton, *Fascist Italy.* – London, 1998. – p. 115)

N

Musolini atbalstītāja, mākslinieka Sironi darbs "Gans".

(J. Hite, Chr. Hinton, *Fascist Italy.* – London, 1998. – p. 113)

P

Itālijas mākslinieka Ambrosi 1930. gadā gleznotais Dučes portrets. Futūristisks Musolini aeroportrets uz Romas un *Via dei Fori Imperiali* tona

(J. Hite, Chr. Hinton, *Fascist Italy.* – London, 1998. – p. 113)

R

Eduarda Viralta gleznas "Elle" (1930–1932) un "Kabarē" (1931).

E. Viralts (1898–1954) ir viens no izcilākajiem igauņu grafiķiem, kura daiļrades pamatdaļa tapa, 20.–30. gados dzīvojot un strādājot Parīzē.

(Eduard Viralt: Inimene ja nägemus. Loedus ja fantaasiad: (album)/Koostanud T. Viit; eessna kirjutatud M. Lemm. – Tallinn, 1983)

S

S. Merkulova veidotā ļoti skaitstā V. I. Ļeņina skulptūra tika novietota PSRS Augstākās padomes sēžu zālē Kremļī. Tēlnieka N. Andrejeva ģeņiniāna līdz pat šim laikam ir viens no augstākajiem mākslas sasniegumiem. Ļeņina tēlu galeriju papildināja ievērojami tēlotājmākslas darbi: I. Grabara glezna "Ļeņins pie tiešā vada", A. Rilova "V. I. Ļeņins Razjivā". Vairākas gleznas, kas attēloja revolūcijas vadoni, radīja I. Brodskis, A. Gerasimovs un citi gleznotāji.

(PSRS vēsture 9. un 10. klasē: Mācību grāmata. – Rīga, 1987. – 310. lpp.)

T

Sergejs Gerasimovs. "Ļeņins tribīnē" (1929–1930).

1. Kā Pirmais pasaules karš un revolūcijas iespaidoja Parizes un Berlīnes mākslas dzīvi? (Avoti A, F un O)
2. Kas sirreālistu idejās ir tāds, kas būtu tuvs boļševismam, kas – pilnīgi pretējs? Kas pierāda, ka sirreālismam un komunismam bija kas kopējs? (Avots C)
3. Vai var teikt, ka sirreālistu tēze par absolūto brīvību mākslā ir neizpildāma? (Avots E)
4. Kā 20. gadu Berlīne iespaidoja krievu imigrantus un krievu kultūru? (Avots F)
5. Kas dominēja Parizes mākslas dzīvē starpkaru periodā? No kā tas bija atkarīgs? (Avots L)
6. Vai 20. gadu Berlīnē un 20.–30. gadu Parīzē bija auglīga augsne nacionālismam? Pamato atbildi! (Avoti F, L)

7. Kā pēckara situācija iespaidoja māksliniekus un viņu daiļradi? Sastādi divdaļīgu tabulu, kur vienā pusē no avotiem ieraksti piemērus par to, kā pēckara un pēcrevolūcijas situācija radoši stimulēja māksliniekus, bet otrā pusē – piemērus par pretējo! Izmantojot tabulu un citus materiālus, uzraksti eseju par tēmu "Kara un revolūciju ietekme uz māksliniekiem un mākslas dzīvi Eiropā"!
8. Kā nacistu nākšana pie varas iespaidoja vācu mākslas dzīvi? (Avoti G, H) Kādēļ Hitlers nelika "izvirtušo" mākslu iznīcināt, bet ļāva to pat rādīt tautai? (Avots H)
9. Kas Ticiāna gleznā (avots J) bija tāds, kas atbilda nacistiskajai ideoloģijai? Kādi nacistiskās ideoloģijas pamatnostādnes ilustrējoši elementi saskatāmi A. fon Kampfa gleznā "Venera un Adonts" (avots K)? Pievērs uzmanību sievietes un vīrieša attēlojumam gleznā, noskaņojumam, atribūtiem!
10. Kādiem temata "Kultūra zem totalitārisma sloga" avotā C atzīmētajiem negatīvajiem kritērijiem atbilst E. Viralta darbi "Elle" un "Kabare" (avots R)? Atzīmē tabulas kreisajā pusē kritēriju un labajā – attiecīgi "+" vai "-" pēc vajadzības!

Farinači kritērijs	Viralta darbi

11. Vai Viralta darbu radīšana būtu iespējama Vācijā pēc 1933. gada un Krievijā trīsdesmitajos gados? (Avoti G, H) (Sk. arī temata "Kultūra zem totalitārisma sloga" avotu E)
12. Aplūko Itālijas 30. gadu mākslas darbus (avoti N, P)! Ko tajos varētu kritizēt, pamatojoties uz temata "Kultūra zem totalitārisma sloga" avotu C? Kas tomēr padarīja iespējamu šādu darbu radīšanu?
13. Ar ko atšķirās Itālijas fašistu mākslas politika no viņu ideoloģijas? (Avoti M, N, P un tēmas "Kultūra zem totalitārisma sloga" avots C)?
14. Kā S. Gerasimova glezna (avots T) raksturo padomju mākslu 20.–30. gados?

LITERATŪRA

A

Tajā laikā, kad tika dedzinātas mēbeles, lai kaut nedaudz sasildītos, inteliģence, mākslinieki un dzejnieki veidoja sabiedrības pamatus, kas balstās uz mākslu un kultūru. Tas notika vētraiņos mītiņos, kur tie ar runas mākslu un jaunām idejām centās cits citu pārtrumpot. Šajā brīdī (1917./1918. g. Krievijā) mākslas avangards bija pilnīgi pārņemts ar revolūciju, visi tika aicināti palīdzēt jauno ideju propagandā. Tūkstošiem bezsaku cilvēkiem viņi dāvāja cerību.

(J.-P. Crespelle. Chagall. – Tallinn, 1991. – lk. 97)

B

Vācu tautas gars var atkal sevi izteikt. Šīs liesmas apgaismo ne tikai pagājušā laikmeta beigas, bet arī jauno laikmetu.

J. Gēbelsa runa grāmatu dedzināšanā Berlīnē 1933. gada maijā. Tika sadedzināts vairāk nekā 20 000 grāmatu, tajā skaitā Brehta, Felhtvangerā, Tomasa un Heinriha Mannu u.c. slavenāko vācu autoru darbi.

(St. Lee. Weimar and Nazi Germany. – Oxford, 1996. – p. 78)

e

Grāmatu aizliegšana jau no paša sākuma kļuva par padomju dzīves normu. (...) Manā jaunībā netika publicēts Sergejs Jeseņins – viņam bija "religijska, patriarhāla psiholoģija savienojumā ar ielas psiholoģiju". Bet Dostojevskis? Nekādā gadījumā! "Kaitīgo, caur un cauri konservatīvo uzskatu nesējs", (...) "ar noslieci radīt pataloģiskus tipus" (...). Aleksandrs Bloks bija "deģenerējušās buržuāzijas dekadentiskās kultūras pārstāvis". Bulgakovs, Platonovs, Ahmatova, Gumiļevs, Vološins, Cvetajeva, bet vēlāk arī Pasternaks – visa gadsimta labākā literatūra tika aizliegta. Aizliegumus iesāka labsirdīgā un pieticīgā Nadežda Konstantinovna [Krupskaja], kuru savā laikā bija iedvesmojis Ļeva Tolstoja uzsaukums "sākt pārrakstīt un uzlabot populārās grāmatas, lai vienkāršā tauta varētu tās lasīt un izglītoties". (...)

1923. gada novembrī Gorkijs rakstīja Hodakēvičam: "No jaunumiem, kas satricina prātu, varu paziņot to, ka Krievijā Nadežda Krupskaja aizliegusi lasīšanai Platonu, Kantu, Šopenhaueru, Vl. Solovjovu, Tēnu, Reskinu, Niči, Ļevu Tolstoju, Ļeskovu." (...) Pat Tolstoju, Nevis daijliteratūras darbi, bet gan tie, pēc Ļeņina domām, kaitīgie darbi, ar filozofiskiem uzskatiem pār nepretošanos jaunumam ar vardarbību.

(Л. Васильева. Кремлевские жены. – Москва, 1993. – С. 116–117, 121)

D

Gublits [apgabala Literatūras pārvalde, resp., cenzūra] solīja A. Ahmatovas dzejoļu krājumu izdot ar nosacījumu, ka no pirmās daļas tiks izņemti 18 dzejoļi, no otrās – 40. Citiem vārdiem sakot, krājums netiks publicēts, ja nosacījumi netiks mainīti, uz ko cerību tikpat kā nav. Rakstnieka P. Lukņicka vēstule Ahmatovas draugam L. Gornungam 1929. g.

(Воспоминания об Анне Ахматовой. – Москва, 1991. – С. 177)

Nacistiskās jaunatnes organizācijas Hitlerjugend biedri dedzina grāmatas.

e

Sergejs Jeseņins apdziedāja Ļeņinu un Sarkano oktobri, bet boļševiki tomēr viņu neatzina par "revolucionāro mākslinieku" un savu biedru. Pēc Trocka definīcijas Jeseņins tika klasificēts kā Borisa Pasternaka, Andreja Belija vai Borisa Piļņaka "lidzskrējējs". Šādam "lidzskrējējam" laiku pa laikam nācās izturēt uzbrukumus un lamas, bet tomēr viņiem tika dots uzticības kredīts. Jeseņins rakstīja: "Gribu būt dziesminieks / un pilsonis, / lai katram būtu lepnums un piemērs. / Būt īsts / un nevis pieņemts dēls / lielajos PSRS štatos." (...) Tomēr, jo ilgāk Sergejs atradās dzimtenē, jo skaidrāk viņš saprata, kādi cilvēki nosaka dzīves ritumu Padomju valstī: (...) "literatūras mīļi", "revolūcijas feldfēbeļi" literatūras arēnā, kā Jeseņins viņus sauca, mācīja, ka arī sauli, mēnesi un zvaigznes var turēt aizdomās par kontrrevolucionāru darbību, un uz saulaina rīta fona sāka pārbaudīt, vai tik autors nenovirzās no partijas līnijas.

(C. Stern. Isadora Duncan ja Sergei Jessenin. – Tallinn, 1998. – lk. 107; 108–109)

F

Padomju literatūra attīstījās skaudrā cīņā ar buržuāzisko ideoloģiju un daudzām literārām biedrībām, kas pauda naidīgo šķiru ietekmi. Šajos strāvījumos un grupās esošie sauca sevi par "revolucionāriem mākslas jomā", patiesībā daudzi no viņiem aicināja mest pāri bortam visu labāko, ko bija radījuši pagātnes lielākie rakstnieki un dzejnieki, tādi kā Puškins, Gogolis, Tolstojs un Čehovs.

(Л. Берлин. NSV Lieldu ajalugu X klassile. – Tallinn, 1976. – lk. 217)

G

B. Brehts (1898–1956) bija vācu dramaturgs, režisors un teātra teorētiķis ar kreisiem uzskatiem. Nozīmīgākie darbi: "Trīsgrašu opera", emigrācijā sarakstītās lugas "Trešās impērijas bailes un posts" (1938), "Kuražas māte un viņas bērni" (1939), "Krietnais cilvēks no Sečuānas" (1943), "Galileja dzīve" un "Arturo Ūi karjera" (1941), kurā tiek parādīta Hitlera cīņa par varu. Kopš 1933. gada Brehts dzīvoja emigrācijā vairākās Eiropas valstīs un ASV. 1949. gadā VDR dibināja *Berliner Ensemble*. Kādu laiku emigrācijā Brehta ģimene viesojās pie igauņu izcelsmes somu rakstnieces Hellas Vuolijoki. Sadarbībā ar viņu tika uzrakstīta luga "Lielkungu Puntila un viņa kalps Mati".

1. Kādas cerības krievu māksliniekiem saistījās ar revolūciju? Kādā mērā tā attaisnoja šīs cerības? (Avoti A, E)
2. Kāda bija padomju vadītāju attieksme pret krievu inteligenci? (Avoti C, D, E un F) Ko no avota D var uzzināt par Annas Ahmatovas daiļradi? Kāpēc Sergejs Jesenins neatrada kopēju valodu ar padomju varu? (Avots E)
3. **Grupas darbs.** Klase jāsadala tā, lai katrā grupā būtu četri skolēni. Izmantojot avotus un mācību grāmatas, jāuzraksta divas runas: viena – revolūciju apsveicoša, otra – pret to skeptiski noskaņota kultūras darbinieka runa. Ieteicams lietot šādus vārdus: buržuāziska māksla, revolucionāra māksla, progresīvas idejas, pirmrindas, atpalicis, nespēcīgs, bolševīki, darba tautas intereses, imperiālisma hidra, cīņa, kapitālistisks, sociālistisks, mietpilsoniska labklājība, jūgs, iznīcināšana, tradīcijas, terors, mākslas fronte, ienaidnieks, inteligence, kultūras vērtības, līdzskrejijs, aizsaulcīt.
4. Kā Padomju Savienībā tika kontrolēti rakstnieku un mākslinieku darbi? (Avots D un temata "Kultūra zem totalitārisma sloga" avots D)
5. Kāds bija to mākslinieku un rakstnieku liktenis, kuri nebija pietiekami padevīgi režīmam? Kādēļ Brehts un citas demokrātiski vai kreisi noskaņotās radošās personības nebūtu varējušas rakstīt savus darbus Vācijā? (Avoti B, G)
6. Kas organizēja grāmatu publisku dedzināšanu Vācijā? Kāds bija šīs akcijas mērķis? Kādēļ Padomju Savienībā grāmatas gan aizliedza un iznīcināja, bet tas nenotika atklāti? (Avoti B, C)
7. Sastādi tabulu par represijām pret rakstniekiem!

Represijas veids	Piemērs

Pamatojoties uz tabulu, novērtē rakstnieku stāvokli diktatūras apstākļos!

8. Uzskaiti kritērijus, pēc kuriem totalitārā sabiedrībā mākslas darbu vērtēja pozitīvi vai negatīvi!

Mākslai jābūt	Māksla nedrīkst būt

Kādiem mērķiem mākslai bija jākalpo totalitārā sabiedrībā?

Cik brīvs radošais darbs ir totalitārisma apstākļos?

9. Uzraksti represēta rakstnieka vēstuli savam paziņam! Pārdomā, kad un kur bija iespējams rakstīt šādu vēstuli, kad un kur tas nebija iespējams! Pamato savu viedokli!
10. Atzīmē, kas ir līdzīgs un kas atšķirīgs Itālijas fašistu, Vācijas nacistu un Krievijas bolševiku kultūrpolitikā! Aizpildi tabulu! Pievērs uzmanību tam, kādi bija oficiāli akceptētie paraugi, cik liela bija valsts iejaukšanās radošajā darbībā, vadoņa slavinašana, kāds bija radošās brīvības un tolerances līmenis, daiļrades metožu daudzpusība, radošo personību liktenis!

Līdzības	Atšķirības

Izmanto tabulu un avotus un uzraksti eseju par tēmu "Kultūra – radošs darbs vai valstisks pasūtījums?"!

☐ Ideju vārdnīca. – R., 1999.

☐ В. Северский, А. Семенов, М. Максеев. Русская литература XX века. I – Рига, 1992.

IZGLĪTĪBA – DAUDZŠĶAUTŅAINA VAI VIENVEIDĪGA?

EIROPEISKĀS IZGLĪTĪBAS PAMATNOSTĀDNES

A

Eiropēiskās izglītības pamattēzes pirmie formulējuši čehu pedagogs Jans Amoss Komenskis (1592–1670), franču apgaismotājs Žans Žaks Ruso (1712–1778) un šveiciešu pedagogs Johans Heinrihs Pestalocijs (1746–1827).

J. A. Komenskis:

Izglītībai jābūt

- vispārpieejamai (nabadzīgajiem un bagātajiem, zēniem un meitenēm utt.);
- sistemātiskai un pēctecīgai;
- saistītai ar ikdienas dzīvi.

Ž. Ž. Ruso:

Audzināšanai jābūt cilvēkam draudzīgai, tās mērķis ir padarīt viņu laimīgu, labu, brīvu un saprātīgu. Brīvība ir lielākais labums, bet nebrīve, verdzība – lielākais ļaunums.

J. H. Pestalocijs:

Tā kā apstākļi veido cilvēku un sociālo izturēšanos mācās no pieredzes, nevis no pedagogu labi domātajām pamācībām, tad audzināšanai jāpalīdz cilvēkam

- attīstīt savas spējas darbībā, kā arī ar grāmatu palīdzību;
- izveidoties par tādu sabiedrības locekli, kas spēj sevi nodrošināt ar savu darbu.

IZGLĪTĪBA VĀCIJĀ UN ITĀLIJĀ FAŠISTISKĀS DIKTATŪRAS LAIKĀ

A

Pēc Hitlera nākšanas pie varas izglītības sistēma tika pakļauta Izglītības un propagandas ministrijai, ko vadīja Jozefs Gēbelss. Mainīja mācību priekšmetu saturu un to nosaukumus. Bioloģija pārtapa par rases mācību, arī veselības mācības un fiziskās kultūras stundās galvenā uzmanība tika pievērsta rases mācībai, ģeogrāfija sadalījās ģeopolitikā un tēvzemes mācībā.

(Encyclopaedia Britannica. – London, 1994. – Vol. 18. – p. 59)

B

Izglītības vienīgais mērķis ir bērnu audzināšana nacistiskā garā.

Vācijas zinātnes, izglītības un kultūras lietu ministrs (1933–1945)
Berhards Rusts.

(St. Lee. Weimar and Nazi Germany. – Oxford, 1996. – p. 67)

C

Dzimtās valodas, vēstures, ģeogrāfijas, ķīmijas un matemātikas stundās jākoncentrējas uz karalietām, lai godā tiktu celts dienests armijā un vācu varonģars.

Nacistu nostāja jautājumā par zēnu izglītību.

(St. Lee. Weimar and Nazi Germany. – Oxford, 1996. – p. 67)

D

9.40.–10.25. No pirmdienas līdz sestdienai: rases mācība vai ideoloģija.
(Izvilks no Vācijas skolas stundu plāna Hitlera režīma laikā.)

(N. Kelly, M. Whitlock. The Twentieth Century World. – Oxford, 1995. – p. 66)

1. Izlasot avotā A izklāstītos viedokļus, mēģini atbildēt uz jautājumiem:

- ✓ kādēj es eju skolā;
 - ✓ kādēj valstij jāveido sava izglītības politika?
2. Sastādi sarakstu, kurā nozīmības secībā uzskaitīti mācību priekšmeti, kas noteikti būtu jāmāca skolā! Atzīmē atšķirības starp šo sarakstu un esošo mācību plānu! Kāpēc šādas atšķirības rodas?

Adolfs Hitlers un bērni.

(St. Lee. Weimar and Nazi Germany. – Oxford, 1996. – p. 67)

Fašistiskās jaunatnes organizācijas
Opera Nazionale Balilla biedri sveic
Benito Musolini

(J. Traynor, Challenging History. Europe
1890–1990. – London, 1998. – p. 161)

E

Nav nekādas vajadzības bērņus pārslogot ar pagātnes un tagadnes mācībām. (...) Patiesībā mums vajag, lai skolas attīstītu itāliešu raksturu. Visai skolu sistēmai jā māca jauniešiem saprast fašismu, lai viņi paši atjaunotos fašismā un dzīvotu tajā vēsturiskajā atmosfērā, ko radījusi fašistiskā revolūcija.

Benito Musolini

(J. Hite, Chr. Hinton, Fascist Italy. – London, 1998. – p. 152)

F

Ir pagājis gads kopš 1935. gada oktobra [Itālijas iebrukuma Etiopijā]. Mēs esam parādījuši pasaulei, ka esam stipri, labākie. (...) Viņi gribēja mūs pazemot, bet mūsu uzvara un upuri ir pacēlušī mūs par viņiem augstāk.

(Diktāts astoņgadīgiem skolēniem)

Slavenais karš Āfrikā ilga 7 mēnešus. Cik dienu tas ilga?

(3.–5. klases matemātikas uzdevums)

Baltā rase ir viscivilizētākā, un tas nozīmē, ka tā ir potenciālākā lielo ideju radīšanā. Šajā rasē ietilpst arī itālieši.

(5. klases ģeogrāfija)

Loki darbības vārdus *ticēt, paklausīt, cīnīties!*

(Gramatika)

(J. Hite, Chr. Hinton, Fascist Italy. – London, 1998. – p. 153)

G

✓ Analfabētisms Itālijā

1921. gadā – 27%

1922. gadā – 21%

1923. gadā – 17%

✓ Līdzekļi izglītībai (% no valdības izdevumiem)

1921. gadā – 4%

1926.–1935. gadā – (vidēji) 8%

✓ Obligātās izglītības vecumu paaugstināja no 12 uz 14 gadiem.

✓ Vidējo izglītību ieguvušo skaits 20. gados pazeminājās, bet pēc tam strauji pieauga.

✓ Studentu skaits

1921. gadā – 54 000

līdz 1934. gadam pazeminājās

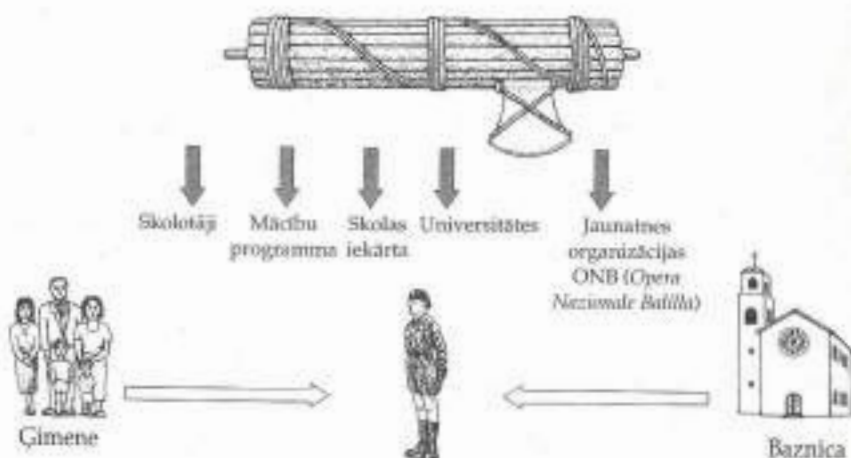
1942. gadā – 165 000

(J. Hite, Chr. Hinton, Fascist Italy. – London, 1998. – p. 161)

H

Fašistiskais spiediens uz jaunatni

(J. Hite, Chr. Hinton, Fascist Italy. – London, 1998. – p. 161)

1. Kādi bija izglītības galvenie mērķi nacistiskajā Vācijā un fašistiskajā Itālijā? (Avoti B un E) Ar ko tie atšķiras no izglītības tradicionālajiem mērķiem?

2. Kādas īpašības vēlējas ieaudzināt jauniešos? (Avoti C un F)

3. Kā skolas mācību programmas tika izmantotas fašisma un nacistisma propagandēšanai? (Avoti A, D un F)

4. Vai fašistiskā režīma izglītības politikai bija arī pozitīvas sekas? Pamato savu atbildi!

5. Kādi faktori iespaidoja jaunatni fašistiskajā Itālijā? (Avots H)

6. Kas bija līdzīgs nacistiskās Vācijas un fašistiskās Itālijas izglītības sistēmā?

IZGLĪTĪBA PADOMJU SAVIENĪBĀ

A

Uzsvars tagad jāliek uz cilvēkiem, uz kadriem, uz darbiniekiem, kas apguvuši tehniku. (...) Beidzot jāsaprot, ka no visiem vērtīgajiem kapitāliem, kādi ir pasaulē, pats vērtīgākais un izšķirīgākais kapitāls ir cilvēki, kadri. Jāsaprot, ka mūsu pašreizējos apstākļos "kadri izšķir visu". Ja mums rūpniecībā, lauksaimniecībā, transportā, armijā būs labi kadri un lielā skaitā, – mūsu zeme būs neuzvarama.

(J. Staļins. Runa Kremļa pili Sarkanās armijas akadēmiķu izlaidumā 1935. g. 4. maijā // Ļeņinisma jautājumi. – Rīga, 1945. – 580., 582. lpp.)

B

Jo kulturātāka bija buržuāziskā valsts, jo izsmalcinātāk tā meloja, apgalvodama, ka skola varot stāvēt ārpus politikas un kalpot visai sabiedrībai. Īstenībā skola bija pilnīgi pārvērsta par buržuāzijas šķiriskās kundzības ieroci (...), tās mērķis bija dot kapitālistiem iztapīgus kalpus un saprātīgus strādniekus (...).

(V. Ļeņins. Runa Viskrievijas I Izglītības darbinieku kongresā 1918. g. 28. augustā // Raksti. – Rīga, 1951. – 28. sēj. – 67. lpp.)

C

Tautas izglītības laukā KKP par savu uzdevumu sprauž novest līdz galam (...) skolas pārvēršanu no buržuāzijas šķiras kundzības ieroča par ieroci, ar kuru pilnīgi iznīcinātu sabiedrības dalīšanās šķirās, par sabiedrības komunistiskās pārveidošanas ieroci.

(Krievijas Komunistiskās (boļševīku) partijas programma, 1919 // PSKP kongresu, konferenču un CK plēnumu rezolūcijās un lēmumos. – Rīga, 1954. – I daļa. – 370. lpp.)

D

Jūs zināt, ka valstī, kurā ir analfabētisms, komunistisko sabiedrību uzcelt nevar. (...) Jūs zināt, ka Krieviju, kas ir tumša analfabētisma valsts, isā laikā nav iespējams padarīt par rakstpratēju valsti (...).

(V. Ļeņins. Jaunatnes savienību uzdevumi. Runa KKJS III kongresā 1920. g. 2. oktobrī // Rakstu izlase. – Rīga, 1988. – 9. sēj. – 374. lpp.)

E

1914./15. mācību gadā bija 7 896 000 skolēnu un 125 000 studentu

1920./21. mācību gadā bija 9 212 000 skolēnu un 207 000 studentu

1940. gadā bija 35 552 000 skolēnu, šajā gadā augstskolas beidza 126 100 speciālistu, bet vidējās speciālās mācību iestādes sagatavoja 236 800 speciālistu.

(PSRS vēsture. III. Sociālisma laikmets. – Rīga, 1978. – 157., 158., 331., 333. lpp.)

Josifs Staļins un bērni.

(J. V. Staļins. Īsa biogrāfija. – Rīga, 1947. – 137. lpp.)

F

V. I. Ļeņins uzskatīja, ka viens no svarīgākajiem kultūras revolūcijas uzdevumiem ir audzināt aktīvus sociālisma cēlājus, izveidot viņiem dialektiski materiālistisku pasaules uzskatu un komunistisku morāli.

(N. Konstantinovs, J. Medinskis, M. Šahaņeva. Pedagoģijas vēsture. – Rīga, 1968. – 292. lpp.)

G

1897. gadā Krievijā bija 28,4% lasītpratēju, bet 1926. gadā Padomju Savienībā – 56,6% lasītpratēju.

(A. Elango. Pedagoģika ājalugu. – Tallinn, 1984. – lk. 206)

H

Padomju varas pirmajos gados Krievijā uz 1000 iedzīvotājiem bija vidēji 319 lasītpratēju. (...) 1919. gadā tika izdots dekrēts "Par analfabētisma likvidēšanu KSFPR iedzīvotāju vidū". Dekrēts noteica, ka "visiem republikas iedzīvotājiem vecumā no 8 līdz 50 gadiem, kuri neprot rakstīt vai lasīt, obligāti jāiemācās lasīt un rakstīt dzimtajā vai krievu valodā (pēc izvēles)". 1920. gadā nodibināja Viskrievijas Ārkārtējo komisiju analfabētisma likvidēšanai.

(PSRS vēsture. III. Sociālisma laikmets. – Rīga, 1978. – 156., 158. lpp.)

I 20. gadu beigās radās jauna forma sabiedrības aktīvai iesaistīšanai cīņā pret analfabētismu – kultūras gājieni. (...) Valstī bija 1 200 000 "kultūrmiešu", viņi iemācīja miljoniem cilvēku rakstīt un lasīt. Laikposmā no 1928. gada līdz 1932. gadam analfabētisma likvidēšanas skolās mācījās vairāk nekā 45 miljoni analfabētu un lasīt un rakstīt mazpratēju. (...) 1930. gadā tika ieviesta obligātā bezmaksas pamatizglītība, kas laukos bija 4 klases un pilsētā – 7 klases.

(PSRS vēsture. III. Sociālisma laikmets. – Rīga, 1978. – 275., 277. lpp.)

J Analfabētisma likvidāciju traucēja šķiras ienaidnieki. Kulaki izmantoja savās interesēs masu tumsonību un neizglītību, sadzīves un nacionālos aizspriedumus, nereti pat mēģināja fiziski izrēķinātles ar "kultūrmiešiem" un viņu skolēniem. Tikai 1929. gada otrajā pusē reģistrēti 213 lauku "kultūrmiešu" vajāšanas gadījumi.

(История СССР. – Москва, 1967. – Т. 8. – С. 634)

K Kādā Maskavas skolā ieradās ārsts D. ar sūdzību, ka viņa dēls Boriss ir kļuvis nevižīgs un neklausā māti, runā viņai pretī, kā arī lieto nepieklājīgus izteicienus. Tuvāk iepazīstoties ar Borisa mājas apstākļiem, noskaidrojās, ka nevižību dēls aizguvis no tēva. Tēvs nekad mētelī nepakar uz pakaramā, bet gan nomet, kur pagadās, rupji izturas pret sievu un kliez uz viņu. Pats par sevi saprotams, ka Boriss dara tāpat kā tēvs.

(...)
Stahanovieša K. ģimenē bērni nekad nav dzirdējuši ģimenes strīdus vecāku starpā. Tēvs nekad neatsauc mātes dotos uzdevumus, bet māte vienmēr atbalsta tēva izvirzītās prasības. Tramvajā tētis un mamma vienmēr dod vietu vecākiem cilvēkiem. Tā rezultātā viņu bērni Volodja un Katja godā vecākus cilvēkus un dod viņiem vietu tramvajā.

(No padomju sieviešu žurnāla "Работница" 1940. gada 11. numura)

L Rentģenu 16. gadsimtā izgudroja krievu dzimtcilvēks Ivans, kad viņš savai sievai Marfai teica: "Es redzu tev cauri, vecen!"

(Padomju laika anekdote)

M Urālu garnizona zaldāta dēlam Polzunovam ienāca prātā doma būvēt tvaika mašīnu. Tā tika uzbūvēta pirmā tvaika mašīna. Vats 21 gadu vēlāk izgudroja tādu pašu mašīnu, kādu Polzunovs jau bija izgudrojis.

(...)
Krievu fiziķis Petrovs neatkarīgi no ārzemju zinātniekiem 1802.–1803. gadā izgudroja elektroīzi. (...) Viņš izgudroja Voltas loku vairākus gadus pirms Eiropas zinātniekiem. (...)

Īpaši intensīvi krievu kultūra sāka iespaidot citas tautas (...), kad visu Krievijas tautu atbrīvošanās cīņās priekšgalā nostājās proletariāts, no kura rindām nākuši tādi pasaules kultūras ģēniji kā Ļeņins un Staļins.

(No 40. gadu padomju vēstures grāmatas. – A. Pankratova, Meie kodumaa kangelasik mīnevik. – Tallinn, 1948. – lk. 83–84, 121, 133)

N Ieteicamās literatūras saraksts padomju jaunatnei

1. J. V. Staļins. Īsa biogrāfija.
2. V. I. Ļeņins. Biogrāfija.
3. I. A. Andrejevs. Par jaunatnes komunistisko audzināšanu.
4. M. I. Kajiņins. Par komunistisko audzināšanu.
5. J. Staļins. Raksti.

Tikai 19. vietā ir pirmais daiļliteratūras darbs – igauņu rakstnieka Rūdolfa Sirges bērnu grāmata. Sarakstā nav neviena Rietumeiropas un Amerikas autora darba. Tikai tekstā ir ieteikts lasīt Dikensa, Verna un Marka Tvena darbus.

No 1951. gadā iznākušās *Pionieru vadītāja rokasgrāmatas*.

(Pioneerijuhhi käsiraamat. – Tallinn, 1949. – lk. 424–441)

O Kamēr PSRS ir kapitālistu kundzībā esošo valstu ielenkumā, spiegi un kaitnieki nemitīgi mēģinās ielavīties mūsu zemē un darīt mums jaunu. Strādniekam un zemniekam ir jākāpina modrība. Robežas modri jāšargā visiem Padomju zemes iedzīvotājiem – maziem un lieliem. Spiegi var iekļūt fabrikās un rūpniecās, lielās pilsētās un ciematos. Ir rūpīgi jānovēro visi aizdomīgie cilvēki, lai varētu izķert fašistiskos aģentus.

1938. gada 3.–4. klases vēstures mācību grāmata. (A. Шестаков. История СССР: краткий курс (для III–IV класса) – Москва, 1938. – С. 208)

Rūpīgi izlasī avotus A–O un atbildi uz jautājumiem!

1. Kādi, pēc Ļeņina domām, bija vecās, 1. s. buržuāziskās skolas mērķi? (Avots B) Cik pamatots (nepamatots) ir šāds viedoklis? Pamato savu atbildi!
2. Kādus uzdevumus Komunistiskā partija izvirzīja izglītības jomā 20.–30. gados? (Avoti A, C, D un F)
3. Kādi apstākļi sarežģīja izglītības darbu Padomju Savienībā? (Avoti H, I)
4. Kādēļ komunisti izvirzīja tādus lozungus kā "analfabētisma likvidēšana", "cīņa pret analfabētismu", "nost ar analfabētismu"?
5. Kādas boļševistiskajai ideoloģijai raksturīgas iezīmes atrodamas avotos J, K un M?

6. Kādas pozitīvas iezīmes bija padomju izglītības sistēmai? (Avoti E, G, H un I)

7. Vai avotā M pausti apgalvojumi ir vēsturiski patiesi? Kādēļ bija nepieciešams apgalvot, ka daudzi nozīmīgākie izgudrojumi izdarīti Krievijā, nevis Rietumos? Kā avotā L atspoguļota vienkāršo cilvēku nostāja pret šiem apgalvojumiem?

8. Raksturo ieteicamās literatūras sarakstu padomju jaunatnei! Kādu sacerējumu apgūšana tika atzīta par svarīgāko? Kādēļ? Kādēļ ārzemju autoru darbi bija tikai pieminēti? (Avots N)

9. Kāda morālā atmosfēra un attieksme pret aizrobežu valstīm tika kultivēta Padomju Savienībā 30. gados? (Avots O)

10. **Grupas darbs.** Sadalieties grupās pa 3–4 skolēniem! Viena daļa grupu iejūtas sajūsminātu ārzemju izglītības darbinieku lomā un slavē padomju izglītības sistēmu, otra daļa – uz ārzemēm aizbēgušu skolotāju un skolēnu lomā, kuri raksturo izglītības sistēmas slikto pusi.

11. Kādas līdzības/atšķirības var saskatīt fašistiskās Itālijas, nacistiskās Vācijas un Padomju Savienības izglītības sistēmā? Pievērs uzmanību rakstpratības līmenim, izglītības mērķiem, mācību plānam, attieksmei pret kultūras mantojumu, šovinisma izpausmēm! Aizpildi tabulu!

	Vācija	Itālija	PSRS
Līdzības			
Atšķirības			

12. Izmantojot dotos avotus un tabulu, uzraksti pārspriedumu par šādām tēmām!

✓ *Kādēļ padomju cilvēkam bija nepieciešama lasīt un rakstīt prasme?*

✓ *Padomju izglītības sistēmas spozums un posts.*

IZGLĪTĪBA IGAUNIJĀ UN LATVIJĀ 20.–30. GADOS

A

1920. gada pamatskolas likums paredzēja Igaunijā bezmaksas 6 klašu izglītību dzimtajā valodā, mācības bija obligātas no 8 līdz 16 gadiem. 1934. gadā vecuma robežu pazemināja līdz 14 gadiem.

(*O. Elango, A. Ruusmann, K. Siitnask. Eesti maast ja rahvast. Maailmasjast maailmasjanti. – Tallinn, 1998. – lk. 423*)

B

Visiem bērniem no 7 līdz 14 gadu vecumam [Latvijā] bija obligāti jāapmeklē skola. Mācības tur notika par brīvu (skolās izsniedza arī otrās brokastis bez atlīdzības).

(*L. Gērmanis. Latviešu tautas piedzīvojumi. – Rīga, 1990. – 320. lpp.*)

Kārlis Ulmanis un skolu jaunatne.

(*Tēvzemei un Brīvībai. Izglītības ministrijas dāvinājums pamatskolu beigušajiem. – Rīga, 1937. – 269. lpp.*)

C

1926. gadā Igaunijā bija 4651 students, t. i., viens students uz katriem 280 iedzīvotājiem. Zviedrijā un Somijā tolaik – 1/645, Vācijā – 1/610.

(*G. v. Rauch. Geschichte der Baltischen Staaten. – Stuttgart, 1970. – S. 114.*)

Liebritānijā 30. gadu vidū bija 1 students uz 885 iedzīvotājiem, Norvēģijā – 1/552 un Dānijā – 1/657.

(*A. Küng. A Dream of Freedom. – Cardiff, 1980. – p. 44*)

D

Studentu skaita ziņā Latvija ieņēma pirmo vietu Eiropā – 30 studentu uz katriem 10 000 iedzīvotājiem.

(*L. Gērmanis. Latviešu tautas piedzīvojumi. – Rīga, 1990. – 321. lpp.*)

Konstantīns Pētss un bērni.

(*K. Pāts kaasaegsete mālestustes. – Tallinn, 1934. – lk. 353*)

Rūpīgi izlasi avotus A–L un atbildi uz jautājumiem!

1. Kādas iespējas bija iegūt pamatizglītību Latvijā un Igaunijā?
2. Vai igauņiem bija kādas priekšrocības, iegūstot pamatizglītību Igaunijā? Pamato atbildi!
3. Salīdzini Igaunijas iedzīvotāju rakstprātību ar attiecīgajiem rādītājiem Itālijā (temata "Vācijas un Itālijas izglītība" avots G), PSRS (temata "Izglītība PSRS" avots H) un Latvijā (avots K)!
4. Kādas bija Igaunijas un Latvijas mazākumtautību iespējas iegūt vidējo un augstāko izglītību? (Avoti F, G, H un J)
5. Raksturo valodas situācijas izmaiņas Tartu Universitātē! Kādēļ tās notika, un kam tās bija izdevīgas, bet kam – ne? Kāpēc valodas situācijas izmaiņas neietekmēja zinātniskās publikācijas? (Avots G)
6. Salīdzini universitātes studentu un absolventu skaitu Tartu Universitātē un Latvijas Universitātē! Kādus secinājumus var izdarīt? (Avoti E, F)
7. Kādas īpašības Igaunijā tika uzskatītas par svarīgākajām, lai labi kalpotu tēvzemei (avots L)? Salīdzini tās ar īpašībām, ko režīms gaidīja no vācu, itāliešu un padomju jauniešiem!
8. Aplūko valsts vadītāju fotogrāfijas katrā tēmā! Kādēļ diktatoriem patika pozēt kopā ar bērniem?

E

Igaunijā 1930./31. mācību gadā bija 3913 studentu. No viņiem 3474 mācījās Tartu Universitātē. 1939. gadā Tartu Universitātē studentu skaits samazinājās līdz 2689. 1919.–1939. gadā Tartu Universitāti beidza 5689 studenti.

(G. v. Rauch. *Geschichte der Baltischen Staaten*. – Stuttgart, 1970. – S. 114)

F

1919. gada 28. septembrī uz Rīgas Politehniskā institūta bāzes atklāja Latvijas Universitāti. 1921. gadā uzņēma 4000 studentu, bet 1933. gadā LU bija 8509 studenti, 1939. gadā – 7247 studējošie.

1919.–1939. gadā Latvijas Universitāti beidza 6841 students. Rīgā bija iespējams iegūt augstāko izglītību arī vācu un krievu valodā. Augstskola, kur izglītību varēja iegūt vācu valodā, bija Herdera institūts.

(G. v. Rauch. *Geschichte der Baltischen Staaten*. – Stuttgart, 1970. – S. 115–116)

G

1919. gadā Tartu Universitātē 53,2% lekciju notika krievu valodā, 41,4% – igauņu un 5,4% – vācu valodā, bet 1925. gadā 61,5% igauņu, 28,4% – vācu, 8,2% – krievu un 5,4% – citās valodās (valodu studijas). 1931. gadā – 90% igauņu valodā, 9% – vācu un 1% – krievu valodā. 1919.–1929. gadā 86% zinātnisko darbu bija publicēti svešvalodās.

(Tartu Ülikooli Ajalugu 1918–1982. III kd. – Tallinn, 1982. – lk. 54)

H

Ebreju tautības studentu skaits Tartu Universitātē sasniedza 200. Tā kā ebreju kopienā bija 5000 cilvēku, tad salīdzinoši studentu skaits bija lielāks nekā cariskajā Krievijā (uz 7–8 miljoniem – 2000 studentu).

(K. Jokton. *Juutide ajalugu Eestis*. – Tartu, 1992. – lk. 48)

I

Līdz 1940. gadam ebrejiem bija sava vidusskola Tallinā un Tartu (...), studentu organizācijas "Limuvia" un "Hasmoneja", akadēmiskā biedrība un Jūdaikas katedra Tartu Universitātē, ko vadīja prof. L. Gulkovičs.

(Movšes Mihelsona pēcvārds (1988) *K. Jokton. Juutide ajalugu Eestis*. – Tartu, 1992. – lk. 55)

J

Tartu Universitātes studentu nacionālais sastāvs 1920. gadā (procentos) Tautības īpatsvars Igaunijas iedzīvotāju vidū

Igauņi	81,1	87,7
Vācieši	8,1	1,7
Krievi	4,0	8,2
Ebreji	5,1	0,4

Pārējo tautību studentu īpatsvars universitātē bija mazāks par vienu procentu. Latviešu skaits tomēr palielinājās, 1929. gadā sasniedzot 1% līmeni. 30% no studentiem bija sievietes.

(Tartu Ülikooli Ajalugu 1918–1982. III kd. – Tallinn, 1982. – lk. 57)

K

Analfabētisma līmenis Igaunijā un Latvijā

Gads	Igaunija	Latvija
1897	3,8%	
1918		21,5%
1926	5%	14,3%
1934	3,9%	
1939/40	7,6%	

(Pēc G. v. Rauch. *Geschichte der Baltischen Staaten*. – Stuttgart, 1970. – S. 113, 117)

L

Kā es varu kalpot savai tēvzemei.

Es centīšos kļūt par labu un godīgu pilsoni, noderīgu sabiedrības locekli. Taču es esmu tik mazs, kāds labums ir valstij no šādas nenozīmīgas personas (...). Un tomēr! Bezgalīgs tuksnesis veidojas no maziem smilšu graudiņiem (...). Katrs var tēvzemei labumu dot, cik mazs arī viņš būtu. Ja vien viņš šo velti sniedz no visas sirds.

Skolēna domraksts

(M. Kūla-Nurmik. *Kūlbūspetuse raamat algkoolile.* – Tallinn, 1929. – lk. 89)

IZGLĪTĪBA LIELBRITĀNIJĀ**A**

1918. gadā t. s. Fišera likums paaugstināja obligātās izglītības vecumu no 12 uz 14 gadiem. Visa pamatizglītība bija bezmaksas. Bērniem, kas nemācījās tālāk vidusskolā – un tādu bija vairākums –, tika radītas iespējas turpināt izglītību.

Vietējām varas iestādēm tika atļauts atvērt pirmsskolas iestādes bērniem, kas jaunāki par 5 gadiem. Tas diemžēl neizdevās, jo valdības līdzekļi tika izlietoti tam, lai nodrošinātu pamatizglītības turpināšanu. (...) Mazāk nekā 10% bērnu mācījās vidusskolā, kur 16 gadu vecumā varēja nolikt vidusskolas noslēguma eksāmenu. Vidusskolā mācījās ne pārāk apdāvinātas bagāto ģimeņu atvases, kuru vecāki bija spējīgi samaksāt mācību maksu. Nabadzīgākie bērni, kas veiksmīgi nolika tā saucamo 10+ eksāmenu, saņēma pabalstu mācību naudas apmaksāšanai, bet, tā kā mācīšanās vidusskolā bija saistīta ar vairākiem citiem izdevumiem, tad ļoti maz strādnieku bērnu turpināja mācības vidusskolā un vēl mazāk – augstskolā. (...)

1934. gadā t. s. Milka likums noteica, ka skolēni jānodrošina ar 1/3 pinti piena dienā par puspeniju, bet nabadzīgākie – pilnīgi par brīvu. (...)

Universitātes saņēma palīdzību no valsts ar Universitāšu palīdzības komitejas starpniecību. Valsts stipendijas tika ieviestas 1920. gadā, lai apdāvinātu, bet nabadzīgie jaunieši varētu saņemt augstāko izglītību. Gadā tika piešķirtas 200 šādas stipendijas. 1922. gadā stipendijas vairs nepiešķīra, bet Makdonalda valdība 1924. gadā tās ieviesa atkal.

(J. Watson. *Success in British History since 1914.* – London, 1983. – p. 129)

B

Lielbritānijā 30. gadu vidū bija 1 students uz 885 iedzīvotājiem, Norvēģijā – 1/552 un Dānijā – 1/657.

(A. Küng. *A Dream of Freedom.* – Cardiff, 1980. – p. 44)

1. Kas raksturīgs britu izglītības sistēmai salīdzinājumā ar citu zemju izglītības sistēmām?

2. Salīdzini studējošo un iedzīvotāju skaita attiecības Lielbritānijā, Itālijā (temata "Vācijas un Itālijas izglītība" avots G), Lielbritānijā, Igaunijā un Latvijā (temata "Izglītība Igaunijā un Latvijā" avots C)! Kādēļ Latvijā, Itālijā un Igaunijā studentu skaits salīdzinājumā ar iedzīvotāju skaitu bija augsts? Ievēro pārmaiņas, kas bija notikušas Igaunijas un Itālijas sabiedrībā!

3. Apspriediet klasē, kādēļ britu valdība nepievērsa tik lielu uzmanību skolām un izglītībai, kā to darīja totalitārie režīmi!

▣ A. Rubenis. *Latvijas skola laikmetu griežos.* – R., 1992.

▣ St. Lee. *Weimar and Nazi Germany.* – Oxford, 1996.

▣ G. v. Rauch. *Geschichte der Baltischen Staaten.* – Stuttgart, 1970.

▣ J. Hite, Chr. Hinton. *Fascist Italy.* – London, 1998.

IKDIENAS DZĪVE

ĢIMENE

A

Likums par bezdarba samazināšanu ar 1933. gada 1. jūniju ieviesa jaunām ģimenēm bezprocenta aizņēmumu līdz 1000 RM apjomā. Naudu šim nolūkam ieguva no neprecētiem vīriešiem uzliktā 2,5% nodokļa. Sievietēm, kas bija aizgājušas no darba, aizņēmumu deva tā saucamajos vaučeros, ko varēja apmainīt pret mājstaiņniecības precēm vai mēbelēm. Tas savukārt stimulēja ražošanu šajos sektoros. Aizdevumi bija jāatmaksā ar 1% likmi mēnesī. Pēc katra bērna piedzimšanas tika dzēsti 25% no kredīta un uz gadu tika atlikta procentu maksāšana. Tautas valodā aizņēmumu sauca par "atmaksāšanu ar bērniem".

(M. Burleigh, W. Wippermann, *The Racial State Germany 1933–1945*. – New York, 1991. – p. 250)

B

Kontrasts likumdošanā noteiktajiem šķēršļiem, kas kavēja laulības partnera brīvu izvēli, bija jaunais likums par šķiršanos, kurš uzlika par pienākumu šķirt laulību, ja kāda no pusēm to vēlas. (...) Likumā tika ieviesti trīs jauni laulību šķiršanas cēloņi. Pirmkārt, atsacīšanās no ģimenes pieauguma, jo par laulības galveno mērķi tika uzskatīta rases saglabāšana un iedzīvotāju skaita vairošana. Otrkārt, pāragra neauglība, jo tad vairs nebija iespējams izpildīt laulības visvarīgāko uzdevumu. Treškārt, pārtrauktas laulības principa ieviešana, kas kļuva par laulību šķiršanas iemeslu pēc trijiem šķirti nodzīvotiem gadiem.

(Fascist Italy and Nazi Germany. – New York, 1996. – pp. 104–105)

e**D**

1935. g. septembrī un oktobrī Vācijā pieņēma asins aizsardzības likumu, pavalstniecības likumu un likumu par veselīgu laulību. No tā brīža Vācijā tika atcelta laulību slēgšanas brīvība. Pirmajā likumā bija uzcelta rasistiskā barjera ne tikai starp ebrejiem un neebrejiem, bet starp vāciešiem un "svešu asiņu" cilvēkiem, piemēram, nēģeriem un čigāņiem. Likums par veselīgu laulību radīja šķēršļus laulībai – tie bija saistīti ar veselības stāvokli un iedzimtību. Partneriem bija jāiesniedz izziņa par iedzimtību un jānokārto tests par piemērotību laulībai. (...) Visbiežākais šķērslis laulības slēgšanai bija garīgas slimības, kuras saskaņā ar likumu "padarīja laulību par nevēlamu". Citi likumā paredzētie šķēršļi bija infekcijas slimības (sevišķi venēriskās slimības un tuberkuloze), rīcīnspējība vai aizbildniecība vai iedzimtas slimības, kas varēja novest pie piespiedu sterilizēšanas, pamatojoties uz likumu par izvairīšanos no iedzimtām slimībām.

(Fascist Italy and Nazi Germany. – New York, 1996. – p. 101)

e

Laulības un šķiršanās jomā komunisti saredzēja iespēju ar likumdošanas palīdzību pārvarēt cariskās Krievijas atpalicību. Sākot cīņu ar baznīcas iespaidīgo varu, jaunā boļševiku valdība 1918. gada beigās paziņoja, ka no šī laika tā atzīst tikai tās laulības, kas reģistrētas valsts iestādēs.

(Women in Russia. – Stanford, 1977. – p. 140)

F

1926. gadā (...) Kolontaja mainīja savu radikālo entuziasmu. Agrāk viņa bija iesniegusi valdībai priekšlikumus atbalsīt mātes, piešķirot valsts pabalstus, bet tagad viņa atmēta ideju par valsts palīdzību no valdības līdzekļiem un ierosināja atcelt niecīgo iztikas pabalstu un ieviest vispārējo apdrošināšanas fondu. Šim nolūkam visiem strādājošajiem bija fonds jāatbalsta (...), pats mazākais atbalsts būtu 2 rubļi gadā. (...) Tas dotu iespēju dibināt bērnudārzus, bērnu siltītes un bērnunamus. Vēl vairāk, tas dotu iespēju atbalsīt vientuļās mātes, kas nevarēja strādāt, un viņu bērnus līdz gada vecumam.

(Women in Russia. – Stanford, 1977. – p. 151)

Nacistu plakāts: "Tautieši! Ja jums nepieciešams padoms un palīdzība, tad griežieties pie vietējās NSDAP organizācijas!"

(M. Burleigh, W. Wippermann, *The Racial State Germany 1933–1945*. – New York, 1991. – p. 265)

G

Feministu idejas, ka sievietei ir tiesības uz savu ķermeni, Kolontaja uzskatīja par buržuāziskā egoisma izpausmi. Daļa sieviešu, pēc viņas domām, nesaprata savu atbildību par sabiedrības nodrošināšanu ar jaunām darba rokām. Šis uzskats kulminēja 1936. gadā, kad staļinisti padarīja šķiršanos par gandrīz neiespējamu, bet abortu pārvērtā par noziegumu.

(Women in Russia. – Stanford, 1977. – p. 161)

1. Kā valsts iespaidoja cilvēku personisko dzīvi?
2. Atrodi avotos piemērus, ka pieņemtie likumi bija pretrunā ar cilvēktiesībām? Pamato savu viedokli! Kāpēc šādi likumi tomēr tika pieņemti?
3. Kādi pasākumi ģimenes nostiprināšanai atrodami likumos?
4. Kas tika darīts, lai palielinātu dzimstību?
5. Vai padomju likumi par laulību nodrošināja sievietes un vīrieša līdztiesību? Pamato savu atbildi!
6. Mēģini atrast kopīgas iezīmes PSRS un Vācijas valdību politikā laulības un ģimenes jomā!

DZĪVES KVALITĀTE

A

Šāds ir bez darba palikuša kalnrača un viņa sievas, kā arī viņu divu mazo bērnu budžets. Kalnračis iespējami precīzi ir pierakstījis parastos nedēļas izdevumus.

Piens, gaļa, milti, raugs, kartupeļi, tauki, margarīns, bekons, cukurs, tēja, ievārījums, dārzeņi, auzu pārslas – viss kopā 15 šiliņi 5,5 penci.

Īre – 9 šiliņi 0,5 penci

Drēbes – 3 šiliņi

Ogles – 2 šiliņi

Gāze – 1 šiliņš 3 penci

Ziepes utt. – 10 penci

Arodbiedrības biedra nauda – 3 penci

Apdrošināšana – 2 penci

Kopā: 32 šiliņi jeb 1,6 sterliņu mārciņas

(Pēc J. Traynor. Challenging History. Europe 1890–1990. – London, 1998. – p. 2)

B

Iztikas minimums Anglijā – 1936. g. ģimenei ar 3 nepilngadīgiem bērniem.

Pārtika 20 šiliņi, 6 penci

Īre 9 šiliņi, 6 penci

Drēbes 8 šiliņi

Apkure 4 šiliņi, 4 penci

Saimniecības preces 1 šiliņš, 8 penci

Personīgie izdevumi 9 šiliņi

Kopā: 53 šiliņi jeb 2,65 sterliņu mārciņas

Vidējā nedēļas alga 1936. g. Anglijā bija nedaudz vairāk par 4 sterliņu mārciņām un vairāk nekā 70% iedzīvotāju iztika ar mazāk nekā 5 sterliņu mārciņām nedēļā.

Līdz 1971 £1 = 20 šiliņi = 240 penci; 1 šiliņš = 12 penci; pašlaik £1 = 100 penci

(Watson. Success in British History since 1914. – London, 1983. – p. 89)

e

[1932. gadā pieņemtie PSRS valdības un VK(b)P CK lēmumi par uzņēmumu vadības lomas pieaugumu apgādes jomā] prasīja, lai rūpniecīgo direktori saistītu apgādi ar pārtikas precēm ar ražošanas efektivitāti. Piemēram, "Azneftj" uzņēmumos, pārpildot plānu par 10%, strādnieks varēja papildus saņemt 1–1,5 kg cukura, 2–3 kg miltu, 1 kg siera, 4 kg konditorejas izstrādājumu, 1 gabalu saimniecības ziepju un 1 pāri veļas. Pusdienas triecienniekiem bija lētākas un ar lielāku kaloriju saturu, viņus apkalpoja ārpus rindas, viņiem bija atsevišķi galdi vai telpa ēdnīcā.

(История России XX века. – Москва, 1996. – С. 338)

D

1933. gada janvārī [PSRS centrālā laikrakstā] "Izvestija" redakcija saņēma vēstuli: "Mēs, vecie strādnieki, kapitālistiskajā iekārtā nedzīvojam tā, kā dzīvojam tagad. Tekstilnieki saņem 100 rubļus mēnesī, par cietu cenu ir tikai maize, pārējais jāpērk tirgū. Mūsu bērni nīkst no nepietiekamas barības, viņi neredz ne pienu, ne cukuru. Kartupeļus tirgū pārdod gabalā, ēdnīcās ir tikai apsālis kartupelis un ūdens. Tā dzīvot nevar, mās ir neapmierinātība un kurnēšana, runā par nemieriem (...)"

(История России XX века. – Москва, 1996. – С. 338)

e

Rūpniecība ļoti atviegloja mājsaimniecību dzīvi – katrā iespējamā veikalā varēja nopirkt pārtikas pusfabrikātus vai koncentrātus. Saldās olu-putukrējuma mērces, dažādo pudīņu, želeju un saldo ēdienu sarežģīto izgatavošanas procedūru vietā tagad tikai izmantoja gatavos maisījumus. Putras kādreiz bija vidusšķiras ikdienas brokastis, to pagatavošanai vajadzēja 20 minūtes, turpretī, izmantojot ātri sagatavojamās pārslas, varēja ietaupīt pusi no šī laika. Amerikāņu stila pārslas, ko ēda ar pienu, sāka ieņemt tādu pašu vietu kā putra un bekons ar olu turīgākās ģimenēs vai maize ar margarīnu nabadzīgāko vidū.

(R. Graves, A. Hodgt. The Long Weekend. A Social History of GB 1918–1939. – New York, 1963. – p. 175)

1. Uzmanīgi izlasi avotus A un B un atbildi uz šādiem jautājumiem!

a) Cik daudz naudas angļu kalnračis nedēļā varēja tērēt par pārtiku, drēbēm, apkuri, māsaimniecību? Salīdzini šos izdevumus ar iztikas minimumu Anglijā!

b) Uz kā rēķina visvairāk ekonomēja?

2. Raksturo strādnieku situāciju Padomju Krievijā! (Avoti C un D) Kas bija pirmās nepieciešamības preču un pārtikas produktu trūkuma cēlonis 30. gadu sākumā? Kā valsts izmantoja pārtikas preču trūkumu ražošanas darba efektivitātes celšanai?

3. Salīdzini Igaunijas zemnieka ēdienu ar Eiropas zemnieka ēdienu! (Avoti E, F un G) Kādas atšķirības var saskatīt? Kā atšķirās pilsētnieka un laucinieka ēdienkarte? Salīdzini to ar mūsdienu ēšanas tradīcijām!

F

[Igaunju] zemnieku ģimenēs gatavotais ēdiens bija vienkāršs, dienu no dienas un mēnesi no mēneša vienvēidīgs. Maizi cepa paši. Vārīja miltu viru, zupas, putras, krāsni cepa kartupeļus un kāļus. Kafiju parasti deva ciemiņiem vai dzēra tikai pa svētdienām. Ēdienu gatavoja saimniece. Kambara, klēts, pagraba un pieliekamā durvis parasti bija aizslēgtas. Bez saimnieces ziņas nekad no kambariem nevarēja neko iznest.

Ēšanas laikā katram bija sava vieta pie galda. Galda galā sēdēja saimnieks, kas grieza pēc vajadzības katram maizi. Ganiņš ēda, stāvot kājās. Lielās saimniecībās saimnieks un saimniece ar saviem bērniem ēda atsevišķi no kalpiem. (...) Nekāda dauzišanās pie galda netika pieļauta, pretējā gadījumā bērnu ielika kaktā un pie galda vairs nesauca.

(E. Vānk. Mōnda taurahva endisaegsest elust-olust. – Tallinn, 1993. – lk. 7)

G

Zemu apmaksāta strādnieka un laukstrādnieka ēdienkartē bija maz atšķirību: abos gadījumos pamata ēdienreize bija vakariņas, kas sastāvēja no stipras tējas, maizes un margarīna, konservēta laša vai sardinēm, ja varēja to atļauties, vai arī zivs vai gaļas pastētes. (...) Laukos siitu ēdienu parasti gatavoja tikai reizi nedēļā – svētdienā, citā laikā ēda rupjmaizi ar sieru un marinētiem dārzeņiem. Iemesls daļēji bija ogļu augstā cena un kokmateriāla trūkums daudzos lauku rajonos.

(R. Graves, A. Hodge. The Long Weekend. A Social History of GB 1918–1939. – New York, 1963. – p. 187.)

VAĻASPRIEKI

A

Lidošana tagad bija ļoti populāra kā vīriešu, tā arī sieviešu vidū, jo lidmašīnu konstrukcija un arī apkope bija augstā līmenī, un negadījumi bija drīzāk izņēmums, nevis likums. (...) Sakarā ar vieglo aeroplānu attīstību un lidotāju-amatiere klubu dibināšanu strauji auga lidojumu skaits personīgajās lidmašīnās.

(R. Graves, A. Hodge. The Long Weekend. A Social History of GB 1918–1939. – New York, 1963. – p. 228)

B

Avīžu lasītājus iepriecināja fakts, ka kino kļuvis par ikdienas izklaidi ne tikai tautas vidū, bet arī godpilno teātra apmeklētāju vidū. Vestendā kinoteātri apmeklēja daudzi slaveni cilvēki un parlamenta locekļi. (...) 1919. gada 12. augustā kustīgās bildes demonstrēja pārstāvju palātā gandrīz 200 parlamenta locekļiem. Tā bija filma par bolševisma sātanu, un to pirmo reizi Anglijā rādīja ar pārnēsājamās kinoaparātūras palīdzību.

(R. Graves, A. Hodge. The Long Weekend. A Social History of GB 1918–1939. – New York, 1963. – p. 134)

C

Rīkojums par divu nedēļu apmaksātu atvaļinājumu gadā, tāpat kā darba nedēļas saīsināšana līdz 40 stundām, bija Tautas frontes stratēģijas, kas bija vērsta uz bezdarba samazināšanu, svarīga daļa Francijā. Iezīmējās darbaļaužu dzīves līmeņa paaugstināšanās tendence.

(J. Colin. The Cambridge Illustrated History of France. – New York, 1994. – p. 263)

1936. gada gars Francijā. Heinrija Kartjē-Bresona fotogrāfija.

D

Karstajā 1928. gada vasarā populāra kļuva sauļošanās. Peldkostīmi kļuva arvien īsāki, mugura bija atsegta. Lielākā daļa no tiem bija ar svārkjiem, divdaļīgus peldkostīmus tad vēl nenēsāja. Parasti vīrs peldkostīmiem nēsāja gaišas krāsas vaskota auduma peldmēteli ar dvieļa auduma oderi; pirmo reizi sabiedrība atzina sieviešu krepdešina pludmales pidžamas, kas līdzinājās sporta biksēm. 1929. gadā modē nāca meksikāņu salmu platmales un sauļošanās eļļas pret apdegumiem. Modē bija nosauļoties, cik vien iespējams. (...) Lai paplašinātu iedegumu, neoficiālos pasākumos nenēsāja zeķes. Vimblonas tenisa turnīrā mazu sensāciju izraisīja pieņēmums, ka sāncensēs nenēsā zeķes.

(R. Graves, A. Hodge. *The Long Weekend. A Social History of GB 1918–1939.* – New York, 1963. – p. 230)

E

Organizācija "Spēks caur prieku" (*Kraft durch Freude*) cerēja sasniegt panākumus strādnieku brīvā laika plānošanas principu izstrādē. Valsts sāka kontrolēt brīvo laiku. Valdošais režīms ieviesa apmaksātu atvaļinājumu: 1933. gadā vidēji 3 līdz 12 dienas gadā atkarībā no darbavietas. KdF organizēja tā saucamo masu tūrismu: grupu ekskursijas uz mazāk prestižo Ziemeļu jūras piekrasti un laimīgākajiem – braucienus ar tvaikoni uz Norvēģiju vai Madeiru. (...) Līdz 1939. gadam KdF organizētos atpūtas pakalpojumus izmantoja gandrīz 7 miljoni vāciešu.

(M. Burleigh, W. Wippermann. *The Racial State Germany 1933–1945.* – New York, 1991. – p. 291)

F

Neskatoties uz nejausībām programmā, no sākta gala Igaunijas radiofona loma kultūras izplatīšanā nav apstrīdama. To apstiprina arī statistika par pirmajiem četriem darbības gadiem. 6800 raidstundās izskanēja vairāk nekā 60 operu un operešu, vairāk nekā 400 "bērnu stundu", 110 koncertu translāciju, aptuveni 2700 lekciju, vairāk nekā 200 reportāžu (galvenokārt no dziesmu svētkiem, svinīgajiem aktiem, parādēm), vismaz 1600 studijas koncertu, 250 literatūras un lasīšanas stundu, atklātie radiovakari.

(Eesti raadio. *Esimesed 70.*/Koostaja V. Lään.– Tallinn, 1996. – lk. 23, 46)

H

Nav zināms, kad Igaunijas taksometros ievietoja radiouztvērējus, bet pasaulē tas pirmo reizi tika darīts 1934. gadā Francijā. Klausīties varēja tikai tad, kad taksometrs strādāja, pasažierim bija pašam jāieslēdz aparatūra. Ja skaitītājs netikšķēja, taksometra šoferis pats nevarēja klausīties radio. Parīzē šāds luksuss bija tikai pirmajiem 200 taksometriem, bet pēc gada šādi radiouztvērēji jau bija 5000 mašīnās.

(Eesti raadio. *Esimesed 70.*/Koostaja V. Lään.– Tallinn, 1996. – lk. 48)

I

1920. gadā amerikāņu koncerns *Westinghouse Company* atklāja pirmo nepārtraukti strādājošo radiostaciju, un cilvēki sāka pirkt radiouztvērējus. (...) 15 gadu laikā visas tautas pasaulē tika pie radioraidītājiem, un visur bija pietiekami daudz radiouztvērēju, lai lielākā daļa cilvēces uzzinātu par to, kas noticis Romā vai Mančestrā, Berlīnē vai Maskavā, Tokijā vai Mehiko utt.

No dzirdēšanas lielā attālumā bija tikai viens solis līdz tam, lai varētu redzēt pāri lielam attālumam. Šis solis tika sperts 20. gados, kad tika izdarīti eksperimenti televīzijas jomā, kurus patstāvīgi un neatkarīgi cits no cita veica vairāki Eiropas un Amerikas fiziķi. 1928. gadā sākās krāsaino attēlu pārraide pāri Atlantijas okeānam.

(C. J. H. Hayes. *A Political and Cultural History of Modern Europe.* – New York, 1946. – p. 816)

G

Vācu ģimene klausās radio.

(*Deutsche Chronik 1933–1945.* – Berlin, 1981. – S. 244.)

1. Kādas jaunas brīvā laika izmantošanas iespējas kļuva populāras laikposmā starp abiem pasaules kariem? Atrodi piemērus no avotiem un salīdzini tos ar situāciju mūsdienās!

2. Kāda bija radio nozīme? Kā radio tika izmantots oficiālās ideoloģijas propagandā?

U. Niedre. Iršu dārzs: vēstījums par vidzemnieka Augusta Pakalna mūža laiku un darbiem. – R., 1993.

Dz. Sodums. Savai valstij audzināts. – R., 1993.

(M. Burleigh, W. Wippermann. The Racial State Germany 1933–1945. – New York, 1991. – p. 247.)

SIEVIETE VĪRIEŠA ĒNĀ?

SIEVIETES LIELBRITĀNIJĀ UN FRANCIJĀ

A

Sieviešu tiesības Lielbritānijā

1918 Vēlēšanu tiesības iegūst sievietes, kas vecākas par 30 gadiem, ja viņas maksā nodokļus vai ir nodokļu maksātāju atraitnes.

1919 Nensija Astora – pirmā sieviete, kas ievēlēta par pārstāvju palātas locekli.

Sievietes iegūst tiesības strādāt lielākajā daļā profesiju, arī valsts ierēdņa amatā.

1922 Sieviete un bērniem tiek nodrošināti iztikas līdzekļi, šķirot laulību.

1923 Sieviete vienlīdzīgas tiesības ar vīrieti ierosināt laulības šķiršanu.

1926 Sieviete vienlīdzīgas tiesības ar vīrieti uz īpašumu.

1928 Vēlēšanu tiesības iegūst visas sievietes no 21 gada vecuma.

1929 Mārgareta Bonfilda Anglijā kļūst par pirmo sievieti valdības locekli.

1931 Precātas sievietes iegūst tādas pašas tiesības uz bezdarbnieku pabalstu vai citāda veida pabalstu kā neprecētas.

1935 Precātas sievietes iegūst visas tiesības rīkoties ar savu īpašumu.

B

Sieviešu jautājums Lielbritānijā 1934. gadā

Lielākā daļa profesiju, izņemot biržā un baznīcā, tagad ir sievietēm pieejamas. Bet gan biznesā, gan arī dažādās profesijās sievietes saņem mazāku atalgojumu nekā vīrieši un reti tiek ieceltas vadošos amatos. Strādnieces turpina darbu rūpnīcās, īpaši tekstilrūpniecībā, un, pateicoties saviem veikļiem pirkstiem, atrod darbu daudzās citās jaunajās nozarēs. Pieredzējusi sekretāre bieži pelna vairāk nekā kalnracis un pilnīgi noteikti vairāk nekā laukstrādnieks. Tomēr līdz 1939. gadam labais tonis nepielāva precētai sievietei strādāt ārpus mājas. Vidusšķiras sievietes uzdevums joprojām bija – būt mājsaimniecei. Iet uz darbu varēja tikai strādnieku sievas.

(J. Watson. Success in British History since 1914. – London, 1983. – p. 117)

C

20. gados, nogriežot īsus matus, sievietes publiski demonstrēja savu neatkarību.

(J. Colin. The Cambridge Illustrated History of France. – New York, 1994. – p. 255)

1893

Jaunzēlandes sievietes iegūst vēlēšanu tiesības.

1902

Austrālijas sievietes iegūst vēlēšanu tiesības.

1903

Pirmo reizi Nobela prēmiju saņem sieviete – Marija Skłodovska-Kiri (par radioaktivitātes pētījumiem).

1917

Paļoņu Krievijas sievietes iegūst vēlēšanu tiesības.

1918

Kanādas sievietes iegūst vēlēšanu tiesības.

Ungārijas feministe un pacifiste Rozika Šimmera kļūst par pasaulē pirmo sievieti diplomāti.

Igaunijas sievietes iegūst vēlēšanu tiesības.

1919

Vācijas un Latvijas sievietes iegūst vēlēšanu tiesības.

1920

ASV sievietes iegūst vēlēšanu tiesības.

1928

Sievietes pirmo reizi piedalās olimpiskajās spēlēs. Lielbritānijas sievietes iegūst vēlēšanu tiesības.

D

Londonas Universitātes studentes
1936. gadā

(J. Traynor. Challenging History. Europe
1890-1990. - London, 1998. - p. 42.)

E

Radikāļi un sociālisti baidījās, ka sievietes atdos savas balsis par partijām, kuras bija saistītas ar baznīcu. Parlamentam iesniegtie likumprojekti (...) par vēlēšanu tiesību piešķiršanu sievietēm izgāzās. 1936. gadā ministru prezidents sociālists Leons Blūms uzņēma Tautas frontes valdībā trīs sievietes ministres, bet kabineta sēdēs viņām nebija balsstiesību. Sieviešu jautājumu Francijā joprojām regulēja Napoleona kodekss. Līdz pat 1938. gadam sievietei, lai saņemtu pasi, bija jādabū vīra piekrišana.

(J. Colin. The Cambridge Illustrated
History of France. - New York,
1994. - p. 252)

1932

Amerikāniete Anēlija Erharta-
Putnana – pirmā sieviete pilote, kas
viena pārlidojusi Atlantijas okeānu.

1944

Francijas sievietes iegūst vēlēšanu
tiesības.

Sieviešu ipatsvars strādājošo vidū

Francija	1921	42%
PSRS	1940	39%
Vācija	1939	36%
Igaunija	1934	51%

1. Raksturo sievietes tiesību izmaiņas Anglijā!
(Avots A)

2. Kāds bija sievietes stāvoklis Francijā? (Avoti C un E) Salīdzini to ar sievietes stāvokli Anglijā!

3. Kurās jomās sabiedrība ilgi nevēlējās atzīt sievietes līdztiesību?

SIEVIETES IGAUNIJĀ UN LATVIJĀ

A

Igaunijas II sieviešu kongresa (1920) lēmumi

1. Panākt sievietes personisko un ekonomisko atbrīvošanu no vīrieša aizbildniecības.
2. Dot sievietei un vīrietim vienādas tiesības attiecībā uz bērniem.
3. Uzskatīt sievieti un vīrieti par līdztiesīgiem ģimenes jautājumu izlemšanā.

(H. Mäelo. Eesti naine labi aegade. - Tallinn, 1999. - lk. 201)

B

Igaunijas Republikas 1920. gada konstitūcijas 6. pants: "Visi Igaunijas pilsoņi likuma priekšā ir vienlīdzīgi. Nevar būt publiski tiesiskas privilēģijas un tiesību ierobežojumi, kas saistīti ar izcelsmi, ticības piederību, dzimumu, kārtu vai tautību (...)".

(Tautas tiesības. - 1927. - Nr. 4)

C

Sieviešu kustība Igaunijā

Notika pieci sieviešu kongresi (I - 1917, II - 1920, III - 1925, IV - 1930, V - 1935).

Sieviešu biedrības, kursi u.tml. apvienojās šādās lielākās organizācijās:

- ✓ Pretalkohola biedrība;
- ✓ Kristīgā jauno sieviešu savienība;
- ✓ Igaunijas lauku sieviešu centrālbiedrība;
- ✓ Igaunijas Akadēmisko sieviešu savienība;
- ✓ Aizsardžu organizācija;
- ✓ Jauniešu organizācija *Kodut, tred*;
- ✓ Igaunijas Žēlsirdīgo māsu biedrība;
- ✓ Ārstu sieviešu apvienība;
- ✓ Vienotā darba sieviešu pulciņi

(S. Lauring. Eesti Vabariigi naisorganisatsioon // Eesti Naine. - 1989. - Nr. 4, 5, 9, 10)

D

Adaveres lauku sieviešu biedrības
1934. gadā.

(No Helē Aluantsas personīgā arhīva)

1. Par kādām tiesībām sievietes cīnījās? (Avoti A, B, H)

2. Kā tu vērtē igauņu sievietes lomu a) likumdošanā un valsts varas augstākajos orgānos (avoti E, F); b) sabiedriskajā dzīvē (avoti C, D, E, F, G)?

Sava vērtējuma pamatošanai mini piemērus!

3. Kādēļ Igaunijas un Latvijas parlamentā bija tik maz sieviešu, kaut gan puse no vēlētājiem bija sievietes?

4. Vai eksistēja sievietes un vīrieša patiesa līdztiesība? Pamato savu viedokli ar piemēriem no avotiem!

E

Sievietes Igaunijas likumdošanas iestādēs

Satversmes sapulce – 7 sievietes no 120 deputātiem
I sasaukuma parlaments – 4 sievietes no 100 deputātiem
II sasaukuma parlaments – 4 sievietes no 100 deputātiem
III sasaukuma parlaments – 1 sieviete no 100 deputātiem
IV sasaukuma parlaments – 1 sieviete no 100 deputātiem
V sasaukuma parlaments – 3 sievietes no 120 deputātiem

Sievietes Latvijas likumdošanas iestādēs

Satversmes sapulce – 6 sievietes no 150 deputātiem
I – III Saeima – nevienas sievietes
IV Saeima – 1 sieviete no 100 deputātiem

F

Igaunijā visu starpkaru periodu nebija nevienas sievietes ministres, bija tikai dažas parlamenta deputātes. 1925. gadā 75% no vidējās māsaimniecības ienākumiem deva vīrieši. (...) Katrā ziņā ir jābūt fanātiķim, lai sameklētu šādus tādus faktiņus par sieviešu līdztiesības jautājumu 20. gadu Igaunijā. Kaut arī abas manas vecmāmiņas nezināja, ko šis vārds nozīmē, viņām abām bija ģimnāzijas izglītība un abām piederēja mazi uzņēmumi Tallinā.

(Kaks algust: Eesti Vabariik – 1920. ja 1990. aastad // Eesti Riigiarhiv. – 1998. – lk. 11)

G

Kā republikas pirmajos gados saprata sievietes līdztiesību, parāda Kara ministrijas 1921. gadā sasauktā apspriede Ģenerālštābā par sieviešu mobilizācijas plāna izstrādāšanu. Tālaika kara ministrs izdarīja tiešu secinājumu: ja jau sievietēm ir tādas pašas tiesības kā vīriešiem, tad viņām ir jābūt arī tādiem pašiem pienākumiem un kara gadījumā jāpakļaujas piespiedu mobilizācijai. Sievietes uzskatīja, ka kara gadījumā var tikt piespiedu kārtā mobilizētas tikai īpaši sagatavotas sievietes, kā, piemēram, ārstes, medmāsas. Mātēm un māsaimniecēm ir jāpaliek pilnīgi brīvām.

(H. Mäelo. Eesti naine läbi aegade. – Tallinn, 1999. – lk. 200)

H

Visu starpkara periodu precējusies sievietes pēc Igaunijas Republikā pastāvošā Civillikuma bija sava vīra aizbildniecībā. Viņa nevarēja brīvi rīkoties ar savu īpašumu un zaudēja rīcības tiesības, kuras tai bija bijušas pirms apprecēšanās. Viņa nevarēja būt aizgādne.

(H. Mäelo. Eesti naine läbi aegade. – Tallinn, 1999. – lk. 200)

A

Gerda Bormane ar bērniem.

(В центре картины – Москва, – 1997 – С. 118.)

SIEVIETES VĀCIJĀ UN ITĀLIJĀ

B

Ciņa par vēlšanu tiesībām un feministu kustība Vācijā nebija īpaši plaša. Kad Satversmes Sapulce sievietēm 1919. gadā piešķīra vēlšanu tiesības, viņas tās arī plaši izmantoja. Tomēr lielākā daļa balsu, daudz vairāk nekā vīriešu balsu, tika atdotas Centra partijai un konservatīvo pēctečiem (DNVP), kuri visvairāk nomelnoja sievietes.

(Women in the World. – 1976. – p. 130)

C

Pat plašā nacistu Sieviešu organizācija atbalstīja sieviešu iespējas apgūt profesiju. Šīs organizācijas funkcionāru un pat augstākās sabiedrības dāmu vidū varēja sastapt feministes.

(Women in the World. – 1976. – p. 132)

D

Šāda negaidīti liela vēriņa, kāda tika veltīta sievietes un valsts savstarpējo atiecību sakārtošanai, nozīmēja, ka sievietēm pirmo reizi bija pievērsta valstiska uzmanība. Sieviešu loma kļuva redzamāka, un viņām radās jaunas iespējas piedalīties sabiedrības dzīvē. Šāda veida uzmanības pievēršanā fašisms būtu jāuzskata par novatoru un starpkaru periods – par robežšķirtni Itālijas sieviešu vēsturē.

(Fascist Italy and Nazi Germany. – New York, 1996. – p. 81)

E

Arvien vairāk sieviešu 30. gadu beigās un kara laikā strādāja rūpnīcās. Sieviešu darbs vērsās plašumā, jo pietrūka darbaroku un darba devējam tā bija laba iespēja ietaupīt. Sievietēm parasti maksāja mazāk. (...) 1939. gadā Vācijā strādāja 36,2% sieviešu.

(St. Lee. Weimar and Nazi Germany. – Oxford, 1996. – p. 72)

F

Ļaujiet mums izteikties skaidri: kas ir 40 miljoni itāliešu salīdzinājumā ar 90 miljoniem vāciešu un 200 miljoniem slāvu? Kas ir 40 miljoni itāliešu salīdzinājumā ar 40 miljoniem franču plus 90 miljoniem iedzīvotāju viņu kolonijās vai 40 miljoniem angļu kopā ar 450 miljoniem cilvēku, kas dzīvo angļu kolonijās?

Kungļ!

Lai pasaulē kaut ko panāktu, Itālijas iedzīvotāju skaitam šī gadsimta vidū būtu jābūt ne mazākam par 60 miljoniem.

No Musolini runas 1927. gadā.

(J. Pollard. The Fascist Experience in Italy. – London, 1998. – p. 78)

G

Centieni būt neatkarīgām bija viens no retākajiem iemesliem, kādēļ sievietes vēlējās strādāt fašistiskajām kampaņām. Darbs neradīja īpaši brīvas nodarbes izjūtu, jo tajā laikā darba apstākļus raksturoja zema alga, tieša pakļautība vīriešiem, plaši izplatīts darbs mājās utt.

(Fascist Italy and Nazi Germany. – New York, 1996. – p. 91)

1. Kādas līdzības saskatāmas abu valstu attieksmē pret sievieti? Kas izraisīja šādu attieksmi?

2. Kādēļ, pēc tavām domām, Vācijas un Itālijas vadītāji dažādi propagandēja ideju par daudziem bērniem ģimenē? (Avoti A, F)

3. Kādēļ plaši tika izmantots sieviešu darbs, kaut arī oficiālā propaganda sludināja, ka sievietei vispirms ir jāaudzina bērni? (Avoti B, C, D, E, G) Pamato savu viedokli!

KRIEVIJAS SIEVIETES

A

Jauns sievietes tips tiek kalpināts mūsu sociālistiskajās fabrikās un rūpnīcās. Tur var novērot lēnu, bet daudzsoļu nākotnes sievietes veidošanos. Viņas skaistumam nav nekā kopēja ar mūžīgi sievišķo skaistumu, ko apdzejoja veco laiku dzejnieki. Pa maziem gabaliņiem šis jaunais sievietes tips jau tiek attēlots jauno dzejnieku un rakstnieku darbos, bet kopumā tas joprojām ir tapšanas dinamikā un to nav iespējams mākslinieciski iemiesot.

(A. Васильева. Кремлиевские жены. – Москва, 1993. – С. 131)

B

Drīz Kristiānijas [Oslo] un pēc tam arī visas pārējās Eiropas avīzes sacēla pārsteiguma pilnu jezgu par pasaulē nedzirdētu sensāciju: Kolontajas kundze (sieviete un boļševiks!) ir iecelta par Padomju Savienības sūtni Norvēģijā! Sieviete – un diplomāte! Kolontajas vārds negribēja pazust no pasaules laikrakstu slejām. Viņas portretus drukāja avīžu pirmajās lappusēs. Izrādīja izbrīnu, ironizēja. Viņa tika izsmieta un apvainota. Par viņu rakstīja neticamus izdomājumus. Sieviete diplomāte kļuva par patiesu sensāciju.

(E. Müldro. Koduks maailm. – Tallinn, 1987. – lk. 229)

C

Atbrīvotā sieviete ceļ sociālismu! (Padomju politiskais plakāts)

(Russia & the USSR 1905–1941. – London, 1996. – p. 70)

D

Padomju plakāts: "Plašs bērnu siliņu un dārziņu, ēdnīcu un veļas mazgātavu tīkls nodrošinās sievietes līdzdalību sociālisma celtniecībā."

(Russia & the USSR 1905–1941. – London, 1996. – p. 120)

E

Kremļa sievas bija saviem vīriem kā radītas. Viņas negrasījās stāvēt pie plīts vai mainīt bērnu autiņus. Viņām priekšā stāvēja nopietnas lietas otrpus Kremļa mūrim, tautas vidū. Kopā ar vīriem bija jā rūpējas par badā un aukstumā cietušo tautu. Viņas metās darbā, spēkus nežēlojot: glāba bezpajumtniekus, likvidēja analfabētismu, dibināja bērnu dārzus un siliņas, lai sievietes varētu strādāt. (...) Varas augstākā ešalona sievietes pašas gan labprātāk audzināja bērnus mājās. Ši iemesla dēļ radās nepieciešamība pēc mājkāpotājām un auklītēm.

(A. Васильева. Кремлевские жены. – Москва, 1993. – С. 115)

F

Jaunajai, komunistiskajai sievietei jā kļūst personīgi brīvai. Viņa ir nodrošināta, seksuāli aktīva un dzīvo draudzīgas laulības savienībā, kur materiālajiem apsvērumiem nav nozīmes. Privātai ģimenei bija jā dod ceļš kolektīvajai ģimenei; greizsirdība, piesavināšanās vēlme, šaura un savtīga interese par savu bērnu jā nomaina ar kolektīvās mīlestības augstākajām vērtībām. Tad laulība zaudē savu buržuāzisko stabilitāti, un pāris, tagad vienlīdzīgi darba ļaudis, paliek kopā tikai tik ilgi, kamēr ilgst viņu savstarpējā mīlestība.

(Women in Russia. – Stanford, 1977. – p. 150)

1. Kāds bija padomju ideāls par sievieti? Atrodi piemērus avotos!
2. Kas atšķirīgs un kas līdzīgs ir padomju sievietes stāvoklī un sievietes stāvoklī citur Eiropā? (Avoti A, D, E, F)
3. Kuru dzīves jomu bija visgrūtāk izmainīt? Kādēļ?
4. Vai pārkārtojumi sievietes jautājumā padomju Krievijā vērtējami negatīvi vai pozitīvi? Argumentē savu viedokli ar piemēriem no avotiem!

Uzraksti domrakstu par vienu no šīm tēmām!

- ✓ Sievietu dažādās iespējas dažādās valstīs.
- ✓ Cīņa par līdztiesību – uzvara vai zaudējums?
- ✓ Sieviete vīrieša ēnā?

STARPTAUTISKĀ SADARBĪBA UN KONFLIKTI

VERSAĻAS SISTĒMA – ZAUDĒTĀJU SODĪŠANA VAI JAUNA KĀRTĪBA?

A

Vilsona "14 punkti"

1. Atklātu miera līgumu noslēgšana un atteikšanās no slepenās diplomātijas.
2. Kuģošanas brīvība.
3. Brīva starpvalstu tirdzniecība.
4. Bruņojuma samazināšana līdz minimumam.
5. Koloniālo strīdu atrisināšana, rēķinoties ar koloniju iedzīvotāju interesēm.
6. Citu valstu karaspēka izvešana no Krievijas teritorijas, dodot tai iespēju netraucēti un brīvi pieņemt lēmumus par savu politisko attīstību.
7. Beļģijas suverenitātes atjaunošana.
8. Vācijai jāatbrīvo visas okupētās franču teritorijas un jāatdod Francijai Elzasa un Lotringa.
9. Itālijas robežu izlabošana, vadoties pēc etniskā principa.
10. Austroungārijas tautām jāraida iespēja brīvi un autonomi attīstīties.
11. Balkānu tautām jānodrošina pašnoteikšanās tiesības un politiskās un ekonomiskās neatkarības starptautiskas garantijas.
12. Osmaņu impērijā dzīvojošajām neturku tautām jāgarantē dzīves drošība un netraucēta atdalīšanās iespēja. Turku apdzīvotajai teritorijai jānodrošina suverenitāte. Dardaneļu jūras šaurumam jābūt brīvi kuģojamam.
13. Neatkarīgas Polijas valsts izveidošana. Polijai jāsaņem starptautiskas garantijas un droša izeja uz jūru.
14. Jāizveido starptautiska organizācija, kas savstarpēji garantētu valstu politisko un teritoriālo neatkarību.

B

Miera līguma parakstītāji un nākotnes "lielgabalgāja".

(Karikatūra angļu laikrakstā 1919. g. maijā)

1918. 8. janv.

V. Vilsons iesniedz ASV Kongresam savu miera programmu – t. s. "14 punktus".

1919. 18. janv.

Atklāta Parīzes miera konference.

1919. maijs

Vācijai draud militāras sankcijas, ja tā neakceptēs līgumu.

1919. 28. jūnijs

Versaļā tiek parakstīts miera līgums ar Vāciju.

1919. 10. sept.

Senžermēnanlē (netālu no Parīzes) tiek parakstīts miera līgums ar Austriju (Senžermēnas līgums).

1919. 27. nov.

Neiži tiek parakstīts miera līgums ar Bulgāriju.

1920. 10. janv.

Stājas spēkā Versaļas miera līgums.

1920. marts

ASV Senāts galīgi noraida Versaļas miera līguma ratifikāciju.

1920. 4. jūnijs

Trianonā tiek parakstīts miera līgums ar Ungāriju.

1920. 10. aug.

Sevriā tiek parakstīts miera līgums ar Turciju.

1921. aprīlis

Reparāciju komisija fiksē Vācijas saistības – 6,6 milj. sterliņu mārciņas.

1923. janvāris

Beļģijas un Francijas karaspēks okupē Rāru, tas izraisa Vācijas naudas sistēmas sabrukumu.

1924. augusts

Dauesa plāns.

1929. jūnijs

Junga plāns.

1930. jūnijs

Pēdējie okupācijas spēki atstāj Reinzemi (5 gadus pirms teroņa).

1932

Lozannas konferencē tiek pieņemti lēmumi noteikt galīgo Vācijas reparāciju summu un pārtraukt to iekasēšanu.

1. Kāda vareja būt lielvalstu attieksme pret ASV prezidenta Vilsona ideju par atteikšanos no slepenās diplomātijas? Vai šis priekšlikums tika īstenots? Pamato savu viedokli ar piemēriem!

2. Kādēļ tika pieprasīta pašnoteikšanās Austroungārijas tautām, bet netika pieminētas Krievijas teritorijā dzīvojošās tautas?

3. Kurai valstij bija vislielākās prasības pret Vāciju, kurai – mazākās? Pamato, kādēļ! (Avots C)

4. Izmantojot arī citus materiālus, izanalizē, cik lielā mērā Vilsona "14 punkti" ievēroti Versaļas sistēmas miera līgumos!

5. Kuru Vilsona programmas punktu konsekventa izpildīšana būtu sekmējusi miera nodrošināšanu Eiropā 20.–30. gados? Pamato savu viedokli!

e

UZVARĒTĀJVALSTU ATŠKIRĪGIE VIEDOKĻI PAR MIERA LĪGUMU SATURU

FRANCIJA

- Vācijai par visu jāmaksā! (Maksimāli novājināt Vāciju.)
- Elzasa un Lotringa jāatdod Francijai.
- Reinzemei jāklūst par bufervalsti.
- Zāras akmeņogļu raktuves jāatdod Francijai.

LIELBRITĀNIJA

- Prasībām pret Vāciju jābūt mērenām.
- Vācijas kolonijas jāpievieno Britu impērijai.
- Francija nedrīkst kļūt stiprāka uz Vācijas rēķina un iegūt hegemoniju Eiropā. (Tas izraisīja Lielbritānijas un Francijas attiecību pasliktināšanos.)

AMERIKAS SAVIENOTĀS VALSTIS

- Miera līgumiem jābalstās uz prezidenta Vilsona "14 punktiem".
- Polijai un Čehoslovākijai jāklūst neatkarīgām.
- Tā kā Polija nevar pastāvēt bez izejas uz jūru, jāizveido "koridors" caur Vācijas teritoriju, kaut arī tas var apdraudēt stabilitāti Eiropā.
- Reinzeme nevar būt bufervalsts.

ITĀLIJA

Ļoti augstu vērtējot savu ieguldījumu uzvarā, pieprasa sev Dienvidtiroli, visu Adrijas jūras austrumu krastu, Albāniju, Rijekas ostu un Vācijas kolonijas Āfrikā.

VERSAĻAS MIERA LĪGUMS

A

Lielais četrinieks Parīzes miera konferencē

Žoržs Klemenso (1841–1929) – Francijas premjerministrs, 78 gadus vecs, cinīķis, iesauka – "Tiģeris".

Tomass Vudro Vilsons (1856–1924) – Amerikas Savienoto Valstu prezidents, 63 gadus vecs. Uzskatīja sevi par Eiropas glābēju.

Deivids Loids Džordžs (1863–1945) – Lielbritānijas premjerministrs, 56 gadus vecs. Spēlēja starpnieka lomu. Bija liels kompromisu meistars.

Viktors Emanuels Orlando (1860–1952) – Itālijas premjerministrs, 59 gadus vecs. Miera konferencē viņam bija otršķirīga loma. Viņš neprata angļiski un tādēļ reti piedalījās diskusijās.

B

Vācijas delegāciju vadīja grāfs Brokdorfs-Rentcaus. Kad neilgi pirms konferences beigām nolēma uzklaut vācu delegāciju, grāfs neuzskatīja par vajadzīgu pat piecelties no klubkrēsla un teica izaicinošu un augstprātīgu runu. Tajā viņš atteicās atzīt to, ka Vācija ir vienīgā valsts, kam jāatbild par karu. Vilsons vēlāk komentēja, ka tā bija visnetaktiskākā runa, kādu viņš jebkad ir dzirdējis.

(The World at Arms. The Reader's Digest Illustrated History of the World War II. – London; New York, 1989. – p. 10)

D

"Tev tas ir jānorij...."

(Karikatūra angļu laikrakstā 1919. g.)

E

Karikatūra vācu žurnālā "Simplissimus" 1919. g. 3. jūnijā.

Attēlots ir lielais trijnieks. Vilsons saka upurim (Vācijai): "Tev ir izvēles tiesības. Vai tu vēlies, lai tavas kabatas tiktu izgrieztas uz āru pirms vai pēc nāves?"

(R. Wolfson, J. Laver. Years of Change. Europe 1890–1945. – London, 1978. – p. 241)

1. Kā Vācijas delegācija demonstrēja savu attieksmi pret Versaļas miera līgumu? (Avots B)
2. Vai karikatūrās ietvertā informācija ir līdzīga vai atšķirīga? Pamato ar piemēriem! (Avoti B (77. lpp.), D un E)

3. Izmantojot konkrētas detaļas no karikatūrām (avoti B (77. lpp.), D un E), atbildi uz jautājumiem!

✓ Kā ir atainota Vācija? Vai tā joprojām ir bīstama?

✓ Kurš no politiķiem attēlots kā visatbilstīgākais?

✓ Kādēj ir norāde uz 1940. gadu?

✓ Atšifrē autora pievienotos tekstus!

✓ Kāda ir autoru attieksme pret miera līgumu?

4. Vai 1919. gadā bija iespējams paredzēt, pie kā novedīs Versaļas miera līgums? Vai karikatūras atbild uz šo jautājumu?

5. Ar ko, pēc karikatūristu domām, galvenokārt reķinājās lielvalstu vadītāji Parīzes miera konferencē?

6. Izmantojot priekšzināšanas un arī šeit ievietotos avotus, aizpildi tabulu!

Problēma	Lēmums	Sekas
Kas bija vainīgs pasaules kara izraisīšanā?		
Vācijas militārās varēības samazināšana		
Vācijas kolonijas		
Vācijas teritoriālie zaudējumi		
Kara zaudējumu atlīdzināšana		
Kā nākotnē izvairīties no kariem?		

7. Analizē tabulu un novērtē, vai lēmumi tika pieņemti ar mērķi

✓ sodīt Vāciju un revanšēties;

✓ vāpnāt Vāciju, lai nākotnē tā neapdraudētu citas Eiropas valstis;

✓ vai tiem bija cits iemesls!

Pamato savu atbildi!

A Vācijas teritoriālie zaudējumi.

(St. Lee. Weimar and Nazi Germany. – Oxford, 1996. – p. 10)

B

Vācija zaudēja aptuveni 13% no savas pirmskara teritorijas, 10% iedzīvotāju, 75% dzelzsrūdas krājumu, 25% akmeņogļu.

(The World at Arms. The Readers' Digest Illustrated History of World War II. – London; New York, 1989. – p. 10)

C

Angļu karikatūra "Nefiksētās reparācijas (vai bezgalīgi pieprasījumi atlīdzināt zaudējumus)". *Varbūt viņš reaģēs uz skubināšanu labāk, ja mēs ļausim viņam atsperties ar kājām pret zemi?*

(R. Wolfson, J. Laver. Years of Change: Europe 1890–1945. – London, 1978. – p. 241)

D

Versaļas miera līguma 231. pants (tā saucamā kara vaininieka klauzula).

Antantes un tās sabiedroto valstu valdības noteikti paziņo un Vācija to akceptē, ka Vācija un tās sabiedrotie ir atbildīgi par visiem tiem zaudējumiem, kādus Antantes un tās sabiedroto valstu valdības un iedzīvotāji ir cietuši karā, kuru tām uzspieda Vācijas un tās sabiedroto uzbrukums.

(<http://ac.acusd.edu/History/text/versaillestreaty/vercontents.html> – The Treaty of Versailles. Part VIII. Reparation. Section 1, Article 231)

E

Lielvalstu plāni attiecībā uz reparācijām

Francija kara vajadzībām bija ņēmusi lielus aizdevumus un cerēja tos atmaksāt ar līdzekļiem, ko saņems no Vācijas reparācijām. Francija vēlējās, lai reparāciju maksāšanas periods būtu ilgstošs, jo tas ilgu laiku neļautu attīstīties Vācijas ekonomikai un finanšu sistēmai.

Lielbritānijai nebija izdevīga ekonomiski vāja Vācija. Sabiedrība gan uzskatīja, ka Vācijai ir jāatmaksā viss līdz "pēdējam feniņam", tomēr ekonomikas speciālisti ar Džonu Meinardu Keinsu priekšgalā mēģināja Loīdam Džordžam ieskaidrot, ka Lielbritānijas ekonomikas pēckara atdzīvināšana ir būtiski saistīta ar vispārējo ekonomisko pacēlumu. Tas būtu iespējams tad, ja rūpniecisko valstu iedzīvotāji spētu pirkt Lielbritānijas manufaktūru ražojumus. Pirms 1914. gada Lielbritānijas lielākais tirdzniecības partneris bija Vācija. ASV, nosakot Vācijas parāda saistības, vispirms rēķinājās ar valsts maksātspēju.

Lielvalstu nesaskaņu dēļ Versaļas miera līgumā nemaz nebija fiksēts reparāciju lielums. Tas bija jānosaka vēlāk. Vācieši gaudās par to, ka no viņiem tika pieprasīta blanko vekseļa parakstīšana.

(R. Henig. Versailles and After 1919–1933. – London, 1997. – pp. 20–22)

F**Versaļas miera līguma 227. pants**

Antante un tās sabiedrotie atklāti apsūdz Vilhelmu II Hoencollernu, bijušo Vācijas ķeizaru, ārkārtējos noziegumos pret starptautisko morāli un līgumu svētumu. Antante un tās sabiedrotie griežas pie Holandes valdības ar prasību izdot bijušo ķeizaru tiesāšanai.

(<http://ac.acusd.edu/History/text/versaillestreaty/vercontents.html> – The Treaty of Versailles. Part VII. Penalties. Article 237)

G

Holandes valdība atteicās izdot [Vācijas] ķeizaru, kaut arī tā tika brīdināta, ka šī iemesla dēļ Holandi varētu neuzņemt Tautu Savienībā. Tiesa par Vācijas karavadoņiem un zemūdeņu komandieriem tika spriesta Leipcigā – nevis Antantes, bet gan Vācijas kara tiesā. Sodī bija viegli – naudas sods vai īslaicīgs cietumsods. Tā bija pirmā reize, kad "nozieguma pret cilvēci" koncepcija saņēma likumīgu atbalstu.

(R. Henig, Versailles and After 1919–1933. – London, 1997. – p. 22)

1. Kuru teritoriju zaudēšana visvairāk ietekmēja Vāciju? (Avoti A un B)

2. Atceries no iepriekš mācītā par Pirmā pasaules kara cēloņiem un salīdzini tos ar Versaļas līguma t. s. kara vainnieka klauzulu! (Avots D) Iedomājies, ka ir 1919. gads un tevi uzaicina piedalīties šīs klauzulas apspriešanā un dod vārdu. Tu esi... (izvēlies pats no dotā saraksta)

- ✓ četrdesmitgadīga mājsaimniece, kuras māja iznīcināta kara laikā;
- ✓ Lielbritānijas politiķis, kas nupat iesācis savu vēlešanu kampaņu, lai iekļūtu parlamentā;
- ✓ vācietis, kas dzīvo Lotringas apvidū;
- ✓ amerikāņu students, pacifists.

3. Uzraksti pats *kara vainnieka klauzulu* šādām valstīm:

- ✓ Francija;
- ✓ Austroungārija;
- ✓ Lielbritānija;
- ✓ Serbija!

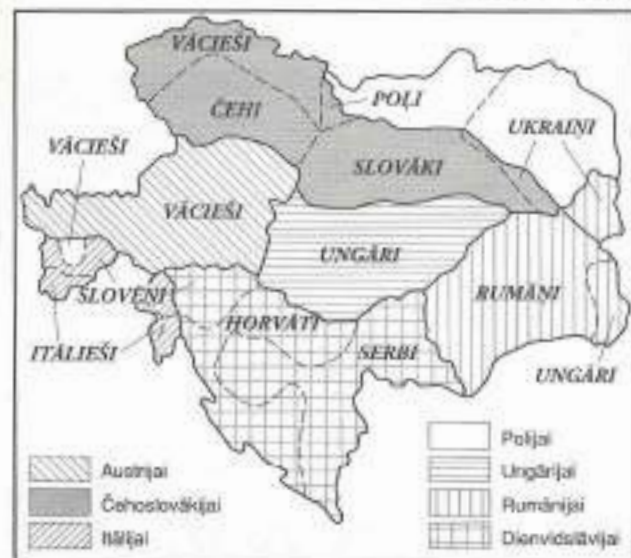
4. Vai Holandes valdība darīja pareizi, atsakoties izdot Vilhelmu II? Pamato savu viedokli! Mini piemērus no 20. gadsimta vēstures, kad izdarīts noziegums pret cilvēci!

5. Kādi bija uzvarētāju valstu apsvērumi, uzliekot Vācijai reparācijas? Kā šie reparāciju maksājumi iespaidoja Vācijas attīstību? (Avoti C, E) Atbildei izmanto arī nodaļu par ekonomiku!

MIERA LĪGUMS AR UNGĀRIJU**A**

Austroungārijas impērijas sadalīšana. Jaunās valstis un lielāko bijušās Austroungārijas impērijas nāciju izvietojums.

(R. Wolfson, J. Laver, Years of Change. European History 1890–1945. – London, 1978. – p. 245)

B

Ungārija tika sadalīta ar Trianonas līgumu. Pirms kara Ungārijas teritorija bija 125 600 kvadrātjūdzes. Pēc līguma tā zaudēja 89 700 kvadrātjūdzes vai 71,4% savas sākotnējās teritorijas. No iedzīvotājiem tā zaudēja 21 miljonu vai 63,6%, arī vairāk nekā 3,5 miljonus ungārus.

Vienīgais, kas neizdevās, bija Beneša un Masarika plāns izveidot cauri Ungārijai Slāvu koridoru, kas savienotu Čehoslovākiju ar Dienvidslāviju. Ar šādu koridoru Ungārija nonāktu pilnīgā Čehoslovākijas aplenkumā. Šo plānu izgāza Itālija, kas atzina, ka Slāvu koridors atrastos tai pārāk tuvu.

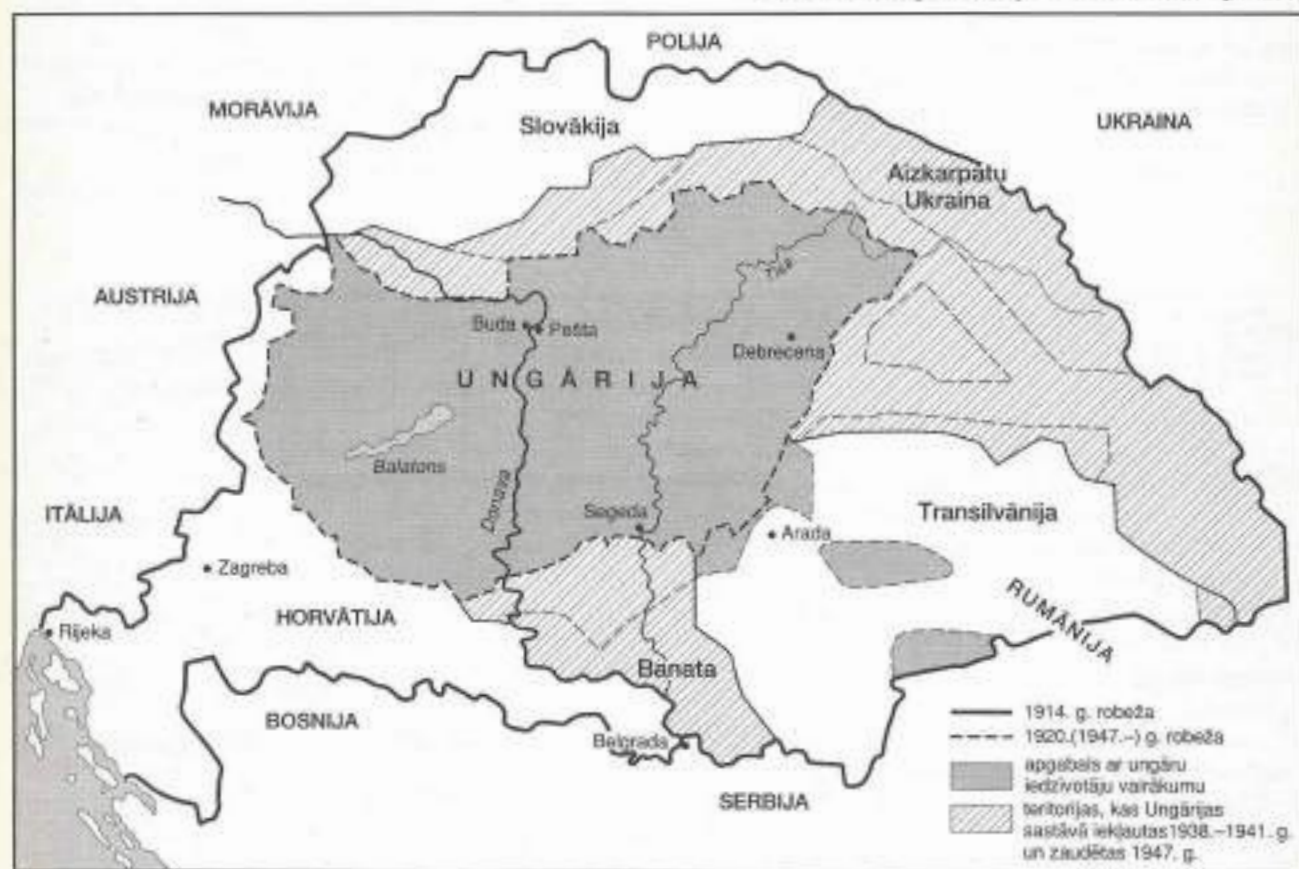
(Hungary. Network tarja fenn. – Trianon Hungary Dismembered, pp. 1, 2)

e

Ungārija (1918–1945)

(N. Davies. Europe. History. – London, 1996. – p. 1318.)

D

Rumānijai paliek ungāru kopiena, kas atrodas pie pašas Ungārijas robežas. Tā ir kā savdabīga ungāru Olstera. Iedomājieties, kas notiktu, ja Olsteru atdotu Īrijai!

Tāds varētu būt priekšstats par situāciju, kur aptuveni tikpat daudz cilvēku ir pakļauti svešai ticībai un kultūrai. (...)

Kara sākumā bija teiciens, ka karš notiek tādēļ, lai to izbeigtu. Es domāju, ka attiecībā uz Centrāleiropu šo teicienu var parodēt un teikt: tas ir miers, kas izbeidz mieru. (...)

Kādēļ runāt par serbu, rumāņu un citu tautu pašnoteikšanās tiesībām Ungārijā?

Viņi ieradās Ungārijā, lai paglābtos no turku uzbrukuma. (...) Serbi ieradās tur pēc zaudējuma kaujā Kosovos laukā 1389. gadā. Viņi nāca, lūgdami: "Ielaidiet mūs, citādi mūs nogalinās!" Viņus ielaida, viņiem atļāva saglabāt ticību, viņiem atļāva šajā valstī dzīvot, un tagad mēs sakām, ka viņiem ir tiesības aizņemt savu labdaru zemi. Vai ir iespējama vēl lielāka pārestība? (...)

Liela kļūda tika izdarīta, kad robežu noteikšana nenotika ar plebiscīta palīdzību. Ja tika atzīta nepieciešamība rīkot tautas aptauju Šlēsvigas-Holšteinas vai Augšsilēzijas robežu jautājumā, būtu bijis pareizi to darīt arī, nosakot Ungārijas robežu. (...) Šis miera

līgums, kuru mums šodien lūdz ratificēt, ietver pusduci Elzasu-Lotringu.

Izvilumi no debatēm Ungārijas jautājumā parlamentā 1920.–1921. gadā

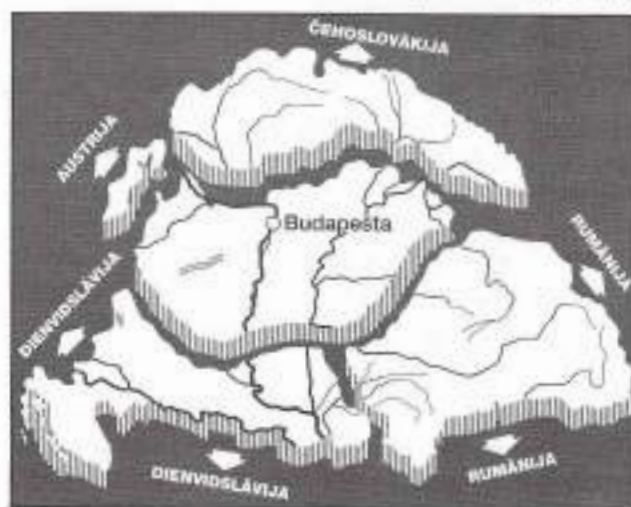
(Hungary. Network tarja fern. – Hungarian Question in the British Parliament, pp. 9–11)

e

Ungārijas sadalīšana pēc Trianonas līguma (1921).

(HipCat@Hungary. Org)

F

Kad 1919. gadā sanāca Parīzes miera konference, tika pasludināts, ka Eiropas kartes pārveidošana notiks, ievērojot tautu pašnoteikšanās tiesības. Darba gaitā šis princips izkūpēja. Rezultātā šodienas Centrāleiropā sakrāties daudz ātri uzliesmojoša materiāla. (...) Noslēdzot miera līgumu ar Vāciju, pašnoteikšanās tiesību princips tika ievērots tik lielā mērā, ka pat Šlēsvīgā bija jāriko plebiscīts.

Miera līgumu projektu sastādīšana ar Vācijas sabiedrotajiem Antantes valstsvīriem likās tik mazsvarīga, ka viņi to atstāja savu delegāciju otršķirīgo locekļu aprūpē. (...) Šo līgumu projekti tika sastādīti aiz slēgtām durvīm un parakstīti vispārīgā vienaldzībā vairākus mēnešus pēc tam Parīzes priekšpilsētās. Šāda (...) procedūra ļabi noderēja mazo tautu intrigām. (...) Šo tautu pārstāvji uzreiz sāka pulcēties Parīzē (...) viņi darbojās, lai padarītu tos līguma punktus, kas attiecās uz viņu valstīm, pēc iespējas sev izdevīgākus. Tieši šādā veidā Centrāleiropas valstu miera līgumos nonāca bīstamie punkti, nākamā kara sēklas.

(Daily Mail. – 1927. – August 30)

1. Kādas valstis izveidojās bijušās Austroungārijas impērijas vietā pēc Pirmā pasaules kara? Kuras no viņām bija daudznacionālas? Vai būtu labāk, ja katra nācija būtu izveidojusi savu valsti? Pamato savu viedokli! (Avots A)

2. Kurām valstīm tika pievienotas zemes, kas bija ietilpušas Ungārijas karalistes sastāvā? Kā tas iespaidoja Ungārijas attiecības ar kaimiņu valstīm? Vai Trianonas līgumā paredzētais teritorijas sadalījums bija taisnīgs? Pamato savu viedokli! (Avoti B, C, D, E)

3. Izmantojot avotus A, B, D, F, atrodi dažādus argumentus šādiem savstarpēji pretrunīgiem apgalvojumiem!

✓ Tautu pašnoteikšanās tiesību īstenošana būtu nodrošinājusi taisnīgas robežas Centrāleiropā.

✓ Pašnoteikšanās tiesību īstenošana jebkurā gadījumā tiktu uzverta kā netaisnīga.

✓ Teritorijas piederību var izlemt tikai šajā teritorijā dzīvojošo iedzīvotāju plebiscītā.

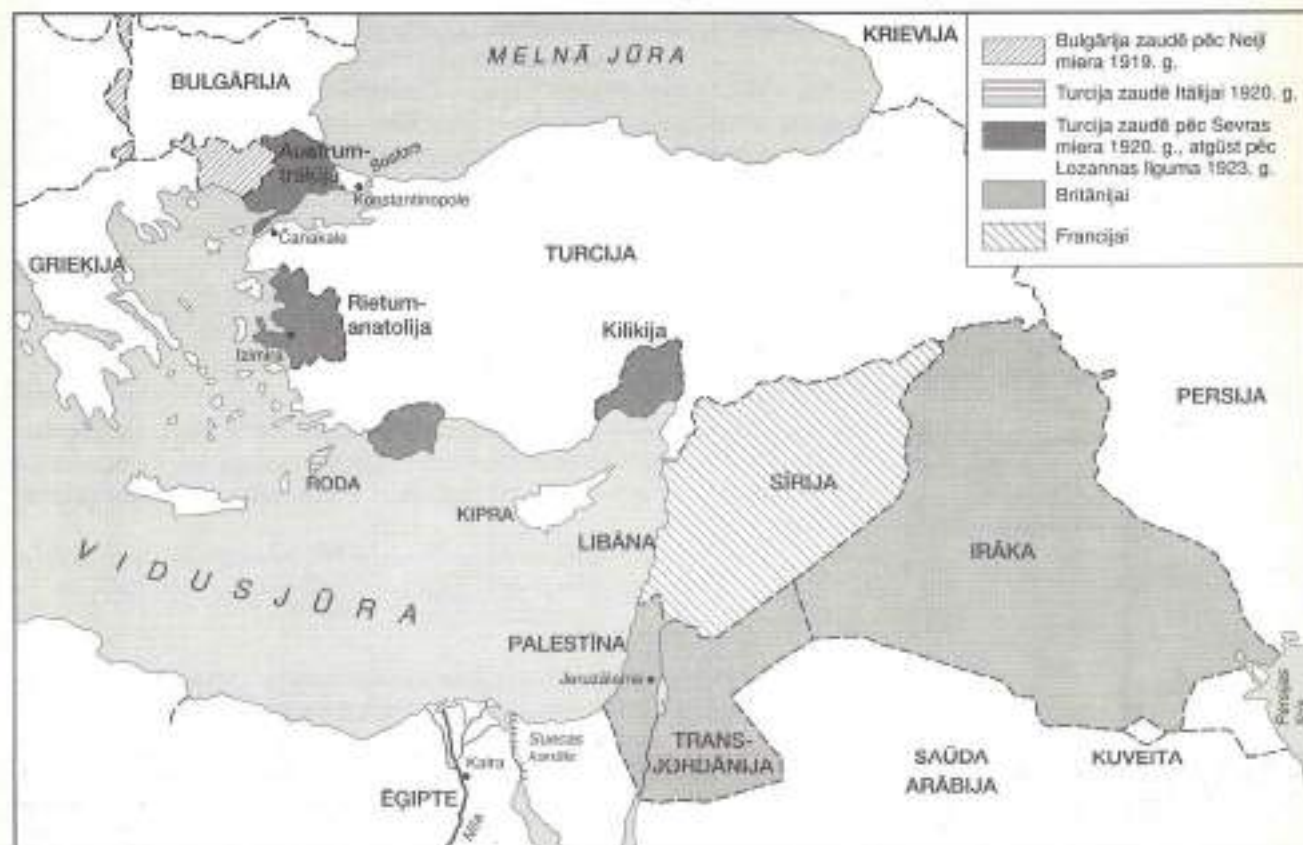
4. Salīdzini Versaļes un Trianonas līgumus! Kā vērtējams apgalvojums, ka Ungārija Trianonas līguma rezultātā cieta vairāk par citām valstīm, kas piedalījās Pirmajā pasaules karā? Pamato savu viedokli ar piemēriem!

5. Daudzi baidījās, ka pēc Pirmā pasaules kara Centrāleiropā izveidosies par konfliktu reģionu. Vai šīs bailes bija pamatotas? Argumentē savu viedokli ar piemēriem!

A**MIERA LĪGUMI AR TURCIJU**

Miera līgums ar Turciju un Bulgāriju.

(N. Lowe. Mastering Modern World History. 3rd Edition. – London, 1997. – p. 16)

1. Kurš no teritoriālajiem zaudējumiem Bulgārijai bija vissmagākais? Kādēļ? Pamato savu atbildi!

2. Salīdzini pēc kartes Osmaņu impērijas lielumu pirms un pēc kara! Kā starpā tika sadalīta Osmaņu impērija? Kurš līgums Turcijai bija izdevīgāks – Sevras vai Lozannas? Pamato savu viedokli!

B

1920. gada 10. augustā tika parakstīts Sevras miera līgums, kuru Turcija neratificēja. Vislielāko pretestību izpelnījās Turcijas zemju atdošana Grieķijai. Lai aizstātu Sevras līgumu, 1923. gada 24. jūnijā starp Antantes valstīm un Turciju tika noslēgts Lozannas miera līgums. Ar to tika likts pamats turku nācijai valstij. Tika izbeigta iepriekš esošā starptautiskā kontrole pār Turcijas finansēm, anulētas ārzemnieku privilēģijas.

Bosfora un Dardāneļu jūras šaurumu demilitarizēja, tur varēja iebraukt un izbraukt visu vaistu kravas un pasažieru kuģi. Turcijai bija jāatdod zemes, kur nedzīvoja turki. Grieķija ieguva Egejas jūras salas (izņemot divas lielās: Imrozās un Tenedosas). Itālija dabūja Dodekanesas salas, Lielbritānija – Kipru, Turcija dabūja Austrumtrākiju. Tur dzīvojošie grieķi repatriējās uz Grieķiju, bet Grieķijā dzīvojošie turki – uz Turciju. Lozannas miers izbeidza arī 1919.–1922. gada Grieķijas-Turcijas karu.

(A. Palmer. Dictionary of Modern History 1789–1945. – London, 1983. – Šķirkļi *Séres, Lausanne.*)

e

SENŽERMĒNAS MIERA LĪGUMS

Austrija bija spiesta atdot

- ✓ Čehoslovākijai – Bohēmiju un Morāviju,
- ✓ Serbijai – Daļmāciju, Bosniju un Hercogovinu,
- ✓ Rumānijai – Bukovīnu,
- ✓ Itālijai – Dienvidtirolī, Trentīno, Istru un Triesti.

Austrijas ledzīvotāju skaits samazinājās no 22 miljoniem līdz 6,5 miljoniem. Ekonomiski visattīstītākie rajoni tika atdoti Čehoslovākijai un Polijai. Austrijai draudēja nopietna ekonomiskā krīze, no kuras tai palīdzēja izķepuroties Tautu Savienības aizdevums.

(N. Lane. Mastering Modern World History. 3rd Edition. – London, 1997. – pp. 39–40)

D

NEIJĀ MIERA LĪGUMS AR BULGĀRIJU

Miera līguma noteikumi bija daudz maigāki nekā ar citiem Vācijas sabiedrotajiem. Bulgārija atdeva Ziemeļmaķedoniju Dienvidslāvijai, Dobrudžu – Rumānijai, Rietumtrākiju – Grieķijai (rezultātā Bulgārija tika nogriezta no Egejas jūras). Bulgārijai bija jāmaksā reparācijas gandrīz 0,5 miljonu dolāru apmērā, tās armijā varēja būt tikai 20 000 vīru.

(R. Wolfson, J. Laver. Years of Change. European History 1890–1945. – London, 1978. – p. 236)

A

Mūžīgais miers. Skats no aizmugures.

Karikatūra amerikāņu laikrakstā *Chicago Tribune* 20. gadu sākumā.

([wwwhttp://ac.acusd.edu/History/text/versailles treaty/vercontents.html](http://ac.acusd.edu/History/text/versailles treaty/vercontents.html))

MIERA LĪGUMI UN EIROPAS DROŠĪBA

B

Versaļas līgums bija slikts sākums "sabiedroto saliedēšanas" politikai. Francija bija apvainojusies. Tās valstsvīri sūkstījās, ka Francija ir "zaudējusi mieru" pēc uzvaras karā. Pēckara aliansē vairs nedarbojās tā, lai kara gadījumā varētu nodrošināt Lielbritānijas atbalstu Francijai Reinas apgabalā.

(A. Wolfers. Britain and France Between Two Wars: Conflicting Strategies of Peace from Versailles to World War II. – New York. – p. 78)

e

Lielas tautu grupas bija nonākušas otrpus robežai. Tātad Vācija nebija vienīgā, kas bija ieinteresēta pārskatīt Parīzē noslēgtos līgumus. Pat tad, ja Francija bija ieinteresēta *status quo* saglabāšanā, bija zināms, ka Lielbritānija un ASV nejutās saistītas ar noslēgtajiem līgumiem.

(P. Kennedy. The Rise and Fall of the Great Powers. – London, 1989. – p. 373)

D

Teritoriālās izmaiņas pasaulē pēc Pirmā pasaules kara

(R. Wolfson, J. Laver, Years of Change. European History 1890-1945. – London, 1978. – p. 233.)**e**

Izrādījās pamatotas Francijas vadītāju lielākās bažas. Tās pirmskara sabiedrotajai Krievijai vairs nebija kopīgas robežas ar Vāciju. (...) Lielbritānija arī nevēlējās garantēt militāru palīdzību. ASV arvien vairāk attālinājās no Eiropas politiskajām afērām. Francija ar mazāk nekā 40 miljoniem iedzīvotāju bija atstāta viena aci pret aci ar kaimiņu Vāciju, kuras iedzīvotāju skaits tuvojās 70 miljoniem un kurai joprojām bija nozīmīgs ekonomisks un rūpniecisks potenciāls, kas nākotnē varēja kļūt par bāzi bruņotai agresijai.

(R. Henig, Versailles and After 1919-1933. – London; New York, 1997. – pp. 31-32)

1. Kādi miera līgumu punkti bija bistamākie Eiropas drošībai? Kāpēc?

Pamato!

2. Cik pamatoti ir šādi viedokļi?

✓ Miera līgumi bija katrā ziņā taisnīgi, jo Vācija un tās sabiedrotie bija jāsoda.

✓ Pateicoties miera līgumiem, Eiropa 20 gadus spēja saglabāt mieru.

✓ Miera līgumi bija sastādīti, nepārdomājot visas iespējas, izraisīja Eiropā asas nesaskaņas un beigu beigās noveda pie jauna kara.

✓ Miera līgumi bija īpaši netaisnīgi. Par to vaina gulstas uz uzvarējušo valstu tautas masām, kuras vadījis vienīgi pēc zemeskas atribības kāres un nespēja paredzēt, pie kā šāda politika var novest nākotnē.

3. Kādas pretrunas ir avotā A?

4. Izmantojot mūsdienīgu Eiropas politisko karti un rokasgrāmatas, salīdzini robežas Eiropā pēc Pirmā pasaules kara ar tagadējām robežām! Atrodi trīs reģionus, kur robežas ir palikušas tādas pašas, un trīs reģionus, kur robežas ir mainījušās! Kad un kādēļ šīs izmaiņas notika?

□ E. Kolbs. Veimāras republika. – R., 1997.

□ Dž. Rotčilds. Valstis Vidusēiropas Austrumos starp diviem pasaules kariem. – R., 1999.

□ H. Kissinger. Diplomacy. – New York, 1994.

TAUTU SAVIENĪBAS RADĪŠANA – PANĀKUMS VAI NEVEIKSME?

TAUTU SAVIENĪBAS DIBINĀŠANA – VAI DEMOKRĀTIJAS UZVARA?

Dzimis 1856. gadā Virdžīnijas štātā Stotonā. Audzināšanā dominēja tēvs – prezibiteris. Mājās tika idealizēta fermeru, amatnieku un sīkbodnieku sabiedrība. No 1875. līdz 1879. gadam studēja Prinstonā vēsturi un sabiedrības zinātnes, vēlāk Virdžīnijas Universitātē un Džona Hopkinša Universitātē Baltimorā jurisprudenci, vēsturi un sociālās zinātnes. No 1902. gada bija Prinstonas Universitātes rektors. Iekšējo pretrumu rezultātā 1910. gadā aizgāja no akadēmiskā darba un sāka nodarboties ar politiku. 1911. gadā kļuva par Ņūdžersijas gubernatoru, 1912. gadā tika ievēlēts par prezidentu. Tika pārvēlēts 1916. gadā, jo solīja aturēt ASV no kara.

(<http://www.jpl.org/ref/Potus/wwilson.html>;
<http://www2.whitehouse.gov/WH/glimpse/presidents/html/ww28.html>)

A

Noslēdzot speciālu paktu, jāizveido visaptveroša nāciju asociācija, kuras statūtos tiek dotas savstarpējas garantijas kā lielū, tā arī mazu valstu politiskajai neatkarībai un teritoriālajai integritātei.

*No Vilsona uzrunas ASV Kongresam
1918. gada 8. janvārī (14. punkts).*

(<http://ac.acusd.edu/History/text/wwl/fourteenpoints.html>)

B

Tautu Savienības Statūtiem bija jāklūst par pašu svarīgāko starptautisko vienošanos, kas jebkad pasaulē parakstīta. Tai bija jāklūst par *Maxima Charta*, kas nodrošinātu tautām viņu tiesības un brīvības, turklāt vienojot tās vispārēja miera nodrošināšanai. (...) Attiecīgajai komisijai bija vajadzīga stipra personība, lai pēc iespējas ātrāk izveidotu detalizētu Tautību Savienības dibināšanas projektu. Prezidents Vilsons bija tāda personība. (...) Vilsona kungs guva lielisku personisko panākumu, bet to viņš panāca, atsakoties no tautu vienlīdzības fundamentālajiem principiem. Savā centīgajā mēģinājumā *padarīt pasauli par drošu demokrātijai* viņš atteicās no starptautiskās demokrātijas un atbalstīja starptautisko autokrātiju. (...) Tautu Savienībai tika izvirzīti tādi uzdevumi, kuri pārveidoja Savienības sākotnējo būtību. Iecerēta kā institūcija globālu karu novēršanai, tā pārtapa par miera līgumu nosacījumu ieviešanas institūciju. Tās idejiskais pirmsākums tika pakļauts materiālistiskam mērķim – nodrošināt reparāciju izmaksu uzvarētājiem.

Roberts Lansings – Vilsona sekretārs Parīzes miera konferencē.
(The Peace Negotiations. A Personal narrative. – Boston; New York, 1921. – pp. 138, 139, 146)

C

[Tautu] Savienības locekļi respektē un aizstāv pret uzbrukumiem no ārienes visu Savienības locekļu teritoriālo neaizskaramību un pastāvošo politisko neatkarību. Uzbrukuma gadījumā, uzbrukumam tieši draudot, vai uzbrukuma iespējas gadījumā [Savienības] padome apspriež līdzekļus šīs saistības uzturēšanai.

Tautu Savienības statūti – § 10.

(J. Sessis. Latvijas valsts izcelšanās pasaules kara notikumu norisē. – R., 1991. – 322. lpp.)

D

Saderināšanās Versajā. 1919. gada karikatūra.

(E. Medijainen. Maalm provintsionu paeglis. – Tartu, 1998. – lk. 11)

PAR UN PRET TAUTU SAVIENĪBU

A

(..) Šeit ir darīšana ar savienību, kas grib sekmēt tautu sadarbību vairākās jomās un veicināt miera un drošības aizsardzību. Ja Igaunijai nācija grib pastāvēt starptautiskajā aprītē kā neatkarīga un patstāvīga valsts, kā tā to ir deklarējusi, tad tai jātiecas kļūt par šīs asociācijas dalībnieci. Tāpēc Igaunijas Republikas valdība ir uzskatījusi par vajadzīgu iesniegt priekšlikumu Satversmes sapulcei, lai tā pilnvarotu valdību spert nepieciešamos soļus, lai Igaunijas Republika tiktu uzņemta Tautu Savienībā (..).

No Igaunijas ārlietu ministra Ādo Birka runas Igaunijas Satversmes sapulces IV sesijā 1920. gada 15. aprīlī par valdības priekšlikumu iestāties Tautu Savienībā (Protokols nr. 121(2))

Gan dibinot pašreizējo Tautu Savienību, kā arī tur iestājoties, kā galvenais pamatojums tiek minēts šīs savienības pirmais un svarīgākais uzdevums – noturīga miera radīšana starp tautām. (..) Šis līgums savā būtībā ir visnekaunīgākais miera līgums jaunāko laiku vēsturē. (..) Ar Versaļas miera līgumu revolucionāri gribēja Vāciju sakropļot, samazināt tās teritoriju, lai atstātu to bez maizes un oglēm, laupot tās tirdzniecības floti utt. Tautu Savienība ir dzimusi kopā ar Versaļas miera līgumu, tas ir miers, kurš slēpj sevī nākamā kara dīglus. Šāds miers un šāda Tautu Savienība nevarēs pastāvēt. Tas ir pasaules ugunsgrēka jauns posms. Un šis ugunsgrēks nodzisis, kad šis līgums un tā savienība pilsis kā ziepju burbulis. Tā tam jābūt, un tas notiks. To izdarīs revolucionārā darba tauta. Tā nav vienīgā iespēja, ka to [Savienības likvidēšanu] īstenos darbaļaudis. Tautu Savienība slēpj sevī pretrunas to kapitālistisko valstu starpā, kas tur ir iestājušās. (..) Tādējādi Tautu Savienība nav miera savienība, nav arī Tautu Savienība šo vārdu tiešajā nozīmē, bet tā ir mūsdienu pasaules uzvarētāju un valdītāju kapitāla savienība, kas nenes pasaulei mieru. Tādu mieru var atnest tikai darba tautas savienība, kura aizmēzis buržuāzisko iekārtu un dos jaunus pamatus visai sabiedrības attīstībai. Proletariāta sociālistiskā revolūcija ir tā, kas radīs šos pamatus, uz kuriem būs iespējams celt tautu un miera isto savienību.

No sociālista-revolucionāra Hansa Krūsa runas Igaunijas Satversmes sapulces IV sesijā 1920. gada 15. aprīlī (Protokols nr. 121(2))

No savas puses mēs piekrītam tam, ko šeit pirms manis Krūss teica par Tautu Savienības dibinātājiem un tās līdzšinējo fiziognomiju. Izņemot, protams, dažus pārgalvīgus minējumus, ka Tautu Savienība varētu būt nākamā kara cēlonis un tā noteikti izjukšot. Tam mēs nevaram piekrist. (..) Bet mēs zinām, ka Versaļas līgums, kas radīja Tautu Savienību, var tuvākajā laikā tikt revidēts. (..) Katrā ziņā tiks mainīti tie neiespējamie miera noteikumi, kas neveicina tirdznieciskās apmaiņas un rūpniecības attīstību. Gribētos cerēt, ka šādas revidēšanas rezultātā arī zaudētāji tiks aicināti ņemt daļību Tautu Savienības darbā.

(No sociāldemokrāta Karla Asta runas Igaunijas Satversmes sapulces IV sesijā 1920. gada 15. aprīlī (Protokols nr. 121(2))

Es uzskatu, ka šeit ir darīšana ar diviem spēkiem, ar divām valstis pārvaldīšanas sistēmām, un mums būs izvēle, vai pievienoties Maskavas Internacionālei vai iestāties Tautu Savienībā. Es uzskatu, ka mums ir izdevīgāk un lietderīgāk turēties pie Tautu Savienības, nevis roku rokā ar Maskavas Internacionāli. (..) Tās valstis, kas ir iestājušās Tautu Savienībā, ir varējušas savas tautas pabarot, ir spējušas rūpēties par to garīgām vajadzībām. Trešās Internacionāles vadošais spēks – krievu bolševiki to nespēja veikt. Kad mēs runājam par Tautu Savienību kā centru, kur daudz kas ir slikts, tad varam vēl lielākā mērā to attiecināt uz Maskavas Internacionāli, jo tā ir bada savienība, iznīcības savienība, asiņaina savienība un viss, ko vien jūs vēlaties.

No Igaunijas Zemnieku savienības deputāta Jāna Uluotsa runas Igaunijas Satversmes sapulces IV sesijā 1920. gada 15. aprīlī. (Protokols nr. 121(2))

1. Grupu darbs (par Tautu Savienības dibināšanu).

Raksturojiet karikatūru (avots D)! Vai attēlā pausts tālāka sabiedrības viedoklis vai arī te ir darīšana ar pareģojumu?

2. Sastādi divdaļīgu tabulu par labvēlīgiem priekšnoteikumiem un šķēršļiem iespējamā pasaules pārkārtošanā atbilstoši prezidenta Vilsona idejām!

3. Izmantojot avotu tekstus un iepriekšējās zināšanas, noskaidro, vai Tautu Savienības ideja bija līdzīga Eiropas Savienoto Valstu, Panamerikas vai pangermanisma idejām, kas izplatījās 19. gadsimtā? Vai Tautu Savienība bija tautību vai valstu savienība?

e

Būt Tautu Savienības Padomes dalībvalstij – tam ir ne tikai savas pozitīvās, bet arī negatīvās puses.

Pirmkārt, tas jau pats par sevi dod valstij zināmu propagandu. Otrkārt, tas dod iespēju pavisam tuvu iepazīties ar Sekretariāta darba mehānismu un Sekretariāta vadošajiem spēkiem. Treškārt, tas manāmi atvieglo personisko kontaktu veidošanu ar lielvalstu pārstāvjiem. Kā negatīvi aspekti jāatzīmē:

1) darbs Padomē prasa lielus pūliņus. Somijai bija jāpalielina pastāvīgās pārstāvniecības sastāvs Ženēvā. Bez tam uz Padomes sesijām vienmēr brauca pats ārlietu ministrs un bieži vēl eksperti no Helsinkiem. Tas viss ir saistīts ar lieliem tēriņiem. Turklāt vēl reprezentācijas pienākumi. Zviedri apstiprina, ka viņiem atrašanās Padomē izmaksā aptuveni 50 000 kronu gadā. Varētu, protams, iztikt lētāk, bet ar zināmiem izdevumiem tomēr jāērēķinās. Dažu Latīņamerikas valstu pārstāvji uztver atrašanos Padomē daudz vieglāk. Viņi vispār nestrādā, tikai nolasa no papīra to, kas viņiem tur rakstīts. Bet attiecīgi tāda ir arī viņu slava;

2) atrašanās Padomē mazu valsti nereti nostāda ļoti grūtā situācijā. Daudz biežāk nekā Tautu Savienības Asamblejai tieši Padomei nākas risināt politiski strīdīgus jautājumus. Un, tā kā Padomes kompetencē esošos jautājumos lēmumi jāpieņem vienbalsīgi, katram Padomes loceklim jāieņem sava pozīcija. Mazām valstīm lēmuma pieņemšana strīdīgos politiskos jautājumos, kuri tās tieši neskar, bieži saistīta ar nopietnām grūtībām, sevišķi, ja ir darīšana ar lielvalstu interesēm. Tas ir svarīgākais moments, ar kuru iepriekš jāērēķinās, ejot uz Padomi.

Mana doma ir tāda, ka mums jau nevajag atteikties no dalības Padomē uz visiem laikiem, bet pašlaik nav īpaša iemesla uz turieni sevišķi steigties, jo politiskais stāvoklis ir vēl ļoti sarežģīts. Vēl vairāk, kā labumus, ko piedāvā dalībnieka statuss Padomē, var – protams, ne tik lielā apjomā – panākt arī ar mazāku spēku un risku: ar stipru un ļoti sagatavotu delegāciju.

No Augusta Šmita, Igaunijas pārstāvja Tautu Padomē 30. gados, ziņojuma Ārlietu ministrijai 1935. gada 7. martā
(*Eesti Riigiarhiiv*, 957-14-105, lk. 26-27)

e

Kādēļ Tautu Savienība 30. gados cieta neveiksmi? Vēsturnieku domas.

(Ben Walsb. *Modern History in Focus*. GCSE. – London, 1996. – p. 209)

Vadnīo valstu intereses.

Tautu Savienība bija atkarīga no Lielbritānijas un Francijas noteiktā atbalsta križu laikā. Kad krīzes izraisījās, ne briti, ne franči nespēja atteikties no savām interesēm un palīdzēt Tautu Savienībai.

ASV un vairākas citas nozīmīgas valstis nepiedalījās.

Dažas nozīmīgas valstis palika tomēr noņemtas. Vācija nebija TS locekle līdz 1926. gadam un izstājās 1933. gadā, PSRS nebija TS sastāvā līdz 1934. gadam, bet Japāna un Itālija izstājās 1937. gadā. Kas pats svarīgākais – ASV nokad nav bijusi TS dalībvalsts. Bez šīm lielajām valstīm Tautu Savienības autoritāte bija zema un darbība – nerезultatīva.

Ekonomiskās sankcijas bija neefektīvas.

Ekonomiskās sankcijas tika uzskatītas par Tautu Savienības galveno ieroci, bet dalībvalstis to lietoja nelabprāt, jo baidījās, ka bez ASV līdzdalības sankcijām nav lielas nozīmes. Ja sankcijas tomēr tika pielietotas, tad tās bija viegli atsaukt. Tādā Tautu Savienībai nebija spēka savus lēmumus īstenot.

Nebija savas armijas.

Ekonomisko sankciju netzdošanās gadījumā nākamā izvēle bija spēka sankcijas. Tā kā Savienībai nebija sava karaspēka, tad tā cerēja uz sadarbību ar dalībvalstīm. Lielbritānija un Francija nebija ar mieru dot savu armiju. Nevienam negribēja karot par Tautu Savienību.

Līgumi, kas bija TS pamatā, tika uzskatīti par netaisnīgiem.

Savienības dibināšana bija saistīta ar Parīzes konferences miera līgumiem. Laika gaitā noskaidrojās, ka daži līgumu nosacījumi bija pārāk strikti un netaisnīgi, un tos nācās pārskatīt. Tas grāva Savienību.

Lēmumi tika pieņemti vilcinoties.

Kad izraisījās krīze, visi cerēja uz ātru un noteiktu Tautu Savienības reakciju. Daudzos gadījumos pagāja ļoti ilgs laiks, līdz Tautu Savienība sapulcējās un pieņēma lēmumu. Un, tā kā aktīvai rīcībai bija nepieciešama visu dalībvalstu piekrišana, tad Savienības darbība bija paralizēta.

1. Sastādi divdaļīgu tabulu, iekļaujot tajā 20.–30. gadu Eiropas valstis, kuras

- a) bija apmierinātas ar miera līgumiem,
- b) gribēja revidēt miera līgumus!

2. Sadalieties trijās grupās, salīdziniet un raksturojiet 1920. gada pavasarī Igaunijā paustos atšķirīgos viedokļus par Tautu Savienību! (Avots A) Kāds būtu bijis jūsu viedoklis šajā jautājumā? Kāpēc lielvalstis ignorēja Baltijas valstu vēlmi drīzāk pievienoties Tautu Savienībai?

3. Vai avotā B dominē ģenerāļa Laidonera vilšanās vai ticība nākotnei? Kāpēc citas Austrumeiropas un Viduseiropas valstis bija labākā situācijā? Pamato savu viedokli!

4. Grupu darbs.

Rīkojiet disputu, izmantojot šādus pretrunīgus argumentus!

- ✓ Tautu pašnoteikšanās princips bija demokrātisks.
- ☒ Šis princips vājināja demokrātijas pozīcijas pasaulē.
- ✓ Tautu Savienības pastāvēšana un darbība atbilda miera interesēm un vajadzībām.
- ☒ Tautu Savienība apgrūtināja reālu un sekmīgu cīņu par mieru.
- ✓ Mazo valstu izveidošanās Austrumeiropā un Viduseiropā vislabāk atbilda tautu pašnoteikšanās nosacījumiem.
- ☒ Mazo valstu izveide veicināja jaunu karu izraisīšanu.
- ✓ Palikšana nomaļus no svarīgu jautājumu lemšanas mazajām valstīm bija vienīgā iespēja stiprināt savu drošību.
- ☒ Mazo valstu mēģinājumi izvairīties no konfliktiem tikai uzkurināja agresorus.
- ✓ Tautu Savienība bija organizācija, kas palīdzēja slept valstu egoistiskās intereses.
- ☒ Tautu Savienībai nebija citas alternatīvas, tā bija vienīgā iespēja saglabāt un nostiprināt demokrātiju un mieru.
- ✓ Tautu Savienība bija interesants, bet apgrūtināošs eksperiments.
- ☒ Tautu Savienība bija viens no nozīmīgākajiem posmiem līdzšinējā cilvēces attīstībā.

L. Zemīte. Tautu Savienība un Latvija: 1930–1939. – R., 1992.

<http://www.ipl.org/ref/Potus/wwilson.html>.

<http://www2.whitehouse.gov/WH/glimpse/presidents/html/ww28.html>.

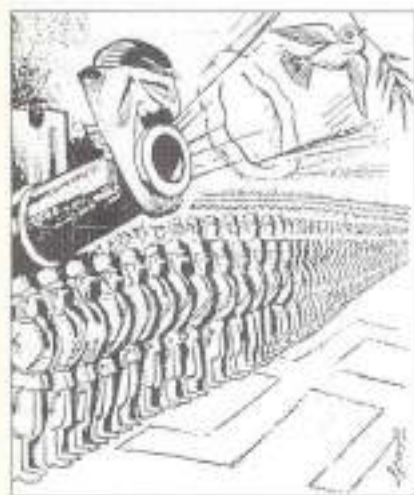
<http://ac.acusd.edu/History/text/ww1/fourteenpoints.html>.

VAI HITLERA ĀRPOLITIKA BIJA VEIKSMĪGA?

REINAS DEMILITARIZĒTĀS ZONAS OKUPĀCIJA

A "Miera vēstnesis" Hitlers. Amerikāņu karikatūra par Hitlera runu 1933. gada 17. maijā. Hitlera ārpolitikas saukļi – "Nost ar Versajas važām!", "Dodiet mums dzīves telpu!", "Nost ar komunismu!". (Entdecken und Verstehen 4.–Frankfurt am Main, 1991. – S. 98)

B

Angļu 1936. gada karikatūra Lielais solis (Punch. – 1936. – March)

e

Tās 48 stundas pēc iesoļošanas Reinzemē bija pašas sasprindzinātākās manā dzīvē. Ja Francija būtu ievedusi savu karaspēku Reinzemē, tad mums būtu bijis jāatkāpjas, iežmiegušiem asti kājstarpē.

Hitlera komentārs

(J. Traynor. Challenging History. Europe 1890–1990. – London, 1998. – p. 292)

D

Ko tad Vācija ir izdarījusi? Vai tā iemarsēja svešā zemē, nogalinot bezpalīdzīgus iedzīvotājus, kā to darīja fašistiskā Itālija? Tā vienkārši neņēma vērā divus novecojušus un to ierobežojošus netaisnā Versajas līguma paragrāfus. (...) Tā ir ievedusi zināmu skaitu kareivju un neredz ekipējuma nevis svešā teritorijā, bet gan savas tēvzemes vienā reģionā. Ir pienācis laiks atzīt, ka lielajai vācu tautai ir vienlīdzīgas tiesības ar citām lielvalstīm un uzspiestā miera līguma kauns nevar būt mūžīgs.

No vēstules angļu laikraksta redaktoram (Glasgow Herald. – 1936. – March 28)

e

Lielbritānija, Francija un Beļģija izteica asu protestu par Reinzemes okupāciju, bet vairāk arī neko nedarīja. Viņu protestam pievienojās arī Itālija. Tā bija pēdējā reize, kad Itālija izrādīja pretestību Vācijai. Ar agresiju pret Etiopiju bija sākusies Itālijas izolācija no pārējās Eiropas. Piedalīšanās Spānijas pilsoņu karā vēl jo vairāk to attālināja no Lielbritānijas un Francijas un pietuvināja Vācijai. Berlīnes-Romas ass izveidošanās 1936. gada oktobrī darīja galu visām cerībām par vienotu Rietumeiropas fronti pret Vāciju un skaidri sadalīja Eiropu divās nometnēs.

(R. Wolfson, J. Latzer. Years of Change. European History 1890–1945. – London, 1978. – p. 473)

1933, okt.
Vācija izstājas no Tautu Savienības.

1934, jūlijs
Nacistiska apvērsuma mēģinājums Austrijā.

1935, janv.
Zāras apgabala pievienošana Vācijai.

1935, jūnijs
Anglijas un Vācijas vienošanās par jūras spēku lielumu.

1936, marts
Vācijas karaspēks ieiet Reinas demilitarizētajā zonā.

1936, aug.
Divgadīgā obligātā karadienesta ieviešana Vācijā.

1936, nov.
Berlīnes-Romas ass: Vācija un Japāna paraksta antikominternes pakta.

1936–1939
Hitlers atbalsta ģenerāli Franko Spānijā.

1937, nov.
Itālija pievienojas antikominternes pakta.

1938, marts
Austrijas apvienošana ar Vāciju (anšlūs).

1938, sept.
Mīnhenes vienošanās. Sudetu apgabala pievienošana Vācijai.

1939, marts
Pārējās Čehijas okupācija; Vācijas protektorāts Slovākijā; Mēmeles (Klaipēdas) pievienošana Vācijai.

1939, maijs
Hitlers un Musolini paraksta līgumu par politisku un militāru savienību (Tērauda pakts).

1939, aug.
PSRS un Vācijas neuzbrukšanas līgums (Molotova-Ribentropa pakts).

1939, sept.
Vācijas uzbrukums Polijai. Otrā pasaules kara sākums.

Grupu darbs (par Reinas demilitarizētās zonas okupāciju).

1. Sadalieties divās grupās un mēģiniet aizstāvēt vienu no viedokļiem:

✓ 1936. gadā vēl bija iespējams Vācijas agresiju apturēt;
 ✓ Hitleru 1936. gadā vairs nebija iespējams apstādināt.

2. Kāda attieksme sakarā ar Reinzemes okupāciju bija

- vienkāršajam angļu pilsonim
- Anglijas valdības loceklim;
- vienkāršajam franču pilsonim;
- Francijas valdības loceklim;
- Francijas militārpersonai?

Pamatojiet savu viedokli!

AUSTRIJAS PIEVIENOŠANA VĀCIJAI (ANŠLUSS)

A

Anšluss – Vācijas un Austrijas politiskā apvienošana – saskaņā ar Versajas miera līguma 80. paragrāfu bija aizliegts. Austrijā bija aktīva nacistu kustība. Tā bija izvirzījusi sev mērķi īstenot anšlusu un gāzt demokrātisko valdību. Tomēr Dolfūss – Austrijas kanclers no 1932. gada maija – bija nolēmis darīt galu nacistu kustībai savā zemē. Tika aizliegti politiskie saieti un parādes, bet 1933. gada 19. jūnijā nacistu partija Austrijā tika pasludināta par nelikumīgu.

Kā atbēdības solis bija Hitlera paziņojums maijā, ka vācu tūristiem, kuri apmeklēja Austriju, ir jāmaksā nodoklis – 1000 marku. Tas bija smags trieciens Austrijas tūrisma industrijai – valdības lielākajam ienākumu avotam.

Austrijas nacistu partija vairākus mēnešus plānoja Austrijas valdības varmācīgu gāšanu. Ir pamats ticēt, ka Hitlera zināja viņu plāna detaļas un deva sazvērniekiem savu svētību. 1934. gada 25. jūlijā nacisti ieņēma Austrijas kanclera rezidenci un nogalināja Dolfūsu.

Austrijas varas iestādes šo puču ātri vien apspieda, un prezidents Vilhelms Miklass lika Kurtam fon Šušnigam izveidot jaunu valdību. Kaut gan Vācijas nacisti noliedza, ka viņi būtu bijuši informēti par slepkavības plānošanu, Dolfūsa nogalināšana bija iznīcinošs trieciens Hitlera reputācijai ārzemēs. Tas savukārt ierosināja Musolīni mobilizēt savus spēkus, lai tie būtu gatavi palīdzēt Austrijai gadījumā, ja atentātam būtu sekojis invāzijas mēģinājums. Hitleram bija jārevidē sava taktika. Bija skaidrs, ka, pirms Vācija var sākt jebkādas akcijas, nepieciešams panākt izmaiņas Itālijas nostājā šajā jautājumā.

(J. Traynor, *Challenging History, Europe 1890-1990*. – London, 1998. – pp. 295-296)

B

Hitlers: "Man tikai jādod pavēle, un vienā naktī visi šie smieklīgie putnubiedēkļi uz robežas pazudīs. Jūs taču nopietni nedomājat, ka spēsiet mani aizkavēt kaut vai uz pusstundu? Kas zina – varbūt kādā jaukā rītā es pēkšņi parādīšos Vīnē kā pavasara negaiss, un tad jūs patiešām kaut ko sajūtiesiet. Es labāk gribētu austriešus no tā pasargāt, jo šāda akcija prasīs daudz upuru! (...) Vai jūs vēlaties, lai Austrija kļūst par jaunu Spāniju? Es labāk gribētu izvairīties no tā."

Šušnigs: "Es ievāksšu nepieciešamo informāciju un likšu apturēt visāda veida aizsardzības darbus uz Vācijas robežas. Es, protams, saprotu, ka jūs varat iesoļot Austrijā, bet, kanclera kungs, tas novedīs pie neizbēgamas asinsizliešanas, vienalga, vai mēs to vēlamies vai ne. Mēs nesam pasaulē vienīgie, un šāds solis droši vien nozīmēs karu."

Hitlers: "(...) Nedomājiet, ka šajā pasaulē kāds spēj atturēt mani no manu lēmumu īstenošanas! Itālija? Man ar Musolīni ir pilnīgi vienādi uzskati: es esmu ar Itāliju tik tuvās attiecībās, cik vien iespējams. Anglija? Anglija Austrijas dēļ nepakustinās ne pirkstiņu (...). Francija? Pirms diviem gadiem, kad mēs ar dažiem bataljoniem iemaršējām Reinzemē, – tad mēs izgājām uz lielu risku. Ja franču armija tad būtu izkustējusies, mums nāktos atkāpties. (...) Bet tagad Francija ir jau nokavējusī!"

(У. Черчилль. Вторая мировая война. В 6-ти томах. Надвигающаяся буря. – Москва, 1997. – Т. 1. – С. 122-123)

e

Klausieties uzmanīgi: Zeisam-Inkvartam ir jāizsūta šurp telegramma: "Austrijas pagaidu valdība, kas pēc Šušniga demisijas uzskata par savu pienākumu nodrošināt mieru un kārtību Austrijā, lūdz Vācijas valdību viņu šajā lietā atbalstīt un palīdzēt novērst asinsizliešanu. Ar šādu mērķi tā lūdz Vācijas valdību pēc iespējas ātrāk ievest vācu karaspēku."

H. Gēringa norādījumi Austrijas nacistiem 1938. g. 11. marta vakarā
 (D. Wagner, G. Tomkowitz, *Anschluss: The Week Hitler Seized Vienna*. – New York, 1971. – p. 141)

D

Man ir prieks jums, kungī, paziņot to, ka dažu pēdējo dienu laikā ir panākta liela savstarpējā sapratne ar zemi, kas mums daudzu iemeslu ziņā ir īpaši tuva. Reihs un vācu Austrija saistīti ne tikai tādēļ, ka to teritorijā dzīvo viena un tā pati tauta, bet arī tādēļ, ka šīm zemēm ir gara kopīga vēsture un viena kultūra. (...) Man ir prieks jums apliecināt, ka šāda veida apsvērumi atbilda Austrijas kanclera uzskatiem – viņu es biju uzaicinājis pie sevis ciemos. Tas tika darīts ar nolūku panākt spriedzes samazināšanos mūsu attiecībās, dodot vācu Austrijas pilsoņiem ar nacionālsociālistisku pasaules uzskatu līdzīgas tiesības ar pārējiem vācu Austrijas pilsoņiem. (...) Šajā sakarībā es visas vācu tautas priekšā izsaku savu lielāko pateicību Austrijas kancleram par viņa dziļo izpratni un patieso gatavību, ar kādu viņš pieņēma manu ielūgumu un strādāja kopā ar mani. Mēs spējam rast ceļu, kas atbilst abu zemju augstākajām interesēm, jo galu galā tās ir visas vācu tautas intereses, tautas, kuras bērni mēs visi esam, lai arī kur mēs būtu nākuši pasaulē.

Hitlera runa Reichstāgā 1938. gada 20. februārī.

(У. Черчилль. Вторая мировая война. В 6-ти томах. Надвигающаяся буря. – Москва, 1997. – Т. I. – С. 123-124)

E

Neilgi pirms pusnakts prezidents Miklass kapitulēja. Cerībā novērst asinsizliešanu un paturēt jebkādas Austrijas suverenitātes paliekas par Austrijas kancleru tika nozīmēts Zeiss-Inkvarts. Pulksten divos naktī ģenerālis Mufs piezvanīja uz Berīni un Zeisa-Inkvarta vārdā lūdza, lai Vācijas spēki nešķērso Austrijas robežu. Bet bija jau par vēlu. (...) okupācija turpinājās.

(A. Bullock. Hitler: A Study in Tyranny. – London, 1962. – p. 431)

F

Hitlers bija ārkārtīgi pateicīgs Musolini, kad pēdējais deva viņam brīvas rokas Austrijas jautājumā:

"Tiklīdz Austrijas problēma būs atrisināta, būšu gatavs ar viņu kopā iet caur uguni un ūdeni; mani nekas neatturēs. (...) Es to nekad neaizmirsīšu, lai nāktu kas nākdams. Kad vien viņam būs nepieciešama palīdzība vai viņš būs nonācis briesmās, viņš var būt drošs, ka stāvēšu viņam līdzās, lai kas arī būtu noticis, pat tad, ja visa pasaule būs pret viņu.

(D. Wagner, G. Tomkowitz. Anschluss: The Week Hitler Seized Vienna. – New York, 1971. – p. 155)

1. Kādēļ Hitlerš nerealizēja anšlusu 1934. gadā, bet gan 1938. gadā?

2. Kādas pretrunas ir avotos B un C?

3. Kādus līdzekļus Vācija izmantoja, lai pievienotu Austriju?

4. Ko Hitlerš vēlējies panākt, pabiedējot Šušnīgu? Vai Hitleram bija pamats apgalvot, ka Austrijai neviens nenāks palīgā? Vai citas valstis 1938. gadā varēja apturēt Hitlera agresiju?

5. Kā Hitlerš pasaulei pamatoja Austrijas pievienošanu?

6. Kādu virsrakstu tu liktu savam rakstam par anšlusu, ja tu būtu

✓ austriešu nacists;

✓ austriešu demokrāts;

✓ "Pravdas" korespondents PSRS;

✓ amerikāņu laikraksta korespondents Eiropā?

7. Grupu darbs. Anšluss nule ir noticis. Notiek strīdi Lielbritānijas parlamentā. 1. grupa ir parlamenta deputāti, kas uzskata anšlusu par Vācijas un Austrijas iekšēju lietu. 2. grupa saredz Hitlera darbībā lielus draudus Eiropas drošībai.

8. Analizē Itālijas un Vācijas attiecību dinamiku 1934.–1938. gadā! Kas sekmeja abu valstu savienības izveidošanos?

9. Vai Itālija un Vācija bija līdzvērtīgi partneri? (Avots G) Analizējot karikatūru, pievērs uzmanību detaļām:

☆ kas ir notis, un kas kalpo par pultī;

☆ kas ir "koncertmeistars";

☆ kurā pusē atrodas spēlētāji, un kas ir klausītāji;

☆ kas spiež instrumenta pedāļus?

10. Izsaki savu viedokli par apgalvojumu "Ja Hitlerš nebūtu dabūjis Musolini par sabiedroto, Otrais pasaules karš nebūtu sācies"!

G

Itāliešu – vācu variācijas.

Padomju karikatūra 1938. gadā (Kukriniksi)

(Кукриниксы. политическая сатира 1929–1946. – Москва, 1973)

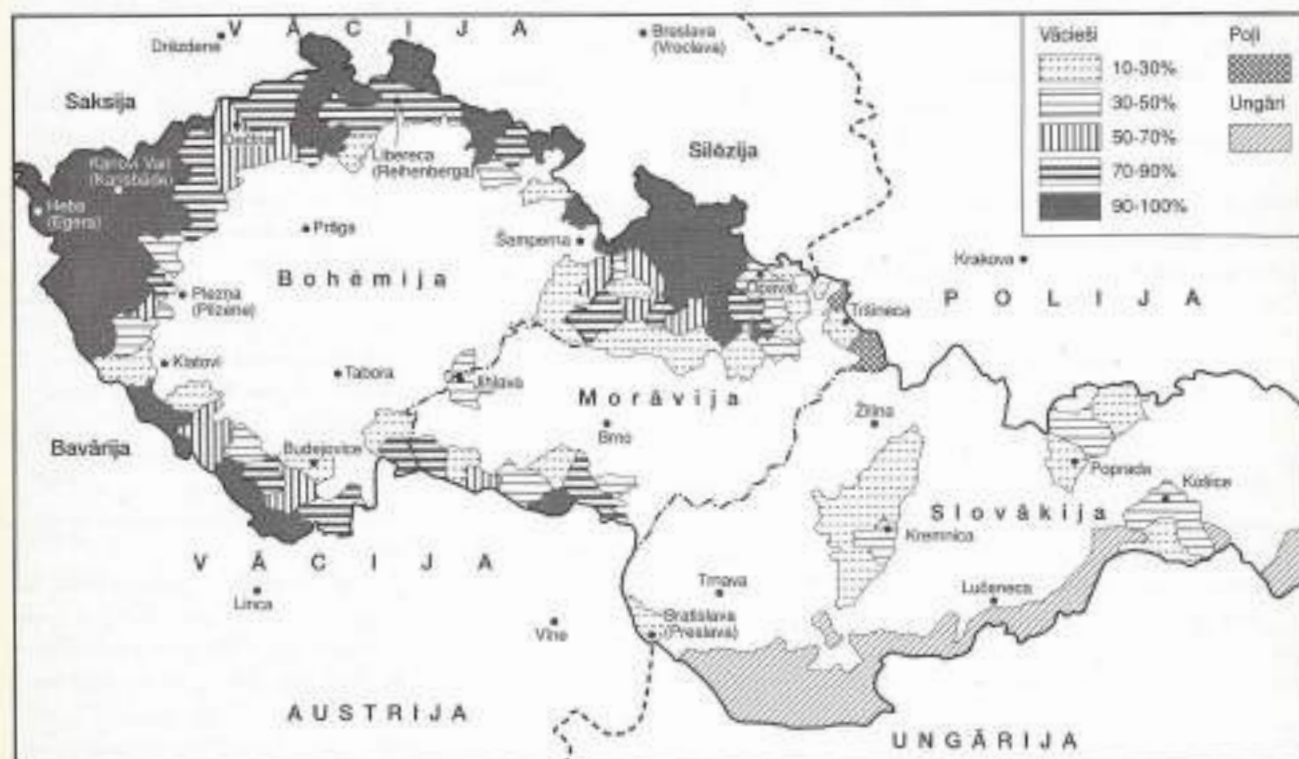
ČEHOSLOVĀKIJAS KRĪZE

A

Čehoslovākijas minoritātes 30. gados.

(E. Wickhamn, *Czechs and Germans. A Study of the Struggle in the Historic Provinces of Bohemian and Moravia.* – Toronto, 1938)

B

Čehoslovākijas iedzīvotāju nacionālais sastāvs 1930. gadā

Čehi	6 500 000
Slovāki	3 000 000
Vāciski runājošie iedzīvotāji	3 250 000
Ungāri	700 000
Rutēņi (ukraiņi, baltkrievi)	400 000
Poļi	70 000
Kopā	14 700 000

e

Nebija šaubu, kur Hitleris ies tālāk. Čehoslovākija – valsts, kas bija dibināta ar miera ligumiem un bija Versajas simbols. Tā bija demokrātiska valsts, uzticama Tautu Savienības atbalstītāja, Francijas un Krievijas [PSRS] sabiedrotā.

Čehu armija bija pirmklasīga. Tā bija apbruņota ar slaveno Škodas ieroču rūpniecības ražotajiem ieročiem. Čehoslovākija varēja savai aizsardzībai izmantot aizsargbūves, kuras pēc stipruma līdzinājās Mažino līnijai. Šis kavēklis Hitleram bija jānovērš, pirms sākt virzīties uz austrumiem.

Čehiem nebija ilūziju attiecībā pret savu kaimiņu – Vāciju. Viņi bija izveidojuši savu aizsardzības sistēmu un nodrošinājuši savu neatkarību, noslēdzot savienību ar Franciju un Krieviju. Uz papīra tas izskatījās tā, ka katrs uzbrukums Čehoslovākijai izraisīs vispārēju karu. Tieši šis apstāklis paradoksālā kārtā bija izdevīgs Hitleram. Tas nozīmēja, ka Francija un Lielbritānija, lai izvairītos no kara, bija gatavas uz lielu piekāpšanos.

(A. Bullock, *Hitler: A Study in Tyranny.* – London, 1962 – pp. 439, 442, 443)

1. Sastādi tabulu "Čehoslovākijas stāvokļa stiprās un vājās puses"!

STIPRĀS PUSES	VĀJĀS PUSES

2. Izvērtē Čehoslovākijas iedzīvotāju nacionālo sastāvu! Kādas problēmas tas radīja valstij?

3. Kāpēc Hitlera izvirzīja pretenzijas uz Sudetu apgabalu? Vai tās bija pamatotas? Vai tas bija tikai iegansts agresijai?

Atbildot uz nākamajiem jautājumiem, izmanto visas nodotās materiālus!

4. Kādi ierobežojumi Vācijai tika noteikti ar Versajas līgumu? Kuri no tiem visvairāk kaitināja Hitleru? Pamato savu viedokli!

5. Kuras valstis 20.-30. gados jutās visvairāk apdraudētas? Kādeļ? Aizpildi tabulu par Hitlera ārpolitiku!

Versajas līguma noteikumi	Līguma pārkāpumi	Hitlera motivācija	Lielbritānijas un Francijas reakcija
Brūņošanās ierobežojumi (100 tūkst. vīru armija)			
Demilitarizētā Reinas zona			
Vācijai aizliegts apvienoties ar Austriju			
Sudetu apgabals pieder Čehoslovākijai			
Jānodrošina Polijai pieeja pie jūras (Dancigas koridors)			

☞ Dž. Rotčūlds. Valstis Viduseiropas Austrumos starp diviem pasaules kariem. – R., 1999.

☞ A. Bullock. Hitler: A Study in Tyranny. – London, 1962.

☞ A. Adamthwaite. France and the Coming of the Second World War 1936-1939. – London, 1977.

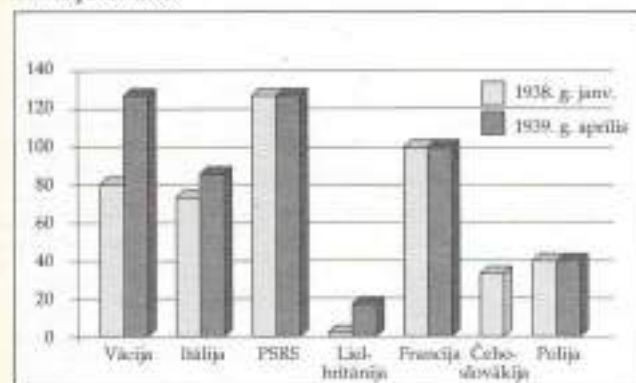
☞ A. J. P. Taylor. The Origins of the Second World War. – London, 1963.

NOMIERINĀŠANAS POLITIKA – UZVARĒTĀJI UN ZAUDĒTĀJI

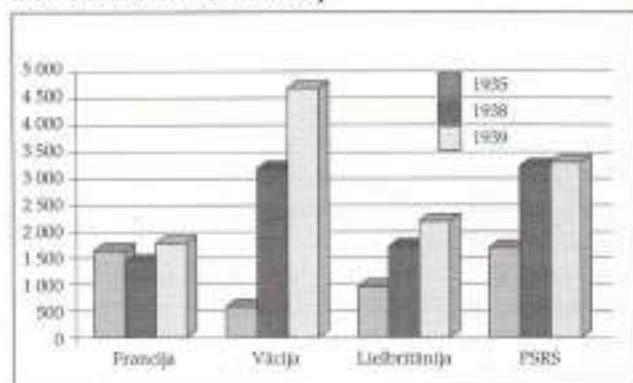
A

Militārā potenciāla sadalījums Eiropā Otrā pasaules kara priekšvakarā (1939)

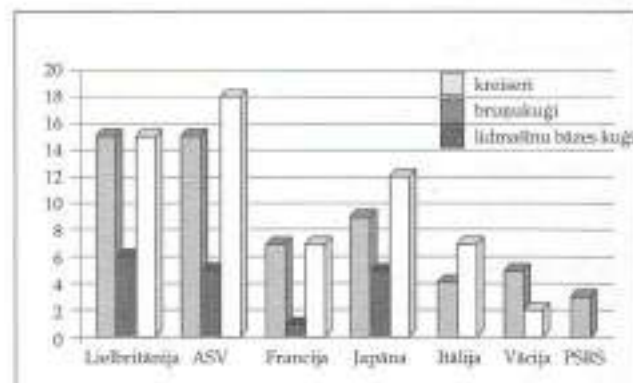
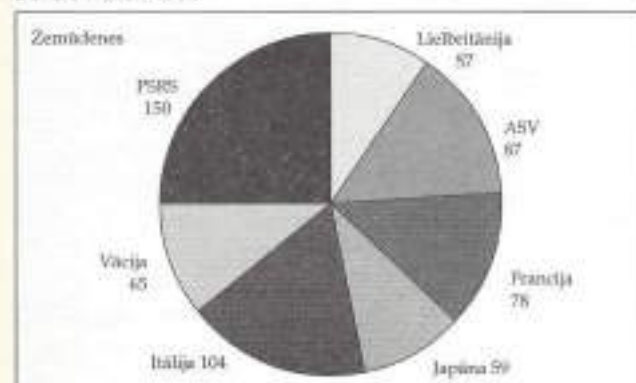
Divīziju skaits

Lidmašīnas un bumbvedēji

Jūras kara flote

B

1938. gada septembrī, kad Nevils Čemberlens ieradās Godesbergā ar sabiedroto piekrišanu risināt Sudetu jautājumu tā, kā viņi ar Hitleru bija vienojušies divas nedēļas iepriekš Berhtesgādenē, viņu sagaidīja nepatīkams pārsteigums, jo saimnieks [Hitlers] bija mainījis savus plānus un izvirzījis čehiem vēl drakoniskākus nosacījumus. Kad Čemberlenam pasniedza papīru ar šiem nosacījumiem, viņš esot nikni teicis: "Tas ir ultimāts, nevis sarunas!" Hitlerš norādījis uz dokumenta virsrakstu un maigi atkārtojis: "Te ir teikts – memorands." Šis incidents uzskatāmi parāda, cik nederīga varēja būt normāla saskarsme demokrātisko un totalitāro valstu savstarpējās attiecībās starpkaru periodā. Tiešām diplomātiskie dialogi un sarunas bieži atgādina (...) kurlo cilvēku savstarpējo saskarsmi vai, vēl precīzāk, sarunu, kur viena puse nav sadzirdējusi otras teikto, bet otra puse nav pat klausījusies.

(G. A. Craig, A. L. George, Force and Statecraft. Diplomatic Problems of Our Time. – New York, 1983. – p. 87)

e

Situācija ar ārzemju valūtu kļuva arvien sliktāka. 1938. gadā Vācijas ārējās tirdzniecības bilance bija negatīva (imports bija 6 051 700 reihsmarku (RM), eksports – 5 619 100 RM). 1939. gadā situācija mainījās (eksports – 5 222 200 RM, imports – 4 796 500 RM), tomēr vēl atlika daudz importa preču, par kurām vajadzēja maksāt valūtā, kuras krājumi arvien saruka. Zelta un valūtas rezerve 1939. gada septembrī bija tikai 500 000 RM vērtībā. Austrijas un Čehoslovākijas aneksija uz laiku atvieglēja problēmas (Austrijai bija valūta un zelts 305 000 RM vērtībā), taču tālākajā perspektīvā šis valstis turpināja importēt arī preces, turpretī eksports, kuru Vācija pārņēma savām vajadzībām, tika pārtraukts. Vācijas politikā izveidojās apburtais loks. Hitlerš uzsāka ātru bruņošanās cerībā iekarot teritorijas, vai nu draudot ar spēku, vai attiecīgi tieši tā rīkojoties. Ātrā bruņošanās pati par sevi izraisīja izejvielu un valūtas krīzi, kas savukārt prasīja jaunu teritoriju iekarošanu, lai varētu turpināt bruņošanās. Tā kā apburtais loks netika pārrauts, pārtraucot bruņošanās, tad nebija citas izejas kā tikai lielais karš.

(P. M. Hett Bell, The Origins of the Second World War in Europe. – London; New York, 1986. – pp. 145–146, 155, 159)

1. Izmantojot avotus, novērtē demokrātisko valstu izredzes apturēt agresiju 1938.–1939. gadā!

Kādi būtu kara rezultāti, ja savā starpā karotu

• Francija pret Vāciju;

• Francija, PSRS un Čehoslovākija pret Vāciju;

• Francija, Lielbritānija un PSRS pret Vāciju un Itāliju;

• Čehoslovākija un PSRS pret Vāciju;

• PSRS un Vācija pret Franciju, Lielbritāniju, Poliju un Čehoslovākiju?

Kādi varianti vēl bija iespējami?

2. Sarindo pēc nozīmīguma militāro savienību (asu) izveidošanās priekšnosacījumus: *valsts iekārta; noslēgtie līgumi; agrākie kontakti un tradīcijas; tirdznieciskās un citas ekonomiskās attiecības; ideoloģiskās pretrunas; nacionālie un rasu jautājumi!* Centies atrast vēl kādus faktorus! Pamato! Kurā vietā būtu jāierindo politisko režīmu

(demokrātija vai diktatūra) atšķirība? Pamato savu viedokli!

3. **Grupu darbs.** Sadalieties pēc simpātijām, dzīvesvietas, dzimuma vai citām īpašībām grupās pa četri! Ņemot vērā agrāk iemācīto, izskaidrojiet jēdzienus:

• starptautiskas attiecības,

• ārpolitika,

• diplomātija!

Vai šie jēdzieni ir viennozīmīgi? Ar ko tie atšķiras cits no cita? Vai šiem jēdzieniem ir kāda reāla nozīme? Vai, tos izmantojot, iespējams izvairīties no kara? Miniet piemērus par totalitāru vai autoritāru valstu un demokrātisku valstu ārpolitikas (diplomātijas) atšķirībām!

4. Sadaliet Vācijas agresīvās uzvedības iemeslus divās daļās – politiskajā un ekonomiskajā! Vai demokrātiskās valstis, iesaistoties Otrajā pasaules karā, aizstāvēja savas ekonomiskās vai politiskās intereses? Pamatojiet savu atbildi!

No kā izrietēja piekāpšanās Hitleram 30. gados? Ko jūs domājat par apgalvojumu, ka Hitlers līdz 1939. gada pavasarim neapdraudēja Lielbritānijas un Francijas ekonomiskās intereses?

VIEDOKĻI PAR NOMIERINĀŠANAS POLITIKU

A

Novērtējot Vācijas plānus, Čemberlena valdība 1938. gadā pamatīgi kļūdījās. Tā pieņēma, ka Hitlers rīkosies, vadoties pēc tiem pašiem racionālajiem apsvērumiem kā briti. Viņi iedomājās, ka Vācija vēl ir ieinteresēta miera saglabāšanā un starptautiskas tirdzniecības veicināšanā, kaut arī Austrijas anšluss un četrgadē plāns rādīja pavisam ko citu. Viņi pārņēma Čemberlena ticību, ka Hitlers turēs vārdu, kaut gan pats Čemberlens jau 1937. gadā uzskatīja Vāciju par Eiropas kašķi. Viņi nespēja saredzēt nomierināšanas politikas pretrunas un uzskatīja nacismu par lielāku Britānijas un Eiropas ienaidnieku nekā Padomju Krieviju.

(K. Middleman. *Diplomacy of Illusion. The British Government and Germany, 1937–1939.* – London, 1972. – p. 413)

B

Baidoties no vispārējā kara, Lielbritānija un Francija netaupīja pūles, lai apmierinātu (vārdu *appease* [nomierināt] lietoja vēlāk) Vācijas prasības pēc tām Čehijas teritorijām, kur iedzīvotāju vairākums runāja vācu valodā. Francija un Lielbritānija nebija ne militāri, ne morāli gatavas konfliktam, vienalga, kas to izraisītu. Vēl jo vairāk, dažu mēnešu laikā pirms krīzes atrisinājuma un kara sākuma Staļins neizrādīja nekādu iniciatīvu par intensīvākām diplomātiskām vai militārām sarunām ar saviem potenciālajiem sabiedrotajiem – čehiem un frančiem. Uz viņu lūgumiem saņemt kādu informāciju par Kremļa plāniem Staļins vienmēr atbildēja ar vispārējām frāzēm. Bez šaubām, daudzi Čehoslovākijas pilsoņi un valdības locekļi baidījās – ja Sarkanā armija dosies uz rietumiem, tad mājās tā nekad vairs neatgriezīsies. (...) Čehoslovākijas prezidentu Edvardu Benešu māca rūpes par to, ka kara gadījumā var izraisīties iekšējais konflikts. Kaut vai tādēļ, ka, nonākot izvēles priekšā, daži Čehoslovākijas pilsoņi, lai saglabātu teritorijas ar nelojālo vācu vairākumu, drīzāk būtu atbalstījuši sarkanos (tostarp promaskaviski noskaņotā vietējā Komunistiskā partija).

(R. C. Ramck. *Stalin's drive to the West 1938–1945.* – Standford, 1995. – p. 18)

e

Kāpēc Francija tik ilgi centās nomierināt Vāciju? Parasti uzskata, ka Francijai nebija izvēles – bailes, sociālā spriedze un militārā sagatavotība noteica nomierināšanas politikas nepieciešamību. Pļedevām Francijas politiķi apvainoja Lielbritāniju ārējā spriedienā. (...)

Franču *appeasement* [nomierināšana] nebija atkarīga tikai no bailēm vien. (...) Viņi no visas sirds vēlējās Francijas un Vācijas tuvināšanos un ticēja, ka varēs to panākt. Bailes no Vācijas izslēdza ideālismu – gatavību revizionismam, dziļu riebumu pret karu, vēlēšanos atbrūņoties un panākt harmoniju Eiropā.

Viens *appeasement* veicinošs moments bija vīzija, ka ideoloģiskās atšķirības ir otršķirīgas un nekavē panākt vienošanos. L. Blūms [Francijas valdības vadītājs] atzinās Vācijas ekonomikas ministram H. Šahtam, ka viņš esot "marksists un žīds", bet "mēs neko nepānāksim, ja izturēsimies pret ideoloģiskajām barjerām kā nepārvarāmām". (...)

Bija cerība, ka, piekāpjoties ekonomiskajos un ar kolonijām saistītajos jautājumos, varēs ar to pievilināt

Vācijas mērenos spēkus, kurus pārstāvēja Šahts. Vācijas prasību apmierināšana dotu mērenajiem pārsvaru pār nacistu partijas fanātiķiem un mazinātu agresijas briesmas. 1936. gada augustā Šahts pamatoja Vācijas vēlēšanos pēc kolonijām un tirgiem. Blūms un Delboss [Francijas ārlietu ministrs] citīgi sekoja šim *sarkanajam burkānam* (...).

Intereses trūkumu par ārpolitiku bija izraisījusi nevis apātija, bet gan niecīgā informētība. Izpildvara atstāja sabiedrību un parlamentu bez iespējas lietas pārrunāt. 1938.–1939. gada svarīgākie jautājumi bija dienaskārtībā laikā, kad parlamentam bija vasaras brīvdienas. 1938. gada jūnijā E. Daladjē [Francijas valdības vadītājs] izmantoja savu varu un ar dekrētu aizsūtīja parlamentu atvaļinājumā. 1938. gadā notika tikai divas debates ārpolitikas jautājumā – februārī vispārējos jautājumos un 4. oktobrī pārrunāja Minhenes līgumu.

(A. Adamthwaite. *Grandeur and Misery. France's bid for power in Europe 1914–1940*. – London, etc., 1995. – pp. 181, 208–210)

1. Izmantojot avotus A, B, C un jau iepriekš uzziņāto, organizējiet disputu par šādām tēmām!

- ✓ Vai demokrātija var veicināt agresiju?
- ✓ Kādus līdzekļus demokrātiska valsts var izmantot, lai apturētu agresiju?
- ✓ Vai nomierināšanas politika sasniegta savu mērķi?
- ✓ Vai demokrātiskas valstis bija līdzvainīgas Otrā pasaules kara izraisīšanā?

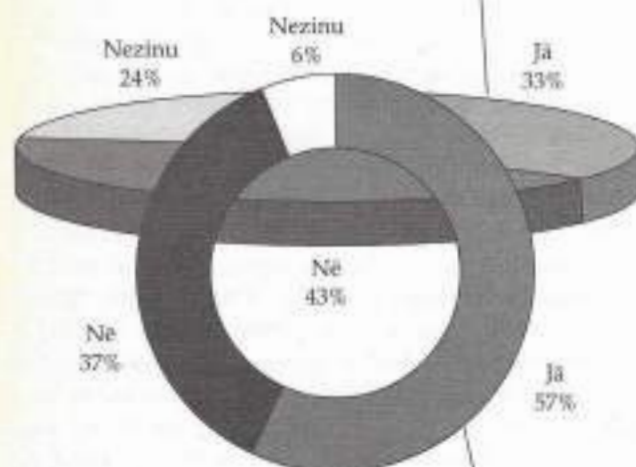
MINHENES VIENOŠANĀS UN SABIEDRISKĀ DOMA

A

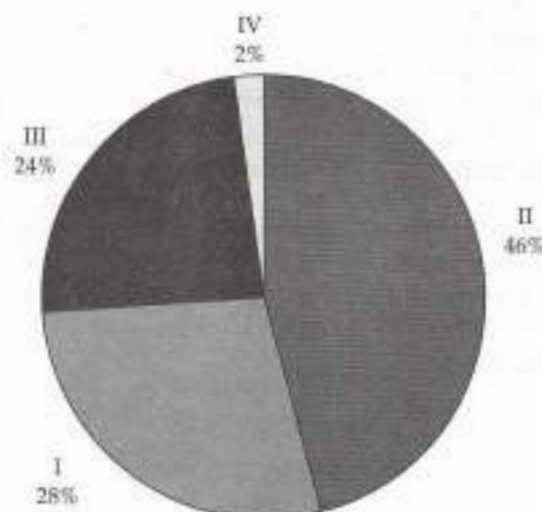
Sabiedriskās domas aptauja Francijā un Lielbritānijā

Vai Lielbritānijai jāsolā sava palīdzība Čehoslovākijai, ja Vācija tai uzbruks tāpat kā Austrijai?

Vai jūs atbalstāt Minhenes vienošanos?

Kuru no viedokļiem, jūsuprāt, vislabāk pauž Čemberlena īstenotā nomierināšanas politika? (1939. g. febr.)

- I Šī politika veicina miera nostiprināšanu.
- II Mēs neiesaistīsimies karā, kamēr nebūsīm pietiekami apbruņojušies.
- III Kūdot diktatorus, tiks veicināta kara izraisīšana.
- IV Grūti kaut ko teikt.

(A. Adamthwaite. *The Lost Peace. International Relation in Europe 1918–1939*. – London, 1980. – pp. 215–217)

B

Vācijas okupētie Čehoslovākijas apgabali 1938. gadā

Ungārijas un Polijas okupētie Čehoslovākijas apgabali 1938. gadā

(G. Hass. Bankrott der Münchener Politik. Illustrierte historische Hefte 50. – Berlin, 1988. – S. 9, 18)

Salīdzini Francijas ārlietu ministra Žorža Bonē viedokļa maiņu 1938. gada septembrī! (Avots C)

- ✓ Vai tā atspoguļo sabiedrisko domu rietumvalstīs?
- ✓ Vai tā bija agrāk pieņemta lēmuma attaisnošana vai arī liecināja par nepietiekamu informētību?
- ✓ Kas Francijai un Lielbritānijai bija svarīgāk: ievērot sabiedrisko domu vai aizstāvēt demokrātisku valsti?

Sarīkojiet paraugprāvu pret nomierināšanas politikas piekritējiem, kuru darbība (vai bezdarbība) veicināja Otrā pasaules kara izraisīšanos! Izmantojot mācību grāmatu u. c. avotus, sastādiet gan apsūdzības, gan aizstāvības runu Čemberlena, Bonē un citu lietā! Kādu lēmumu pieņems zvērinātie?

e

14. septembrī: "Mēs nevaram upurēt 10 miljonus vīru tādēļ, lai kavētu 3,5 miljoniem sudeteišu padoties Reiham.

Kādēļ mums jāiznīcina visa franču jaunatne, lai saglabātu 7 miljonu čehu varu pār 3 miljoniem vāciešu?"

19. septembrī: "Mēs nejausim Benešam sūtīt 40 miljonus francūžu nāvē, lai 7 miljoni čehu varētu dominēt pār 3,5 miljoniem vāciešu."

Francijas ārlietu ministra Žorža Bonē izteikumi par čehiem 1938. gadā.

(A. Adamtshwaite. France and the Coming of the Second World War 1936–1939. – London, 1977. – pp. 211, 215)

D

Gan Hitlers, gan arī Benešs vēlējās palielināt spriedzi un izraisīt krīzi. Briti un francūži, kaut arī viņu apsvērumi bija tādi paši, tomēr pauda pretēju viedokli: viņi gribēja novērst krīzi, lai izvairītos no šausmīgās izvēles starp karu un pazemojumu. Bet franči varēja savu izvēli nogrūst uz angļiem. Viņi varēja runāt par pretošanos Hitleram, un, ja angļi atteicās to atbalstīt, tad arī kauna traips tika viņiem. (...) Hitlers, Benešs un pat francūži varēja gaidīt krīzes nobriešanu pārliecībā, ka tā piespiedīs britus pieņemt lēmumu. Tādēļ angļiem bija jārikojas. (...) Viņi gribēja izvairīties no kara Eiropā, gribēja pieņemt lēmumu, kas labāk atbilstu ļoti svarīgajam pašnoteikšanās principam nekā 1919. gadā sasniegtais. Iznākums bija tieši pretējs cerētajam.

(A. J. P. Taylor. Hitler's Opportunism, Appeasement of the dictators. Crisis Diplomacy. – New York. – p. 85)

MINHENES DARĪJUMS

A

Vēsturnieki vienprātīgi atzīst, ka Ādolfs Hitlers, Benito Musolini un Japānas impērijas politiskie līderi vēlējās Otrā pasaules karu vai vismaz bija gatavi riskēt, jo to, pēc kā viņi ticās, acīmredzot nevarēja iegūt bez kara. Ievērojami mazāk ir zināms par Staļina lomu konflikta attīstībā. Viņa nenoteiktie vārdi un darbība kara priekšvakarā ir bijusi mīkla. (...) Arhīvi, kas tagad kļuvuši pieejami, pierāda, ka Staļins vēlējās karu tikpat lielā mērā kā Hitlers, Musolini un japāņi, un viņam bija sava loma kara iesākšanā.

(Ruck. Stalin's drive to the West 1938–1945. – Stanford, 1995. – p. 12)

B

Nākamajā dienā, otrdienā, 1938. gada 20. septembrī, prezidents [Edvards Benešs] turpināja konsultācijas ar ministriem, politisko partiju pārstāvjiem un armijas vadošajiem virsniekiem. Prāga visu dienu gaidīja Kremļa atbildi un diviem jautājumiem, kas bija uzdoti Aleksandrovsķim [PSRS sūtnis Prāgā]. Atbilde bija bezgala svarīga: vai Čehoslovākija, kuru Francija bija atstājusi likteņa varā, var rēķināties ar PSRS palīdzību? Staļins izvēlējās klusēšanu.

(J. Lukes. Czechoslovakia between Stalin and Hitler. The Diplomacy of Edward Benes in the 1930s. – New York, Oxford, 1996. – p. 224–225)

e

Jau no pirmajiem kontaktiem ar Padomju Savienību bija skaidrs, ka padomju pārstāvju izpratne par diplomātiju ir pavisam citāda nekā Rietumu kolēģiem. Viņiem tas bija kas vairāk nekā tikai līdzeklis nacionālo interešu aizsardzībai un atbalstam, tas bija ierocis nepārtrauktā karā pret kapitālismu. Tieši tādēļ diplomātisko sarunu mērķis nevarēja būt reāla savstarpēja saprašanās un saskaņa.

(G. A. Craig, A. L. George. Force and Strategy. Diplomatic Problems of Our Time. – New York, Oxford, 1983. – p. 90)

D

Vienīgais uzvarētājs īstenībā bija Staļins. Visi pārējie bija zaudētāji. Čemberlens no Minhenes atvestais līgums iegrūda daudzus bezpalīdzīgus čehus un slovākus, Čehoslovākijas ebrejus, demokrātus no Sudetijas vāciešu vidus gestapo rokās. (...) Sudetijas vācieši atbalstīja Henleina kustību pat tad, kad tā pārtapa par nacisma ieviešanas kanālu. Bet viņiem nebija daudz par ko liksmot. (...) Tikko sākās karš, vīriešus piespiedu kārtā iesauca vērmahtā un SS vienībās un aizsūtīja cīnīties par Vadoni. Viņiem bija milzīgi zaudējumi, sevišķi 6. armijā pie Staļingradas, kā arī citur Otrā pasaules kara kaujas laukos. 1945. gada pavasarī viņi atkal nokļuva atbrīvotās Čehoslovākijas jurisdikcijā. (...) Viņi kļuva par bēgļiem, kas izdzīti no teritorijām, kur viņu senči paaudzū paaudzēs bija mierīgi dzīvojuši un strādājuši.

Nedrīkst aizmirst, ka Minhenes darījuma upuru vidū bija arī Vācija. Kaut valsts bija sajūsmā par Vadoni, tomēr kara perspektīvas priecēja tikai nedaudzus. (...) Viņa uzvara Minhenē atbrūvoja pašmāju opozīciju, tāpēc viņu galvenais arguments – Hitlers ievilks Vāciju karā – netika sadzirdēts, vismaz 1938. gadā ne, (...)

Kad viņš pārkāpa savu svēto solījumu, ka Sudeti būs viņa pēdējā prasība, Čemberlenam un Daladjē nekas cits neatlika, kā sākt konfrontāciju ar viņu. Lielbritānija un Francija tādu pazemojumu varēja pārdzīvot tikai vienu reizi, vienai, pie kādas valdības. (...) Iespējams, ka Minhenes vienošanās nozīmē Trešā reiha gala sākumu.

(I. Lukes. *Czechoslovakia between Stalin and Hitler. The Diplomacy of Edward Benes in the 1930s.* – New York, Oxford, 1996. – pp. 260–261)

A. Adamthwaite. *France and the Coming of the Second World War 1936–1939.* – London, 1977.

H. Kissinger. *Diplomacy.* – New York, 1994.

I. Lukes. *Czechoslovakia between Stalin and Hitler. The Diplomacy of Edward Benes in the 1930s.* – New York, Oxford, 1996.

A. J. P. Taylor. *The Origins of the Second World War.* – London, 1963.

1. Lomu spēle.

Komunistiskās partijas CK politbiroja locekļu un citu vadošo padomju valsts darbinieku apspriede Kremli. 1938. gada 20. septembrī. Kādus risinājumus varēja piedāvāt Ārlietu tautas komisariāta, Sarkanās armijas un Kominternes pārstāvji? Kādi apsvērumi tika ņemti vērā, gatavojot atbildi Prāgai?

Izveido tabulu par Minhenes darījumā tieši vai netieši iesaistīto valstu ieguvumiem un zaudējumiem!

VALSTS	IEGUVUMI	ZAUDĒJUMI
Čehoslovākija		
Vācija		
Francija		
Lielbritānija		
Polija		
Ungārija		
Itālija		
PSRS		

IGAUNIJA UN LATVIJA – BANDINIEKI LIELAJĀ POLITIKĀ?

A

Teorētiski Baltijas valstis varēja būt respektējams spēks Eiropas ziemeļrietumos. Kopā tās varēja mobilizēt vairāk nekā 500 000 karavīru. Miera laikā Baltijas valstu armijās bija gandrīz 4 660 virsnieku un 58 000 kareivju, 900 lielgabalu, 100 tanku, 30 bruņumašīnu, 9 bruņuvilcieni, 2 vilciena lielgabala baterijas, 400 kara lidmašīnu, piedevām vēl sakaru daļas un sapieru vienības. Vienotajos Baltijas valstu jūras spēkos ietilptu 4 modernas zemūdenes, 1 torpēdkuģis, 8 minukuģi, 8 ložmetējlaivas, 2 zemūdeņu pavadkuģi, 5 hidrogrāfiskā dienesta bāzes kuģi, 8 ledlauži, 8 sagādes kuģi un citi mazāki peldoši līdzekļi. (...) Robežapsardzes daļās dienēja 6 000 vīru, policijā – 8 300, paramilitārajās organizācijās (aizsargi, kaitsellīti u.c.) – gandrīz 200 000 vīriešu un sieviešu (...). Tomēr reāli varēja apbruņot tikai 360 000 vīru (100 000 Igaunijā, 130 000 Latvijā un 130 000 Lietuvā).

(E. Anderson. *The Baltic Entente 1914–1940 – Its Strength and Weakness // The Baltic in International Relations between the Two World Wars. Studia Baltica Stockholmiensia.* – Stockholm, 1988. – Vol. 3. – pp. 81–82)

B

Pēc daudzu gadu biklām runām par Baltijas solidaritāti, ko bija noteikuši savtīgi mērķi, 1934. gadā noslēgtais līgums radīja lielu vilšanos. Tā ietekme bija pat mazāka nekā pirms 14 gadiem Bulduros sastādītajam līgumam. Laika ritumā tas drīzāk vājināja nekā stiprināja Baltijas Savienības iespējas. Latvija izlauzās no 1933.–1934. gada diplomātiskās viesuļvētras – un nekas vairāk.

(H. I. Rogers. *Search for Security. A Study in Baltic Diplomacy, 1920–1934.* – Hamden, 1975. – p. 102)

e

No laikrakstiem: Ilmars Tenisons rekomendē Igaunijai atteikties no Baltijas Savienības, lai tā vientuļībā tiktu uzņemta Skandināvijas valstu saimē. Ja Igaunija pašizolētos atbilstoši Ilmara plānam, nebūtu jābrīnās, ka no visām pusēm uzrastos ziņkārīgi "novērotāji".

(*Kruff.* – 1938. – 23. januar)

D

Līgums par Igaunijas, Latvijas un Lietuvas savstarpējo saprašanos un sadarbību
Ženēvā 1934. gada 12. septembrī

1. pants

Lai unificētu savus miermīlīgos centienus, visas trīs valdības apņemas vienoties nozīmīgākajos ārpolitiskajos jautājumos un savstarpēji sniegt politisko un diplomātisko palīdzību starptautiskajos sakaros (...).

3. pants

Augstās līgumslēdzējas puses atzīst specifisku problēmu pastāvēšanu, kas varētu apgrūtināt vienādu attieksmi pret tām. Puses piekrīt, ka šīs problēmas ir izņēmums šā līguma pirmajā pantā noteiktajās saistībās.

(*Eesti Iepinguud välisriikidega. XII. 1933–1934.* – Tallinn, 1935. – lk. 102–103)

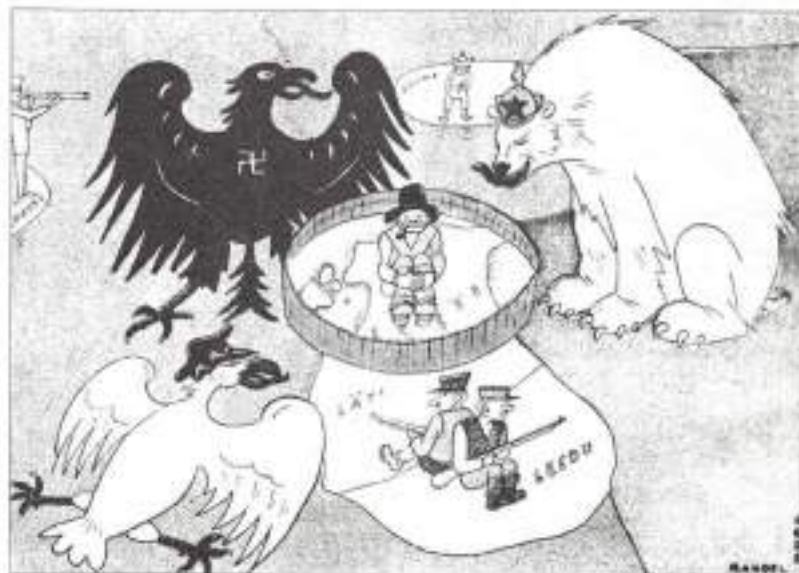
e

Iepriekšējā apspriešana pierādīja, ka Igaunija var sasniegt neitrālu stāvokli starp Krieviju, Vāciju, kā arī Poliju, turklāt mēs vienlaikus redzējam, ka mūsu dienvidu kaimiņiem – Latvijai un Lietuvai – tādas iespējas nav. (...) Igaunijai nav nekādu iemeslu ne kultūras, ne politikas jomā, vēl mazāk emocionālu motīvu, lai vienotos ar Latviju. (...)

Mums galu galā vajadzētu atbrīvoties no iedomas par "Baltijas" ideju un atteikties no tās kā savā ārpolitikā, tā arī savā ārējā propagandā. (...)

Neitralitātes politikai, ko īsteno Igaunija, vajadzētu neizbēgami sākties ar atbrīvošanos no pienākumiem dienvidu virzienā, jo tie ievēl mūs svešu pretrunu perēkļos, atņem Igaunijai, kas ir Baltijas savienības locekle, cerību būt neitrālai, turklāt šī savienība reāli mūsu stāvokli nenodrošina.

(*I. Tõnisson. Eesti välispoliitika I–II.* – Akademiā. – 1937. – Nr. 6. – lk. 373, 376, 383, 394)

F

Anglija nevēlējās sevi apgrūtināt ar jebkādiem pienākumiem. (...) Ļoti raksturīgs indikators bija Lielbritānijas Ārlietu ministrijā 1937. gadā sastādītais valstu saraksts, kuras varēja saņemt ieročus no Lielbritānijas. Igaunija šajā sarakstā bija 12., Latvija 13. un Lietuva 14. vietā (pirmajā vietā bija Ēģipte; otrajā – Afganistāna un trešajā – Beļģija). Minētais saraksts skaidri noteica britu politikas prioritātes.

(J. Feldmanis, *A. Strauga. The Destiny of the Baltic Entente 1934–1940*. – Rīga, 1994. – p. 73)

G

13. maijā [1939] Igaunijas ārlietu ministrs K. Selters Tallinā tikās ar Britu konsulu V. H. Galienu. Selters viņam apliecināja, ka labākais risinājums būtu Lielbritānijas, PSRS, Vācijas un Polijas kopējas garantijas Igaunijas [un Latvijas] neatkarībai. Seltera priekšlikums (...) balstījās uz Baltijas valstu lomas pārvērtēšanu vadošo lielvalstu politikā. Padomju Savienība bija atgriezies kā lielvalsts Eiropā ne jau tādēļ, lai aizstāvētu *status quo* (Baltijas neitralitāti), bet lai šo pašu *status quo* izmainītu savās interesēs.

(1939: *Latvia and the Year of Fateful Decisions*. – Rīga, 1994. – p. 57)

Grupas darbs

Ievēliet prezidentu, ārlietu ministru un viņu padomniekus četrām valstīm (Somijai, Igaunijai, Latvijai, Lietuvai)! Viņi sastādīs rīcības plānus 1939. gadam un sarīkos Baltijas savienības valstu vadītāju apspriedi. Somija būs novērotāja un padomnieka lomā.

Kādas attīstības iespējas vajadzētu ņemt vērā kopējā apspriedē 1939. gada aprīlī? Kādā mērā saglabājusies Baltijas valstu spēja brīvi lemt un manevrēt? Kā vislabāk aizstāvēt savas valsts intereses? Cik lielā mērā jārēķinās ar Baltijas valstīm kā ar vienu veselu? Pie kā griezties pēc palīdzības un atbalsta?

LIELVALSTIS UN BALTIJA**A**

Britu garantijas Polijai, ko Čemberlens 31. martā deva parlamentā, nozīmēja, ka sākusies atteikšanās no Anglijas iepriekšējās politikas ne tikai Viduseiropā un Dienvidēiropā, bet arī attiecībā ar Vāciju.

(A. Prazmowska, *Britain, Poland and the Eastern Front, 1939*. – Cambridge, 1987. – p. 56)

B

Garantijas tika kritizētas galvenokārt tādēļ, ka tās atdeva kara vai miera jautājuma lemlēmšanu nevis Lielbritānijai, bet kādai citai valstij. (...) Bez Padomju Savienības līdzdalības Rietumvalstu atbalsts Austrumeiropai neko daudz nenozīmēja, bet tagad Staļins bija aizsargāts no Vācijas uzbrukumiem ar teritorijām, kurām bija apsolītas garantijas, turklāt viņam nebija pienākuma priekšlaicīgi iejaukties notikumu gaitā. Viņš varēja sekot to attīstībai, uzstādīt savus noteikumus, un izvēlēties sev labākos piedāvājumus.

(Chr. Thorne, *Continuing Appeasement. Appeasement of the dictators. Crisis Diplomacy*. – New York. – pp. 94–95)

c

Čemberlens atdeva Staļinam trumpjus, un tas deva Maskavai iespēju spēlēt pirmo vijoli trīspusējās sarunās un diktēt savus noteikumus Londonai un Parīzei. Lielbritānijas un Francijas izredzes manevrēt ārpolitiskos jautājumos bija galēji ierobežotas. Šīs divas valstis bija zaudējušas visu savu ietekmi. Lielbritānija un Francija vairs nespēja Vāciju ne atturēt, ne uzvarēt. Londona un Parīze nebija pratušas piesaistīt Padomju Savienību pretvācu frontel.

(*The Occupation and Annexation of Latvia 1939–1940. Documents and Materials*. – Rīga, 1995. – p. 28)

D

PSRS ārlietu tautas komisāra nota Igaunijas sūtnim A. Rejam

1939. gada 28. martā

Šis paziņojums ir sastādīts nesavtīgas labvēlības garā pret igauņu tautu, lai stiprinātu tajā drošības izjūtu un pārliecību par Padomju Savienības gatavību vajadzības gadījumā reāli pierādīt savu ieinteresētību Igaunijas Republikas valstiskās patstāvības, politiskās un ekonomiskās neatkarības saglabāšanā, kā arī pārliecību, ka Padomju Savienība nevarēs palikt neitrāla novērotāja lomā, ja kāds atklāti vai slēpti mēģinās iznīcināt šo patstāvību un neatkarību.

(Molotov–Ribbentropi paktist baaside lepinguni. Dokumente ja materjale. – Tallinn, 1989. – lk. 17)

e

Britu diplomāti sarunās ar Baltijas valstu diplomātiem lietoja stratēģiju, kas parādīja Londonas vēlmi saglabāt zināmus ar britu imidžu saistītus mītus. Sevišķas rūpes bija par vienu ilūziju – Lielbritānija kā mazo valstu nesavtīga atbalstītāja. Īstenībā Eiropas mazo valstu vitāli svarīgie jautājumi britus interesēja maz.

(1939: *Latvia and the Year of Fateful Decisions*. – Rīga, 1994. – p. 67)

f

Kad Bonē [Francijas ārlietu ministrs] prasīja manu personisko viedokli par padomju atbildi, teicu: "Skaidrs, ka Padomju valdība noteikti meklēs Francijas un Britu svētību iesaļošanai Baltijas valstu teritorijā, pat pret pašu šo valstu gribu."

J. Lukaševičs, *Polijas sūtnis Parīzē*.

(*Papers and Memoirs of Juliusz Lukaszewicz, Ambassador of Poland*. – New York, London, 1970. – p. 236)

G

Ne tikai Latvija, bet arī Igaunija un Somija Molotova uzstājīgo prasību dot Baltijas valstīm trīspusējas garantijas uztvēra kā tām skanošu kapu zvanu. Visas trīs valstis garantijās redzēja iegānu Baltijas okupācijai. (...)

Krievija (PSRS) patiesībā nebija līdz galam ieinteresēta parakstīt savstarpējo paktu ar Angliju un Franciju. Tas, ko tā patiesi gaidīja, bija iniciatīva no Vācijas puses. Nevajadzēja darīt neko citu, kā pielietot novilcināšanas taktiku, ierosinot jaunus terminus un noteikumus. (...) Jautājuma risinājums bija atkarīgs no Maskavas, tikai Kremļa nebija ieinteresēts nekādās "garantijās", izņemot tiesības okupēt Baltijas valstis sev izdevīgā brīdī.

(1939: Latvia and the Year of Fateful Decisions. – Rīga, 1994. – pp. 68–69, 71)

H

17. jūlijā Anglija un Francija apliecināja savu gatavību dot garantijas Baltijas valstīm gan tiešas, gan arī netiešas agresijas gadījumā. Taču Rietumu lielvalstis nepiekrita Maskavas proponētajai "netiešās agresijas" izpratnei, jo, pieņemot to, līgumslēdzējvalstis, galvenokārt PSRS, varētu leļauties garantējamo valstu iekšējās lietās, par iegānu izmantojot, piemēram, pārmaiņas to valdību sastāvā utt. Angļiem radās stipras aizdomas, ka Maskava meklē vienīgi juridisku iemeslu, lai Londonas vai Parīzes aizsegā varētu īstenot savus agresīvos plānus Baltijā.

(Latvijas okupācija un aneksija 1939–1940: Dokumenti un materiāli. – R., 1995. – 12.–13. lpp.)

I

Vācijas un PSRS neuzbrukšanas līguma slepenais papildu protokols

Maskavā, 1939. g. 23. augustā

Sakarā ar Vācijas un Padomju Sociālistisko Republiku Savienības neuzbrukšanas pakta parakstīšanu abu valstu pilnvarotie pārstāvji, kas parakstījuši šo paktu, sevišķi konfidenciāli apsprieda jautājumu par abu pušu interešu sfēru norobežošanu Austrumeiropā. Šis apspriešanas rezultāts ir šāds:

1. Teritoriāli politiskas pārkārtošanas gadījumā pie Baltijas valstīm (Somijas, Igaunijas, Latvijas un Lietuvas) piederīgos apvidos Lietuvas ziemeļu robeža ir vienlaikus Vācijas un PSRS interešu sfēru robeža. Lietuvas intereses attiecībā uz Viļņas apgabalu tiek abpusēji atzītas.

2. Teritoriāli politiskas pārkārtošanas gadījumā Polijas valstij piederītajos apvidos Vācijas un PSRS interešu sfēras aptuveni norobežo upju līnija: Nareva, Visla un Sana.

Jautājumu, vai abu pušu interesēm atbilst neatkarīgas Polijas valsts saglabāšana un kādām būtu jābūt tās robežām, galīgi varēs noskaidrot tikai turpmākās politiskās attīstības gaitā.

Jebkurā gadījumā abas valdības šo jautājumu risinās draudzīgas saprašanās garā.

3. Eiropas dienvidaustrumos padomju puse uzsver PSRS intereses Besarābijā. Vācu puse apliecina savu politisko neieinteresētību šajā rajonā.

4. Abas puses šo protokolu turēs stingrā slepenībā.
Vācijas valdības vārdā PSRS valdības vārdā
J. fon Ribentrops V. Molotovs

(Latvijas okupācija un aneksija 1939–1940. – R., 1995. – 71.–72. lpp.)

1. Sadalieties divās grupās un mēģiniet argumentēti aizstāvēt šādus pretējus viedokļus!

✓ Lielbritānijas un Francijas garantijas Polijas, Rumānijas un Grieķijas neatkarībai 1939. g. martā un aprīlī bija taktiska kļūda.

☒ Lielbritānija un Francija beidzot pārvarēja savu nomierināšanas politiku un izdarīja pirmo vērā ņemamo soli agresijas apturēšanā.

✓ Baltijas valstis 1939. gada sarunās bija bezpalīdzīgi bandinieki.

☒ Baltijas valstu politiskā un militārā vadība pieņēma vairākus nepareizus lēmumus un spēra aplamus soļus, kas noveda pie neatkarības zaudēšanas.

2. Uzrakstiet analītisku pārskatu kā Igaunijas (vai Latvijas) Republikas prezidenta padomnieks par tēmu: *Eiropas attīstību 20.–30. gados ietekmēja nevis demokrātiskas valstis, bet valstis, kurās bija diktatūra.*

☒ I. Feldmanis, A. Stranga, M. Virsis. Latvijas ārpolitika un starptautiskais stāvoklis (30. gadu otrā puse). – R., 1993.

☒ Latvijas okupācija un aneksija: Dokumenti un materiāli. – R., 1995.

☒ I. Feldmanis, A. Stranga. The Destiny of the Baltic Entente 1934–1940. – Rīga, 1994.

☒ 1939: Latvia and the Year of Fateful Decisions. – Rīga, 1994.

☒ H. Lindpere. MRP: raske ülestunnistus. – Tallinn, 1991.

II.

Laiks bez izvēles: Latvija un Igaunija PSRS sastāvā

Jūs atverat skolotāja rokasgrāmatas "Ceļā uz pagātnes izpratni: meklējumi, versijas, idejas" otro daļu "Laiks bez izvēles".

Pārmaiņas Baltijas valstu politiskajā sistēmā, pārējot no totalitārisma uz demokrātiju, prasa gan tematiski, gan metodiski jaunu pieeju arī vēstures mācīšanai skolā. Jauns skaidrojums vajadzīgs gan par pasaules vēstures, gan par Baltijas tautu vēsturiskās attīstības norisēm.

Pēdējos gados Baltijas valstīs izdotas daudzas vēstures mācību grāmatas, tiek veidoti avotu krājumi un palīglīdzekļi ar aktīvo mācību metožu aprakstiem, taču nav materiālu, kas palīdzētu skolotājam šīs metodes ieviest praksē, saistot ar konkrētu tematiku. Mācību grāmatas papildinās ar nodaļām par faktiem un notikumiem, kurus padomju režīma apstākļos noklusēja vai arī apzināti sagrozīja.

Darba grupa piedāvā nevis zinātnisku pētījumu par sociālisma periodu Baltijā, bet metodiskus meklējumus, versijas, kā šos jautājumus mācīt.

Skolotāja rokasgrāmatā nav autora teksta, tajā jūs atradīsiet jau labi zināmus, kā arī līdz šim maz izmantotus vēstures avotus.

Mācot par nesēno pagātni, mēs sastopamies ar vairākām problēmām.

- Daudz materiāla, kurš nav apkopots, skaidrots, analizēts. Zinātnieki tikai nesen ir uzsākuši pētījumus, parādījušās pirmās publikācijas.

- Paaudzes, kura dzīvojusi šajā laikā, subjektīvais vērtējums un emocionālā attieksme.

- Daudzi notikumi, personības tiek vērtētas pretrunīgi. Daudzas šī perioda problēmas sabiedrībā nav apspriestas un novērtētas.

- Skolēniem šis laiks ir tikpat svešs un neizprotams kā jebkuri citi pagātnes notikumi, turklāt viņu viedokli var ietekmēt tuvinieku spriedumi un attieksme.

Lai mērķtiecīgi sagatavotu skolēnus dzīvei šodien un nākotnē, vēstures mācīšanā jāattīsta kritiska un analītiska domāšana, jāveido salīdzināšanas un iegušanās prasmes un, visbeidzot, jācenšas nonākt pie kopējas izpratnes par demokrātiskas sabiedrības vērtībām.

Vai nesēnā pagātnē bija laiks bez izvēles? Kāda šim laikam ir vieta un nozīme mūsu vēsturē, kā tas ietekmē mūs vēl šodien?

Lai šī rokasgrāmata iedrošina jūs diskutēt un pašiem piedāvāt savas domas un idejas!

Tēma	Pamatjautājumi	Aktivitātes	Materiāli	Zināšanu pārbaude
Ievadtēma: sociālisma sistēma un tās sabrukums	PSRS sabrukums, Baltijas valstu okupācija. PSRS un Austrumeiropa – vai sabiedrotās?	Darbs ar avotiem, plakāts, (kartes), debates	Atgādnēs, darba lapas, kartes, laika līnija	Analītisks raksts dienas laikrakstam
Ikdienas dzīve	Kādi bija cilvēku dzīves apstākļi pilsētās un laukos? Vai ikdienas dzīve sociālismā bija privāta?	Darbs ar avotiem, grupu darbs	Atgādnēs, darba lapas, avoti, grupu darba rezultātu izklāsta plāns, laika līnijā izvietojamie attēli	Pārspriedums
Darbs	Kā mainījās saimnieciskā dzīve? Kāda bija darba vieta un loma? Kāpēc darbam bija divdabīgs raksturs?	Pāru darbs, darbs ar avotiem, aptauja	Avoti, karte, fotogrāfijas, karikatūras, statistika, aptaujas anketa	Darba lapas novērtēšana
Politicizētā dzīve	Komunistiskā partija, ideoloģija, nomenklatūra – trīs režīma balsti . Politiskā dzīve – reāla līdzdalība vai fikcija?	Darbs grupās pēc numurēto dalībnieku principa	Karte, shēmas, attēli, laika līnija	Grupu darba prezentācija
Nacionālais un inter- nacionālais	Padomju nacionālās politikas ietekme uz Baltijas sabiedrību	Individuāls darbs, diskusija, darbs ar stereotipiem	Darba lapas, faktu lapas, diagrammas, shēmas, tabulas	Pārspriedums, darba lapas novērtēšana
Kultūra	Vai bija iespējams izvairīties no režīma ietekmes?	Projektu metode, prāta vētra, darbs ar avotiem	Jēdzienu skaid- rojumi, attēli, avoti, atgādne	Projektu darba prezentācija
Izglītība	Kādas bija izglītības sistēmas iespējas un ierobežojumi?	Intervija, grupu darbs	Avoti, atgādnēs, aptaujas anketas	Interviju apkopojums, izstāde, apkopojošs stāsts
Sadarbība un pretestība	Sadarboties, pretoties vai varbūt vienkārši dzīvot? Kādas bija pretošanās formas? Kāpēc iedzīvotāji sadarbojās ar okupācijas režīmu? Vai bija cita izvēle?	Grupu darbs, diskusija	Atgādnēs, avoti, laika līnija	Noslēguma diskusija, ieskaite
Padomju režīma ietekme – cik ilgi vēl?	Kādas ir padomju režīma sekas Baltijas valstīs mūsdienās? Kāpēc padomju režīma ietekme ir tik noturīga?	Seminārs, darbs ar hipotēzēm vēsturē	Atgādnēs	Pārspriedums

IEVADTĒMA: SOCIĀLISMA SISTĒMA UN TĀS SABRUKUMS

Tēmas apguvi ieteicams sākt, individuāli strādājot ar dažādiem vēstures avotiem, lai sagatavotos debatēm. Skolēniem var piedāvāt atgādnē darbam ar rakstītajiem vēstures avotiem, kartēm, zīmējumiem un plakātiem.

DEBATES VĒSTURES STUNDĀS

1. Organizējot debātes, tiek pilnveidotas un attīstītas šādas prasmes:

* **kritiskās domāšanas prasme**

Kritiskā domāšana ir domu un ideju formulēšanas, identificēšanas, noskaidrošanas un pamatošanas process. Tā dod iespēju iedziļināties debāšu jautājumā un nākt klajā ar skaidriem, labi pamatotiem, pārdomātiem argumentiem;

* **pētnieciskā prasme**

Ja izsaka argumentus, nepieciešamas liecības šo argumentu pamatošanai. Bieži argumentiem nepieciešama informācija un liecības, kas iegūtas no avizēm, grāmatām, intervijām;

* **materiāla sistematizēšanas (sakārtošanas) prasme**

Lielu debāšu daļu aizņem argumentu sistematizēšana (sakārtošana) efektīvā runā. Publiski uzstājoties, šī prasme ir vēl svarīgāka, nekā rakstot.

* **klausīšanās un pierakstīšanas prasme**

Debātes klausīšanās prasme ir svarīga tāpēc, ka, nedzirdot vai nesaprotot oponenta argumentu, nav iespējama tā sekmīga atspēkošana.

2. Klases skolēni saņem diferenciētus uzdevumus.

* Debātes piedalās divas komandas, katrā trīs dalībnieki.

* Viens vai divi skolēni precīzi fiksē debāšu norises laiku.

* Pārējie skolēni tiek aicināti pierakstīt abu pušu argumentus.

* Pēc debatēm visi apspriež argumentu nozīmīgumu, runātāju prasmi skaidri un pārliecinoši aizstāvēt savu viedokli, atbildēt uz pretējās puses jautājumiem.

ATGĀDNE SKOLĒNAM

1. Piedaloties debatēs, jāievēro trīs noteikumi:

- debātē, lai mācītos! Mācīšanās ir svarīgāka par uzvaru. Debātes ir paredzētas, lai apgūtu modernā un demokrātiskā sabiedrībā nepieciešamās iemaņas;
- esi godīgs! Patiesības meklējumos debatētājam ir jābūt godīgam argumentu, pierādījumu izmantošanā un atbildēs uz jautājumiem;
- debātē ar cieņu! Debātes nav par personībām, bet par idejām. Nedrīkst noniecināt personu tikai tāpēc, ka tā jums nepiekrīt.

2. Debāšu laikā jāievēro noteikta secība. Tas nozīmē, ka katram dalībniekam ir iespēja runāt, uzdot jautājumus un sagatavot argumentus. Runātāji dalās apstiprinošajos (turpmāk A1, A2, A3) un noliedzošajos (turpmāk N1, N2, N3) runātajos.

Runātājs	Laiks	Forma
A1	6 min	Iepazīstina ar tēmu, definē un izskaidro pamatjēdzienus, sniedz tēmas analīzi, paskaidro visas grupas argumentus.
N3	3 min	N3 iztauja A1, mēģinot apgāzt viņa (viņas) argumentus.
N1	6 min	Pieņem tēzi kopumā, neizvirza citu definīciju, ja vien A1 pieņēmumi nav absolūti nepareizi.
A3 un N1	3 min	A3 iztauja N1.
A2	5 min	Atspēko visus N1 argumentus, nostiprina apstiprinošo pozīciju un sniedz atbilstošas liecības.
N1 un A2	3 min	N1 iztauja A2.
N2	5 min	Atspēko A1 un A2 argumentus. Nostiprina noliedzošo pozīciju un sniedz atbilstošas liecības.
A1 un N2	3 min	A1 iztauja N2.
A3	5 min	Atspēko noliedzošās līnijas argumentus un liecības, parāda to galējās pretrunas, nostiprinot un pierādot apstiprinošo līniju.
N3	5 min	Atspēko apstiprinošās līnijas argumentus un liecības, parāda to galējās pretrunas, nostiprinot un pierādot noliedzošo līniju.

3. Ja neesi komandas dalībnieks, tad uzmanīgi seko debatēm un pieraksti tabulā abu pušu argumentus. Sadali lapu uz pusēm. Kreisajā pusē pieraksti apstiprinošās puses argumentus, bet labajā – noliedzošās puses argumentus.

3. Stundā var arī izmantot tikai atsevišķus debāšu elementus – uzstāšanos, atbildes uz jautājumiem, argumentu sistēmas veidošanu.

4. Izvēloties un formulējot debāšu tēmu, jāatceras, ka tai jābūt

- pretrunīgai, lai radītu interesi par debatēm,
- līdzsvarotai, lai katrai pusei būtu vienāds kvalitatīvu argumentu skaits,
- skaidrai, ar viennozīmīgiem terminiem,
- izpētāmai.

MĒRĶI

- Noskaidrot, kā un kāpēc Baltijas valstis tika iekļautas PSRS.
- Saprast, kā un kāpēc Austrumeiropas valstis nonāca PSRS ietekmē, kādas bija galvenās pretrunas starp PSRS un Austrumeiropas valstīm.
- Izprast PSRS sabrukuma cēloņus.
- Attīstīt prasmes un iemaņas darbā ar dažāda veida vēstures avotiem.
- Attīstīt problēmu saskatīšanas, vērtēšanas un argumentēšanas prasmes.
- Apgūt prasmi debatēt.

1. Raksturo plakātu!

- Kāds ir plakāta raksturs – komerciāls, politisks, informatīvs, varbūt vēltis kultūras norisēm?
- Kur plakāts radīts? (Iespējams noskaidrot vai izsecināt.)
- Kad plakāts tapis? Pēti un analizē plakātu tālaika politisko vai citu notikumu kontekstā!
- Izlasi uzrakstus un centies saprast to jēgu vai nozīmi!
- Pievērs uzmanību plakāta formātam! Atceries, ka plakāta izmēri, kas spēj ietekmēt cilvēku psiholoģiski, reizumis arī ir propagandas līdzekļi!
- Ja iespējams, raksturo plakātos izmantotās krāsas un to nozīmi!

2. Analizē plakātu!

- Kā tas veidots (reālistiski, stilizēti, izmantojot fotogrāfijas vai tml.)?
- Ko izsaka personāži (simboli), kāda ir viņu sejas izteiksme, attēlotās pozas?
- Kāds ir plakāta personāža vai simbolu izkārtojums, loma u.tml.?
- IZANALIZĒ PLAKĀTĀ REDZAMO TEKSTU (teksts parasti plakātu precīzē un pastiprina tā iedarbību), izvērtē tā vienkāršumu un iedarbību!

3. Kritiski novērtē plakātu!

- Ar kādu mērķi plakāts radīts?
- Kam plakāts vēltis?
- Vai tas uztverams tieši vai ar zemtekstu?
- Kas to pasūtījis?
- Kāda ir plakāta efektivitāte (iedarbība)?

Iespējamās debašu tēmas

- ✓ Baltijas okupācija bija neizbēgama.
- ✓ Baltijas okupāciju veicināja autoritārie režīmi, kas izveidojās 30. gados.
- ✓ Baltijas valstu okupāciju veicināja paši šo valstu vadītāji.
- ✓ M. Gorbačovs "sagrāva" PSRS.
- ✓ Ekonomiskā stagnācija bija galvenais faktors, kas veicināja PSRS sabrukumu.

SOVJETIZĀCIJA – padomju ķēvrtai Krieviji raksturīgo salsnodrskās dzives izziņu un darbības mēložu izplatīšana (nereti tālmācīgi) no Krievijas atkarīgās teritorijās un valstīs.

OKUPĀCIJA – citas valsts teritorijas vai tās daļas vardarbīga ieņemšana, sagrībšana sacos atgāstābās valsts curas istenošanai.

ANEKSĪJA – kādai valstij piederošas teritorijas vai tās daļas varmācīga sagrībšana un pievienošana sacai teritorijai, ko veic cita valsts, piem., Abrenes (Latvija) un Pelseri (Igaunija) novadu pievienošana Krievijai 1944. gadā.

INKORPORĀCIJA – iekļaušana (parasti kādā zemestpašuma, uzņēmuma pievienošana citam, valsts teritorijas daļas iekļaušana citas valsts sastāvā, piem., Latvijas, Lietuvas un Igaunijas iekļaušana PSRS sastāvā 1940. gadā).

"AUKSTAIS KARŠ" – pretrunas ASV (NATO) un PSRS (Varšavas līguma) valstu starpā, tam raksturīga ideoloģiskā cīņa, propaganda, spiegošana, lieli ierocū uzkrājumi, militāras satienības.

DOKTRĪNA – mācība, zinātnisko, filozofisko vai politisko uzskatu sistēma, vadošais princips teorijā vai politikā. Piem., Brežņeva doktrīna parādēja PSRS iekļaušanos Austrumeiropas valstu dzīvē, ja tur rastos draudi komunistiskā režīma pastāvēšanai.

PERESTROJKA (PĀRBOVE) – satimnieciskās sistēmas izmaiņas PSRS, sākot ar 1987. gadu. Tās paredzēja ieviest dažas līrgus ekonomiskās izziņas (satimnieciskais aprēķins, lielāka uzņēmuma patstāvība, neliela privātsektora attīstība kooperatīvu formā, zemnieku satimniecību veidošanās laukos).

GLASNOŠTĪ (ATKLĀTUMS) – atklātuma politika PSRS, saskana ar kuru pieļaujams brīcs diālogs, pat PSRS politikas kritizēšana.

"PRĀGAS PAVASARIS" – notikumi Čehoslovākijā 1968. gadā, kad reformkomunisti ar A. Dubčeku priekšgalā mēģināja liberalizēt režīmu.

"SOLIDARITĀTE" – 1980. gadā Polijā izveidojusies pirmā neatkarīgā arod biedrība Austrumeiropā. Tās vadītājs bija L. Valensa.

"DZIESMOTĀ REVOLŪCIJA" – revolucionārās pārmaiņas Baltijas valstīs 80. gadu beigās un 90. gadu sākumā.

SAMTA (SAMTAINĀ) REVOLŪCIJA – revolucionārās pārmaiņas dažās Austrumeiropas valstīs 80. gadu beigās (Ungārija, Čehoslovākija).

BALTIJAS VALSTU OKUPĀCIJA

A

Izvilums no Vācijas un PSRS 1939. gada 23. augusta neuzbrukšanas līguma slepenā papildu protokola

Sakarā ar Vācijas un PSRS neuzbrukšanas līguma parakstīšanu abu pušu pilnvarotie pārstāvji, kas parakstījuši šo paktu, sevišķi konfidenciali apsprieda jautājumu par abu valstu interešu sfēru norobežošanu Austrumeiropā. Šīs apspriešanas rezultāts ir šāds.

1. Pie Baltijas valstīm (Somijas, Igaunijas, Latvijas, Lietuvas) piederīgo apvidu teritoriāli politiskās pārkārtošanas gadījumā Lietuvas ziemeļu robeža ir vienlaikus Vācijas un PSRS interešu sfēru robeža* (...).

Vācijas valdības
vārdā
J. fon Ribentrops

PSRS valdības
pilnvarojumā
V. Molotovs

* Lietuva nonāca PSRS interešu sfērā saskaņā ar 1939. gada 28. septembra PSRS un Vācijas līgumu par draudzību un robežām.

(Okupācijas varu politika Latvijā 1939–1991: Dokumentu krāj. – R., 1999. – 64. lpp.)

B

Izvilums no 1939. gada 5. oktobra Latvijas un PSRS savstarpējās palīdzības pakta

(..) Latvijas Republika nolūkā nodrošināt Padomju Savienības drošību un savas pašas neatkarības nostiprināšanai piešķir Padomju Savienībai tiesību turēt Liepājas un Ventspils pilsētā kara flotes bāzes un dažus aerodromus aviācijai uz nomas pamata par salīgtamu cenu. Noteiktās vietas bāzēm un aerodromiem ierādāmas un to robežas nosakāmas uz savstarpējās vienošanās pamata.

Irbes jūras šauruma apsardzības nolūkā Padomju Savienībai piešķirta tiesība uz tiem pašiem noteikumiem ierīkot krasta artilērijas bāzi jūrmalā starp Ventspili un Pitragu.

(..) Padomju Savienībai ir tiesība turēt šīm bāzēm un aerodromiem ierādītos iecirkņos uz sava rēķina stingri ierobežotu padomju bruņoto sauszemes un gaisa spēku daudzumu* (...).

V. Munters

V. Molotovs

* Paktam pievienotajā konfidencialajā protokolā tika noteikts garnizonu lielums – 25 tūkst. cilvēku.

(Latvijas okupācija un aneksija. 1939–1940: Dokumenti un materiāli. – R., 1995. – 118.–120. lpp.)

Līdzīgi līgumi tika noslēgti arī ar Igauniju un Lietuvu. 1939. gada 28. septembra PSRS un Igaunijas savstarpējās palīdzības pakts paredzēja karabāzu un aerodromu ierīkošanu Sāmsalā, Hījumā, Paldiski un izvietot tur 25 tūkst. padomju karavīru. PSRS līgums ar Lietuvu par Viļņas un Viļņas apgabala nodošanu Lietuvai un savstarpējo palīdzību paredzēja iekļaut Lietuvas sastāvā Viļņas pilsētu un Viļņas apgabalu un ierīkot Lietuvā karabāzes ar 20 tūkst. padomju karavīru.

Подпреды сообщают...: Сборник документов об отношениях СССР с Латвией, Литвой и Эстонией: Август 1939 г. – август 1940 г. – Москва, 1990. – С. 62, 92–93)

C

Izvilums no PSRS valdības 16. jūnija ultimāta Latvijas valdībai*

(..) PSRS valdība uzskata par pilnīgi nepieciešamu un neatliekamu sekojošo:

1) nekavējoties sastādīt Latvijā tādu valdību, kas būtu spējīga un gatava nodrošināt PSRS un Latvijas savstarpējā palīdzības pakta godīgu īstenošanu;

2) bez kavēšanās nodrošināt padomju karaspēka daļu brīvu ielaišanu Latvijas teritorijā, lai tās novietotu Latvijas svarīgākajos centros tādā skaitā, kas būtu pietiekošs, lai nodrošinātu PSRS un Latvijas savstarpējā palīdzības pakta īstenošanas iespēju un novērstu varbūtējus provokatoriskus aktus pret padomju garnizonu Latvijā.

(..) Padomju valdība gaidīs Latvijas valdības atbildi līdz 16. jūnija plkst. 11 naktī. Latvijas valdības atbildes nepiesūtīšana līdz šim termiņam tiks uzskatīta par atteikumu izpildīt minētās Padomju Savienības prasības.

(Okupācijas varu politika Latvijā 1939–1991. – R., 1999. – 75. lpp.)

* Līdzīga rakstura notas 1940. gada 14. jūnijā PSRS iesniedza Lietuvai, bet 16. jūnijā – Igaunijai.

17. jūnija vakarā visas trīs Baltijas valstis bija okupētas. Vienīgā atšķirība bija tā, ka Lietuvas prezidents A. Smetona, kurš bija iestājies par militāru pretošanos, redzot situācijas bezcerību, atstāja valsti. Igaunijas prezidents K. Petss un Latvijas prezidents K. Ulmanis uz laiku palika savos posteņos un bija spiesti pildīt Maskavas pavēles.

E

Plakāts no Latvijas Komunistiskās partijas laikraksta "Cīņa" 1940. gada 28. jūnijā.

F

ASV valsts sekretāra vietnieka S. Velesa 1940. gada 23. jūlija paziņojums par Baltijas valstu okupāciju

Pēdējo dienu laikā viens no trīs mazo Baltijas valstu – Igaunijas, Latvijas un Lietuvas – varenākajiem kaimiņiem strauji tuvojas mērķim pa aplinku ceļiem, kurus tas ir izvēlējis, lai iznīcinātu šo valstu politisko un teritoriālo integritāti.

Kopš tās dienas, kad šo republiku tautas pirmo reizi ieguva savu patstāvību un demokrātisko valsts iekārtu, Savienoto Valstu tauta ar dziļām simpātijām un interesi ir sekojusi to patstāvības apbrīnojamam progresam.

Visai pasaulei ir zināma mūsu valdības politika. Savienoto Valstu tauta nosoda katru vardarbību, vienalga, vai to īsteno, lietojot varu vai varas lietošanas draudus. Tāpat tā nosoda jebkādu kādas valsts, lai cik spēcīga tā būtu, iejaukšanos otras suverēnas valsts, lai cik vāja tā būtu, iekšējās lietās. (...)

(Latvijas okupācija un aneksija. – R., 1995. – 553.–554. lpp.)

G

Fragments no ASV prezidenta F. D. Rūzvelta un PSRS valdības galvas J. Staļina sarunas Teherānas konferences laikā 1943. gada 1. decembrī

Rūzvelts: Savienotajās Valstīs var tikt izvirzīts jautājums par Baltijas republiku iekļaušanu Padomju Savienībā, un es pieļauju, ka pasaules sabiedriskā doma uzskatīs par vēlamu, lai kādreiz nākotnē kaut kādā veidā šajā jautājumā tiktu izteikts šo republiku tautu viedoklis. (...) Man personiski nav nekādu šaubu, ka šo valstu tautas balsos par pievienošanu Padomju Savienībai tikpat vienprātīgi kā 1940. gadā.

Staļins: Lietuvai, Igaunijai un Latvijai pirms revolūcijas Krievijas sastāvā nebija autonomijas. Cars toreiz bija Savienoto Valstu un Anglijas sabiedrotais, un neviens toreiz neizvirzīja jautājumu par šo valstu atdalīšanos no Krievijas. Kādēļ šis jautājums tiek izvirzīts tagad?

Rūzvelts: (...) Es zinu, ka Lietuva, Igaunija un Latvija gan senāk, gan pavisam nesen bija Padomju Savienības sastāvdaļa, un, kad krievu armija atkal ienāks šajās republikās, es tādēļ nesāksšu karot ar Padomju Savienību. Taču sabiedriskā doma var pieprasīt, lai tur notiktu plebiscīts.

(D. Bleiere. Latvija, Lietuva un Igaunija PSRS sastāvā / Pasaules vēsture III. 13. nodaļa: Hrestomācija. – Rīga, 1999. – 4. lpp.)

H

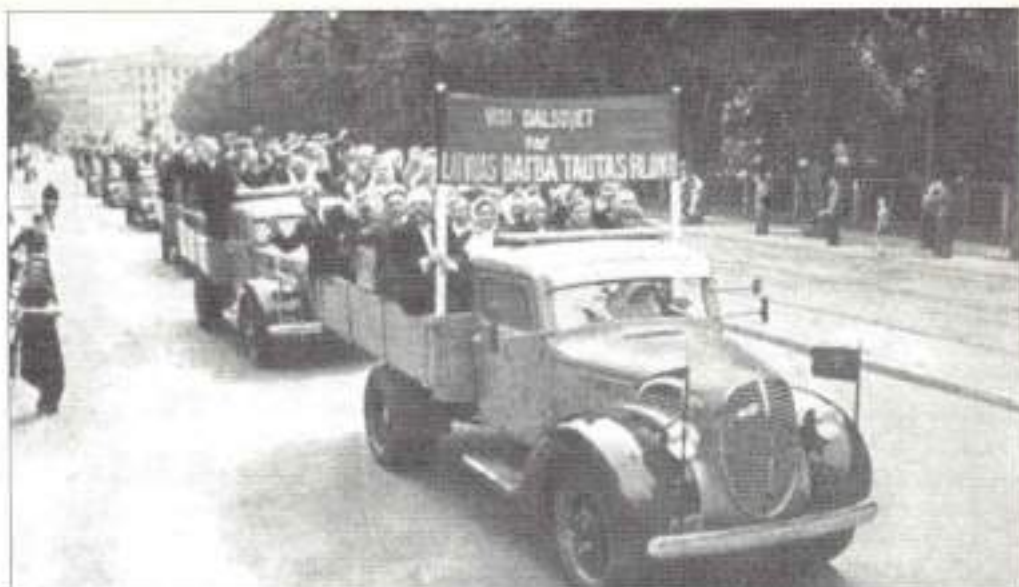
Uldis Ģermanis [trimdas vēsturnieks, 1915–1997] vēl uzskaita šādus varbūtējus iemeslus Ulmaņa un Latvijas valdības rīcībai.

- 1) Polijas militārā sakāve kā bezcerīgas pretestības piemērs.
- 2) Rietumvalstu palīdzības neiespējamība.
- 3) Maskavas garantijas, valsts iekšējā kārtība tiks strikti respektēta.
- 4) Ticība starptautisko nolīgumu nozīmei: Latvija bija Tautu Savienības locekle un vienmēr augstu turējusi tās principus.
- 5) Vācu–krievu pakts izslēdza Vācijas iejaukšanos.
- 6) Noskaņojums tautā bija labvēlīgāks krieviem nekā vāciešiem.
- 7) Var pieņemt, ka Ulmanis pats nebija tik pārliecināts par reklamēto "nacionālo vienību" un baidījās, ka viņa pretinieki to varētu izmantot.

Pie šīs virknes vēl varētu pievienot Ulmaņa netieši demonstrēto pārliecību, ka, salīgstot ar krieviem, izdosies izvadīt Latviju cauri karam, varbūt islaicīgi pakļaujoties PSRS, bet nezaudējot ne savu stāvokli, ne Latvijas valsts integritāti.

(A. Balodis. Baltijas valstis II pasaules kara priekšvakarā. – Stokholma, 1990. – 64.–65. lpp.)

Rīgas strādnieki automašīnās dodas balsot Tautas saeimas vēlēšanās 1940. gada 14. jūlijā.
(E. Žagars. Sociālistiskie pārveidojumi Latvijā. 1940. - 1941. - R., 1975. - 160. lpp.)

I
14. - 15. jūlija vēlēšanās par "darba tautas" kandidātiem Lietuvā nobalsojuši 99,2%, Latvijā - 97,6% un Igaunijā - 92,9% vēlētāju. (...) Vēlēšanu rezultātus falsificēja visos līmeņos. (...) Aiz pārskatīšanās [padomju oficiālā ziņu aģentūra] TASS publicēja vēlēšanu rezultātus 12 stundas pirms iecirkņu slēgšanas. (...) Pēc vēlēšanām sekoja mitiņi, kuros komunisti prasīja Lietuvas, Latvijas un Igaunijas pievienošanu PSRS.

(A. Balodis. Latvijas un latviešu tautas vēsture - R., 1991. - 285. lpp.)

K
Divas lietas īpaši jāuzsver. Pirmā: Latvijas rīcību noteica tikai izmisīga tieksme izdzīvot. Otrā: lai ko Latvija arī būtu darījusi, nosargāt neatkarību faktiski nebija iespējams. (...) Baltijā okupācijas gatavošanu sāka ar Lietuvas trīs nedēļu ilgu mocīšanu draudu un šantāžas veidā. (...) Baltijas valstis sagaidīja savu pēdējo stundu, kā parasti, atsvešinātas cita no citas. Baltijas Antante bija ar skaistiem vārdiem aprakstīts papīrs, kuru labāk būtu bijis neparakstīt, jo tas nedeva drošības pieaugumu.

(A. Stranga. Valsts bojāeja 1939-1940 // Sestdiena. - 1999. - 7. augusts.)

J
Latvijas Tautas Saeimas delegācija 1940. g. 13. augustā atgriežas Rīgā no PSRS Augstākās padomes sesijas Kremļī, kur Latvija, Lietuva un Igaunija tika "uzņemtas" PSRS.

(Atpaka. - 1940. - 23. aug.)

L

1940. gada 14.–15. jūlijā jaunievēlētais parlaments savā pirmajā sēdē nolēma Latvijas Republiku nosaukt par Latvijas Padomju Sociālistisko Republiku. Deputāti tālāk nolēma lūgt Padomju Savienību uzņemt Latviju savā sastāvā. Starptautiski tiesiskā ziņā šo liktenīgo lēmumu iespējams kvalificēt divējādi:

a) Latvijas parlaments ir rīkojies kā Padomju Savienības aģents jeb instruments, izpildot šīs valsts uzdevumu un darbojoties tās interesēs. Šāds apgalvojums atspoguļo tālaika reālo situāciju. Taču padomju varasvīri šādu iespēju toreiz un arī vēlāk kategoriski noliedza. PSRS pēcnācēja, Krievijas Federācija, turas pie līdzīga uzskata.

b) Ja parlaments (Saeima) ir rīkojies kā Latvijas valsts orgāns, tomēr jāpieņem, ka tas nav izteicis Latvijas tautas brīvo gribu. Tas *prima facie* (uz pirmo acu uzmetumu) izriet no vairākiem apstākļiem:

☑ parlaments savu lēmumu pieņēmis bez debatēm, vienā sesijā, vienbalsīgi, radot iespaidu, ka pievienošanas jautājums iepriekš bija saskaņots ar PSRS vadību bez Saeimas deputātu ziņas un līdzdalības;

☑ saskaņošanas procesā nepiedalījās arī līdzšinējais Valsts prezidents, kas saskaņā ar Satversmi "reprezentē valsti starptautiski" (41. pants);

☑ parlaments izveidojās manipulētu vēlēšanu rezultātā: kandidātus varēja izvirzīt tikai viena vienīga partija. Par to nobalsoja 98 % no balsotājiem (vēlēšanās bija piedalījušies 95 % no balsstiesīgiem pilsoņiem);

☑ šī partija savā vēlēšanu programmā jautājumu par pievienošanu Padomju Savienībai nemaz nebija iekļāvusi;

☑ vēlēšanas tika rīkotas citas valsts okupācijas kara spēka klātbūtnē;

☑ līdzīgas vēlēšanas ar līdzīgiem rezultātiem tajā pašā laikā notika Igaunijā un Lietuvā.

(D. A. Lēbers. Latvijas valsts bojāeja 1940. gadā. Starptautiski tiesiskie aspekti // Latvijas valsts atjaunošana 1986–1993. – R., 1998. – 27.–28. lpp.)

M

Izvilks no Latvijas Republikas Saeimas 1996. gada 22. augustā pieņemtās Deklarācijas par Latvijas okupāciju

Latvijas tautas augstākā pārstāvniecības institūcija Saeima vērsas ar šo deklarāciju pie pasaules valstīm un starptautiskajām organizācijām, lai atgādinātu mūsu tautas un valsts traģisko likteni XX gadsimtā.

Latvijas Republika tika proklamēta 1918. gada 18. novembrī, un 1921. gada 22. septembrī tā kļuva par Tautu Savienības locekli. Latvijas kā neatkarīgas valsts atļūstību pārtrauca divu totalitāru lielvalstu – nacionālsociālistiskās Vācijas un komunistiskās PSRS 1939. gada 23. augustā noslēgtais neuzbrukšanas līgums. (..)

Pārkāpjot starptautisko tiesību pamatprincipus, kā arī Latvijas un PSRS noslēgtos līgumus, PSRS 1940. gada 17. jūnijā ar militāru spēku okupēja Latviju un nelikumīgi iekļāva (anektēja) to PSRS sastāvā. Līdz ar to Latvijā tika ieviests PSRS politiskais režīms un tiesiskā sistēma.

1941. gada vasarā, sākoties Otrā pasaules kara darbībai Latvijas teritorijā, to okupēja nacionālsociālistiskā Vācija, kas iedibināja savu režīmu. (..)

Otrā pasaules kara beigu posmā PSRS atjaunoja savu okupācijas režīmu Latvijā. (..)

Visā okupācijas laikā PSRS mērķtiecīgi piekopa genocīdu pret Latvijas tautu, tā pārkāpjot 1948. gada 9. decembra Konvenciju par genocīda nepieļaujamību un sodīšanu par to. Okupācijas režīms iznīcināja nevainīgus cilvēkus, vairākkārt veica masveida deportācijas un citas represijas, nežēlīgi sodīja tos, kuri brūnotā vai citādā veidā iestājās par Latvijas neatkarības atjaunošanu, prettiesiski un bez atlīdzības atsavināja Latvijas iedzīvotājiem īpašumus un apspieda brīvas domas izpausmes. PSRS vadība mērķtiecīgi iepludināja Latvijā simtiem tūkstošu migrantu un ar to palīdzību centās iznīcināt Latvijas tautas identitāti. Šis politikas rezultātā latviešu kā pamatnācijas īpatsvars samazinājās no 77 procentiem līdz 52 procentiem. (..) Jau pirms PSRS sabrukšanas Latvijā sākās plaša tautas kustība par valsts neatkarības atjaunošanu mierīgā un demokrātiskā ceļā. Šai kustībai 1990. gada vēlēšanās izdevās iegūt vairākumu augstākajā pārstāvniecības institūcijā – Augstākajā padomē. (..) Pateicoties Latvijas tautas gribai un pasaules demokrātisko spēku atbalstam, valsts neatkarība tika atjaunota 1991. gada 21. augustā. (..)

Saeimas priekšsēdētāja I. Kreituse
(Latvijas Vēstnesis. – 1996. – 27. augusts)

N

Kremļa poliklīnika – bezmaksas amputācija.

(1939. gada nīderlandiešu karikatūra)

1. Sagrupē tekstus:

- a) vēstures avoti,
- b) vēstures literatūrā!

2. Uzraksti, kuros avotos

- a) atspoguļota PSRS ārpolitika Otrā pasaules kara priekšvakarā,
- b) parādīti notikumi Latvijā 1939–1940. gadā,
- c) redzama ASV nostāja Baltijas okupācijas jautājumā,
- d) izvērtēta Latvijas pievienošana PSRS!

3. Kuri avoti liecina, ka vēl pirms 1940. gada jūnija PSRS plānoja okupēt Baltijas valstis?

4. Kādi notikumi Baltijā un Eiropā 30. gados veicināja Baltijas valstu okupāciju?

5. Balstoties uz avotiem, pierādi, ka 1940. gadā notika Baltijas valstu okupācija!

6. 1988. gadā izdotajā Latvijas PSR vēstures mācību grāmatā teikts, ka 1940. gada "sociālistiskā revolūcija Latvijā, tāpat kā Lietuvā un Igaunijā, bija viena no pirmajām sociālistiskajām revolūcijām vēsturē, kurā proletariāts uzvarēja buržuāziju bez bruņotās sacelšanās un pilsoņu kara, mierīgā ceļā, izmantojot parlamentu".

(Latvijas PSR vēsture / A. Drzula red. – R., 1988. – 167. lpp.)
Pamatojoties uz avotiem, oponenti mācību grāmatas autoriem!

7. Atrodi avotos pamatojumu mūsdienu latviešu vēsturnieka A. Strangas izteiktajam viedoklim: "Lai ko Latvija arī būtu darījusi, nosargāt neatkarību faktiski nebija iespējams." Sameklē papildinformāciju citur literatūrā!

8. Rūpīgi izpēti karikatūru (avots N)! Kāda starptautiskā problēma atainota nīderlandiešu karikatūrā?

Kāda dienas laikraksta redaktors tev uzdevis uzrakstīt analītisku rakstu par 1940. gada jūnija–augusta notikumiem Baltijā.

Rakstot tev jāatceras, ka dienas laikrakstu lasa dažāda vecuma un dzimuma cilvēki. Šiem cilvēkiem ir atšķirīga izglītība, uzskati, dzīves pieredze. Tavš uzdevums ir censties, lai lasītājus tavš raksts ieinteresētu un pārlicinātu.

Tavš darbu vērtēs 10 ballu sistēmā. 10 balles tu vari iegūt par

- atbilstošu virsrakstu – 1 p.,
- prasmi izvirzīt galvenās problēmas – 3 p.,
- prasmi atlasīt faktus – 1 p.,
- prasmi argumentēt un pierādīt – 2 p.,
- prasmi izdarīt secinājumus – 2 p.,
- par raksta valodu – 1 p.

PSRS SABRUKUMS

A

Tie, kas toreiz (pirms 1985. gada) vadīja valsti, zināja, kas patiesībā ar valsti notiek un ko vēlāk mēs apzīmējam ar grūti tulkojamo terminu "stagnācija". Redzēja, ka sabiedrība miņājas uz vietas, ka tai draud neatgriezeniska atpalicība no pasaules progresīvās tehnoloģijas. Pārsvārā no centra vadāma valsts īpašuma totāla kundzība, visaptveroša autoritāri birokrātiska sistēma, politikas ideoloģizācija, monopols uz sabiedrisko domu un pašu zinātni, militarizēts rūpnieciskais potenciāls, kas nosūc visu labāko, arī intelektuālos resursus, neiedomājama militāro izdevumu nasta, kas smacēja civilās nozares. (..)

(M. Gorbačovs. Nobela lekcija 1991. gada 5. jūnijā Oslo

// *Atvols*, 1991. – sept.-okt., 45. lpp.)

B

No Igaunijas un Latvijas Tautas frontu un Lietuvas pārbūves kustības "Sajūdis" Baltijas padomes 1989. gada 31. augusta aicinājuma Padomju Savienības tautām

(..) Tas laiks, kad visu izšķīra militārais spēks, ir pagājis. Tanki – kā politisks arguments – tas ir ne tikai amorāli, tie vairs nav visspēcīgi. Galvenais ir tas, ka šāds notikumu pavērsiens Padomju Savienību galīgi atsviestu pašu atpalikušāko totalitāro valstu rindās. (..)

PSRS konstitūcijā ir teikts – padomju valsts ir brīvu, vienlīdzīgu, brīvprātīgi apvienojušos valstu savienība. (..) Ja savienība nav brīvprātīga, ja tautas tajā tiek turētas ar varu, ja republiku atliecības nav vienlīdzīgas, ja no centra nāk komandas, bet federācijas valstis tās jāpieņem bezierunu izpildīšanai, tad tā nav nekāda savienība, tam ir citi apzīmējumi: lielvalsts, impērija, tautu cietums.

Padomju Savienības tautas! Kopš Staļina laikmeta un tam sekojušā sastinguma sabiedrībai palikusi mantojumā ārkārtīgi zema tiesiskā apziņa, barbariska necieņa pret morāles normām, pasaules sadraudzības likumiem, cilvēku un nāciju tiesībām. Briesmīgs ir pieradums pie patvaļas, pie tā, ka pragmatiska mērķa dēļ var atļauties "no augšas" pārkāpt jebkuru likumu, ar spēku piespiest citus cilvēkus, citas zemes un tautas rīkoties pretēji savām interesēm.

Stājoties uz demokratizācijas un nacionālās atdzimšanas ceļa, mēs ceram uz sapratni un atbalstu no visiem. (..) Mēs vienmēr un jebkuros apstākļos paliksim kaimiņi.

(*Literatūra un Māksla*. – 1989. – 2. sept.)

e

"Baltijas ceļš" 1989. gada 23. augustā.

Sakarā ar Molotova–Ribentropa pakta 50. gadadienu apmēram 2 miljoni cilvēku sadēvēs rokās 600 km garā posmā Tallina–Rīga–Viļņa. "Baltijas ceļu" neorganizēja Lietuvas pārbūves kustība "Sajūdis" (dibināta 1988. gada 3. jūnijā, pirmais vadītājs – V. Landsberģis), Latvijas Tautas fronte (dibināta 1988. gada 8.–9. oktobrī, pirmais tās priekšsēdētājs – Dainis Īvāns), Igaunijas Tautas fronte (dibināta 1988. gada 30. septembrī, tās vadītājs – Edgars Savišārs).

Toreiz notika arī citi pasākumi, piemēram, protesta parakstu vākšana Lietuvā un vairākas zinātniskas konferences Latvijā un Igaunijā, tomēr tieši "Baltijas ceļš" kļuva par Baltijas valstu atbrīvošanās kustības nozīmīgāko un simboliskāko manifestāciju, kas dziļi ir iespaidusies pasaules atmiņā.

D

(..) Kamēr visa pasaule raugās uz smilšu pulksteni Persijas līcī, Maskava sūta karaspēku uz Baltiju. (..) Satrauc fakts, ka uz Baltiju, kas jau tā ir pārpildīta ar karavīriem, vēl sūta papildspēkus. Šis solis, tāpat kā citi spiediena veidi, ir padomju impērijas centrālās varas aparāta izmisīgs mēģinājums aizkavēt vēstures gaitu un pārņemt vadību kritiskā vēsturiskā posmā. Ar savu pēdējo spēka demonstrāciju Maskava var aizkavēt komunistiskās impērijas galīgo sabrukumu, bet ne to novērst. Padomju Savienība ir vlenīgā vēl eksistējošā impērija, kas balstās uz kopēju ideoloģiju. Kopš ideoloģija bankrotējusi, ir izskaloti impērijas pamati. (..) Baltijas valstis 45 gadus nesušas smago komunisma slogu, bet tas nav spējis nosmacēt nacionālās jūtas. Citas republikas zem totalitārās tirānijas dzīvojušas vairāk nekā 70 gadus. Arī tajās atdzīvojas nacio-

nālisms. Tas vairākos gadījumos ir izpaudies asiņainās sadursmēs. Šādu konfliktu nav Baltijas valstis, bet šeit dažādās pakāpēs veikta pārkrievošana rada iespējumu starp iedzīvotāju grupām. (..) Tagad Gorbačovs, šķiet, pagriezis muguru demokrātiskajiem spēkiem. (..) Viņa uzdevums ir saturēt kopā savienību, bet, bremzējot demokratizāciju un aizkavējot tautu atbrīvošanos, viņš riskē vēl tālāk novājināt komunisma novārdzināto valsti. (..) Svarīgi, lai Igaunijas, Latvijas un Lietuvas ziemeļu kaimiņi izteiktu savu nostāju – tad, kad tik daudzas citas (un stiprākas) valstis šaubās, vai to darīt. ASV uztur jaunas attiecības ar Maskavu. Vācija, kurā nupat notikusi atkalapvienošānās, ar izbilli raugās uz katru notikumu attīstību, kas varētu apdraudēt Gorbačova stāvokli. (..)

(Baltiešu morālās tiesības. – *Svenske Dagbladet* (Zviedrija) 1990. gada 9. janv. ievadraksta fragments.)

e

15. janvārī situācija un noskaņojums Rīgā krietni mainījies. Jau piedzīvots uzbrukums milicijas nodalī un Augstākās milicijas skolas kursantiem, sašautas un aizdedzinātas vairākas automašīnas, piekauti šoferi. Barikādes ap Vecrīgas sirdi kļuvušas krietni augstākas un blīvākas, iekšpus tām vairs nav jūtams nekas no ziedu, dziesmu un sveču laika revolūcijas noskaņām. (..) Pilns Doma laukums skarbiem, mazliet nogurušiem vīriem, kuru sejās lasāma tik cieša apņēmība cīnīties līdz galam, ka kļūst baisi un pārņem arī nekad agrāk neizjasts lepnums.

(*Atmoda*. – 1991. – 22. janv.)

F

1991. gada 13. janvāra upuru bēres Viļņā.

(Lietuva. 1991. 01. 13. Dokumentāl. Liudijimai. Atgarsiai. – Vilnius, 1991. – p. 11)

Barikādes Rīgā 1991. gada janvārī.

(*Pilsēta*. – 1991. – 25. janv. – 12. lpp.)

G

(..) Centrbēdzes spēki bija tā ledarbināti, ka tos apurēt bez spēka palīdzības un asinsizliešanas vairs nebija iespējams. PSRS sabruku tik un tā! – un mums īsti nemaz nav izvēles. Un tā es redzu, ka nepieciešams skaidri pateikt: trīs Baltijas republikas, trīs Aizkaukāza republikas, četras Vidusāzijas republikas, arī Moldāvija, ja to vairāk vilina Rumānija, tiks noteikti un neatgriezeniski atdalītas. Kazahstāna arī. (..)

Ja viņi gribēs atdalīties – tad ar dievpalīgu. Ja atskaita šis divpadsmit, – tad paliek tas, ko var nosaukt par Krievzemi vai Krieviju. Nav mums spēka veidot impēriju! – un nevajag arī, tā uzgūlusies mūsu pleciem, tā mūs sadala un izsūc un paātrina mūsu bojāeju.

(A. Solženitsins. Как нам обустроить Россию // Перестройка 1985–1991. – Уроки Клио. – С. 78)

H

Pastāv divas atšķirīgas interpretācijas par to, kas izraisīja PSRS un citu komunistisko režīmu sabrukumu. Vienas interpretācijas pautāvis skaidro, ka vislielākais nopelns ir Gorbačovam un citiem kompartijas vadītājiem, kas ievēda reformas, toties otra interpretācija uzsver, ka izšķirīga loma bija neparedzētai revolūcijai "no apakšas". Arguments par tautas revolūciju ir pārliecinošāks, jo sevišķi – vērojot notikumus Latvijā un kaimiņu zemēs. Katru reizi, kad parādījās kāda jauna iniciatīva no apakšas, varas orgānu pirmā reakcija bija to apspiest, un, redzot, ka ar to vairs neko nevarēja panākt, sekoja kompartijas mēģinājums nostāties tautas kustības priekšgalā.

To varēja vērot gan tad, kad izveidojās Tautas fronte, gan iepriekš, kad individuāli cilvēki un grupējumi, kā *Helsinki 86* un Vides aizsardzības klubs, sāka organizēt sanāksmes un demonstrācijas. Atmodas sākumā, kad cilvēki no tautas organizēja gājienus un piemiņas brīžus simboliski nozīmīgos datumos – 14. jūnijā, 23. augustā, 18. novembrī un 25. martā –, viņi saskārās ar draudiem un vajāšanu. Bet tas, ka ļaudis vairs neļāva sevi iebaidīt, norādīja uz revolucionāru apziņas maiņu lielā tautas daļā. Kur viņi ņēma šo drosmi? Varētu minēt daudzus apstākļus, bet noteicošais bija izpratne, ka "ja ne tagad, tad kad" un "ja ne mēs, tad kas?". Latvijas, Igaunijas un Lietuvas tautas var būt lepnas par to, ka laikā no 1987. līdz 1991. gadam viņu vārds izskanēja visā pasaulē.

(Politoloģijas profesore Rasma Kārkliņa. Brīvību, brīvību! // *Sestdiena*. – 1999. – 6. nov.)

I

Es allaž esmu iestājies par tautu patstāvību un neatkarību, par republiku suverenitāti, taču vienlaikus es biju arī par savienības un visas valsts vienotības saglabāšanu. (..) Valsts atjaunošanās process un fundamentālās pārmaiņas pasaulē izrādījās sarežģītākas, nekā to varēja paredzēt. (..) Sabiedrība ir kļuvusi brīva. Turklāt kā politiskā, tā garīgā ziņā. Un tas ir lielākais ieguvums. (..) Vēl joprojām mēs neesam iemācījušies brīvību pa īstam izmantot. (..) totalitārā sistēma, kas kavēja valsts turpmāku uzplaukumu un labklājību, ir likvidēta. (..) Brīvas vēlēšanas, brīva prese, ticības brīvība, patiesi varas orgāni un daudzpartiju sistēma ir kļuvusi realitāte. Par augstāko principu ir kļuvušas cilvēktiesības. (..) Ārprātīgā valsts militārizācija, kas postīja mūsu saimniecību, mūsu sabiedrības apziņu un morāli, ir beigusies. (..) Mēs esam atvērušies pasaulei un atteikušies no iejaukšanās citu lietās, kā arī no militārām operācijām ārpus mūsu valsts robežām.

(M. Gorbačovs. Runa televīzijā sakarā ar atkāpšanos no PSRS prezidenta amata 1991. gada 25. decembrī.)

J

Tā Padomju Savienība bija kā tāds liels kuģis. Tāds stabils, laiku pa laikam dod ēst, uzrīkoja kādu koncertiņu. Cilvēki jutās stabili. Viena daļa juta un no malas redzēja, bet lielākā daļa nejuta, ka tas kuģis grimst. Un tam nogrimšanas procesam vajadzēja būt tādām ļoti ātrām. Fiķ, tā kā *Titāniks*. Un tad mēs esam katrs savā laivīnā.

(Sarunas ar Latvijas tieslietu ministru V. Birkavu // *Rīgas Laiks*. – 1999. – Nr. 7.–17. lpp.)

K

Gorbijns – džins, kas izlaists no pudeles. (Karikatūra vācu presē.)

1. Mini iemeslus, kāpēc M. Gorbačovs bija spiests uzsākt reformas PSRS!
2. Kāpēc tieši Baltijas valstis 80. gadu beigās uzsāka noteiktu cīņu par neatkarības atgūšanu?
3. Balstoties uz avotiem, izsecini, kādi bija baltiešu neatkarības cīņas veidi!
4. Kāpēc tieši Skandināvijas valstis iestājās par starptautisku morālu atbalstu Baltijai?
5. Kuri notikumi pasaulē un kā ietekmēja lielvalstu nostāju Baltijas jautājumā 90. gadu sākumā?
6. Kādas pārmaiņas notikušas PSRS laika posmā no 1985. līdz 1990. gadam?
7. Kāpēc vēl joprojām Krievijā ir militāri konflikti?
8. Izmantojot papildliteratūru, aizpildi tabulu!

PSRS centrālās varas politika Baltijā	Notikumi Latvijā	Notikumi Lietuvā	Notikumi Igaunijā
1989. gada 24. janvāris – PSKP CK Politbirojs izveido Baltijas komisiju, kurai dots uzdevums regulāri sekot situācijas maiņai Baltijā, lai novērstu iespējamās separatisma izpausmes.			
1989. gada 26. augusts – PSKP CK lēmums “Par stāvokli Baltijas padomju republikās”: “23. augusta notikumu organizatori noveduši cilvēku noskaņojumu līdz nacionālistiskai histērijai.”			
1990. gada 11.-13. janvāris – M. Gorbačova vizīte Lietuvā.			
1990. gada 3. aprīlis – Likums par kārtību, kādā risināt jautājumus par izstāšanos no PSRS. Tas paredzēja referendumu rīkošanu un iespēju izstāties no PSRS, ja vairāk nekā divas trešdaļas ir par izstāšanos.			
1990. gada 18. aprīlis – Lietuvas ekonomiskā blokāde: tiek pārtraukta naftas un gāzes piegāde.			
1991. gada augusta pučs			

9. Atpazīsti attēlā redzamos cilvēkus! Sagatavo īsu stāstījumu par šo personību politisko darbību 80. gadu beigās un 90. gadu sākumā! Vai viņi arī šodien darbojas politikā?

AUSTRUMEIROPA UN PSRS. VAI SABIEDROTĀS?

A

Jalta, 1945. g. 4.–11. februārī.

(E. Šeparda zīmējums. *Punch, Lndres*.)

D

Vienīgās valstis, kas kara beigās bija ne tikai saglabājušas, bet pat vairojušas savu varenību un ietekmi, bija Amerikas Savienotās Valstis un Padomju Savienība. (...) PSRS prestižs Rietumos bija pieaudzis, jo tā bija devusi ļoti lielu ieguldījumu karā. Daudziem cilvēkiem visā pasaulē Padomju Savienības panākumi karā šķita pierādījums sociālisma priekšrocībām, tam, ka tā spēj piedāvāt reālu alternatīvu kapitālismam. Viņi nezināja, bet, ja arī zināja, tad bieži vien negribēja ticēt, ka šī varenība bija sasniegta, nežēlīgi ekspluatējot Padomju Savienības iedzīvotājus un ekonomiskos resursus. PSRS prestižu veicināja arī tas, ka Staļins attiecībā ar saviem Rietumu sabiedrotajiem ļoti labi prata blefot un radīt iespaidu, ka PSRS militāri un ekonomiski ir daudz spēcīgāka, nekā tas bija patiesībā. Padomju Savienības varenības pieaugums notika uz citu Eiropas lielvalstu un Japānas zaudētās ietekmes rēķina, turpretim Amerikas Savienoto Valstu ekonomiskā un militārā varenība bija ārkārtīgi pieaugusi arī absolūtā izteiksmē.

(D. Bleiere. *Pēckara pasaule / Pasaules vēsture*. III. 10. nod. R., 1999. – 6.–7. lpp.)

B

Maskavas vadīto Austrumeiropas komunistu taktika cīņā par varas pārņemšanu pēc Otrā pasaules kara bija līdzīga: vispirms izveidot plašas demokrātiskas koalīcijas valdību, pēc tam izdzīt no koalīcijas labējās partijas, tad izspiest nekomunistiskās partijas un galu galā nodrošināt vienas partijas varu. (...) PSRS panāca, ka komunisti ieguva kontroli pār policiju un citām drošības struktūrām. Tas savukārt deva iespēju vieglāk izrēķināties ar politiķiem, kas negribēja pakļauties padomju diktātam. (...) Otrs paņēmieni, kas tika izmantots, lai pakļautu nekomunistiskās partijas, bija slēptu komunistu iefiltrēšana tajās. (...) Viņi šķēla savas partijas no iekšienes.

(D. Bleiere. *Pēckara pasaule / Pasaules vēsture*. III. 10. nod. R., 1999. – 15. lpp.)

e

Berlīnes mūra celtniecība 1961. gada augustā.

(Histoire. – Paris, 1995. – p. 167)

e

Austrumeiropa laikposmā pēc Otrā pasaules kara

VDR	
1953	Stihiski nemieri Austrumberlinē un citās VDR pilsētās. Tos apspiež ar padomju karaspēka palīdzību.
1961	Berlīnes mūra celtniecība.
1988	Demonstrācijas pret cenzūru. Aizliedz padomju reformu preses izplatīšanu.
1989	Demonstrācijas pret E. Honekera valdību. Nojauc Berlīnes mūri.
1990	VFR un VDR atkalapvienošana.

Polija	
1956	Streiki un sadursmes Poznaņā. 53 nogalināti. PSRS atzīst jauno valsts līderi V. Gomulku. Sākas ekonomikas liberalizācija, pārtrauc piespiedu kolektīvizāciju.
1970	Streiki Gdaņskas kuģu būvētavā. Ap 50 kritušo. Par valsts vadītāju kļūst E. Gereks.
1980	Streiku kustība Gdaņskā. Tiek dibināta no valsts un partijas neatkarīga strādnieku arodbiedrība "Solidaritāte".
1981	Valdības priekšgalā – V. Jeruzeļskis. Tiek izsludināts ārkārtējais stāvoklis. "Solidaritāti" aizliedz, tās līderus arestē.
1983	"Solidaritātes" līderim L. Valensam piešķir Nobela miera prēmiju.
1989	Legalizē "Solidaritāti", brīvas vēlēšanas.

Čehoslovākija	
1968	"Prāgas pavasaris". PSRS, VDR, Polija, Bulgārija, Ungārija ievieš karaspēku un atjauno iepriekšējo režīmu.
1988	Demonstrācijas.
1989	Demonstrācijas pret Varšavas līguma valstu karaspēka iebrukumu Čehoslovākijā 1968. gadā, rakstnieku V. Havelu iesloģa cietumā.
1989	V. Havelu ievēlē par valsts prezidentu.
1990	Padomju karaspēks atstāj Čehoslovākiju.
1991	Čehoslovākija sadalās Čehijā un Slovākijā.

Ungārija	
1956	Maskavai lojālā līdera M. Rākoši vietā par valsts līderi kļūst I. Naģs. Sākas reformas. Ungārija paziņo par izstāšanos no Varšavas pakta. Padomju karaspēks apspiež "ungāru revolūciju".
1988	Sākas protesta demonstrācijas.
1989	Valsti pasludina pulcēšanās brīvību, sāk veidoties daudzpartiju sistēma.
1990	Atver robežu ar Austriju, izved padomju karaspēku.

Rumānija	
1989	Nemieri Timošoārē, kurus vardarbīgi apspiež. Gāž N. Čaušesku un piespriež viņam nāves sodu.
1990	Vēlēšanās uzvar reformkomunisti.

Bulgārija	
1989	Gāž valsts un partijas vadītāju T. Živkovu, izsludina brīvas vēlēšanas.
1990	Vēlēšanās uzvar reformkomunisti.

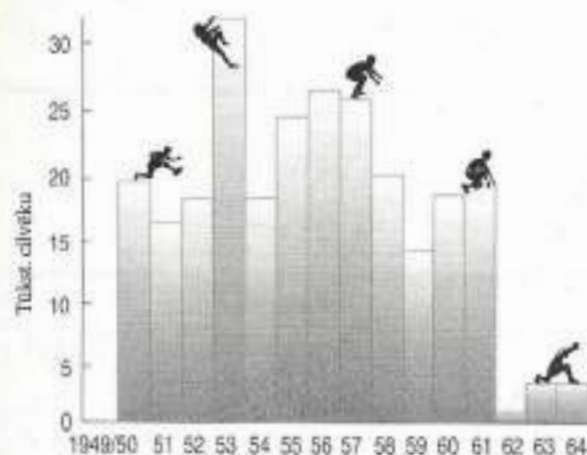

F
 Krīt Budapeštā sniegs, balts, neskarts krīt un brīnās.
 Uz sakropļotiem pieminekļiem krīt, uz saskrāmbātās
 ielas krīt,
 Un nevar saprast, kas uz akmeņiem ir lējis tik
 daudz vīna ...
 Un kam ir nācies šeit tik lielus svētkus sagaidīt.
 Krīt Budapeštā sniegs, balts, neskarts krīt un
 brīnās, (..)
 Krīt Budapeštā sniegs, balts, neskarts krīt un cīnās
 Par to, lai katrs parks ir balts un namu jumts ir balts,
 Un lai tas mierīgi var izpeldēties rīta blāzmas vīnā,
 Kad pāri pilsētai no rītiem dzīves himna šalc.
 Krīt Budapeštā sniegs, balts, neskarts krīt un cīnās.

(O. Vācietis. Krīt Budapeštā sniegs // *Karogs*, – 1957, –
 Nr. 4. – 39. lpp.)

G
 1949. gadā VDR bija 17,5 miljoni iedzīvotāji, bet no
 1949. līdz 1961. gadam 2,6 miljoni aizbēga uz Rie-
 tumvāciju.

(T. Lancaster & D. Peuple. *The Modern World*. — Causeway
 Press Ltd. — 1995. — p. 206)

H
 Demonstrācijas Budapeštā 1956. gada 23. oktobrī
 (Histoire. – Paris, 1995. – p. 166)

Demonstrantu galvenās prasības:
 izveidot valdību ar I. Naģu priekšgalā,
 noorganizēt demokrātiskas vēlēšanas,
 atbrīvot politiešlodzītos,
 pilnībā atjaunot vārda un preses brīvību.
 Budapeštā komunistisko režīmu simbolizēja Staļina statuja.
 Demonstranti to nogāza no pēdēstāla, piesēja pie kravas
 automašīnas un vilka pa pilsētu, līdz cilvēki to sasita gabalos.

I
 I. Naģš 1956. gada 1. novembrī informēja padomju
 sūtni Juriju Andropovu, ka Ungārija izstājas no Var-
 šavas līguma. I. Naģa valdība vērsās ANO ar lūgumu
 atzīt Ungāriju par neitrālu valsti.
 4. novembrī padomju karaspēks iegāja Ungārijā.
 Iedzīvotāji pretojās divus mēnešus. Aptuveni 3000 cil-
 vēku tika šajā cīņā nogalināti. Vairāk nekā 200 000
 cilvēku devās pāri Rietumu robežai. I. Naģš griezās
 pēc palīdzības pie Rietumu valstīm, bet velti.
 Viņš tika apcietināts un sodīts ar nāves sodu.
 1989. gadā kapā Nr. 301 atrada viņa mirstīgās atlie-
 kas, un I. Naģš tika rehabilitēts un pārbēdīts.

J
 Čehoslovākijas Komunistiskās partijas "Rīcības pro-
 gramma" tika pieņemta 1968. gada 5. aprīlī, lai
 pārvarētu krīzi. (..)

Lai saglabātu tiesības uz vadošo lomu, Komunistis-
 kajai partijai

- ◆ jāstiprina sociālistiskā demokrātijā;
- ◆ pamazām jārada jaunā politiskās vadības sistēma,
 kas tiesiski nodrošinātu atbildības principu;
- ◆ jārealizē čehu un slovāku vienlīdzība un jārespektē
 pārējo tautību tiesības;
- ◆ jāatjauno vēlēto orgānu tiesiskums;
- ◆ jāaizstāj centralizētā birokrātiskā vadība ar sistēmu,
 kura pakāpeniski harmonizētu plānošanu, ieviestu de-
 centralizāciju un pašpārvaldi, aizstāvētu patērētāju
 intereses;
- ◆ jāpaaugstina tautas dzīves līmenis un jānovērš dis-
 proporcija starp republikas novadiem.

(No A. Dubčeka intervijas itāliešu komunistu avīzei *l'Unita*
 1987. gadā.)

K

Neaizmirsīsim, ka tie bija visnotaļ normāli partijas birokrāti ar attiecīgu partijisko pseidoizglītību, attiecīgām ilūzijām, iemaņām un aizspriedumiem, attiecīgu biogrāfiju, aizmuguri. (...) Viņi bija tikai mazlietiņ brīvdomīgāki un godīgāki par tiem, kurus viņi nomainīja (...). Viņi gan simpatizēja sabiedriskās aktivitātes uzplūdam, gan bijās no tā. Gan uz tā balstījās, gan tiecās slāpēt. Viņi gribēja izvēdināt mājas, taču baidījās no svaigām strāvām, gribēja īstenot reformas, bet tikai savu aprobežoto priekšstatu ietvaros. (...) Ilūzijās iestigušie funkcionāri sevi mierināja, ka gan jau viņi kabineta sarunās sovjetiem visu izskaidros, kaut ko piesolis un nomierinās, ka sabiedrību izdosies noturēt grožos, sovjeti notiekošo pēdīgi sapratīs un uzņems labvēlīgi.

Reformkomunisti ļāvās pašapmānam, ka varēs noturēt stūri savās rokās un "pieļaujamo" atstāt, bet "nepieļaujamo" (tā dēvēto "ekstrēmismu") likvidēt tautai un Kremlim par apmierinājumu.

(V. Havels. Neklātienēs pratināšana // *Literatūra un Māksla*, – 1991. – 23. augusts)

1. Uzmanīgi aplūko zīmējumu (avots A)! Kādu vēsturisku notikumu attēlojis zīmējuma autors?

2. Atpazīsti un nosauc zīmējumā redzamās personas!

3. Kādas problēmas, tavuprāt, kopīgi centās atrisināt šie valstsvīri?

4. Kāpēc zīmējuma autors tieši šādā veidā centies attēlot notikumus Jaltā 1945. gadā?

5. Izpēti kartē (avots E), kādas teritoriālas izmaiņas notikušas Eiropā pēc Otrā pasaules kara, salīdzinot ar pirmskara periodu!

6. Atrodi iemeslus, kāpēc bija pieaudzis PSRS prestižs un ietekme pasaulē! (Avots D)

7. Kādas metodes izmantoja PSRS, lai iegūtu kontroli pār Austrumeiropu? (Avots B)

8. Kurās Austrumeiropas valstīs un kad notika lielākās protesta akcijas pret padomju režīmu? (Avots E)

9. Kādās formās šie protesti izpaudās

◆ Vācijas Demokrātiskajā republikā,

◆ Ungārijā (Avoti H, I),

◆ Čehoslovākijā (Avoti K, L),

◆ Polijā?

10. Secini, kādi bija padomju režīma pretinieku mērķi!

11. Izskaidro, kāpēc padomju režīma pretinieku mērķi bija dažādi!

12. Kā notikumus Ungārijā, Čehoslovākijā vērtēja

◆ tālaika PSRS valstsvīri,

◆ reformkomunisti,

◆ tālaika prese Austrumeiropā,

◆ disidenti Austrumeiropā?

13. Izmantojot avotus un zināšanas, secini, kāpēc 80. gadu beigās un 90. gadu sākumā Austrumeiropas valstis atbrīvojās no PSRS ietekmes!

L

Savos mēģinājumos iedragāt sociālisma zemju sadraudzību Rietumi visas cerības lika uz Čehoslovākiju. Valsts pašā Eiropas centrā ar bagātām ekonomiskām un kultūras tradīcijām (...). Tiem, kas vēlējās uzkurināt saspringtas attiecības, bija, aiz kā aizķerties. Pieauga iedzīvotāju neapmierinātība ar to, ka valstī par paraugu ņēma padomju zemes attīstības modeli. (...) Tāpat diskusijas par 40. un 50. gadu stalinisko represiju upuriem šādā vai tādā veidā skāra arī mūs. Jaunās iekārtas pretinieki visas deformācijas novēla uz sadraudzības ar mūsu zemi rēķina. Opozīcija atklāti izvīrēja pretpadomju un antisociālistiskus lozungus. (...) Čehoslovākijas KP CK bija izlaidusi no rokām masu informācijas līdzekļus. (...) Grūtajā starptautiskajā situācijā mums bija tikai viena vēlēšanās – apvienoties, nepieļaut karu, visiem izdzīvot. Pavisam negaidīti izskanēja ČSR ārlietu ministra diezgan skaidri izteiktā vēlme izstāties no Varšavas līguma. Ap to laiku tika atvērta robeža starp ČSR, no vienas puses, un VFR un Austriju, – no otras. Sudetijas vācieši, viņu kaujinieki sāka ielavīties valstī. Novērojis viņu patvaļīgo rīcību Karlovi Varos, Kosigins, kas tur atpūtās, pārtrauca atvaļinājumu un atgriezās Maskavā. Viņš, būdams aculiecinieks, apstiprināja notiekošā bīstamību. (...) Bija grūti iedomāties, ka pie mūsu robežām parādīsies buržuāziska parlamentāra republika, kas ir pārpludināta ar VFR vāciešiem un vēlāk – ar amerikāņiem. (...) Spriežot pēc ziņojumiem, Čehoslovākijā bija gaidāms kontrrevolucionārs apvērsums.

(Fragmenti no intervijas ar K. Mazarovu, bijušo PSKP CK Politbiroja locekli, PSRS Ministru padomes priekšsēdētāja pirmo vietnieku, kurš 1968. g. augustā ar ģenerāļa Tihomirova uzvārdu atradās Prāgā un tieši sazinājās ar Brežņevu un Kosiginu. – *Literatūra un Māksla*, – 1989. – 26. augusts)

M

Zīmējums čehu presē 1968. gadā.

Iespējamie skolēnu patstāvīgie darbi

☑ Sarunā ar radniekiem noskaidro, kā pārmaiņas Eiropā pēc Otrā pasaules kara ietekmēja tavas ģimenes dzīvi!

☑ Iepazīsties ar latviešu dzejnieka O. Vācieša 1957. gadā publicētā dzejoļa fragmentu! Kāpēc autors Budapeštas notikumu attēlošanai izmantojis metaforu? Izsaki pieņēmumus, kāpēc šāds dzejolis 1957. gadā tomēr tika publicēts!

IKDIENAS DZĪVE

1957. g. – PSKP CK un PSRS Ministru Padomes lēmums "Par dzīvokļu celtniecības attīstību PSRS".

1954. g. Latvijā, 1954. g. Igaunijā un 1957. g. Lietuvā sāk raidīt TV.

50. gadu beigās – lielpaneļu dzīvojamu ēku celtniecības sākums un pāreja no atsevišķi celtu ēku būves uz lielu dzīvojamu masīvu plānošanu un celtniecību pēc tipveida projektiem.

1961. g. – PSKP programmā tiek paslaudināts, ka viens no centrālajiem uzdevumiem ir "pamatvilcienos likvidēt atšķirības starp pilsētu un laukiem".

60.–70. gadi – padomju cilvēkiem pieaug iespējas doties tūrisma braucienos uz ārzemēm.

80. gadu vidus – PSRS tiek uzsākta pretalkohola kampaņa.

A EKONOMIKAS ATTĪSTĪBAS PAMATIEZĪMES SOCIĀLISMĀ (8. KL. IEVADS EKONOMIKĀ)

Komandekonomikas ietekme uz iedzīvotāju dzīves līmeni:

- valsts noteica algu lielumu;
- cilvēki nebija ieinteresēti strādāt, jo par labu un sliktu darbu maksāja gandrīz vienādi, lai kā strādnieki censtos, maksimālās izpeļņas lielums bija ierobežots;
- strādāt divās darbavietās nedrīkstēja – bija vajadzīga īpaša atļauja, kuru bieži nedeва, jo tas nebija plānots;
- valstī bieži trūka preču.

B

SABIEDRĪBA SOCIĀLISMĀ (9. KL. CIVILIZĪBAS)

Komunistiskās partijas ideoloģija prasa

- privātīpašuma aizliegšanu;
- valsts pilnīgu kontroli pār sabiedrību;
- cilvēka tiesību un brīvību ierobežošanu un pakļaušanu valsts interesēm.

C

VĒSTURISKĀS IZMAIŅAS BALTIJĀ PSRS REALIZĒTĀS POLITIKAS REZULTĀTĀ (9. KL. VĒSTURE)

Komunistu varas nostiprināšana un pārvaldes centralizācija:

- vēlētājam padomēm bija jārada iespaids, ka PSRS ir demokrātiska valsts, taču ar laiku pat Konstitūcijā tika ierakstīts, ka vadošā loma pieder Komunistiskajai partijai. Partija bija stingri centralizēta organizācija, to vadīja PSKP CK, kas atradās Maskavā.

Privātīpašuma likvidēšana un komandekonomikas ieviešana:

- sociālisma "celtniecību" ekonomikā vispirms raksturoja plaša nacionalizācija. Izzuda privātīpašums, par galveno kļuva valsts ("visas tautas") īpašums. Laukos izveidoja kolhozus un sovhozus (padomju saimniecības). Tika pastiprināti attīstīta rūpniecība, būvēti lieli savienības nozīmes uzņēmumi, kas prasīja darbaspēka ieviešanu no visas PSRS. Saimniecību vadīja pēc stingri centralizētiem piegādu plāniem.

Padomju sabiedrības veidošana:

- pastāvēja 3 galvenās kārtas, kurām bija atšķirīgs dzīves līmenis:
 - 1) politiskā elite,
 - 2) profesionāļu aprindas un vadoši darbinieki dažādās dzīves nepolitiskajās jomās, arī zinātnē, kultūrā un izglītībā; to sauca par padomju inteliģenci;
 - 3) strādnieki;
- notika pastiprināta pārkrievošana jeb rusifikācija.

MĒRĶI

- Veidot izpratni par cilvēku dzīves apstākļiem Baltijas pilsētās un laukos sociālismā.
- Radīt izpratni par dubulto vērtību sistēmu padomju režīmā.
- Pilnveidot prasmi grupēt, analizēt un novērtēt vēstures avotus.
- Strādājot grupās, pilnveidot sadarbības prasmes.
- Veidot kritisku attieksmi pret informāciju par pagātni un tagadni.

Grupu darbs

Grupu darba plānošana

- * Visveiksmīgākais modelis – stundas sākumā uzdevumu izskaidrot visai klasei, ierosinot un motivējot skolēnus darbam, pēc tam seko darbs grupās un noslēgumā – kopsavilkums ar visas klases līdzdalību.
- * Grupu darbam nepieciešams atbilstošs telpas iekārtojums, skolēniem ir jāredz un jādzird citam citu; būs jāizsniedz grupām materiāli un jābūt pieejamiem mācību līdzekļiem.
- * Norādījumi darba lapā jāraksta skolēnam saprotamā valodā un precīzi, lai tos varētu izpildīt bez skolotāja palīdzības.
- * Grupu darbā jādomā ne tikai par mācību mērķu sasniegšanu, bet arī par sadarbības prasmi attīstīšanu.

Sadarbības pamatprincipi

- * Grupas locekļiem jāuzklausa grupas biedri, katram jāpiedalās darbā, jālūdz un jāsniedz palīdzība, kad tā ir nepieciešama.
- * Skolotājs seko, lai katrs veiktu noteiktu lomu (organizators – līderis, runātājs, protokolists, kopsavilkuma veicējs, laika kontrolētājs utt.), turklāt dažādos uzdevumos lomas ir jāmaina.

Kā dalīt grupās?

- * Grupu optimālais lielums ir 4–5 cilvēki; apjomīgākiem uzdevumiem, kas sadalīti vairākos vingrinājumos, noderīgas lielākas grupas.
- * Grupām jābūt jauktām pēc skolēnu zināšanu līmeņa, dzimuma utt. Nemainīgs klases sadalījums grupās var sagraut grupu darba principu, jo aktīvi ir jādarbojas visiem skolēniem.

Ko darīt laikā, kamēr skolēni strādā?

- * Novērojiet grupu darbu, bet nevadiet to. Skolēni paši atbild par sevi. Varat palīdzēt grupām – lai skolēni pastāsta, ko paveikuši, un palīdziet viņiem uzdot atklātus jautājumus. Darba gaitā centieties sniegt jaunas idejas.
- * Palūdziet, lai skolēni dalās savās pārdomās, uzklausa citus, izmantojot iegūto informāciju, izdara savus secinājumus.
- * Kad skolēni strādā grupās, jūs esat novērotājs. Pievērsiet uzmanību personām, kam jau ir konkrētā uzdevuma veikšanai nepieciešamās iemaņas. Sākumā jums vajadzēs koncentrēties uz grupas darba procesu un tikai ar laiku – uz zināšanām.
- * Darba laikā sniedziet savus komentārus. Informācijai, kas skar skolēnu snieguma vērtējumu, jābūt konkrētai. Nebaidieties komentēt bieži, konkrēti un atklāti. Tas jādara gan grupu darba laikā, gan summējot iegūtos rezultātus.

DEFICITS – tāds, kā nepietiek, kā piegāde neapmierina pieprasījumu (piem., naudas līdzekļu, materiālu, preču trūkums).

PRIVILEĢIJAS – īpašs stāvoklis, priekšrocības salīdzinājumā ar citiem.

KOMUNĀLAIS DZĪVOKĻIS – nacionalizēts dzīvoklis, kurt izmitinātas vairākas ģimenes, virtuvi un labiercības pārvērsot par koplietošanas telpām.

SOCIĀLĀ NODROŠINĀŠANA – materiālās nodrošināšanas sistēma, kas ietver vecuma un invaliditātes pensijas, dažādus pabalstus u.c. sociālās palīdzības veidus.

☐ J. Āboltiņš Biju biedrs, tagad kungs. – R., 1992.

☐ E. Berklavs Zināt un neizmirst. – R., 1998.

☐ U. Ģermanis Zili stikli, zaļi ledi. – R., 1998.

☐ R. Ezeri Aka. – R., 1972.

☐ I. Indrāne Lazdu laipa. – R., 1964.

Tēmu paredzēts apgūt, izmantojot grupu darbu.

Piedāvājam divus atšķirīgus tēmas apgūšanas variantus – **A**, kas ir ar augstāku grūtības pakāpi, un **B**, kas ir vienkāršāks. Abos variantos darbā izmantojami vieni un tie paši avotu materiāli (sk. pielikumos aiz tēmas metodiskā apraksta), atšķiras darba lapas un rezultātu apkopošanas process.

A variantā ieteicams klasi dalīt grupās, darbam piedāvājot šādas tēmas.

- Cilvēks sabiedrībā.
- Sociālā nodrošināšana.
- Svētki un atpūta.
- Dzīve pilsētā.
- Dzīve laukos.
- Deficīts un privilēģijas.

Atbilstoši šim dalījumam ir sakārtots avotu materiāls un darba lapas pielikumos.

B variantā ieteicams klasi dalīt grupās, darbam piedāvājot šādas tēmas.

- Cilvēks starp cilvēkiem.
- Valsts rūpes par cilvēku.
- Svētki un atpūta.
- Mājoklis.
- Dzīvei nepieciešamās preces.

Darba kontrole un konfliktu risināšana

- * Ja grupas kļūst grūti kontrolējamas, pārtrauciet darbu un pārrunājiet to.
- * Norādiet, kāda uzvedība rada problēmas, kuri skolēni neveic savu lomu, un paskaidrojiet, ka visi ir atbildīgi par uzdevuma veikšanu. Katrai grupai uz 5 minūtēm norīkojiet novērotāju. Vēlāk šie novērotāji pārrunās savus iespaidus. Apspriediet grupas rīcību kopā ar visu klasi.

Grupu darba norise

- * Pirms stundas sagatavojiet materiālus, atbilstoši iekārtojiet telpu.
- * Isi pārrunājiet nodarbības tēmu. To ievadot, paskaidrojiet, ka jēdziens "īkdienas dzīve" jeb "sadzīve" ietver ļoti daudzas dzīves jomas – attiecības ar ģimeni un apkārtnējiem cilvēkiem, dzīves apstākļus, brīvā laika pavadīšanu u.c., praktiski visu, ar ko cilvēks nodarbojas ārpus darba un mācībām.
- * Apgūstot tēmu, iespējams aplūkot tikai dažas raksturīgas jomas, kas rada priekšstatu par cilvēku ikdienas dzīvi sociālisma apstākļos, taču, ja skolēniem radīsies interese, viņi varēs vākt papildu materiālus par šo tēmu, lasot literatūru un iztaujājot aculieciniekus.
- * Sadaliet skolēnus grupās. Grupu darbu ieteicams organizēt pēc mozaikas metodes – katra grupa saņem avotus par savu tēmu, tomēr tie jāapstrādā ar līdzīgiem paņēmieniem. Grupu darba tēmas ieteicams izlozēt.
- * Darba lapas un grupu darba rezultātu izklāsta plānu katrai grupai izsniedziet kopā ar avotiem.
- * Dodiet noteiktu laiku, lai grupas varētu iepazīties ar uzdevumiem darba lapās.
- * Pārlicinieties, vai visi ir sapratuši uzdevumus.
- * Dodiet laiku uzdevuma veikšanai. Pārlicinieties, ka skolēniem ir pieejami visi darbam nepieciešamie materiāli.
- * Palūdziet, lai grupas pārstāvis iepazīstina ar grupas darba rezultātiem.
- * Fiksējiet secinājumus uz tāfeles (**A** variantā) vai sarīkojiet noslēguma diskusiju (**B** variantā).
- * Noslēgumā klasei piedāvājiet izvēlēties, kurus no grupu darbā izmantotajiem attēliem kā raksturīgākos piestiprināt kopējai laika līnijai.

Paraugš darba lapu izkārtojuma uz tāfeles vai stendā (B variants)

Cilvēks sabiedrībā

Svētki un atpūta

Mājoklis

Sociālā
nodrošināšanaDzīvei nepieciešamās
preces**DARBA LAPA B VARIANTS**

Rūpīgi iepazīstieties ar piedāvātajiem vēstures avotiem! Noskaidrojiet, kuri no tiem pauž oficiālo valsts nostāju un kuri raksturo reālo stāvokli! Īsi, ne vairāk kā 2-3 teikumos formulējiet savus secinājumus par oficiālo valsts nostāju un realitāti! (Par darbu ar avotiem sk. ievadā!)

Oficiālā nostāja

Realitāte

Grupās var izmantot to pašu avotu materiālu, tikai tas jāsadala atbilstoši grupu darba tēmām. Visas grupas saņem vienādas liela izmēra darba lapas, kas nobeigumā būs jāpiesprauž pie tāfeles vai stenda (sk. pielikumā).

Grupās darba rezultātu izklāsta plāns A variantam

1. Grupas darba tēma.
2. Kādi avoti bija grupas rīcībā? Kā tie tika grupēti?
3. Jautājumi, uz kuriem bija jāatrod atbildes.
4. Atbildes.

Katra grupa formulē atbildi uz tēmas galveno jautājumu: "Cik lielā mērā padomju cilvēks sociālisma apstākļos pats varēja noteikt savu dzīvi?" Šo atbildi uzraksta uz tāfeles, un katrs skolēns pieraksta burtnīcā, lai to varētu izmantot turpmākajā tēmas apgūvē.

Grupās darba rezultātu izklāsta plāns B variantam

1. Grupas darba tēma.
2. Kādi avoti bija grupas rīcībā?
3. Grupas secinājumi, kas ierakstīti darba lapā.
4. Noslēgumā darba lapas piestiprina pie tāfeles vai iepriekš sagatavota stenda.
5. Diskusija: "Cik lielā mērā padomju cilvēks pats bija savas dzīves noteicējs?"

DARBA LAPA A VARIANTS

SVĒTKI UN ATPŪTA DARBA LAPA

1. Rūpīgi izpētiet un sagrupējiet piedāvātos vēstures avotus! Pamatojiet savu izvēli!

Avoti, kas atbalsta padomju režīma nostāju	
Avoti, kas pauž atšķirīgus uzskatus vai kritizē padomju režīma nostāju	
Avotu datējums	
Atšķirīgā viedokļa izskaidrojums	

2. Kādas bija cilvēku atpūtas un izklaides iespējas sociālismā?

Iespējas

3. Kādas tradīcijas atbalstīja un kādas nosodīja padomju režīms?

Atbalstīja	Nosodīja
------------	----------

4. Kādas iespējas cilvēkam bija atpūsties brīvi, ārpus sabiedrības kontroles?

Atpūta ārpus sabiedrības kontroles

DZĪVE PILSĒTĀ DARBA LAPA

Rūpīgi izpētiet un sagrupējiet piedāvātos vēstures avotus! Pamatojiet savu izvēli!

Avoti, kas atbalsta padomju režīma nostāju	
Avoti, kas pauž atšķirīgus uzskatus vai kritizē padomju režīma nostāju	
Avotu datējums	
Atšķirīgā viedokļa izskaidrojums	

LAUKI SOCIĀLISMĀ DARBA LAPA

1. Rūpīgi izpētiet un sagrupējiet piedāvātos vēstures avotus! Pamatojiet savu izvēli!

Avoti, kas atbalsta padomju režīma nostāju	
Avoti, kas pauž atšķirīgus uzskatus vai kritizē padomju režīma nostāju	
Avotu datējums	
Atšķirīgā viedokļa izskaidrojums	

2. Nosauciet galvenos lauku apbūves principus sociālismā!

Apbūves principi

3. Kāpēc cilvēki pārcēlās no laukiem uz dzīvi pilsētā?

Pārcelšanās iemesli

4. Kādas bija zemnieku iespējas laukos saimniekot pēc saviem ieskatiem?

Iespējas

2. Nosauciet galvenos pilsētu apbūves principus padomju režīmā!

Pilsētu apbūves principi

3. Kas bija raksturīgs pilsētnieku dzīvoklim sociālismā?

Raksturīgās pazīmes

4. Kā cilvēki varēja iekārtot dzīvokli, lai tas atšķirtos no citiem?

Iespējas

**SOCIĀLĀ NODROŠINĀŠANA
DARBA LAPA**

1. Rūpīgi izpētiet un sagrupējiet piedāvātos vēstures avotus! Pamatojiet savu izvēli!

Avoti, kas atbalsta padomju režīma nostāju	
Avoti, kas pauž atšķirīgus uzskatus vai kritizē padomju režīma nostāju	
Avotu datējums	
Atšķirīgā viedokļa izskaidrojums	

2. Uzrakstiet, ko valsts garantēja cilvēkiem padomju režīmā!

Valsts garantēja

3. Uz kādiem iedzīvotāju slāņiem attiecās / neattiecās sociālā nodrošināšana?

Sociāli nodrošinātie Nenodrošinātie

4. Kas ļāva padomju cilvēkam justies drošam par savu nākotni?

Drošības izjūtu radīja

**DEFICITS UN PRIVILĒGIJAS
DARBA LAPA**

Rūpīgi izpētiet un sagrupējiet piedāvātos vēstures avotus! Pamatojiet savu izvēli!

Avoti, kas atbalsta padomju režīma nostāju	
Avoti, kas pauž atšķirīgus uzskatus vai kritizē padomju režīma nostāju	
Avotu datējums	
Atšķirīgā viedokļa izskaidrojums	

**CILVĒKS SABIEDRĪBĀ
DARBA LAPA**

1. Rūpīgi izpētiet un sagrupējiet piedāvātos vēstures avotus! Pamatojiet savu izvēli!

Avoti, kas atbalsta padomju režīma nostāju	
Avoti, kas pauž atšķirīgus uzskatus vai kritizē padomju režīma nostāju	
Avotu datējums	
Atšķirīgā viedokļa izskaidrojums	

2. Nosauciet cilvēku dzīves jomas, kuras padomju režīms centās regulēt!

Regulētās dzīves jomas

3. Nosauciet paņēmienus, ar kuriem sabiedrība kontrolēja cilvēku dzīvi!

Kontroles paņēmieni

4. Kā cilvēks varēja izvairīties no sabiedrības kontroles?

Iespējas

2. Nosauciet iedzīvotāju grupas, kurām padomju režīmā bija privilēģijas!

Iedzīvotāji ar privilēģijām

3. Nosauciet preces, kas bija deficīts padomju režīmā!

Deficitās preces

4. Kā cilvēks varēja iegūt deficitās preces un privilēģijas?

Iespējas

SVĒTKI UN ATPŪTA

A

Kolektīva Atpūtas dienas programma ar Ļeņina ordeni apbalvotās rūpnīcas VEF Kultūras pili: 1966. g. 22. oktobrī

Jautras un nopietnas kinofilmas
Tikšanās ar interesantiem cilvēkiem
Ekskursija ar autobusiem pa Rīgas proletariāta ciņu vietām

Liepājas Pionieru nama bērnu teātra estrādes uzvedums "Snip, Snap, Snurre..."

Darbojas spēļu un atrakciju istaba

Izstāde – pārdošana

Novuss, dambrete, šahs

Garšīgas pusdienas

1966. g. 20. novembrī

8 interesantas pusstundas

12.00 Kinofilma

12.30 Krievu tautas mūzika – spēlē Kultūras pils krievu tautas instrumentu orķestris

13.00 Kultūras pils bērnu māksliniecišķās pašdarbības koncerts

13.00–14.00 Bērniem mutvārdu žurnāls "Gribu visu zināt"

13.00–14.30 Pārrunas pieaugušajiem:

① "Ķīna šodien" – vada žurnālists L. Vails

② "Ko es redzēju Rietumu kapitāla zemēs" – stāsta dzejnieks Ļ. Prozorovskis

14.30 Svētdienas pusdienas

15.00–16.00 Estrādes koncerts

(Māksla atpūsties. [LRAP metodiskās padomes]

Rekomendācijas atpūtas organizēšanai klubos, kultūras namos, sarkanajos stūrīšos. – R., 1967. – 9.–10. lpp.)

B

Partija māca mūs rūpīgi vērtēt pagātnes mantojumu, izmantot visu to, kas ir progresīvs un veicina mūsu augšupeju. Tas, kas neatbilst šīm prasībām, nav mums vajadzīgs, tas jāatmet. Par novecojušu, laika garam neatbilstošu ieražu atzīstama Ligo svētku jeb Jāņu svinēšana. Laikmetā, kad padomju cilvēks liek pamatus dižajai komunisma celtni, nepareizi un nelietderīgi būtu celt godā pagānu ieražas. Darbājušu audzināšanai ir izmantojamas tikai progresīvas tradīcijas. Protams, ko svinēt un nesvinēt, ir katra pilsoņa personiskā darīšana. Bet valsts un sabiedrības atzinumu un atbalstu var izpelnīties tikai progresīvi jaunā laika svētki un svinības.

(Mūsu tradīcijas // *Cīņa*. – 1961. – 24. martā)

C

(...) atpūta nav tikai gadskārtējie atvaļinājumi. Beidzas rūpnīcā, veikalā, iestādē darba diena, – ir brīvās stundas. Ir atpūtas diena. Cilvēki tiecas ārā no satveicētās pilsētas. Mūsu arodorganizācijām jau ir lieliska pieredze telšu pilsētiņu iekārtošanā. Vairāku Rīgas rūpnīcu kolektīviem atver pansionātus Jūrmalā. Jauki, labi!

(Kā jūs atpūšaties, biedri? // *Cīņa*. – 1961. – 13. jūn.)

D

Viena no svētku demonstrāciju lielākajām nelaimēm (...) bija alkohola drausmīgā lietošana. (...) Tā kā rudenī laiks ir drēgns, cilvēki ieradās ar saviem dzeramajiem un uzkodām. Gar tribinēm daudzi pārvietojās ar lielām grūtībām. Gan iereibušo, gan dažādu citu iemeslu dēļ kolonnu nobeigums nebija īpaši izskatīgs. Lai priekšniecībai tas nebūtu jāredz, tika izveidotas apmēram 150–200 cilvēku grupas no profesionāli tehnisko skolu vai tehnikumu audzēkņiem gājiena noslēgšanai.

(*J. Āboltiņš. Biju biedrs, tagad kungs. – R., 1992. – 23.–25. lpp.*)

E

Telšu pilsētiņa Dzirnupītes krastā, kur atpūšas Tramvaju un trolejbusu tresta kolektīvs. 1960. gads.

(No Latvijas Valsts Kinofotofonodokumentu arhīva (LV KFFDA) fondiem)

F

Igaunijā par labu tradīciju kļūst svinīga pilngadības atzīmēšana. Pašā vasaras plaukumā jauniešiem rīko tā sauktās vasaras dienas. Nometnei izvēlas visskaitākās vietas. (...) Tikšanās ar vecajiem revolucionāriem, darba pirmindniekiem, radošās inteliģences pārstāvjiem, medicīnas darbiniekiem bagātina jaunatni, paplašina tās redzesloku. Šo dienu audzinošā loma tiek patīkami apvienota ar nometnes dzīvi. Spēles un izklaide, jūra un saule, dejas un romantiski vakari pie ugunskuriem noslēdzas ar svinīgiem pilngadības svētkiem.

(H. Aasama. *Kak seba vesti.* – Tallinn, 1971. – C. 170-171)

G

Pagājušajā svētdienā Padomju Latvijas jaunieši un jaunietes kopā ar visas mūsu neaptverami plašās Dzimtenes jaunatni ceturto reizi atzīmēja Jaunības svētkus, kas jau kļuvuši tradicionāli. (...) Svētkus ievadīja Padomju jaunatnes nedēļa. Septiņas dienas kultūras namos un klubos, uz parku estrādēm notika dažādi pasākumi – darba slavas dienas, jauniešu tikšanās ar revolucionāro ciņu veterāniem un darba varoņiem, draudzības svētki, kinofestivāli, karnevāla gājieni, tehniskās jaunrades un lietišķās mākslas izstādes, sporta sacensības. (...) Jaunatnes nedēļas pēdējā dienā pulksten 10.00 no rīta sāka nolikt ziedus pie Vladimira Iljiča Ļeņina pieminekļa. Komjaunieši un jaunieši dziļā pateicībā nolika pie mīļotā vadoņa pieminekļa lēkogas un neļķes, lilijas un rozes. Turpat pie pieminekļa jaunuzņemtajiem komjauniešiem izsniedza komjaunatnes biedru kartes.

(Jaunatne līksmo // *Cīņa.* – 1961. – 27. jūn.)

H

Sabiedriskajā ražošanā nodarbināto rīdzinieku brīvā laika izlietojums nedēļā 70. gadu vidū (procentos no iedzīvotāju skaita grupā)

Nodarbības brīvajā laikā	Virieši	Sievietes
Pašmācība	20	17
Sabiedriskā darbība	20	10
Teātra un kino izrāžu apmeklējumi	56	63
Regulāras fizikultūras nodarbības	39	20
Makšķerēšana, tūrisms, medības	11	2
Pastaigas, sauļošanās, sēpošana	81	74
Mākslinieciskā jaunrade, pašdarbība, amatierisms, kolekcionēšana	10	9
Radio klausīšanās	41	31
Televīzijas pārraižu skatīšanās	86	85
Laikrakstu lasīšana	73	50
Daīlliteratūras lasīšana	76	79
Viesošanās, viesu uzņemšana	51	48
Restorānu, bāru, kafejnīcu apmeklējumi	17	13

I

Bērības svētki. 1986. gads.

(No personīgā arhīva)

J

Makšķernieks
60. gadu sākumā.

(No personīgā
arhīva)

K

Starptautiskās Sieviešu dienas atzīmēšana bērndārzā 60. gadu vidū.

(No personīgā arhīva)

N

Atpūta draugu lokā 50. gadu beigās.

(No personīgā arhīva)

L

Atpūta Kirova parkā Rīgā 1959. gadā.

(No LV KFFDA fondiem)

O

Kāzu svinības 1974. gadā.

(No personīgā arhīva)

M

Daugavpils darbaļaudis 1972. gada 7. novembrī svētku demonstrācijā.

(No LV KFFDA fondiem)

P

Konstantīns Nikolajevs – PSRS ekspedīcijas kuģa "Mihails Lomonosovs" matrozis – rāda saviem draugiem fotozņēmumus un suvenīrus, kurus viņš ir atvedis no ASV, atgriezoties no pētnieciskā reisa uz otru padomju kuģu, kurš ir apmeklējis ASV pēdējo 10 gadu laikā, 1959. gads.

(No LV KFFDA fondiem)

LAUKI SOCIĀLISMĀ

A

Bagāti mēs šodien dzīvojam. (...) Daudziem kolhozniekiem ir vieglās automašīnas, gandrīz katrā sētā ir motocikls. Dzīvokļos parādījušās labas mēbeles, radioaparāti, televizori – šogad visās kolhoznieku mājās būs arī elektrība. To teikdams, es nepavisam negribu lielīties. Gribu tikai uzsvērt to lielo starpību, kā latviešu zemnieks dzīvoja toreiz, tā dēvētajā "brīvajā Latvijā", un kā dzīvo Padomju Latvijas kolhoznieks šodien.

(Cīm. – 1960. – 10. marts)

B

Liela nozīme ir tam, lai aizvien vairāk strādājošo varētu dzīvot labiekārtotos dzīvokļos saimniecības ciematā, kas ir arī kultūras dzīves centrs, kur ir ēdnīca, nav tālu jāiet uz veikalu, ērti sasniedzami dažādi sadzīves pakalpojumi, ir skola un bērnudārzs. (...) ciematā nav vecu ēku, ir galvenokārt divu un triju stāvu dzīvojamās mājas, kuru dzīvokļos ir ūdensvads, kanalizācija, gāzes baloni. (...) Tā pakāpeniski tiek realizēts svarīgs PSRS sociālās attīstības plāna nosacījums – strādājošo pārceļšana no viensētām uz ciematu, to dzīves apstākļu uzlabošana.

(M. Irklis. Plānā – sociālā attīstība // Lauku Dzīve. – 1972. – Nr. 11)

e

Jaunās saliekamās mājas gar Daugavpils šoseju Jelgavas ziemeļrietumu daļā.

(No LV KFFDA fondiem)

e

M. Lūse (Latvijas celtniecības pētniecības institūts): "(...) Mums tagad ceļ 70 procentus daudzstāvu māju, Igaunijā – 20 procentus, Lietuvā – 10 procentus, bet KPFSR Nemelnzemes joslā – katrai ģimenei individuālo māju. (...)”

(Lauku Dzīve. – 1988. – Nr. 6. – 14.–15. lpp.)

F

Līvānu ēku būves kombinātā izgatavoto dzīvojamo māju uzstādīšana Balvu rajona sovhozā "Medņeva".

(No LV KFFDA fondiem)

G

Dzīvojamo ēku celtniecība Daugavpils rajona Eglaines ciematā 1985. gadā.

(No LV KFFDA fondiem)

D

Bebrenes sovhoztehnika ciemats. Nav laucinieku vaina, ka tas tik pilsētniecisks.

(Daugavpils. – R., 1988. – 29. lpp.)

H

Nesenā pagātnē tirgus krietni panīka. Tur bija vainojams likums par cīņu pret bezstrādes ienākumiem. Pareizāk – šī likuma pārprašana. Sirds sāpēja. Tolaik likuma panta "aizstāvji" lauku cilvēku nosauca par spekulantu, ņēma aiz sastrādātās rokas un veda uz "attiecīgu iestādi". Pilsētas uzņēmumu strādniekiem tolaik gan deva zemi – pie Dokupītes ietekas Ventā un citviet apkārt Ventspilij izaugušas veselas "mazpilsētiņas", bet, ja šī zemes ielāpina īpašnieks vēlējās kādu dillu pušķīti pārdot tirgū, tad sava uzņēmuma arodbiedrības sapulcē viņam skaidri un gaiši pateica: "Ja tu audzē dārzeņus pārdošanai tirgū (parasti gan sacīja "spekulēšanai"), tad dārzīņu tev ņemsim nost!" (J. Teibe, *Tirgus // Lauku Dzīve*. – 1988. – Nr. 5)

I

Skats uz jauno veikala un ēdnīcas ēku Valmieras rajona sovhozā "Burtņieki".

(No LV KFFDA fotoāra)

DZĪVE PILSĒTĀ**A**

Pēc Centrālā dzīvokļu eksperimentālās projektēšanas zinātniskās pētniecības institūta datiem, tikai 40 % apmērā tipveida mājoklis tiek izmantots atbilstoši priekšstatiem par tā funkcijām; no aptauju datiem izriet, ka trīsistabu dzīvokli no 20 svarīgākajām sadzīves norisēm nav vietas septiņām, divistabu dzīvokli – attiecīgi desmit, 40 % gadījumu divistabu dzīvokļa "viesistabā" guļ pieaugušie un rotaļājas bērni. Guļamistabas tikai gulēšanai – ne vairāk kā pusē gadījumu. (...) Tikai atsevišķās reizēs ģimene ietur maltīti istabā, nevis virtuvē.

(A. Bisenieks, ...un mēbeles mājoklim // *Māksla*. – 1987. – Nr. 2. – 25. lpp.)

B

Latvijas PSR pāreja uz dzīvojamo namu celtniecību pēc tipveida projektiem noteikta ar Ministru Padomes 1958. gada 21. jūlija lēmumu. Pēc tā projektēšanas organizācijām nav tiesību izstrādāt individuālus projektus un bankām noliegta šādu darbu finansēšana, izņemot gadījumus, ja ir īpaša MP atļauja.

(Ā. Rozenberga, Kā risinās dzīvokļu problēmas Latvijas PSR pilsētās. – R., 1962. – 57.–58. lpp.)

J

Viensētņieki, kuri vēlētos dzīvot un strādāt pilsētā, atzīmējuši šādas pilsētas priekšrocības: lielākas kultūras dzīves iespējas – 64 %, vairāk brīva laika – 55 %, labāki darba apstākļi – 47 %, iedzīvotāju labāka apkalpošana – 37 %, vieglāk mācīties – 18 %, lielāka alga – 14 %, interesantāks darbs – 8 %. (Procentu summa pārsniedz 100, jo varēja atzīmēt vairākas atbildes.)

(J. Porietis, Lauku ciematu veidošanas sociālās problēmas Latvijā // *Arheoloģija un etnogrāfija*. XIII. – R., 1979. – 111. lpp.)

K

Izglītītie cilvēki aizplūst no laukiem. Jaunie speciālisti – agronomi, veterinārārsti, inženieri u.c. dodas prom no kolhoziem un sovhoziem, kurus piemeklējušas saimnieciskās grūtības. Bēgšanas cēlonis ir slikte vai nepieņemamie darba un sadzīves apstākļi laukos. Kā raksta periodiskie izdevumi (*Molodjež Estonii* Nr. 118, *Pilt ja Sona* Nr. 5), šie cilvēki ir gatavi strādāt jebkuru darbu Tallinā, Tartu, Pērnāvā u.c. pilsētās, lai tiktu prom no laukiem. Periodiskie izdevumi uzbrūk "bēgļiem". Tie publicē vainīgo – to, kuri ir ieguvuši darbu pilsētās un atsakās atgriezties pamestajos kolhozos un sovhozos, – vārdus un fotoattēlus. Vēl jo vairāk, arī skolotāji aizplūst no laukiem; tie, kas vēl nav paguvuši, gatavojas to darīt. Bieži un apjomīgi uzbrukumi presē liecina, ka problēma ir nopietna.

(Soviet-occupied Estonia 1962, Monthly reports. – Stockholm, 1963. – p. 9)

e

Mūsu republikas mēbeļu kombinātu un darbnīcu masu produkciju varētu iedalīt divās grupās:

- 1) mēbeļu komplekti vienas istabas iekārtai;
- 2) mēbeles kā atsevišķi priekšmeti ar lielāku vai mazāku komplektēšanas iespēju istabas vai dzīvokļa iekārtošanai.

Patlaban visizplatītākās ir pirmā veida mēbeles. Principā pret to nebūtu iebildumu, ja šo grupu sakārtojums un priekšmetu nomenklatūra būtu plaša, daudzveidīga un ja būtu iespējams iegādāties atsevišķas mēbeles, nepērkot visu komplektu. Tā tas diemžēl nav.

(O. Kruskis, Ikdienas skaistumam // *Māksla*. – 1962. – Nr. 2. – 17. lpp.)

D

Jāsaka, ka pagaidām, salīdzinot ar galvenajām kapitālistiskajām valstīm, mūsu zemē iedzīvotāju vidējā nodrošinātība ar dzīvokļiem ir zemāka. Tā 1958. gadā PSRS vienā istabā dzīvoja vidēji 1,5 cilvēki, turpretī ASV – tikai 0,7, Centrāleiropā un Rietumeiropā – 0,8 un Dienvideiropā – 1,2 cilvēki.

(Ā. Rozenberga, Kā risinās dzīvokļu problēmas Latvijas PSR pilsētās. – R., 1962. – 8. lpp.)

E

Kad 1954. gadā es pirmoreiz ieradās Daugavpili, daudzas ģimenes mitinājās tumšos pagrabos, barakās, pat bumbu patvertnēs. Katram cilvēkam pienācās četri kvadrātmetri dzīvojamās platības – nedaudz vairāk, nekā paredzēts mironim kapos.

Daļēji sagrautās mājas pielāpīja. Laimīgie iekārtojās – daži dabūja dzīvokli, citi uzcēla mājell. 1956. gadā cilvēkam pienācās pieci kvadrātmetri, 1960. gadā – seši. Tomēr šie skaitļi neatspoguļoja īstenību – pilsētā taču bija cilvēki, kuri dzīvoja plašos dzīvokļos. Un bija ģimenes, kurās bija četri pieci cilvēki, kas smaka sešos kvadrātmetros. (...) Pedagoģiskā institūta sētniece Sergijenko dzīvoja pie vecākiem, tur bija seši cilvēki un deviņi kvadrātmetri. Čumilova dzīvoja desmit kvadrātmetros kopā ar vīru, kam bija tuberkuloze akūtā formā, un trim bērniem. 1957. gadā rindā viņa bija 689., bet 1960. gadā – 676. "Pēc tāda aprēķina, es dabūšu dzīvokli pēc trīsdesmit gadiem – pēc nāves."

(I. Erenburgs. Cilvēki, gadi, dzīve // Avots. – 1988. – Nr. 3)

F

Ievērojamo ekonomisko efektu devusi māju augstuma samazināšana. Tipu projektos pieņemtais dzīvojamo telpu augstuma samazinājums dod iespēju par ietaupītajiem līdzekļiem uzcelt tūkstošiem jaunu dzīvokļu.

(Ā. Ruzenbergs. Kā risinās dzīvokļu problēmas Latvijas PSR pilsētās. – R., 1962. – 57. lpp.)

G

PSRS dzīvokļu fondu veido 3 kategorijas: dzīvokļi, kas atrodas valsts īpašumā, dzīvokļu kooperatīvi (daudzdzīvokļu mājas), ko būvē valsts organizācijas, un mājokļi, kuri atrodas privātpašumā. (...) Privātmāju apdzīvojamā platība nedrīkst pārsniegt 645,6 kvadrātpēdas. Kopš 1964. gada privātmājas drīkst celt vienīgi pilsētās, kurās ir mazāk par 100 000 iedzīvotājiem, lielākās pilsētās jāaprobežojas ar dzīvokļiem.

(H. W. Morton. Housing in the Soviet Union. – New York, 1984. – pp. 74)

H

Sievietes gatavo ēst virtuvē celtnieku kopmītnē Skaistkalnes ielā Rīgā.

(No LV KFFDA fondiem)

I

Grandiozs ir dzīvokļu celtniecības plāns. (...) Septiņgades plāna izpildē būs liels ieguldījums partijas un valdības dotā uzdevuma izpildē – tuvākajos desmit gados mūsu zemē būs likvidēts dzīvokļu trūkums. (...) Jau pirmajā septiņgades gadā Rīgā noorganizēta lielpaneļu ēku celšana. (...) Mazu ģimeņu vajadzībām cels viesnīcas tipa mājas kopā ar kultūras un sadzīves ēku bloku. (...) arvien lielāku īpatsvaru iegūs kopējas sabiedriskās lietošanas telpas – sanāksmju zāles, atpūtas un nodarbību telpas, ģimenes svinīgo vakaru telpas, bibliotēkas, ēdnīcas un sporta zāles.

(Darbaļaudim būs ērti dzīvokļi // Cīņa. – 1961. – 15. febr.)

J

Plašā dzīvokļu celtniecības programma ļauj cerēt, ka jaunajās mājās bērniem būs savas istabas. Tā vismaz domā mēbeļu projektētāji, jo Vissavienības Tautas saimniecības sasniegumu izstādes paviljonā "Tautas patēriņa preces un pakalpojumi iedzīvotājiem" skatījām vairākas interesantas bērnu istabu iekārtas. (...) Ja bērni ir vairāki, piemēram, divi, var gulēt divstāvu gultā, kam gan jābūt droši konstruētai un "pamatīgi" izgatavotai, lai bērns nevarētu izkrist. (...) Ja ir trīs bērni, būtu vajadzīga trīsstāvu gulta. Tādu neredzējam.

(A. Ābeltiņš. Bērnu mēbeles // Veselība. – 1987. – Nr. 5. – 26. lpp.)

K

Šo vietu meklējot, mēs ar fotokorespondentu Intu Kalniņu zinājām vienīgi to, ka kaut kur Rīgas nomalē ir jaudis, kas apmetušies vagoniņos. (...) Vagonu "ciematu" Rīgā, Krustpils ielā, pirms daudziem gadiem ierīkoja Baltijas dzelzceļš. Šie "mirušie vilcieni" par galapunktu izvērtušies tiem cilvēkiem, kas no visdažādākajām Padomju Savienības malām šurp atbraukuši jau zināmo solījumu un aicinājumu vilināti. Oficiālais "ciemata" nosaukums – 91. Sliežu ceļu mašīnu stacijas (putļevaja mašinnaja stancija) labiekārtotās (? – D. B.) kopmītnes.

(D. Balode. Strupceļš // Atmoda. – 1989. – 21. aug.)

L

Vagoniņu ciemats Rīgā, Krustpils ielā.

(Atmoda. – 1989. – 21. aug.)

M

Virtuves interjers vienā no Rīgas jaunajām mājām.

(No LV KFFDA fondiem)

N

Padomju pilsoņiem no visām industriāli attīstītajām valstīm ir vissliktākie dzīvokļu apstākļi galvenokārt tāpēc, ka tik daudzi dzīvokļi ir komunāli. Atsaucoties uz "Pravdu" (1980. gada 2. decembrī), apmēram 80 % no pilsētu iedzīvotājiem 1980. g. dzīvoja atsevišķos dzīvokļos. Tas nozīmē, ka vismaz 20 % dzīvoja komunāli. Bet ziņojumā nav ietverts, ka vēl apmēram 5 % (galvenokārt tie, kuri dzīvo vieni) mīt strādnieku kopmītnēs vai barakās.

(H. W. Morton, Housing in the Soviet Union // The Soviet Union in the 1980s. – New York, 1984. – pp. 74–75)

SOCIĀLĀ NODROŠINĀŠANA**A**

Nabadzības robeža mūsu valstī – 70 rubļi. Bet, pēc pēdējiem statistikas datiem, iztikas minimumam vajadzētu būt aptuveni 144 rubļi. (...) Zinu, ka daudzu vecu cilvēku ēdienkartē ir tikai maize un piens. (...) Vēl pirms dažiem gadiem sociālās nodrošināšanas nodaļa saviem vecākiem gadā varēja atvēlēt tikai 14 rubļu. Tagad Žālsirdības biedrības valde piešķir līdz 100 rubļiem. Šī nauda, domāju, daudziem ir jūtams atspajds.

(I. Jankeviča, Mēģinot lāpīt // Padomju Latvijas Sieviete. – 1989. – Nr. 12)

B

Dzīvojamās telpas pirmām kārtām piešķir sievietēm, kurām piešķirts Mātes varones nosaukums, kā arī daudz bērnu ģimenēm ar trim un vairāk bērniem, kuri dzīvo kopā ar vecākiem. Daudz bērnu ģimenēm paredzēti atvieglojumi nodokļu ieturēšanā no darba algas. (...)

Daudz bērnu mātes, kuras apbalvotas ar medaļām "Mātes medaļa", ordeniem "Mātes Slava" un kurām piešķirts goda nosaukums "Māte varone", apkalpo ārpus rindas visās darbnīcās, ateljē, frizētavās un citos sadzīves pakalpojumu uzņēmumos. Mātes varones ārpus rindas apkalpo visās tirdzniecības un sabiedriskās ēdināšanas organizācijās, sadzīves un transporta uzņēmumos, ārstniecības un kultūras iestādēs. Daudz bērnu ģimenēm, kurās ir trīs un vairāk bērnu, un mazāk nodrošināto ģimeņu bērniem līdz gada vecumam ir tiesības saņemt bezmaksas piena maisījumus un citus produktus. (...) Rīgas pilsētā strādā 15 specializētie pārtikas preču pasūtījuma veikali, kuri apgādā daudz bērnu ģimenes ar pārtikas precēm.

(Kas pienākas daudz bērnu māmiņai? // Padomju Latvijas Sieviete. – 1986. – Nr. 12. – 20.–21. lpp.)

c

PSRS pilsoņiem ir tiesības uz materiālu nodrošinājumu. Šīs tiesības tiek garantētas, izdarot strādnieku, kalpotāju un kolhoznieku sociālo apdrošināšanu un izmaksājot pabalstus pārejošas darba nespējas gadījumā; maksājot no valsts un kolhozu līdzekļiem vecuma un invalditātes pensijas, kā arī pensijas apgādnieka zaudējuma gadījumā; iekārtojot darbā pilsoņus, kas daļēji zaudējuši darba spējas; gādājot par gados veciem pilsoņiem un par invalīdiem; izmantojot citus sociālās nodrošināšanas veidus.

(PSRS Konstitūcija (Pamatlūkums). – R., 1989. – 14. lpp.)

D

Rīgas Elektromehāniskā tehnikuma darbinieku Ulda un Veltas Cīruļu ģimene pārceļas uz jauno piecistabu dzīvokli.

(No LV KFFDA fondiem)

E

Vaganovu ģimenei ir 20 gadu. Šajā laikā izaugušas un kļuvušas patstāvīgas abas meitas. Cik valstij izmaksājusi šī ģimene? Katra bērna aprūpēšana pirms dzimšanas un pirmajā dzīves gadā valstij izmaksā vidēji 200 rubļu. Kopā tālād – 400 rubļu. Meitenītes auga mazbērnu novietnē un bērnudārzā. Vecāki maksāja par katru bērnu mēnesi 12 rubļus un 50 kapeikas, lai gan valsts viņu aprūpēšanai izdeva trīs reizes vairāk: ģimene tālād ietaupīja 3900 rubļu.

Bērna apmācīšana skolā valstij maksā ap 100 rubļu gadā. Viena Vaganovu meita beidza vidusskolu, otra – astoņas klases un tehnikumu, viņu izglībai valsts izdeva 2100 rubļu. Gandrīz katru vasaru Vaganovu bērni bija pionieru nometnē uz atvieglotiem noteikumiem, tādējādi ietaupot ģimenes budžetā 370 rubļu. Par dzīvokļa uzturēšanu kārtībā – sākumā par vienistabas, vēlāk par divistabu dzīvokli – Vaganoviem piemaksāts 3050 rubļu (divistabu dzīvokļa uzturēšana valstij izmaksā gandrīz 200 rubļu gadā).

Pie visa tā jāpieskaita summas, ko uzņēmums iztērējis Vaganovu ģimenes profesionālās kvalifikācijas celšanai, viņu apkalpošanai kombināta kultūras namā, bibliotēkā, atpūtai sanatorijā, atpūtas namā, apmaksājot tikai trešo vai ceturto daļu ceļazīmes vērtības.

(Ģimenes reālie ienākumi // *Padomju Latvijas Sieviete.* – 1975. – Nr. 10)

F

Bauskas rajona sovhozā "Bauska" uzceltā bērnu dārza bērni pastaigas laikā.

(No LV KFFDA fondiem)

G

Ar gandarījumu jāatzīmē, ka ir pieņemts valdības lēmums par maksas pansionātu celtniecību vecajiem ļaudīm. (...) Šādu pansionātu paraugi jau ir. (...) Ideāls ir veco ļaužu pansionāts, kas uzcelts S. Kirova zvejnieku kolhozā Tallinā. Katram šī modernā dzīvojamā kompleksa iedzīvotājam ir atsevišķa istaba ar visām ērtībām, četras maltītes dienā, izklaidēšanās iespējas un vajadzības gadījumā – visi mūsdienu ārstniecības veidi. Par uzturēšanos jāmaksā 75 % no pensijas.

(N. Eļteins. Igaunijas PSR Veselības aizsardzības ministrijas galvenais terapeits // *Kalendārs sievietēm.* – 1989. – R., 1988. – 224.–225. lpp.)

H

1973. gadā mūsu republikā bija 221 sieviešu konsultācija, bērnu poliklīnika un ambulance. Republikas dzemdību namos un dzemdību nodaļās vienlaikus var sniegt medicīnisko palīdzību 1417 sievietēm. 83,4 tūkstoši bērnu, kamēr mātes darbā, uzturas 794 bērnu dārzos un mazbērnu novietnēs. Šo pirmsskolas iestāžu uzturēšanai valsts iztērēja 32,8 miljonus rubļu. Izdevumi vispārīgajiem un internātskolu uzturēšanai 1973. gadā bija 77,2 miljoni rubļu. Šie līdzekļi ir vistaisnīgāk sadalītais papildinājums ģimeņu budžetiem. Šie budžeti ik gadu aug, aug arī ģimeņu vajadzības. Un tā 1973. gadā katrām 100 ģimenēm bija 524 pulksteņi, 96 radiouztvērēji un radiolas, 69 televizori, 45 fotoaparāti, 64 ledusskapji, 72 veļas mazgājamās mašīnas, 21 putekļu sūcējs, 49 šujmašīnas.

Sieviešu mājas soli atvieglo 37 lielās veļas mazgātavas, 33 pašapkalpošanās veļas mazgātavas un 2753 sabiedriskās ēdināšanas uzņēmumi, kuru pakalpojumus 1973. gadā izmantoja 1 miljons iedzīvotāju.*

* 1973. gadā Latvijas PSR bija 2,74 miljoni iedzīvotāju.

(Statistikas spoguļi // *Padomju Latvijas Sieviete.* – 1975. – Nr. 10)

CILVĒKS SABIEDRĪBA

A

Šais dienās redakcija saņēma kādu vēstuli. Liepājniece R. Kārklīņa sūdzas par to, ka Liepājā kādā sarīkojumā matrožu klubā tā direktors esot aizrādījis viņai par nepiemērotu tērpu. R. Kārklīņa esot ieradusies sarīkojumā tērpā ar ļoti dziļu kakla izgriezumu un kailiem pleciem.

Redakcija sazinājās ar Liepājas matrožu klubu. Šeit mums paskaidroja, ka tāds gadījums tiešām esot bijis – R. Kārklīņas vakara tērps bijis ļoti uzkrītošs. Tā kā R. Kārklīņa ir ļoti jauna meitene, kluba direktors esot aizrādījis viņai un lūdzis citkārt ierasties sarīkojumā piedienīgākā tērpā.

Vai direktors darijis pareizi? Vai R. Kārklīņas rīcība bijusi pareiza? Sniedzam atbildi uz jauniešu jautājumu.

Gaumīgi gērbties katram jāprot. Izkopt savu gaumi var un vajag ikvienam, sevišķi jauniešiem, jo daži jaunieši dažkārt ar savu apģērbu cenšas sabiedrībā būt uzkrītoši. (...) Atturēties no nevajadzīgiem modes pārspīlējumiem – viens no galvenajiem priekšnoteikumiem jauniešu apģērbā. Tādus jauniešus, kas ar savu pārspīlēto apģērbu un izturēšanos cenšas sabiedrībai krist acīs, mēs saucam par stilīgajiem. Nosaukums, kas nedara godu nevienam.

(Vai tā ir laba gaume? // *Ciņa*. – 1961. – 17. jūn.)

B

Uzvedība mājās.

Komunālajā dzīvoklī. Lai cilvēki, kuri, apstākļu spiesti, dzīvo zem viena jumta, nesāktu ienīst cits citu un nepārvērstu savu dzīvi par eili, jau no paša sākuma jācenšas savstarpēji piekāpties nelielu konfliktu gadījumā. Vislabāk jau iepriekš pārrunāt katra pienākumu loku, virtuves, vannas lietošanas laiku, koplietošanas telpu tīrīšanas grafiku, rēķinu nomaksāšanu u.tml.

(*H. Асавава. Как себя вести. – Ташкент, 1971. – С. 195*)

C

Koncerts Rīgas 4. bērnu mūzikas skolā 1953. gada februārī.

(No personīgā arhīva)

D

Rēzeknes pedagoģiskā skola, kura gatavoja pamatskolas skolotājus un pionieru vadītājus, pastāvēja no 1946. līdz 1956. gadam. Pārļapojojot pedagoģiskās padomes sēžu protokolus, redzams, ka galvenā uzmanība, kā ikvienā mācību iestādē un jebkurā laikā, pievērsta audzēkņu sekmēm. Taču audzināšanas darba nostādnes būtiski atšķiras no mūsdienu prasībām, un varbūt lasītājiem – studentiem un skolēniem – būtu interesanti ielūkoties gandrīz 50 gadus tālā pagātnē.

15.05.1948

Direktore: Buržuāziskās morāles atliekas vērojamas gan skolā, gan mājās, gan sabiedrībā (vulgāras, nekulturālas dejas, īsas kleitas, neglītas, pārspīlētas frizūras).

Skolotājs N. M.: Lai skolēnu ārējais veids būtu pieklājīgs, jānovērš zēniem garie mati, meitenēm īsas kleitas, "kriedzošās" frizūras. Skolēniem ir paradums rīkot slepenas "večerinkas", turpmāk tās nedrīkst notikt. Pilnīgi noliegt visāda veida ilgviltnus un ondulācijas, skolēniem likt noņemt gredzenus.

Skolotājs E. M.: Skolēniem apkārtnē nav laba parauga, no kā mācīties. Būtu jāpropagandē tautas dejas.

Direktore: Jāpanāk lūzums mūsu jaunatnes morālē un jāizskauž nevēlamās parādības. Lai skolotāji rādītu priekšzīmi skolēniem arī reliģisko atlieku likvidēšanā, būtu vēlams noņemt laulību gredzenus kā baznīcas laulības pazīmi.

(Nost ar ilgviltniem, ondulācijām un īsām kleitiņām!

// *Rēzeknes Vēstis*. – 1998. – 7. marts)

E

Sabiedrība rūpējas par ģimenes nostiprināšanu, izmantojot tiesiskos un morālos līdzekļus. Likumā paredzētās laulības obligātās reģistrācijas mērķis ir izveidot nopietnu attieksmi pret ģimeni. Sabiedrība ir ieinteresēta, lai ar ģimenes rašanos vīra un sievas attiecības dibinātos uz stingriem savstarpējas mīlestības un cieņas pamatiem, kopīgiem morāliem ideāliem. Ņemot vērā, ka laulība ir ģimenes pamats, valsts uzņemas kontroli ne tikai pār tās noslēgšanu, bet arī pār tās šķiršanu.

(Sabiedrības mācība: Mācību grāmata vidusskolu un vidējo mācību iestāžu izlaiduma klasēm. – R., 1984. – 254. lpp.)

F

Kā mums izdosies? Vai cilvēki gribēs uz tautas sapulci nākt, vai gribēs līdzī spriest? Tādas šaubas māca mūs, kad organizējam jauno pasākumu ciemā.

Un, lūk, tautas sapulce bija klāt. (...) Laikam gan neviens negribētu šai brīdī būt lopkopja Upmaļa vietā, kad brigadiere sāk stāstīt, ka viņa ģimenes locekļu domas un rokas saista tikai personiskā saimniecība. Tā tālu netiks ne darbā, ne vispārējās labklājības celšanā.

(Ipašības, kas mūs vieno // *Ciņa*. – 1961. – 5. janv.)

G

Domāt ierosināja skaitļi.

Viss iesākās ... ar vienkāršu aritmētiku. Jo ilgāk vecais komunisti Aleksandrs Vlasenko salīdzināja skaitļus, jo domīgāks kļuva.

Rēķini, kā gribi: iznāk un iznāk – ap 25 tūkstoši Maskavas rajona pieaugušo iedzīvotāju paliek ārpus partijas organizāciju ietekmes. Tie ir pensionāri, namamātes un citi, ko līdz šim partijas dzīvais vārds aizsniedza diezgan reti. (...)

Tikai viens skolēns no septiņiem pēc mācībām uzturas pagarinātās dienas klasē, pedagogu uzraudzībā. Pārējie – savā vaļā, kamēr vecāki pārnāks no darba. Tas pusaudzīm nozīmē plaši atvērtus vārtus uz neceļiem! (...)

Ne dažus desmitus vai simtus, bet tūkstošus pirmskolas vecuma bērnu ģimenēs audzina vecmāmiņas un aukles, kurām visa idejiskā un politiskā bagāža ir nejaūši uzlasītas zināšanu lauskas. (...)

Nebūtu toreiz Vlasenko iedzīlīnājies šais aprēķinos, pavisam citāda varbūt būtu bijusi viņa runa pērnuden partijas Maskavas rajona konferencē, kurā nobrieda lēmums: lai aktivizētu politisko darbu ar iedzīvotājiem, pie visām apvienotajām namu pārvaldēm nodibināmas partijas pirmorganizācijas, par to kodolu saliedējami pensijā aizgājušie komunisti. Un katrā ziņā jau nebūtu rajona komitejā nodibināta īpaša jauna nodaļa politiskajam darbam ar iedzīvotājiem viņu dzīvesvietās.

(Partijas dzīvais vārds skanēs ik dzīvoklī // *Спс*. – 1961. – 1. apr.)

H

Laikraksts "Komsomojskaja Pravda" vērsās pie visiem mūsu valsts jauniešiem ar aptaujas anketu "Ko jūs domājat par savu paaudzi?". Izvirzīto jautājumu vidū bija arī jautājums par dzīves mērķi. Tūkstošos vēstuļu bija stāstīts par aizraušanos ar darbu, par nemierpilnu, bet laimīgu dzīvi. "Visa mana dzīve ir tiekšanās pēc viena mērķa: būt labam cilvēkam. Es gribu, lai no tā, ka es dzīvoju, kļūtu siltāk, gaišāk un labāk iespējami lielākam skaitam cilvēku. Man gribētos būt, ja tā var izteikties, par mazu saulīti cilvēkiem..." raksta Nataša, korektore no Ļuberciem.

Bet citādi, mietpilsoniski sapņi ir meitenei no Piejūras apgabala. Viņas dzīves mērķis esot "apprecēties, dzīvot nodrošināti, izklaidēties, nestrādāt: no darba taču pat zirgi nobeidzas!". Grūti atrast vārdus, lai izteiktu visu riebumu pret tādām zemiskām domām.

(Sabiedrības mācība: Mācību grāmata vidusskolu un vidējo mācību iestāžu izlaiduma klasēm. – R., 1964. – 255. lpp.)

I

Ārkārtīgi liela nozīme ciņā ar žūpošanu ir darba kolektīviem un sabiedrībai. Likums pieļauj par alkoholisko dzērienu lietošanu sabiedriskās vietās vai parādīšanos reibuma stāvoklī nepiemērot administratīvu sodu, bet materiālus par vainīgo nosūtīt izskatīšanai darbvietas, mācību vai dzīvesvietas sabiedriskajai organizācijai, darba kolektīvam vai biedru tiesai.

(*Veselība*. – 1977. – Nr. 4. – 3. lpp.)

J

Tumši nosarcis, Sergejs Volkovs stāv daudzu acu pāru priekšā... Sverdlova ielas 7. nama 31. dzīvokļa iedzīvotājs Volkovs ar savu rupjo izturēšanos un žūpošanu ik dienu traucēja nama iedzīvotāju mieru un atpūtu. (...) Te vajadzīgs nevis lūgums mainīt savu dzīvesveidu, bet gan stingra pavēle. Ja gribi izmantot padomju pilsoņa tiesības, pildi arī viņa pienākumus. Citādi var kļāties jauni.

Šādai sabiedrības pavēlei nevar pretoties. Un Volkovs isti sajūt, ka no namu daudzo iedzīvotāju vērigajām acīm nekur nesprukt, ka viņš – daunoņa un plēgurs – viens stāv pret sabiedrību. Volkovs sniedz roku savai kaimiņienei Kirjušīnai un klusi saka:

– Piedodiet gan, vairāk tas neatkārtosies...

Namu komiteja beigusi darba dienu un ir pārliecināta, ka sabiedriskā tiesa palīdzējusi. Tā nav pirmā reize, kad cilvēks savus pārkāpumus un kļūdas vislabāk saskata un atzīst biedru priekšā.

(Audzina lielos un mazos // *Спс*. – 1961. – 28. febr.)

K

Nepilnu triju mēnešu laikā kopš ievēlēšanas namu komiteja ir jau daudz darījusi iedzīvotāju audzināšanā, ir izšķīrusi dažādus strīdus. (...) Lūk, Rūpniecības ielas 18. nama 4. dzīvoklis. Namu komitejas loceklis Andrejeva, Jakovļevs un Tužijins ieradušies šeit, lai pārbaudītu dzīvokļa iemītniecības Kiras Uvarovas sūdzību par kaimiņiem Natāliju Vergelesu, kas rupji izturas pret pārējiem dzīvokļa iemītņiem. Viņa grib pār visu komunālo dzīvokli valdīt viena pati – vannai un pieliekamajam uzkārusi atslēgas, virtuvē pie plīts nevienam nelaiž kļāt... (...) Par šīs pilsoņes nekaunīgo uzvešanos komitejas loceklis ziņo uz viņas darbavietu, lai arī darbabiedri viņai pamāca, kā pieklājīgi uzvesties. (...)

– Vai jums virtuvē nebūtu vairāk vietas, ja atkritumu spainis būtu tikai viens? – ieminas komitejas loceklis Tužijins.

Dzīvokļa iemītņieki šoreiz klusē. Bet nākamajā dienā viņu virtuvē spaiņu baterijas vietā palicis tikai viens spainis.

(Audzina lielos un mazos // *Спс*. – 1961. – 28. febr.)

L

Milicis piespiež pacelt garāmgājēja nomesto izsmēķi. 1956. gads.

(No LV KFFDA fildiem)

DEFICĪTS UN PRIVILĒĪJAS

A

Visumā Padomju Savienībā strādnieki un kalpotāji pēc malzes normām bija sadalīti 2 kategorijās. Pirmajā, augstākajā, ietilpa aizsardzības, kurināmā, ķīmiskās, metalurģijas un mašīnbūves rūpniecības, celtniecības, dzelzceļa, jūras transporta un dažu citu uzņēmumu un tiem pielīdzināto organizāciju strādnieki un kalpotāji. (...) Padomju un partijas aktīvu ar maizi nodrošināja pēc 1. kategorijas normām, bet pārtikas kartītes tam pienācās pēc īpašā saraksta normām. Turklāt partijas un pārvaldes aparāta augstāko slāni apgādāja ar pārtikas papilddevām. (...)

Rūpniecības preču sadales sistēma nodrošināja priekšrocības partijas un pārvaldes aparāta funkcionāriem, ietekmīgākajiem resoriem, tām iedzīvotāju grupām, kuru lojalitātē bija ieinteresēta valsts vara, – lielo rūpniecības uzņēmumu strādnieki, lauku inteliģence, zinātnieki, – un visvairāk tiem, kas paši nodarbojās ar preču sadali.

(D. Bleiere. Kartīšu sistēma Latvijā 1944.–1947. gadā // *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*. – 1993. – Nr. 1. – 95.–96., 102. lpp.)

B

Partijas darbinieki svētku pabalsta veidā papildus saņem 3 algas gadā: 7. novembrī, 1. maijā un atvaļinājumā aizejot (veselības nauda). (...)

Turklāt šim pašam personām joprojām piegādā mājās "specdevas", taču tas tiek darīts slepeni, diennakts tumšajās stundās. Apgabalu administrācija un partijas vadība joprojām "saimnieko" pārtikas un rūpniecības preču, grāmatu un aptieku bāzēs.

Turklāt partijas apgabalu komiteju sekretāriem, pilsētu un rajonu pirmajiem sekretāriem, apgabalu komiteju nodaļu vadītājiem ir tiesības uz valsts rēķina apgādāt ar atsevišķiem dzīvokļiem savus pieaugušos bērnus – kaut arī no juridiskā viedokļa tas ir nelikumīgi.

(Neatkarīgo žurnālistu arodbiedrības informācija // *Atmoda*. – 1990. – 9. janv.)

C

Intershop Rīgā.

Tiem, kuri spējīgi maksāt valūtā.

Tiem, kuri spējīgi maksāt rubļos.

(*Atmoda*. – 1990. – 8. jūl.)

D

Kolhozā "Uzvara" [sociālistiskās] sacensības nolikums paredz uzvarētājiem nākamās piegādes laikā tūrisma ceļazīmi uz ārzemēm – tās vērtību, izņemot apmaiņas valūtu, apmaksā saimniecība. Ar tādiem pašiem noteikumiem var bez rindas saņemt ceļazīmi uz sanatoriju vai atpūtas namu (tajā skaitā uz ārzemēm). Bez tam paredzēta vesela virkne priekšrocību: iespēja ārpus kārtas saņemt jaunu dzīvokli vai celt ģimenes māju, iegādāties vieglo automašīnu, katrā no nākamajiem pieciem gadiem par brīvu izmantot līdz trim dienām gariem izbraukumiem saimniecības vieglo automašīnu. Tāpat par 50 % var tikt samazināta samaksa par bērnu dārzu nākamajos piecos gados, par ceturdaļu – maksa par elektroenerģiju, piemājas zemes apstrādi, ēdnīcas pakalpojumiem (izņemot produktu vērtību). Uzvarētājs iegūst arī priekšrocības telpu un inventāra izmantošanā ģimenes svinību vajadzībām. Tātad – apbalvojumu sistēma aptver visu cilvēka ikdienu. (...)

Rajonā esam sākuši ieviest tādus apbalvojumus sacensības uzvarētājiem kā iespēju ārpus kārtas iegādāties automašīnu piekabes, mazgabarīta traktoros ar darbarīkiem piemājas dārziņa apstrādei, dārza frēzes, jauniešiem – sporta un tūrisma inventāru.

(Ā. Gaile. Cieņas apliecinājums // *Sieviete*. – 1986. – Nr. 4. – 4. lpp.)

E

Patlaban mūsu darbs kļuvis konkrētāks: mūsu komiteja izstrādā priekšlikumus, kurus augustā iesniegsim republikas valdībai. Piemēram, kā izmainīt ziepju sadali, jo pašreizējā ir klaji netaisnīga. Ikvienam skaidrs, ka mazbērnu māmiņām, lauku cilvēkiem ziepes vairāk vajadzīgas nekā, teiksim, man un jums. (...)

Varētu, piemēram, daļu no superdeficīta preču grupas (importa videomagnetofoni, televizori), kuru valsts cena ir aptuveni 1700 rbļ., bet melnajā tirgū vairāk nekā 4000 rbļ., pārdot par komisijas cenu – 4000 rbļ. Starpību tad pārskaitītu daudz bērnu ģimenēm vai maznodrošinātajiem pensionāriem. Taču – jautājums atkal "atduras" Maskavā: tur joprojām nosaka preču cenas. Ir jādomā, kā šo likumu apiet.

(No intervijas ar Andri Teikmani, LTF Sociālā taisnīguma komitejas vadītāju // *Atmoda*. – 1989. – 7. aug.)

F

Igaunijā 70. gados sabiedrību pārņēma patērētāju noskaņojums. Par prestiža lietu kļuva vieglās automašīnas, vasarnīcas, pirtis, ārzemju braucieni. Daudzi cilvēki, lai iegūtu šos labumus, sāka sevi pārliecināt par nepieciešamību sadarboties ar partijas aparātu. Padomju, arodbiedrību un partijas birokrāti, koncentrējusi savās rokās deficīta sadali, pastiprināja sociālo kontroli. Divkosība kļuva par dzīves stilu, pieauga patērētāju noskaņojums, zuda morāle, par ikdienas parādību kļuva valsts īpašuma izlaupīšana.

(История Эстонии. XX век: Учебник для X класса с русским языком. – Таллинн, 1999. – С. 231)

G

Negribu slēpt, ka darbošanās valsts vienīgajā jaunatnes politiskajā organizācijā (komjaunatnē) pavēra diezgan lielas personīgās iespējas. Parastam mirstīgajam tajos laikos tādas nebija pieejamas. Piemēram, braucieni uz ārzemēm. VĻKJS biedru tūrisma ceļojumus uz ārzemēm organizēja tai piederošais ceļojumu birojs "Sputņiks". No organizācijas budžeta tam katru gadu piešķīra lielas dotācijas. Šie braucieni, lielākoties uz Austrumeiropas valstīm, izmaksāja smiekla naudu.

(I. Āboltiņš. Biju biedrs, tagad kungs. – R., 1992. – 15. lpp.)

H

V. Sidoreiko, Sociālistiskā Darba Varonis, PSRS Valsts prēmijas laureāts, "Surgutneftegaz" urbšanas meistars. Vienmēr jutos neveikli, kad dažādās konferencēs, sākot no rajona un beidzot ar Vissavienības mērogu, saņemu delegāta tiesības iegādāties kaut kādas "paugstināta pieprasījuma preces", kā tagad smalki apzīmē jebkuru labu mantu: konfekšu un kafijas kārbu, žāvētu desu, ondatras ādas cepuri un interesantu grāmatu. Esmu dzirdējis, ka palalkam rādot arī filmas, kas "nav visiem rādāmas".

(Kā spriež gudri ļaudis // *Laiku Dzīve*. – 1987. – Nr. 10. – 7. lpp.)

I

Ziņas par to cilvēku skaitu, kas tiek apkalpoti speciālajos pasūtījumu veikalos (stāvoklis uz 1989. gada 1. decembri).

LTK* invalidi	LTK dalībnieki	Citas kate- gorijas**	Daudzbērnu mātes	Kopā līdz šim	LTK dalībnieku skaits, kurus apkalpo atsevišķos gadījumos ***	Kopā to skaits, kurus apkalpo pirms Jaunā gada
5874	10162	5067	8099	29202	22030	51232

* Lielais Tēvijas karš 1941–1945.

** Šajās kategorijās ietilpst, piem., sarkanie strēlnieki, pilsoņu kara dalībnieki, koncentrācijas nometņu ieslodzītie un citi invalidi, kā arī PSRS varoņi u.tml. cilvēku grupas.

*** Šajā ailē norādīto cilvēku skaitu speciālajos veikalos apkalpo 3 reizes gadā: pirms 1. maija, 9. maija, 7. novembra. (*Atmošā*. – 1990. – 3. apr.)

J

Bezšķiru sabiedrības augstākajai šķīrai turpināja piedāvāt īpašus pakalpojumus. Komunistiskās partijas biedriem bija paredzētas speciālas noliktavas. Aptiekās glabājās īpašas rezerves šiem privileģētajiem elementiem. Bija gadījumi, ka pārējie receptēs izrakstītās zāles varēja iegādāties pēc vienpadsmit mēnešu gaidīšanas. Republiku KP CK ēkās bija citi, labāki veikali, kas nebija pieejami pat vienkāršajiem partijas biedriem, un importa sieviešu veļas tirgošana bija būtiska sastāvdaļa augstākā līmeņa partijas saietos pat septiņdesmito gadu beigās.

(R. J. Misiunas and R. Taugajers. *The Baltic States: Years of Dependence 1940–1980*. – Berkeley; Los Angeles, 1992. – pp. 215–216)

DARBS

**Svarīgāko notikumu
hronoloģija Krievijā,
PSRS**

1917. gada februāris–marts
Februāra revolūcija, Krievijā gāzta cara vara.

1917. gada 24.–25. oktobris
boļševiku (lielnieku) apvērsums
V. Leņina vadībā. Nodibina
padomju varu Krievijā.

1918.–1922. gads
pilsonu karš Krievijā.

1922. gada decembris
izveidota PSRS (Padomju
Sociālistisko Republiku Savienība).

1928.–1933. gads
pirmā piecgade.

1929.–1930. gads
pamatos veikta kolektivizācija.

1933.–1937. gads
otrā piecgade.

1937.–1938. gads
masu represijas PSRS.

1939. gada 23. augusts
Molotova–Ribentropa pakts.

**Svarīgāko notikumu
hronoloģija Latvijā**

1939. gada 5. oktobris
Latvijas–PSRS savstarpējās
palīdzības līgums, PSRS karabāzu
izvietošana Latvijas teritorijā.

1940. gada 17. jūnijs
PSRS okupē Latviju.

1940. gada 14.–15. jūlijs
Saeimas vēlēšanas.

1940. gada 21. jūlijs
Latvija pastudināta padomju varā.

1940. gada 5. augusts
Latvija iekļauta PSRS sastāvā.

1941. gada 14.–15. jūnijs
masveida deportācijas.

1941. gada jūnija beigas
Latvija okupē vācu armija. Vācu
okupācijas režīms turpinās līdz
1944. gada oktobrim, "Kurzemes
katlā" ("Kurzemes cietoksnī") –
līdz 1945. gada 9. maijam.

**Tēmu vēlams apgūt pēc
tēmas "Ikdienas dzīve
sociālismā"**
A
**EKONOMISKĀS SISTĒMAS UN
TO ATŠKIRĪBAS (8. KL. IEVADS
EKONOMIKĀ)**

Ekonomiskā sistēma ir saimnieciskās dzīves organizācija valstī vai noteiktā cilvēku sabiedrībā. Tajā ietilpst likumi, tradīcijas, informācija, vērtības kā arī organizācijas, kas nodarbojas ar saimniecisko jautājumu risināšanu.

Sabiedrības vēsturē ir pastāvējušas un pastāv dažādas ekonomiskās sistēmas:

- tradicionālā jeb naturālā saimniecība,
- brīvā tirgus ekonomika,
- plānotā ekonomika,
- jauktā ekonomika.

Tradicionālā jeb naturālā saimniecība ir pats senākais un vienkāršākais ekonomikas veids. Tajā visas vajadzības jāapmierina ražotājam pašam. Ražotājs kopā ar savu ģimeni sevi apgādā ar visu dzīvei nepieciešamo. Uzkrājumu nav daudz, jo darba tehnoloģija un darbarīki ir primitīvi. Saražotās preces parasti pietiek tikai pašu patēriņam. Naturālās saimniecības devīze varētu būt: "Ražo, cik spēj – citādi neizdzīvosi."

I. Zariņš. Kāds augstums!

Brīvā tirgus ekonomika Eiropā radās un izauga pakāpeniski 15.–19. gs. Tajā noteicošais ir tirgus. Šo ekonomikas veidu raksturo šādas pazīmes: privātpašums – tā mērķis ir iegūt pēc iespējas lielāku peļņu. Ipašnieks ir par visu atbildīgs – arī par zaudējumiem, ir ieinteresēts paplašināt ražošanu, uzvarēt konkurences cīņā, ieviest jaunākos zinātnes sasniegumus;

prece – gandrīz visi ražojumi tirgus ekonomikā ir prece. Produkta tiek izgatavota nevis paša patēriņam, bet patērētājam. Preces formu iegūst arī pakalpojumi, jo tie tiek sniegti patērētājam;

tirgus attiecības – visas preces nonāk pie patērētāja pērkot un pārdojot. Katrs patērētājs brīvi izvēlas, ko un cik pirkt, bet katrs ražotājs izlemj, ko un cik pārdojot;

brīvā konkurence – liels skaits pārdevēju un preču, pircējam brīva preces izvēle. Tie, kuri nespēj pārdojot savas preces un pakalpojumus, nolēmti izputēšanai;

valsts tieši neiejaucas ne preču ražošanā, ne sadalē.

Brīvā tirgus ekonomikas galvenie trūkumi:

pārprodukcijas krīzes, kam seko ražotāju bankrots, fabriku slēgšana un bezdarbs,

sabiedrības noslāņošanās bagātajos un nabadzīgajos, strādnieku nemierni, kas apdraud iekšējo kārtību un stabilitāti valstī,

ar laiku samazinās konkurence, jo ražotāju grupas, sagrābjot savā kontrolē kādas preces ražošanu, diktē savas cenas – izveidojas monopols.

A. Būmanis. Laukos.

MĒRĶI

- Izprast padomju sistēmas ekonomisko struktūru un izmaiņas Latvijas saimnieciskajā dzīvē sociālisma periodā.
- Ar vēstures avotu palīdzību noskaidrot darba vietu un lomu sociālisma sistēmā un katra cilvēka dzīvē, saskatīt darba divdabīgo raksturu sociālisma apstākļos.
- Pilnveidot analīzes, salīdzināšanas un vērtēšanas prasmes, strādājot ar vēstures avotiem (dokumentiem, statistikas materiālu, diagrammām, kartēm, memoārliteratūru, karikatūrām).
- Strādājot pāri, attīstīt sadarbības prasmes, izteikt un motivēt savu viedokli, uzklaustīt un pieņemt atšķirīgus uzskatus, saprast sevi un citus.

Plānotā ekonomika pastāvēja PSRS (no 1917. g.) un t. s. sociālistiskajās valstīs apmēram 50 gadus (periodā pēc Otrā pasaules kara līdz 90. gadu sāk.). Mūsdienās plānotā ekonomika "tīrā" veidā nepastāv nevienā valstī. Tās pazīmes:

- ☑ valsts komandē ražotāju,
- ☑ galvenā īpašuma forma – sabiedriskais jeb valsts īpašums,
- ☑ ko ražot, cik ražot, kā ražot un kam ražot, nosaka valsts iestādes,
- ☑ ražotājs strādā pēc gatava plāna,
- ☑ valsts nosaka cenas visām precēm un pakalpojumiem,
- ☑ atalgojamu strādājošie saņem atbilstoši valsts noteiktajiem normatīviem,
- ☑ bezdarba nav, jo valsts plāno, lai visi būtu nodarbināti, bet par zemu, stingri noteiktu algu.

Plānotās ekonomikas galvenie trūkumi:

- ☑ kļūdas plānošanā,
- ☑ strādājošie nav ieinteresēti ieviest jaunu tehnoloģiju, uzlabot kvalitāti, parādīt iniciatīvu, jo visu diktē valsts un nav konkurences,
- ☑ cilvēki nebija ieinteresēti sava darba rezultātos.

Jauktā ekonomika ir pats mūsdienīgākais saimniekošanas veids. Tā pastāv visās attīstītākajās pasaules valstīs. Tas nozīmē, ka valsts saimniecībā apvienoti brīvā tirgus principi ar valsts regulējošo lomu.

No brīvā tirgus ekonomikas jauktā ekonomika aizguvusi visu, kas sekmē ražošanu:

- ☑ privātpašumu,
- ☑ konkurenci,
- ☑ brīvu uzņēmējdarbību,
- ☑ tirgus attiecības.

Valsts piedalās saimnieciskās dzīves sfērā, lai novērstu brīvā tirgus ekonomikas trūkumus – krīzes, nabadzību, sociālo neaizsargātību; ar likumu nosaka nodokļus ražotājiem, kavē monopoli rašanos, sargā patērētāju intereses, veicina konkurenci, rūpējas par vides aizsardzību, izglītību, kultūru, iedzīvotāju sociālo aizsardzību.

(G. Kurtovičs. Ievads ekonomikā. – R., 1997. – 42.–49. lpp.)

E. Itners. Zemes saimnieki.

NACIONALIZĀCIJA –

pārvešana par valsts īpašumu (pret atliedzību vai bez tās).

KONFISKĀCIJA – bezatlīdzības piespiedu atņemšanu.

SOCIĀLISTISKAIS ĪPAŠUMS – sabiedriskais īpašums uz ražošanas līdzekļiem un citām materiālām vērtībām.

PADOMJU SAIMNIECĪBA (sohozs) – lauksaimniecības valsts uzņēmums PSRS. Bāze ir valsts īpašums uz zemi un citiem ražošanas līdzekļiem. Padomju saimniecību vadīja direktors, kuru iecēla augstākstāvoša organizācija (partijas komiteja).

INDUSTRIALIZĀCIJA – mašīnizētās lierražošanas izveidošana un attīstīšana visās tautas saimniecības nozarēs, vispirms rūpniecībā.

KOLEKTIVIZĀCIJA – sīku individuālo zemnieku saimniecību apvienošana lielsaimniecībās (kolhozos, padomju saimniecībās).

PIECGADU PLĀNS – PSRS saimniecības attīstības plānošanas pamatforma. Šāda plānošanas sistēma valsts un republiku mērogā seglabājis līdz padomju sistēmas sabrukumam.

SOCIĀLISTISKĀ SACENSĪBA – sacensība starp PSRS republikām, uzņēmumiem, celšiem, brigādēm un atsevišķiem strādājošajiem, lai veicinātu labākus darba rezultātus, uzlabotu darba kvalitāti. Katpoja kā morālais un materiālais ietekmēšanas līdzeklis.

Pēc padomju varas pusludzināšanas Latvijā 1940. gada 21. jūlijā tika veikti vairāki pasākumi sociālistisko pārkārtojumu realizēšanai:

pieņēma likumu par nacionalizāciju (rūpniecības uzņēmumu, banku, zemes),

Latvijā izveidoja PSRS likumiem atbilstošas valsts varas institūcijas – Augstāko Padomi, Tautas Komisāru padomi,

tika ieviesti PSRS likumi un 1940. gada augustā pieņemta Latvijas PSR Konstitūcija,

Latvijā sākās Staļina režīmam raksturīgās represijas. Lielākās no tām – 1941. gada 14.–15. jūnija deportācijas.

B

POLITISKIE REŽĪMI (9. KLASE. CIVILIZĪBAS. VĒSTURE)

Politisko režīmu raksturo tas, pēc kādiem principiem sabiedrībā ir sadalīta vara, cik daudz no tās katram pieder, kā un kādā nolūkā tā tiek izmantota. Politiskos režīmus tradicionāli iedala

- demokrātiskajos,
- autoritārajos,
- totalitārajos.

Demokrātija

Tautvaldība, politikas īstenošanas veids, kuram pastāvot tauta tiek uzskatīta par valsts varas avotu. Demokrātiskā režīmā pilsoniskā sabiedrība kontrolē valsti.

Autoritārisms

Autoritārā režīmā, kaut vai stipri ierobežota, eksistē pilsoniskā sabiedrība.

- Politiskās partijas aizliegtas.
- Centrālie un vietējie pārstāvnieciskie institūti ir likvidēti vai pārvērti marionetēs.
- Vara ir koncentrēta valdības vai valsts galvas rokās.
- Būtiski pastiprināta izpildvaras loma.
- Likumība un konstitucionālisms ir atmests.
- Tiek lietotas politiskās represijas.
- Parastais autoritāro režīmu balsts ir armija.

Totalitārisms

Totalitārajos režīmos pilsoniskā sabiedrība ir demontēta, valsts reglamentē gandrīz visu sabiedrības ekonomisko, politisko un garīgo dzīvi. Robeža starp politiku un pārējām dzīves sfērām ir izzudusi.

- Politiskā vara nepieļauj nekādu nesankcionētu darbību.
- No visiem tiek prasīts pastāvīgi demonstrēt pilnīgu vienprātību, par jebkuru nevienprātību draud sods.
- Šādos režīmos nav nekāda demokrātiska varas pārmantošanas mehānisma, tāpēc vara no vienām rokām citās pāriet ar politiskiem satricinājumiem, aizkulišu cīņu un "galma apvērsumiem".

(E. Semanis. Politiskie režīmi // Ievads politikā. – R., 1998. – 32.–37. lpp.)

TĒMAS IEVADĀ SASAISTE AR IEPRIEKŠĒJO STUNDU PAR IKDIENAS DZĪVI SOCIĀLISMĀ

Ievirzes jautājumi

- Ko tu vari pateikt par dzīvi sociālismā? (Dažādas atbildes)
- Kāds bija iedzīvotāju dzīves līmenis? (Augsts, vidējs, zems)
- Vai pastāvēja atšķirības starp pilsētu un lauku iedzīvotāju dzīves apstākļiem un līmeni? (Dažādi argumenti)
- Kas noteica dzīves līmeni:
 - a) izcelšanās,
 - b) dzīvesvieta,
 - c) profesija,
 - d) izglītības līmenis?

Darbs ar laika līniju

Skolēni skolotāja vadībā atzīmē laika līnijā svarīgākos padomju perioda notikumus saimnieciskajā dzīvē.

Iezīmē šīs norises ar uzrakstiem vai zīmējumiem kopējā laika līnijā: sākumā tos, kas raksturo notikumus, pēc tam tos, kas raksturo procesus, izpausmes!

1945. g.

1946. gads – pirmo kolhozu dibināšana Latvijā (kolhozs "Nākotne" Jelgavas rajonā)

1947. g. febr. – pirmais kolhozs Lietuvā

1947. g. sept. – pirmais kolhozs Igaunijā

1949. gada 25. marts – masveida deportācijas no Baltijas republikām

1949.–1950. gads – masveida kolektīvizācija

1950. g.

1960. g.

1960.–1980. gads – forsētā industrializācija

1970. g.

1970.–1991. gads – sociālistiskās saimniecības krīzes izpausmes

1991. g.

E Pāru darbs

Skolēni pāros strādā ar vēstures avotiem, lai iepazītos ar sociālistiskās sistēmas būtību, darba raksturu un šīs sistēmas problēmām.

Strādājot pāri,

- * skolēnus aktivizē patstāvīgam darbam;
- * trenē sadarbību starp dažādiem cilvēkiem konkrētu mērķu sasniegšanai;
- * strādā kopdarbojoties, uzklauša viens otru, attīsta sevi apziņu, ka abi var dot ieguldījumu kopīgā darbā;
- * skolēni uzņemas atbildību par mācīšanās procesu, attīsta sevi pašpalāvību.

Sadalīšana pāros var notikt vienkārši pa soliem, taču jāpārliecinās, vai neveidojas pāri, kuri netiks galā ar uzdoto. Pārus var veidot pēc dažādiem principiem. Var veidot pārus, kur ir vājāks un spējīgāks skolēns. Var būt pāri, kuros ir apvienoti līdzvērtīgi spēki: spējīgāku skolēnu pāri un vājāku skolēnu pāri. Spējīgākie skolēni neredi vēlas strādāt kopā. Viņu vēlmes ir jāievēro, taču jāparedz papildu uzdevums, ja viņi darbu pabeidz ātrāk par citiem. Kā pāros iedalīt kautrīgākos? Var būt, ka kautrīgākie savā vidē, pazīstot viens otru, atraisīsies un strādās līdzvērtīgi spējīgākajiem skolēniem. Taču skolotājam vienmēr ir jābūt gatavam palīdzēt šādiem skolēniem. Kautrīgs skolēns pāri jūtas drošāks, mazāk baidās kļūdīties.

DARBA LAPA**1. VARIANTS.**

Iepazīsties ar piedāvātajiem vēstures avotiem un atbildi uz šādiem jautājumiem!

Nosauc plānveida ekonomikas būtiskākās pazīmes!

Kādas izmaiņas notika Igaunijas, Latvijas un Lietuvas saimnieciskajā dzīvē padomju periodā (1945.–1991. g.)?

Kā šie procesi ietekmēja cilvēku dzīvi, kā tā mainījās?

Cik lielā mērā padomju režimā izvirzītais lozungs: "Darbs ir padomju cilvēka goda, slavas un varonības lieta" atbilda patiesībai?

Kādu iespaidu, tavuprāt, plānveida ekonomika ir atstājusi uz mūsdienu saimniecisko dzīvi Latvijā?

D SKOLĒNU DARBA LAPA

Darba lapu skolēni izpilda darba ar avotiem noslēgumā, lai stundas beigās sniegtu apmēram 2 minūšu ziņojumu par izdarītajiem secinājumiem. Laika trūkuma gadījumā darba lapas stundas beigās tiek nodotas skolotāja vērtēšanai. Nākamās stundas sākumā skolotājs informē skolēnus par darba vērtējumu. Darba lapas ar vērtējumu un komentāriem var izlikt visu apskatei. Darbam skolēniem tiek piedāvāti divi darba lapu varianti ar sarežģītākiem un vienkāršākiem jautājumiem. Skolēni paši var izvēlēties darba lapas variantu, ar kuru stundā strādās.

DARBA LAPA

2. VARIANTS

Iepazīsties ar piedāvātajiem vēstures avotiem un turpini iesākto domu!

☑ Plānotās ekonomikas galvenie trūkumi bija

.....

.....

.....

.....

.....

☑ Padomju periodā Latvijas saimnieciskajā dzīvē notika šādas izmaiņas:

a) lauksaimniecībā

.....

.....

.....

.....

.....

b) rūpniecībā

.....

.....

.....

.....

.....

☑ Padomju sistēma būtiski ietekmēja latviešu tautas, atsevišķu ģimeņu un cilvēku likteņus. Mini piemērus, kādā veidā tas notika!

.....

.....

.....

.....

.....

IETEIKUMI DARBA LAPAS IZPILDĪŠANAI

1. Iepazīstieties ar piedāvāto vēstures avotu materiālu!
2. Sadaliet šos vēstures avotus grupās pēc to veida (rakstītie, kartes, foto, statistika, karikatūras)!
3. Rūpīgi izlasiet un izpētiet avotus!
4. Atbildiet uz jautājumiem, kas atrodas aiz katras vēstures avotu grupas!
5. Izvēlieties vienu darba lapas variantu un ierakstiet tajā atbildes uz jautājumiem!

Pāru darba pozitīvās pusēs

* Divi zina vairāk nekā viens.

* Ko nepamanis viens, varbūt pamānīs otrs.

* Brīva atmosfēra atbrīvo skolēnus darbam.

* Pāru darbā skolēnam nav iespējams izvairīties, neiesaistīties.

* Darba procesā veidojas sadarbības prasmes: izteikt un motivēt savu viedokli, uzklaustīt atšķirīgu viedokli, pieņemt to, saprast sevi un citus.

Skolēni ar šīs metodes palīdzību gūst labas sekmes.

* Apdāvinātiem skolēniem ir iespēja demonstrēt savas spējas, nepievēršot sev vienlaikus visas klases uzmanību. Apdāvināts skolēns tiks pāri atbilstoši novērtēts tāpēc, ka šeit viņš uzstājas kā skolotājs, nevis kā sāncensis.

* Pāri ar darbu labāk tiek galā arī skolēni, kuri ir mazāk aktīvi vai kuriem ir lēnāka reakcija. Skolēnam, kuru parasti klasē pat nepamana, ir iespējas parādīt savas zināšanas situācijā, kas viņam nerada lielu stresu.

* Arī nedrošiem skolēniem ir labums no pāru darba, jo šāda darba forma viņiem rada drošības izjūtu.

Pēc skolēnu sadalīšanas pāros skolotājs dod norādījumus par veicamo uzdevumu (sk. "Ieteikumi darba lapas izpildīšanai"), sadala avotu materiālus un darba lapas.

A

Latvijas PSR ekonomiskās sistēmas pamatā ir ražošanas līdzekļu sociālistiskais īpašums valsts (visas tautas) un kolhozu – kooperatīvu īpašumā. (..)

(..) zeme, tās dzīles, ūdeņi un meži ir vienīgi valsts īpašumā. Valstij pieder ražošanas pamatlīdzekļi rūpniecībā, celtniecībā un lauksaimniecībā, transporta un sakaru līdzekļi, bankas.

Latvijas PSR pilsoņu personiskā īpašuma pamats ir darba ienākumi. (..)

Sabiedrības bagātības palielināšanās, tautas un katra padomju cilvēka labklājības celšanās avots ir padomju cilvēku darbs, kas brīvs no ekspluatācijas. (..) Sabiedriski derīgais darbs un tā rezultāti nosaka cilvēka stāvokli sabiedrībā, darbs kļūst par katra padomju cilvēka pirmo dzīves nepieciešamību.

Latvijas PSR ekonomika ir vienotā PSRS tautsaimnieciskā kompleksa sastāvdaļa.

(Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas 1978. g. Konstitūcija. 2. daļa. Ekonomiskā sistēma)

Pilsēta**B**

1946. g. 25.–26. jūlijā LPSR Augstākā Padome pieņēma likumu par Latvijas PSR tautsaimniecības atjaunošanas un attīstības plānu 1946.–1950. g. (..) Tas bija pirmais perspektīvais republikas ekonomiskās un sociālistiskās attīstības plāns. Pašaizliedzīgi cīnoties par piegādes uzdevumu izpildi, Latvijas PSR darbaļaudim ekonomikas un kultūras dzīves atjaunošana bija jāsavieno ar jaunās dzīves celšanu. Viņu uzmanības degpunktā atradās republikas sociālistiskā industrializācija, lauksaimniecības kolektīvizācija un kultūras revolūcija.

(Latvijas PSR vēsture no vissenākajiem laikiem līdz mūsu dienām. – R., 1986. – 2. sēj. – 227. lpp.)

C

1950. gadā republikas tautsaimniecībā bija nodarbināti 452 000 strādnieku un kalpotāju. Nopietns atbalsts republikas rūpniecības atjaunošanā un attīstīšanā bija apmēram 10 000 strādnieku, tehniķu, inženieru un citu speciālistu, kas Latvijā ieradās no citiem PSRS rajoniem. Liela nozīme bija arī demobilizētajiem Padomju Armijas karavīriem. Tomēr svarīgākais darbaspēka avots bija amatnieki un zemniecība. Laikā no 1946. līdz 1950. g. Latvijas pilsētu iedzīvotāju skaits uz lauku iedzīvotāju rēķina palielinājās par 72 000.

(Latvijas PSR vēsture. – R., 1986. – 2. sēj. – 233. lpp.)

Lauki**D**

Kolhozu dibināšana Latvijā atsākās 1946.–1947. g. Pirmo kolhozu "Nākotne" nodibināja Jelgavas apriņķa Šķībes pagastā 11 trūcīgie zemnieki. Drīz radās vēl trīs kolhozi: "Dzirkstele" Daugavpils apriņķī, "Sēlija" Jēkabpils apriņķī un "Uzvara" Valkas apriņķī.

(Latvijas PSR vēsture. – R., 1986. – 2. sēj. – 239. lpp.)

E

Kolektīvizācija republikā 1950. g. pamatvilcienos beidzās. Ārpus lauksaimniecības arteļiem palika tikai 3,5% individuālo saimniecību. (..) Bija panākta pilnīga kolhozu iekārtas uzvara.

Laiks	Kolhozu skaits	% kolektīvizēto saimniecību
1948. g. b.	893	10,2
1949. g. jūl.	3857	76,7
1949. g. b.	4103	85,3
1950. g. jūl.	4118	90,3
1950. g. b.	1776*	96,5

* 1950. g. jūnijā pieņemta lēmumu par sīko kolhozu apvienošanu. (Latvijas PSR vēsture. – R., 1986. – 2. sēj. – 241.–242. lpp.)

F

1952. gada beigās visās trijās Baltijas republikās kolhozos bija apvienojušies vairāk nekā 95% zemnieku saimniecību. Tas nozīmēja vēsturiski izveidojušās saimniekošanas sistēmas likvidēšanu.

(XX vek. (1938–1991). – Tallinn, 1995. – C. 294)

Ko darīt skolotājam pāru darba laikā?

Skolotājam visu laiku ir jāvēro pāri, jāinteresējas par to darbu. Bez uzmanības atstātiem skolēniem ir liels kārdinājums novirzīties no tēmas, tādēļ:

- * neļaujiet atslābt darba tempam, nepieļaujiet konfliktus. Taču, ja skolēniem tāds tomēr ir radies, ļaujiet pašiem saprast konflikta cēlonus un palīdziet atrast ceļus tā atrisināšanai;
- * konsultējiet skolēnus, paskaidrojiet nesaprotamo, sekojiet uzdevuma izpildes gaitai, atgādiniet par laika limitu;
- * darba gaitā, ja iespējams, centieties sniegt jaunas idejas;
- * kontrolējiet pāru darbu, bet bez vajadzības neiejaucieties. Skolēni paši par sevi atbild. Ļaujiet, lai viņi strādā paši, pat ja kļūdās.

Pilsēta

G

Rūpniecības attīstības līmenis un tempi gan pirms, gan pēc Otrā pasaules kara Igaunijā, Latvijā un Lietuvā bija atšķirīgi. Intensīvā rūpniecības attīstība un piespiedu lauksaimniecības kolektīvizācija noveda pie urbanizācijas. Līdz Otrajam pasaules karam 2/3 Igaunijas un Latvijas un 3/4 Lietuvas iedzīvotāju dzīvoja laikos, bet 70. gadu beigās Igaunijā un Latvijā vairāk nekā 2/3 iedzīvotāju dzīvoja pilsētās.

Lietuvu industrializācija neskāra tik lielā mērā, jo tur nebija atbilstošas infrastruktūras. Strauja rūpniecības attīstība Lietuvā sākās tikai 50. gadu beigās, taču tā norisa nedaudz citādi nekā Latvijā un Igaunijā. Lietuvu mazāk skāra migrācijas viļnis, tādēļ lietuviešu nācijas attīstībai bija labvēlīgāki apstākļi. Spēcīgās katolicisma tradīcijas ļāva saglabāt augstu dzimstības līmeni, tāpēc Lietuvā pamatiedzīvotāju īpatsvars saglabājās 80% līmenī, bet Igaunijā un Latvijā samazinājās – Igaunijā līdz 63%, bet Latvijā – līdz 52% (1989. g.) līmenim.

(XX век. (1938–1991) / Учебник для X–XI класса. – Таллин, 1995. – С. 294–295)

Rīgas 26. pilsētas profesionāli tehniskās skolas audzēknes praksē trikotāžas fabrikā "Mārā", 1976. g. (Latvijas PSR strādnieku šķira. 1940–1980. – R., 1985. – 345. lpp.)

Lauki

H

Līdz 1949. g. maijam kolektīvizācija jau bija notikusi 300 pagastos (no 510). (...) Ņemot vērā darbaļaužu neatlaidīgās prasības, daļu no budžiem un citiem priekšpadomju elementiem uz laiku pārvietoja ārpus republikas teritorijas. Izsūtītos, kā arī republikā atstātos budžus un citus naidīgos elementus padomju vara centās pāraudzināt, dodama tiem iespēju godīgi strādāt.

(Latvijas PSR vēsture. – R., 1986. – 2. sēj. – 241. lpp.)

I

Tūkstošiem cilvēku, bērnus, sievietes, vecus un slimus cilvēkus ieskaitot, nakts vidū izrāva no dzimtajām sētām, bezkaunīgi aplaupīja un lopu vagonos aizdina mūža noņemšanai uz Sibīriju, kur katram no viņiem bija jāparaksta šāds, jau iepriekš uz īpašas blankas sagatavots dokuments:

"1949. gada ___ * * * aprīlis.

Man, izsūtītajam latvietim (latvietei)..... ir paziņots par to, ka es pēc PSRS augstāko varas orgānu rīkojuma esmu izsūtīts(-ta) uz Padomju Savienības attālajiem rajoniem uz mūžīgiem laikiem bez tiesībām atgriezties iepriekšējā dzīvesvietā. Man arī ir paziņots, ka man bez Iekšlietu ministrijas vietējo orgānu atļaujas nav tiesību no šejienes izbraukt, kaut vai uz laiku mainīt dzīves un darba vietu. Es arī zinu, ka šā paraksta pārkāpšanas gadījumā mani saskaņā ar PSRS Augstākās Padomes Prezidija 1948. g. 26. novembra lēmumu sauks pie atbildības un notiesās katorgas darbos uz 20 gadiem. Ar 1948. gada 26. novembra lēmumu es esmu iepazīstināts (-ta)."

(J. Riekstiņš. Genocīds (1949. gada 25. marta deportācijas akcija Latvijā) // Latvijas Vēsture. – 1991. – Nr. 2. – 39. lpp.)

1. Nosauciet padomju ekonomiskās sistēmas būtiskākās pazīmes! (Avots A)
2. Kādus uzdevumus republikas attīstībai izvirzīja LPSR Augstākā Padome 1946.–1950. g.? (Avots B)

3. Kādas izmaiņas Latvijas, Lietuvas un Igaunijas pilsētu un lauku iedzīvotāju dzīvē notika 40.–50. gados? (Avoti D, E, F, G, H)
4. Kā šīs pārmaiņas raksturotas padomju laikā izdotajā grāmatā "Latvijas PSR vēsture" un 1995. gadā Igaunijā izdotajā mācību grāmatā? (Avoti B, C, D, E, F, G)

J

Tā sākās daudzu deportējamo Baltijas iedzīvotāju "sāpju ceļš" uz Sibīriju. Vagoni Rīgas Šķirotavas stacijā.

(O. Freivalds, Lielā sāpju draudze – Kopenhāgena, 1952. – 150. lpp.)

K

Latvijas PSR Ministru Padomes
1949. gada 17. marta lēmums
nr. 282 (pilnīgi slepeni)

Rīgā

"Par kulaku ģimeņu izsūtīšanu ārpus Latvijas PSR."
Pamatojoties uz PSR Savienības Ministru Padomes
1949. gada 29. janvāra lēmumu nr. 390 – 138 p.s.,
Latvijas PSR Ministru Padome nolēmj

1. Izsūtīt ārpus Latvijas PSR uz specnometinājumu PSRS attālās vietās 10000 kulaku ģimenes.
2. Apstiprināt aprīnķu darbaļaužu deputātu padomju izpildkomiteju iesniegtos kulaku ģimeņu sarakstus, kuras ir paredzētas izsūtīšanai.
3. Kulaku ģimeņu izsūtīšanu uzdot izdarīt Latvijas PSR Valsts drošības ministrijai.

Latvijas PSR Ministru Padomes priekšsēdētājs

V. Lācis

Latvijas PSR Ministru Padomes lietu pārvaldnieks

I. Bastins.

(Latvijas Vēsture. – 1991. – Nr. 2. – 47. lpp.)

L

No deportējamo vagona izmesta grāmata ar vēstījumu līdzilvēkiem.

(O. Freivalds, Lielā sāpju draudze. – Kopenhāgena, 1952. – 128. lpp.)

M

25. marta ritā vagonā ienāca apsardze. Mūs saskaitīja. Pavisam bijām 52 cilvēki. Latvieši. Lielākā daļa bija mūsu vienaudži [ap 20 g.], dažiem 15–16, citiem nedaudz pāri divdesmit. Lielākoties skolu un tehnikumu audzēkņi. Daži bija paņēmti no kopmītnēm, uz viņiem bija žēl skatīties, noraudājušies, pārbijušies, rokā neliela skolas soma, kukulis maizes un tas, kas mugurā. Bija arī vecāka gadagājuma ļaudis, sievietes ar maziem bērniem.(..)

Visu 25. marta dienu mēs nosēdējām vagonā. Ārā nevienu nelaida, uz jautājumiem neatbildēja. Vismokošākā bija neziņa, tā ir briesmīgāka par morālu pazemojumu vai fiziskajām sāpēm.(..) Bija apmākusies, tumši pelēka miglas diena. Vagonā bija drēgni, mēs salām un grūti pateikt, no kā vairāk – no aukstuma, negulētās nakts vai milzīgā nervu sasprindzinājuma. Ap četriem dienā sākās mūsu brauciens... Brīdis, kad ešelons izkustējās no vietas, bija briesmīgs. Vēl šodien nespēju to aizmirst... Sievietes un meitenes raudāja, bērni izbailēs kļiedza. Taču vagoni ripoja uz priekšu, jo kāda visspēcīga vara bija nolēmusi uz mūžīgiem laikiem mums būt izsūtītiem no dzimtenes. Nevienam nebija pat jausmas, uz kuriem mūs ved.

(A. Ozoliņa, Gadī, kuru man pietrūkst! / Via dolorosa: Staļinisma upuru liecības. 1. izd. – R., 1990. – 516. lpp.)

N

Pāckara perioda masveida deportācijas Lietuvā aizsākās jau 1948. gadā, kad tika izvesti aptuveni 40 000 cilvēku, un turpinājās visās trijās Baltijas republikās 1949. gada martā (no Igaunijas deportēja vairāk nekā 20 000, no Latvijas – vairāk nekā 43 000, no Lietuvas – aptuveni 30 000). (...) Represijas turpinājās līdz pat 1953. gadam – J. Staļina nāvei, kopumā pakļaujot tām ap 450 000 baltiešu.

(XX век. (1938–1991). – Tallinn, 1995. – С.297)

1. Kā avotā H skaidrota deportāciju nepieciešamība?

2. Kas, kad un kā veica deportāciju akcijas?

(Avoti I, J, K, M, N)

3. Kā industrializācijas un lauksaimniecības kolektīvizācijas realizēšana izmainīja Latvijas, Lietuvas un Igaunijas iedzīvotāju sastāvu? (Avoti C, G, K, N)

Iepazīstieties ar dotajiem avotiem par deportācijām:

☑ karti "Izsūtīto Latvijas iedzīvotāju ieslodzījuma vietas Padomju Savienībā (Gulaga arhipelāgs)",

☑ fotogrāfijām (avoti J, L, O, P),

☑ atmiņu fragmentu (avots M)

un izsakiet savu attieksmi pret notikušo. Variet rakstīt kā eseju, kā apsūdzības raktu, padomājot, kam to adresēt, ko un kādos noziegumos pret cilvēkiem un cilvēci apsūdzēt.

Lielākie rūpniecības centri Latvijā un Igaunijā 80. gados.

Uzdevumi ekonomiskajā sfērā: sasniegt pasaules augstāko sabiedriskā darba ražīguma, produkcijas kvalitātes un ražošanas efektivitātes līmeni.

(PSKP Programma // PSKP 27. kongresa materiāli. - R., 1986. - 161. lpp.)

A

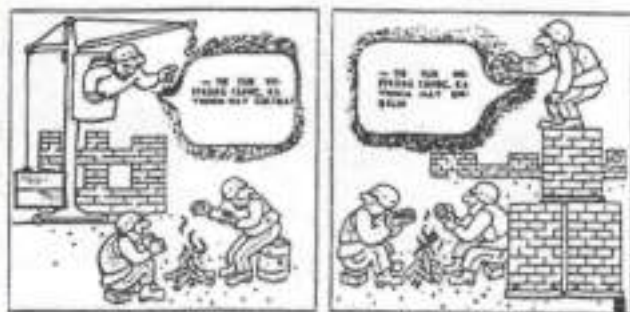
- Ši, šķiet, būs mūsu pilsētas gadsimta celtnie!
- Ko nu, vēl tikai desmit gadus ceļam.

B

Dikstāves iemesli.

- Tie tur nestrādā tāpēc, ka viņiem nav celtnai
- Tie tur nestrādā tāpēc, ka viņiem nav ķieģeļu.

C

Anna ir laimējies apprecēties ar ugunsdzēsēju!

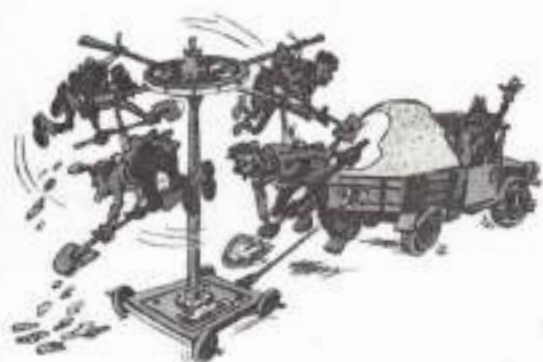
D

- Pēteris nav darbā, brigadieris slims, ražošanas apspriedi sāksim trijātā.

E

Kā iestrādāt minerālmēslojumu augsnē.

(J. Sičests karikatūra, PSRS, 1964).**H**

Izmēģinājumu lauciņš..... un "izmēģinātāji."

(J. Uzbiakova karikatūra, PSRS, 1959).**F**

Nesaskaņotība. Teksts uz transparentiem: "Aņņemamies līdz gada beigām nodot 10 000 l piena" un "Aņņemamies līdz gada beigām nodot 75 l gaļas".

(J. Voderņikova karikatūra, PSRS, 1962).**G**

Nekavējoties uzvilkt halātus! Brauc rajona priekšniecība!

(J. Voderņikova karikatūra, PSRS, 1962).**Uzdevumi**

1. Aplūko karikatūras un atbildi uz jautājumiem!

a) Kādu problēmu raksturo katra no karikatūrām?

b) Kāda ir karikatūru kopējā tēma?

2. Izsaki savu viedokli par PSKP Programmā izvirzīto uzdevumu un karikatūrās attēloto!

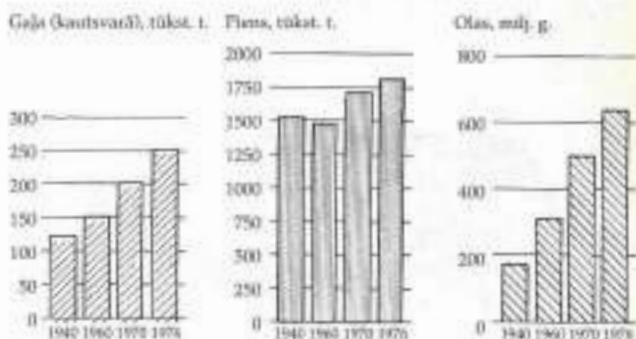

Mūsu republika panākusi un aizsteigusies priekšā daudzām kapitālistiskajām valstīm lopkopības produktu ražošanā uz 1 iedzīvotāju.

Gaļa (kg)		Piens (kg)	
1976		1976	
Latvijas PSR	101	Latvijas PSR	721
Francija	98	Somija	671
VFR	82	Francija	583
Zviedrija	66	Norvēģija	454
Somija	58	Zviedrija	395
Lielbritānija	56	VFR	373
Norvēģija	49	Lielbritānija	257

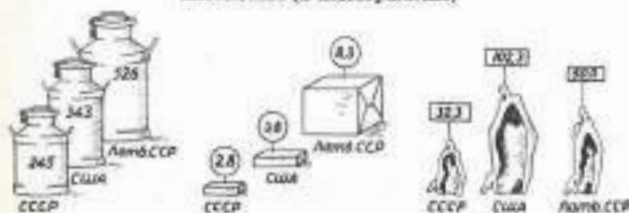
(Latvijas PSR: Skaitļi un fakti. – R., 1978. – 23. lpp.)

Lopkopības produktu ražošana

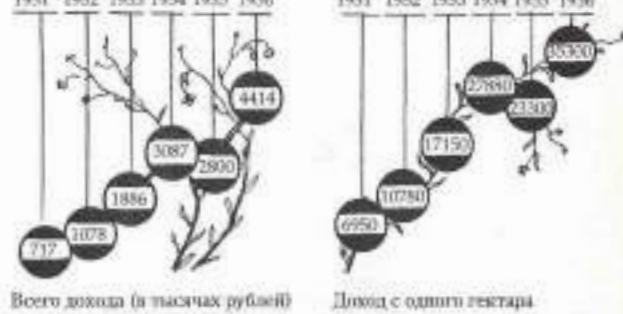
(Latvijas PSR: Skaitļi un fakti. – R., 1978. – 22. lpp.)

Произведено в 1956 году молока, масла и мяса на душу населения (в килограммах)

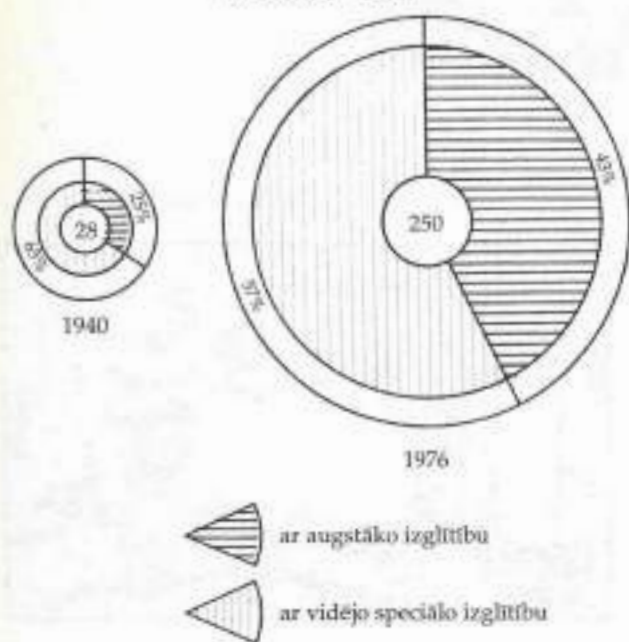
(Расчет народного хозяйства Советской Латвии. – Р., 1958. – С. 270)

Денежные доходы колхоза им. Кирова, Вентского района, от животноводства, 1951-1956

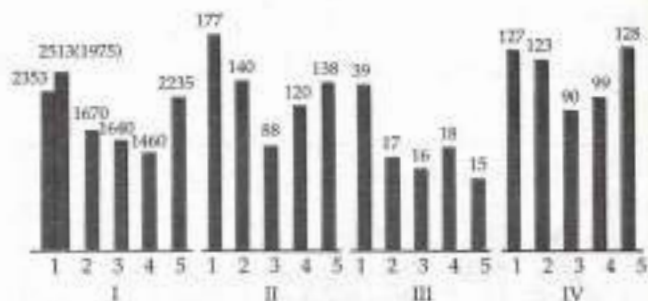

(Расчет народного хозяйства Советской Латвии. – Р., 1958. – С. 273)

Speciālistu skaits tautsaimniecībā (tūkstošos cilvēku)

(Latvijas PSR: Skaitļi un fakti. – R., 1978. – 7. lpp.)

I Nacionālais ienākums uz vienu iedzīvotāju 1973. gadā (dolāros)
 1 – Latvijas PSR
 2 – Somija
 3 – Anglija
 4 – Itālija
 5 – Japāna

II Studentu skaits uz 10 000 iedzīvotājiem 1973./74. mācību gada

III Ārstu skaits uz 10 000 iedzīvotājiem 1973. gadā

IV Gultu skaits slimnīcās uz 10 000 iedzīvotājiem

(M. Ramāns. Padomju Latvija. – R., 1978. – 9. lpp.)

Aplūkojiet dažādu sasniegumu atainojumu grafikus, diagrammās! Kādus jautājumus jūs gribētu uzdot šo grafiku sastādītājiem?

Abi mājas darbi tiek uzdoti ar mērķi gūt ievirzi darbam ar nākamo tēmu par politisko dzīvi padomju periodā.

- ♦ Iegūt informāciju no mācību grāmatām, vecākiem un pārdomāt to, lai varētu atrast savu atbildi uz jautājumu: Kas Padomju Savienībā noteica visas politiskās, ekonomiskās un kulturālās dzīves norises?
- ♦ Veikti aptauju!

- ☞ *Ū. Vācietis. Tās dienas acīm. – R., 1959.*
- ☞ *J. Ziedonis. Kurzemīte. 1., 2. d. – R., 1970–1974.*
- ☞ *Via Dolorosa. 1. d. – R., 1990.*
- ☞ *J. Āboltiņš. Biju biedrs, tagad kungs. – R., 1992.*

Cienijamie aptaujas dalībnieki!

Lūdzam Jūs atbildēt uz šādiem jautājumiem, lai palīdzētu 9. klases skolēniem labāk iepazīt cilvēku dzīvi Baltijā padomju režīma apstākļos.

1. Jūsu vecums

2. Vai bijāt VLKJS (komjaunatnes) biedrs?

3. Kas ietekmēja Jūsu lēmumu iestāties vai neiestāties komjaunatnē?

4. Vai Jūs atceraties kādu VLKJS Statūtu punktu? Uzrakstiet to!

5. Vai Jūs atceraties, kā Jūs uzņēma komjaunatnē? Uzrakstiet par to!

6. Kādas pozitīvas atmiņas Jums saistās ar komjaunatni?

7. Vai ir kāda pozitīva komjaunatnes pieredze, ko mūsdienās varētu izmantot? Uzrakstiet par to!

8. Kādas negatīvas atmiņas Jums saistās ar komjaunatni?

9. Vai atrašanās / neatrašanās komjaunatnē ir ietekmējusi Jūsu dzīvi? Uzrakstiet par to!

Paldies par atsaucību!

POLITIZĒTĀ DZĪVE REĀLA LĪDZDALĪBA VAI FIKCIJA?

CENZŪRA – vienas iestāžu liegums izplatīt materiālus vai informāciju,

kuru tās atzīst par nevēlamu; valstiska sistēma, kas pārtrauga presi un citus masu medijus, pārbauda tekstus un informāciju, lai dotu atļauju to publicēt.

ЧЕКА – (ЧК – лр., *Чрезвычайная комиссия по борьбе с контрреволюцией и саботажем*, **КГБ** – *Комитет Государственной Безопасности*, latv. val. – **VDK** – *Valsts Drošības komiteja*) pēc 1917. g. Oktobra apvērsuma Krievijā nodibinātā politiskā policija ar ļoti plašām izsekošanas, izmeklēšanas un sodīšanas pilnvarām, vēlāk Padomju Savienības politiskā policija.

IDEOLOGIJA – apziņas forma, kas atspoguļo realitāti interešu skatījumā; politisko, tiesisko, filozofisko uzskatu sistēma, kas ir pamatā politiskas darbības programmai.

IDEOLOGS – ideoloģijas radītājs vai pautējs; politisks darbinieks, kas veic ideoloģisku darbu.

KOMUNISMS – iedomāta bezšķiru sabiedriskā iekārta, kas balstās uz ražošanas līdzekļu sabiedrisku kopīpašumu un neatkarīgi no sabiedrības locekļu mantiskas vai darba līdzdalības ražošanu nodrošina katram vienlīdzīgas pašrealizācijas iespējas (augsti efektīvas sabiedriskās ražošanas pakāpē – saņemt pēc viņa vajadzībām, trūcīgas ražošanas gadījumā – nodrošinot visu sabiedrības locekļu materiālo štāvokli).

LĪDERIS – vadītājs, vadonis.

NOMENKLATŪRA –

1) to amatu nosaukumu saraksts PSRS, kuros darbiniekus varēja iecelt vienīgi ar Komunistiskās partijas attiecīgas komitejas piekrišanu;
2) Padomju Savienības atbildīgo amatpersonu kopums.

PASAULES VĒSTURE 9. KLASEI

Tēmas

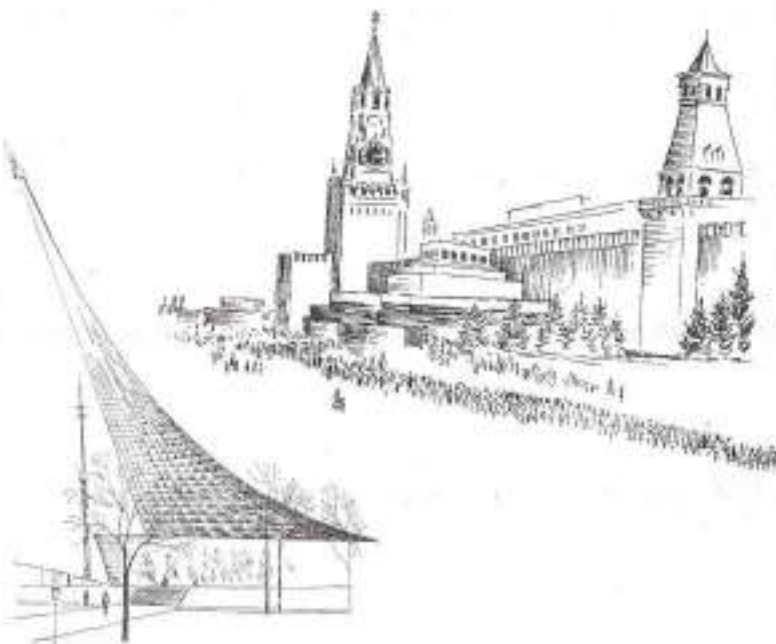
1. Totalitārie un autoritārie režīmi Eiropā, Staļina diktatūra PSRS.
2. Austrumu bloka valstis (1947–1985).

A

Noskaņu un iejušanos padomju laika atmosfērā var veicināt dažādu vizuālo un audio materiālu izmantošana. Piemēram:

- * padomju laika lezungi, plakāti, fotogrāfijas,
- * PSRS karte,
- * padomju laika mācību grāmatas,
- * sadzīves priekšmeti,
- * valsts, bērnu un jauniešu organizāciju atribūtika,
- * pionieru, komjauniešu un padomju patriotisko dziesmu ieraksti.

(H. Bīdstrup. In der Sowjetunion. – Moskau, 1968)

Zīmējumu autors – dāņu grafīks Herlufs Bīdstrup – veidojis politiskas karikatūras Dānijas sociāldemokrātu un komunistu laikrakstiem. Vairākkārt viesojies PSRS (arī Latvijā). Saņēmis Starptautisko Leģiona miera prēmiju "Par miera stiprināšanu starp tautām" (1964), PSRS Mākslas akadēmijas goda loceklis (1974).

MĒRĶI

- Iepazīties ar PSRS un administratīvo un PSKP organizatorisko uzbūvi, to darbības pamatprincipiem.
- Noskaidrot, kāda bija PSKP loma padomju sabiedrībā un tās ideoloģiskās ietekmēšanas iespējas.
- Veidot informācijas atlasēs, grupēšanas, vērtēšanas prasmes, strādājot ar laika līniju, avotiem, karti, shēmām.
- Attīstīt sociālās prasmes, darbojoties grupās, veicot kopīgu uzdevumu.

A. Maconieks (1958).

E. Kalniņš (1945).

V. Krēgere (1946).

A. Jēgers (1951).

Padomju Latvijas politiskie plakāti.

(Latviešu padomju grafika. - R., 1960)

POLITISKA PARTIJA – politiska organizācija, kurai ir sava sabiedrības uzbūves un funkcionēšanas koncepcija (ideoloģija) un kura pauž kādu sabiedrības aprindu (sociālās grupas) intereses sabiedrības pārvaldīšanā, kā arī organizē šo interešu īstenošanu.

POLITISKAIS REŽĪMS – sabiedrības pārvaldīšanas īstenošanas kārtība, ko raksturo valsts varas un pilsoņu savstarpējās attiecības. Atkarībā no tā, kurš kuru kontrolē, izšķir politisko režīmu trīs pamattipus: demokrātiskais režīms, autoritārais režīms un totalitārais režīms, kas pazīstami dažādās to realizācijas formās.

PROLETARIĀTS – sabiedrības slānis, kuras iztikas galvenais avots ir algotais darbs, strādniecība.

PROPAGANDA – ideju izplatīšana un izskaidrošana nolūkā tās ieviest cilvēku apziņā, lai pamudinātu viņus uz noteiktu izturēšanās veidu.

SOCIĀLISMS –
1) politiska un ekonomiska mācība par iekārtu, kur galvenie ražošanas līdzekļi ir sabiedriskā īpašumā, sabiedrība kontrolē produktu sadali un notiek virzība uz pilnīgu sociālo vienlīdzību;
2) sabiedriskā iekārta, kas veidota saskaņā ar šo teoriju.

STAGNĀCIJA – nekustīgums, sastingums, attīstības trūkums. Raksturīgs PSRS 70. gados–80. gadu pirmajā pusē.

PSRS – Padomju Sociālistisko Republiku Savienība – pirmā sociālistiskā valsts. Izveidota 1922. g. decembrī, sākamā apvienojot 4 sociālistiskās padomju republikas (Krievijas, Ukrainas, Baltkrievijas, Aizkaukāza). Līdz 1940. gadam republiku skaits palielinājās līdz 15. Pastāvēja līdz 1991. gadam.

PSKP – Padomju Savienības Komunistiskā partija.

PSKP teorētiskais pamats bija marksisms-ļeņinisms. Vēstures gaitā mainījās partijas nosaukums:

- 1) KSDSP (Krievijas Sociāldemokrātiskā strādnieku partija – 1898–1917),
 - 2) KSDS(b)P (Krievijas Sociāldemokrātiskā strādnieku (boļševiku) partija – 1917–1918),
 - 3) KK(b)P (Krievijas Komunistiskā (boļševiku) partija – 1918–1925),
 - 4) VK(b)P (Vissavienības Komunistiskā (boļševiku) partija – 1925–1952),
 - 5) PSKP (Padomju Savienības Komunistiskā partija – 1952–1991).
- Attīstības gaitā PSKP saauga ar valsts varas un pārvaldes strukturām, tādējādi uzņemoties politiskai partijai neraksturīgas funkcijas. Tai bija raksturīgs administratīvi komandējošais darba stils tautsaimniecības vadīšanā, totalitārisms ideoloģijā un kultūrā, varas patvaļa un represijas.

LKP – Latvijas Komunistiskā partija. Dibināta LSDSP (Latviešu Sociāldemokrātiskā strādnieku partija) I. kongresā 1904. gadā. 1906. gadā kļuva par KSDSP autonomu organizāciju – LSD (Latvijas Sociāldemokrātija). 1919. g. tika pārdēvēta par LKP. 1920.–1940. g. darbojās nelegāli. 1940. gadā legalizējās, taču tika iekļauta VK(b)P, kļuva par tās teritoriālu organizāciju. 1990. g. daļa LKP biedru izstājās no partijas un nodibināja Latvijas Demokrātisko Darba partiju.

VĻKJS – Vissavienības Ļeņina Komunistiskā jaunatnes savienība – sabiedriski politiska jaunatnes organizācija, darbojās PSKP vadībā, lai audzinātu jaunatni komunisma garā. Dibināta 1918. gadā. Uzņēma jauniecūs vecumā no 14 līdz 28 gadiem.

PIONIERI – padomju bērnu un pusaudžu organizācija, kas darbojās PSKP un VĻKJS vadībā. Dibināta 1922. gadā. Apmācīja skolēnus 10–15 gadu vecumā.

B

Tēmas ievadā sasaiste ar iepriekšējā tēmā “Kas bija darbs socialisma?” uzdoto mājas darbu: noskaidrot un mēģināt formulēt atbildi uz jautājumu: Kas Padomju Savienībā noteica visas politiskās, ekonomiskās un kultūras dzīves norises?

C

Skolēnu individuālais darbs skolotāja vadībā, iepazīstoties ar dokumentiem un strādājot ar jēdzieniem, karti.

Uz ekrāna ar kodoskopu projicē fragmentus no PSRS Konstitūcijas, PSKP Programmas.

PSRS pieredze pilnīgi apstiprināja marksistiski ļeņinisko mācību par Komunistiskās partijas izšķirošo lomu sociālistiskās sabiedrības radīšanā un attīstībā. Tikai partija, kas nelokāmi realizē šķirisku, proletārisku politiku, partija, kas apbruņota ar progresīvu revolucionāru teoriju un kas cieši saliedējusies, stingri saistīta ar masām, spēj organizēt un vest visu tautu uz sociālisma uzvaru.

(PSKP programma. Pieņēmis PSKP XXII kongress 1961. gadā)

Sociālisms ir sabiedrība, kurā ir nodibināta un attīstās īstā demokrātija – vara, kas tiek realizēta tautas interesēs un ko realizē pati tauta.

(PSKP Programma. Pieņēmis PSKP XXVII kongress 1986. gadā)

6. pants. Padomju sabiedrības vadošais un virzošais spēks, tās politiskās sistēmas, valsts un sabiedrisko organizāciju kodols ir Padomju Savienības Komunistiskā partija. PSKP pastāv tautas interesēs un kalpo tautai. Ar marksisma-ļeņinisma mācību bruņota, Komunistiskā partija nosaka sabiedrības attīstības ģenerālo perspektīvu, PSRS iekšpolitikas un ārpolitikas līniju, vada padomju tautas lielo jauncelsmes darbu, piešķir plānveidīgu, zinātniski pamatotu raksturu tās cīņai par komunisma uzvaru.

PSRS Konstitūcija (Pamatlikums) 1977. g.

Noskaidro galvenos varas avotus PSRS!

Mērķis – salīdzināt skolēnu atbildes uz mājas darba jautājumu ar informāciju, kas iegūta no oficiālajiem dokumentiem.

Iespējamie atbilžu varianti:

a) tauta, b) Komunistiskā partija, c) citi varianti.

Skolotājs ierosina turpināt darbu ar vēstures avotiem un noskaidrot, kurš tad ir īstais saimnieks, kurš ir reālais noteicējs valsti.

Izvirzīto jautājumu uzraksta uz tāfeles vai projicē uz ekrāna.

Pionieru tikšanās ar Lielā Tēvijas kara veterāni. 80. gadu sākums.

(No personīgā arhīva)

PSRS administratīvi teritoriālais iedalījums.

Kartes komentārs

- PSRS izveidojās 1922. g. 30. decembrī. Pirmās savienotās republikas – Krievijas PFSR, Ukrainas PSR, Baltkrievijas PSR, Aizkaukāza Sociālistiskā federācija (Armēnijas PSR, Azerbaidžānas PSR, Gruzijas PSR).
- PSRS paplašināšanās turpinājās: 1925. gadā pievienojās Uzbekijas PSR, Turkmēnijas PSR, 1929. gadā – Tadžikijas PSR, 1936. gadā – Kirgizijas PSR, Kazahijas PSR, par patstāvīgām savienotajām republikām kļuva Armēnija, Azerbaidžāna, Gruzija, 1939. gadā pēc Vācijas iebrukuma Polijā PSRS sagrāba Rietumukrainu un Rietumbaltkrieviju, 1940. gadā pēc PSRS kara ar Somiju Padomju Savienībai pievienoja So-

mijas austrumu apgabalus un izveidoja Karēļu-Somu PSR (pastāvēja līdz 1956. g.). 1940. gadā Molotova–Ribentropa pakta rezultātā PSRS okupēja un anektēja Latviju, Lietuvu un Igauniju, Rumānijai atņēma Besarābiju un izveidoja Moldāvijas PSR.

- PSRS teritorija: 22,4 milj. km² (Igaunija – 45,1; Latvija – 64,6; Lietuva – 65,2 tūkst. km²).
- Iedzīvotāju skaits PSRS: 276,3 milj. (1985. g.).
- Etniskais sastāvs: krievi – 137 milj., latvieši – 1,4 milj., igauņi – 1,1 milj., lietuvieši – 2,8 milj. (1979. g.), kopā ap 100 nāciju un tautību. (Latvijas Padomju Enciklopēdija. – R., 1986. – 7. sēj. – 416.–425. lpp.)

? Atrodi un parādi kartē PSRS un savienoto republiku teritoriju!

Izmantojot kartes komentāru, noskaidro šādus jautājumus.

1. Kad tika izveidota PSRS?
2. Kuras republikas pirmās apvienojās PSRS sastāvā? Parādi tās kartē!
3. Kad Baltija tika iekļauta PSRS sastāvā?
4. Cik savienoto republiku ietilpa PSRS sastāvā?
5. Cik liela bija PSRS, Igaunija, Latvija un Lietuva?
6. Cik iedzīvotāju bija PSRS un cik – Baltijas republikās?
7. Cik PSRS dzīvoja krievu, igauņu, latviešu un lietuviešu?

D

Darbs grupās

Turpmākajā tēmas apguves gaitā izmanto darbu grupās. To organizē pēc numurēto dalībnieku principa.

- * Klase tiek sadalīta 5 grupās.
- * Katrs grupas dalībnieks vai nu izlozē savu kārtas numuru (1, 2, 3, 4, 5 utt.), vai arī to nosaka skolotājs.
- * Visas grupas saņem vienādus materiālus un vienādus jautājumus darbam ar avotiem.
- * Grupās tiek izpētīti piedāvātie avoti, apspriesti izvirzītie jautājumi un izstrādātas kopīgas atbildes un viedokļi.
- * Turpmāk notiek izveidoto darba grupu pārdalīšana, t.i., visi pirmie numuri veido vienu grupu, otrie numuri veido nākamo grupu utt.
- * Katra jaunizveidotā grupa saņem atsevišķu darba uzdevumu:

1. grupa (pirmie numuri) – izveidot laika līniju;
 2. grupa (otrie numuri) – parādīt, kā PSKP centās sabiedrību ietekmēt ideoloģiski;
 3. grupa (trešie numuri) – apkopot mājās veiktās aptaujas materiālus un parādīt, kā padomju režīms ietekmēja cilvēku dzīvi, viņiem darbojoties komjaunatnē;
 4. grupa (ceturtie numuri) – atspoguļot nomenklatūras vietu un lomu padomju sabiedrībā;
 5. grupa (piekšie numuri) – ekspertu grupa.
- * Jaunizveidotās grupas iepazīstas ar grupās iepriekš izstrādātajiem secinājumiem, viedokļiem un tos apkopo prezentācijai uz atsevišķām lapām:

1. grupa	2. grupa
Laika līnija	PSKP ideoloģiskā ietekme
3. grupa	4. grupa
Komjaunatne	Nomenklatūra – padomju sabiedrības "krējums"
"+" un "-"	

* **Ekspertu grupa** pārdomā jautājumus un vērtēšanas kritērijus grupām prezentācijas laikā. Ekspertu uzdevums ir novērtēt grupas pēc šādiem kritērijiem.

1. *Svarīgums*. Cik pilnīgi skolēni uzstāšanās laikā atklāj svarīgāko informāciju?
2. *Izpratne*. Cik lielā mērā skolēni izprot pētāmās problēmas būtību un nozīmi?
3. *Argumentācija*. Cik pārliecinoši skolēni parāda problēmas svarīgumu? Cik veiksmīgi viņi aizstāv savu viedokli, atbildot uz klausītāju jautājumiem?
4. *Atbilstība*. Cik lielā mērā grupas dalībnieku atbildes atbilst ekspertu jautājumiem?
5. *Grupās sadarbība*. Cik lielā mērā grupa piedalās tēmas prezentēšanā? Vai grupas dalībnieki uzstājoties respektē cits cita viedokli?

Katru kritēriju vērtē pēc piecu ballu skalas:

- 1 – neapmierinoši
- 2 – vāji
- 3 – viduvēji
- 4 – labi
- 5 – izcili

Prezentācijas noslēgumā ekspertu grupa apkopo vērtēšanas rezultātus un paziņo tos visiem, pamatojot savus spriedumus.

E

Metodes izvēles pamatojums

Konkrētajā gadījumā izmanto divpakāpju grupu darbu. To varētu arī vienkāršot – uzreiz sadalot avotu materiālu 4 daļās – atbilstoši apskatāmajām tēmām un veicot noslēguma darba prezentāciju, taču šādā gadījumā izpaliktu iespēja katram skolēnam dziļāk un vispusīgāk iepazīties ar visām problēmām un avotiem. Skatījums būtu padziļināts tikai tajā jautājumā, pie kura strādā konkrētā grupa, bet pārējos – virspusējs, – iegūts tikai no citu grupu darba prezentācijas. Skolēnam, strādājot piedāvātajā variantā, palielinās iespēja vispusīgi iepazīt pētāmo problēmu, kā arī viņa atbildība par sākotnējās grupas darbu. Pēc tam viņš kļūst par savas grupas pārstāvi nākamajā – numurētajā grupā, un viņa uzdevums ir izklāstīt grupas kopīgi izstrādāto viedokli. Viņam jāprot to pamatot, aizstāvēt, virzīt tālāk vai arī jāspēj piekāpties citiem, vienoties par kompromisa lēmumu. Tas veicina skolēnu aktivitāti, atbildības izjūtu, spēju argumentēt, pieņemt lēmumu, toleranci. Ekspertu grupas un skolotāja uzdevums, vērtējot grupu darba prezentācijas, ir paturēt uzmanības centrā jautājumu: "Kas Padomju Savienībā ir īstais saimnieks, visas politiskās, ekonomiskās un kultūras dzīves noteicējs?" Tam pakārtoti jāveido ekspertu grupas jautājumi pārējām grupām. Piemēram:

1. grupa

1. Vai republiku partijas organizāciju vadītāji savos lēmumos bija patstāvīgi?
2. Kāda bija augstāko partijas līderu ietekme uz norisēm Padomju valstī?
3. Kā "augšās" notiekošais ietekmēja republiku dzīvi?

2. grupa

1. Kā veidojās padomju sabiedrības varas struktūras?
2. Kurām no tām bija lielāka ietekme uz sabiedrību?
3. Kā tika nostiprināta Komunistiskās partijas vara?

3. grupa

1. Kāda bija VLKJS vieta un loma padomju sabiedrībā?
2. Kāpēc jaunieši stājās komjaunatnē?
3. Kā atrašanās (vai neatrašanās) komjaunatnes rindās ietekmēja cilvēka dzīvi?

4. grupa

1. Kas veidoja padomju sabiedrības virsslāni?
2. Kāpēc cilvēki tiecās tur nokļūt?
3. Kāpēc sabiedrības attieksme pret nomenklatūru bija negatīva?

Noslēgumā var izmantot 50. gadu Latvijas nacionālkomunistu līdera E. Berklava atbildi uz viņa formulēto jautājumu, kas bija izvirzīts arī grupu darba centrā.

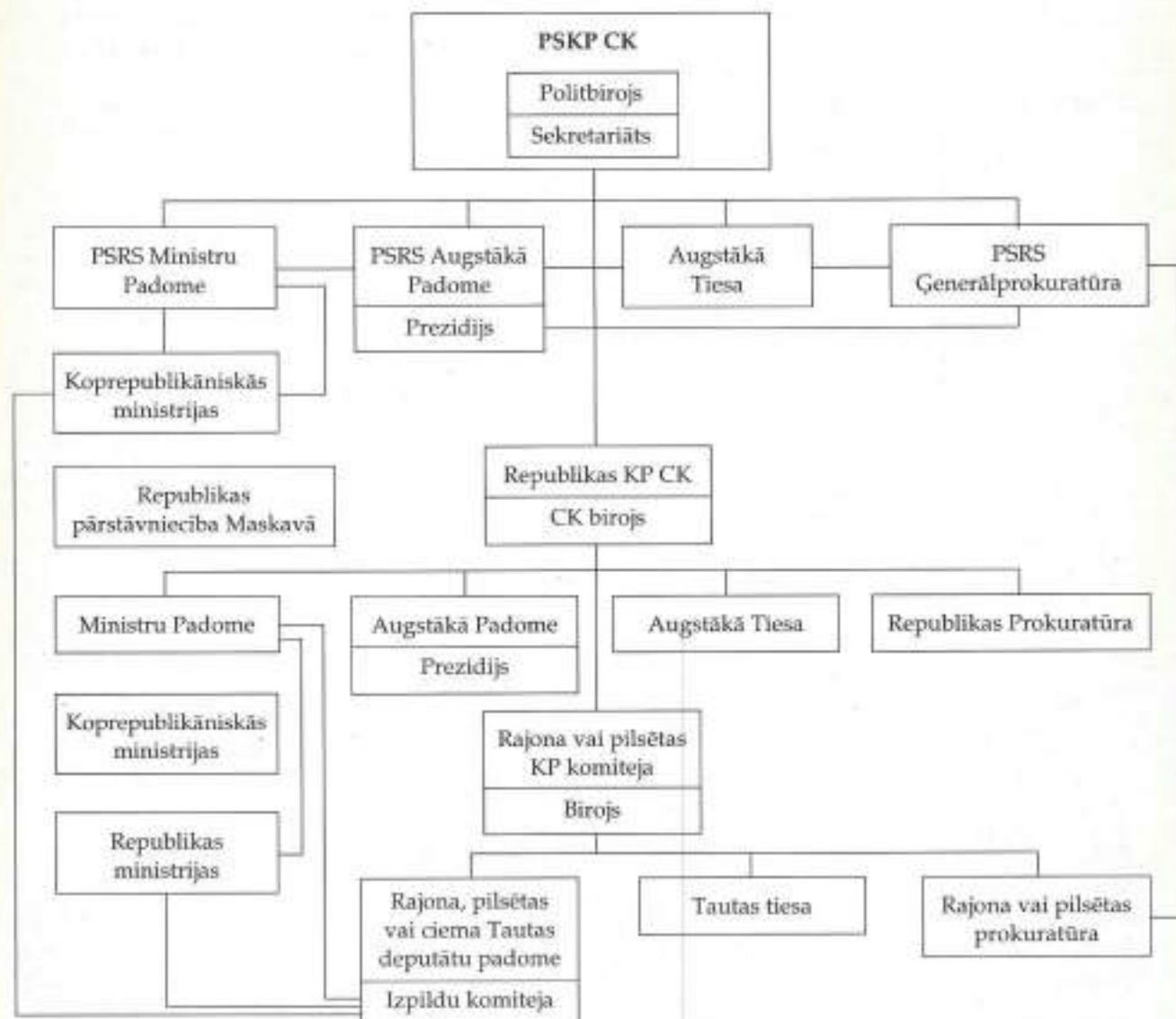
"Istenībā ne tautai, ne tās izvēlētajiem pārstāvjiem padomju orgānos nekādas varas nav. Visu nosaka, izlemj Komunistiskā partija, par kuru konstitūcijā ir rakstīts: "Visaktīvākie un visapzinīgākie pilsoņi apvienojas PSKP, kura ir (...) valsts vadošais kodols." Istenībā partija ir ne tikai "vadoša", bet visas dzīves un politikas noteicēja un diktēja. Un nav pat pareizi teikt, ka visu nosaka partija. Nē – visu nosaka partijas oligarhija, tās augstākie vadītāji katrā teritoriālā vienībā – republikā, apgabalā, rajonā, pilsētā, un šie vadītāji savukārt ir marionetes Maskavas visaugstāko vadītāju rokās."

(E. Berklavs. Zināt un neaizmirst. – R., 1998. – 354. lpp.)

F Darbs ar shēmu

Mērķis: iepazīties ar valsts varas un pārvaldes struktūru un noskaidrot, kā tika realizēta PSKP vadošā loma. Shēma: "Padomju Savienības un savienoto republiku pārvaldes sistēma (70.–80. gadi)"

PSKP vadošā loma nenozīmēja, ka visi partijas biedri varēja ietekmēt tās politiku. Partijas darbība balstījās uz t.s. "demokrātiskā centrālisma" principu, kas gan no teica, ka visi partijas orgāni tiek vēlēti un tiem par savu darbību ir regulāri jāatskaitās, taču vienlaikus nozīmēja arī to, ka mazākumam ir jāpakļaujas vairākumam un augstāko partijas orgānu lēmumi ir obligāti zemākajiem. Faktiski nebija iespējams paust uzskatus, kas neatbilda partijas vadības viedoklim. Visus daudz maz svarīgus

jautājumus izlēma šaurs personu loks – partijas augstākā vadība – politbirojs. Partijas vēlētie orgāni – centrālkomitejas plēnumi un partijas kongresi – politbiroja lēmumus tikai apstiprināja. Diskusijas par jebkuru jautājumu varēja notikt tikai atbilstoši partijas vadības iepriekš noteiktajiem principiem.

(D. Bleiere. Latvija, Lietuva un Igaunija PSRS sastāvā / Pasauls vēsturē. III. 13. nodaļa. – R., 1999. – 9. lpp.)

Jautājumi un uzdevumi pie shēmas

- Kur sest saskatāmas demokrātijas pazīmes?
- Kas liecina par to, ka reālajā dzīvē šī demokrātija tika pārkāpta? Kā tas izpaudās?
- Kas palīdzēja šo "viltus demokrātiju" uzturēt un saglabāt?

G Materiāli darbam grupās
1. grupa.

AVOTI DARBAM AR LAIKA LINIJU

Laiks	PSKP CK ģenerālsekretāri	Igaunijas KP CK I sekretāri	Latvijas KP CK I sekretāri	Lietuvas KP CK I sekretāri
1922–1953	J. Staļins	K. Sjarre (1940–1941)	J. Kalnbērziņš (1940–1959)	A. Sniečkus (1940–1974)
		N. Karotamms (1944–1950)		
		I. Kebins (1950–1978)		
1953–1964	N. Hruščovs	K. Vaino (1978–1988)	A. Peļše (1959–1966)	P. Griškevičs (1974–1987)
1964–1982	L. Brežņevs		A. Voss (1966–1984)	
1982–1984	J. Andropovs	V. Veljas (1988–1991)	B. Pugo (1984–1988)	A. Brazausks (1987–1991)
1984–1985	K. Čerņenko		J. Vagris (1988–1991)	
1985–1991	M. Gorbačovs			

J. Staļins

N. Hruščovs

L. Brežņevs

J. Andropovs

K. Čerņenko

M. Gorbačovs

A

Kā pirmais periods Latvijas komunistu partijas CK biroja darbā minams Staļina laiks, respektīvi, laiks no 1940. g. (Latvijas okupācijas) līdz 1953. g. (Staļina nāvei). Šis periods ne ar ko neatšķiras no citu Kremliem pakļauto komunistu partiju darbības laikiem: par visu noteica diktators Staļins. (...) Līdz 1953. g. izcila nozīme biroja sastāvā bija krievu tautības komunistiem (...). Tie nāca uz viņiem nepazīstamiem darbības apstākļiem, latvieši paši savā komunistu partijā bija minoritāte un plašāk Padomju Savienības komunistu partijas darbības metodes nepazīna. Šai periodā visu noteica vienīgi Maskava. LKP CK biroju šai laikā vadīja Jānis Kalnbērziņš. (...)

Vajības pēc Staļina nāves Latvijas komunistu partijas dzīvē iezīmēja otru darbības periodu. Tas ilga līdz 1959. g. rudenim, kad LKP sākās vispārējās tīrīšanas, likvidējot t.s. nacionālkomunismu. Šis periods raksturīgs ar latviešu tautības komunistu pārsvara rašanos CK biroja sastāvā. Pat partijas CK otrā sekretāra amatā nāca (pirmo un vienīgo reizi) latvietis Vilis Krūmiņš, bet no biroja 11 locekļu un 3 kandidātu sastāva jau 11 bija latvieši. (...) Arī šajā laikā LKP CK biroju vadīja 1. sekretārs J. Kalnbērziņš. Tīrīšanu rezultātā viņš amatu zaudēja. (...)

Latviju ietekmēja jaunās vēsmas PSRS vadībā. Starp KP un padomju amatpersonām izplatījās idejisks strāvojums, kurš vēsturē iegājis ar nacionālkomunisma nosaukumu. Enerģiskākais no jaunās kustības pārstāvjiem bija Min. Pad. priekšsēdētāja vietnieks Eduards Berklavs. Tomēr to apslāpēja ar paša Ņ. Hruščova līdzdalību, kurš 1959. g. apmeklēja Latviju. Pēc PSRS līdera vizītes Latvijas PSR augstākās amatpersonas atcēla no amatiem, nomainot ar "stingrās līnijas" piekritējiem A. Pelšes vadībā. (...)

Trešais LKP CK darbības periods sākās 1959. gadā. (...) Šai laikā LKP atkal bija nonākusi, respektīvi, atgriezusies Kremļa pakļautībā, nu tā varas nesēji Rīgā A. Pelše un A. Voss kā partijas CK pirmie sekretāri iezīmēja Krievijas latviešu komunistu paaudzes nākšanu pie varas Latvijā (...).

(Okupētās Latvijas valstsvīri // *Daugavas Vanagu Mēnešraksts*. – 1967. – Nr. 12)

ļepinisms

staļinisms

hruščovisms

brežņevisms

islaicīgās valdības

gorbačovisms

Kartītes ar PSKP līderu darbību raksturojošiem apzīmējumiem:

☆ bruņošanās sacensība

☆ perestroika

☆ represijas

☆ PSRS sabrukums

☆ totalitārisms

☆ pretalkohola kampaņa

☆ *glasnostj*

☆ reformas tautsaimniecībā

☆ PSKP vadošās lomas nostiprināšana

☆ "atkusnis"

☆ stagnācija

☆ personības kulta atmakošana

☆ darba disciplīnas nostiprināšana

Laika līnijas veidošanai var izmantot sociālisma posmu kariķētos apzīmējumus no 1991. gadā izdotās grāmatas "СССР в анекдотах (1917–1991)"

B

Kā Pelše, tā arī viņu nomainījušais Voss bija Maskavai absolūti lojāli cilvēki. Viņu laikā pastiprinājās Latvijas rusifikācija, cīņa pret "buržuāzisko nacionālismu", rūpniecības intensīva attīstība un ar to saistītā darba spēka iepludināšana.

(D. Bleiere. Latvija, Lietuva un Igaunija PSRS sastāvā / Pasaulē vēsture. III. 13. nodaļa. – R., 1999. – 15.–16. lpp.)

e

Interesantu ieskatu [Borisa] Pugo personā sniedz viņa klasesbiedrs, bijušais Maskavas *Литературная Газета* korespondents Latvijā Georgs Celms (...): "Boriss bija dzimis aparatčiks. Visu viņš izpildīja precīzi, punktuāli, kā prasīja rajona komiteja. Bet arī pret masu, tas ir, pret mums, bez vajadzības nevēršās." Protams, liela nozīme bija Pugo tēvam – Krievijas latvietim, 1940. gada Rīgas pilsētas komitejas sekretāram, mātei – krievietei, Partijas vēstures institūta direktisei, bet visvairāk jau nu Arvidam Janovičam Pelšem, Pugo ģimenes draugam, Borisa krusttēvam. (...) Nevienā Borisa postenī nav neviena interesanta veikuma. Viņa stils ir absolūti bezkrāsains, bez savas sejas.

(M. Čaklais. Impērijas pēdējās kapeikas. – R., 1997. – 10. lpp.)

D

Kad A. Pelši 1984. gadā pārcēla darbā uz Maskavu, vadību Latvijā pārņēma kārtējais Krievijas latvietis Boriss Pugo. Tādējādi visi pēckara Latvijas okupācijas režīma vietvalži bija Krievijas "komunisma skolu" izgājuši latvieši, kuri nespēja un arī necentās izprast Latvijas un latviešu tautas likteni.

(J. Freibergs. Jaunāko laiku vēsture. 20. gadsimts. – R., 1998. – 282. lpp.)

e

Brežņevs, manuprāt, savas dzīves pēdējā posmā vispār nesaprata, ko dara, ko paraksta, ko saka. Visa vara atradās ap viņu esošo cilvēku rokās. (...) Tagad ir labi zināms, kādus mērogus stagnācijas gados sasniedza protekcionisms, korupcija, kas burtiski saēda visu varas sistēmu. Pirmā sekretāra viedoklis bija likums. (...) Šo varu nekontrolēti izmantoja negodīgi partijas darboņi un viņu padotie.

(Б. Ельцин. Исповедь на заданную тему. – Рига, 1990. – С. 53)

- Sakārto PSKP politisko līderu attēlus laika līnijā, izvēloties atbilstošus apzīmējumus!
- Pievieno politisko līderu darbības laikam atbilstošu darbības raksturojumu!
- Izdari secinājumus par varas līmeņiem un savstarpējās pakļautības attiecībām padomju varas sistēmā, personības vietu un lomu!

Igaunu pionieri Bētvības laukumā.

(История Эстонии. – Таллинн, 1997. – Ч. II. – С. 128)

"Sociālisms kā tāds." – Pārbūves laika karikatūra.

2. grupa PSKP IDEOLOĢISKĀ IETEKME

A

Partijas vadībā funkcionē visi citi padomju sabiedrības politiskās sistēmas posmi – Padomju valsts, arodbiedrības, komjaunatne, kooperatīvās un citas sabiedriskās organizācijas.

(PSKP Programma (jaunā red.) // PSKP XXVII kongresa materiāli. – R., 1986. – 181. lpp.)

B

Marksistiski ļeņiniskā ideoloģija kļuva par valdošo ideoloģiju padomju cilvēku apziņā.

(PSKP Programma (jaunā red.) // PSKP XXVII kongresa materiāli. – 145. lpp.)

C

No vairāk nekā 25 mācību priekšmetiem, kurus 70. gados studenti obligāti apguva LVU dažādās specialitātēs, 6 bija ar padomju ideoloģijas piedevu.

1. PSKP vēsture.
2. Politiskā ekonomija.
3. Marksistiski ļeņiniskā filozofija.
4. Zinātniskais komunisms.
5. Zinātniskā ateisma pamati.
6. Padomju tiesības.

(Izraksts no sekmju lapas pie diploma LVU Vēstures un filozofijas fak., 1979. g.)

D

Pastāvēja komunistiska organizācija jaunatnei – komjaunatne (no 14 līdz 28 g. vecumam). Tās vadībā skolās darbojās pionieri organizācija, bet pašus mazākos skolēnus (no 7 līdz 10 gadu vecumam) iesaistīja oktobrēnos, kurus dāvēja par Ļeņina mazbērniem. Ar šo organizāciju palīdzību jaunatnei tika uzspiesti komunistiski uzskati.

(V. Purēns, Dz. Liepiņa, Latvijas vēsture. – R., 1998. – 187. lpp.)

E

Raksturīga padomju totalitārā režīma pazīme bija monoideoloģija. Tās pamatā bija PSRS impēriskajiem centieniem piemērotais marksisms-ļeņinisms, kas absolutizēja šķiru cīņu, kuras rezultātā aizvien jaunām valstīm esot jānostājas uz "sociālisma celtniecības" ceļa. (...) PSRS valdošās aprindās istenot dzīvē nevis abstraktu marksisma-ļeņinisma modeli, bet gan tādu šīs ideoloģijas paveidu, ar kuru varētu pamatot un attaisnot vienas konkrētas lielvalsts – Padomju Savienības iekšpolitiku, tās dominējošo lomu "pasaulē sociālisma sistēmā".

(J. Šneidere, Komunistiskās varas sistēma Latvijā // Okupācijas varu politika Latvijā 1939–1991. – R., 1999. – 235. lpp.)

F

1968. g. 26. martā
PSKP Centrālajai Komitejai

1967. g. augustā vizītē Latvijas PSR atradās Somijas Tautas demokrātiskās savienības parlamenta frakcijas delegācija.

Latvijas PSR AP Prezidijs ir saņēmis Somijas parlamenta otrā vicepriekšsēdētāja, Somijas TDS parlamenta frakcijas priekšsēdētāja Pāvio Aitio vēstuli ar ielūgumu maija beigās LPSR AP delegācijai 3–5 deputātu sastāvā apmeklēt atbildes vizītē Somiju (...). Latvijas KP CK lūdz atļauju minētās delegācijas nosūtīšanai.

LKP CK sekretārs J. Rubenis
(Okupācijas varu politika Latvijā 1939–1991. – R., 1999. – 240. lpp.)

R. Vitkovska karikatūras.

G

Sociālisms ir sabiedrība, kurā ir nodibināta un attīstās istā demokrātija – vara, kas tiek realizēta tautas interesēs un ko realizē pati tauta.

(PSKP Programma (1986) // PSKP XXVII kongresa materiāli, – R., 1986. – 147. lpp.)

H**PILNĪGI SLEPENI**

1969. g. 3. janvārī

(..) Saskaņā ar PSKP 1968. g. 2. decembra lēmumu "Par kārtējām vietējo Darbaļaužu deputātu padomju vēlēšanām" Latvijas KP CK birojs nolēmj:

1. Sarīkot republikā kārtējās rajonu, pilsētu, pilsētu rajonu, ciematu un ciemu Darbaļaužu deputātu padomju vēlēšanas svētkus – 1969. g. 16. martā. Atbalstīt Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezidija dekrētu šajā jautājumā. (..)

LKP CK sekretārs A. Voss

(Okupācijas varu politika Latvijā 1939–1991. – R., 1999. – 245. lpp.)

I

LKP CK biroja 1967. g. 21. marta lēmums par LPSR AP un vietējo padomju vēlēšanu rezultātiem SLEPENI

1967. g. 21. martā

(..) Vēlēšanu dienā republikas darbaļaudis demonstrēja savu vienotību ar Komunistisko partiju un Padomju valdību. Republikas Augstākās Padomes vēlēšanās par deputātu kandidātiem nodoti 99,90 % balsu; rajona un pilsētu padomēs – 99,89 %, ciemu padomēs – 99,82 % balsu. (..)

Pilsētu, raj., ciemu un ciematu Darbaļaužu deputātu padomēs ievēlēti 23 976 deputāti, no tiem 45,9 % ir sievietes, 56,8 % – bezpartijiskie, 62,6 % – strādnieki un kolhoznieki.

LKP CK sekretārs A. Voss

(Okupācijas varu politika Latvijā 1939–1991. – R., 1999. – 248. lpp.)

J

Daudziem no mums nebija šaubu par vēlēšanu formālo raksturu. Katrs otrais vai trešais pilsonis gāja uz savu vēlēšanu iecirkni arī ar sievas, vīra vai radu ielūgumiem. Turklāt katrā apgabalā balotējās viens deputātu kandidāts. (..) Deputātu kandidāts parasti savāca 65–70 procentu balsu. Atskaitēs tos noapaļoja līdz 100 procentiem. (..) Visi piedalījās šajā farsā ar vislielāko nopietnību. Tēlojām, ka notiek vēlēšanas. (..) Jo augstāk stāvoša bija persona, ko vēlēja par deputātu, jo atdoto balsu procentiem vajadzēja būt lielākiem. Labais tonis bija idiotisks standarts – 99,99 procenti. Ja Augstākās Padomes deputātos vēlēja A. Vosu, obligāti vajadzēja būt četriem devītniekiem. Kādas fabrikas pirmrindniekam varēja būt arī nedaudz mazāki ievēlēšanas cipari.

(J. Aboltīns. Biju biedrs, tagad kungs. – R., 1992. – 20. – 21. lpp.)

K

Kaut nu nenogulētu komunismu!

(M. Čeremniha karikatūra, 1958)

L

Brīvības, cilvēku tiesību, personas cienīšanas idejas piepildītas ar reālu saturu, tiek nodrošināta tiesību un pienākumu vienotība, pastāv vieni likumi un tīkumības normas, viena disciplīna visiem un katram, veidojas arvien labvēlīgāki apstākļi personības vispusīgai attīstībai.

(PSKP programma, 1986. g.)

M

Var atgādināt Ļeņina vārdus, ka tīkumisks mūsu sabiedrībā ir viss, kas kalpo komunisma celtniecības interesēm. Tieši tāpat mēs varam teikt, ka demokrātisks mums ir tas, kas kalpo tautas interesēm, komunisma celtniecības interesēm. (Aplausi.) To, kas ir pretrunā ar šīm interesēm, mēs noraidām, un neviens mūs nepārliecinās, ka tā ir nepareiza pieeja. Mēs noteikti zinām, kādā virzienā ejam, pilnveidojami savu politisko sistēmu. Mēs esam pilnīgi pārliecināti par mūsu izraudzītā kursa pareizību. (Ilgi aplausi.)

(L. Brežņevs. PSKP CK pārskats un partijas kārtējie uzdevumi iekšpolitikā un ārpolitikā: Referāts PSKP XXV kongresā. 1976. g. 24. febr. // PSKP XXV kongresa materiāli. – R., 1976. – 97. lpp.)

N

Lai gan republikas partijas CK tika uzskatīta par ietekmīgāko spēku, tās vadība bija pilnībā atkarīga no Maskavas. 1940.–1941. gadā un pirmajos pēckara gados (līdz 1946. gada beigām) Baltijas republikās darbojās speciāli VK(b)P CK un valdības pārstāvji. Neskatoties uz to, ka vēlākajos gados par republiku partijas organizāciju vadītājiem tika izraudzīti "centram" pilnīgi lojāli cilvēki, pieredze rādīja, ka viņu rūpes par savas republikas labklājību bieži vien nonāca pretrunā ar Maskavas interesēm. Tādēļ CK otrā sekretāra, kuru parasti atsūtīja no Maskavas, pienākums bija uzraudzīt pirmo sekretāru un pārējo republikas vadību. Latvijā, piemēram, CK otrā sekretāra amatā parasti bija krievu tautības partijas funkcionāri (izņēmums 50. gados bija Vilis Krūmiņš).

(D. Bleiere. Latvija, Lietuva un Igaunija PSRS sastāvā / Pasaules vēsture. III. 13. nodaļa. – R., 1999. – 10. lpp.)

O**SLEPENI**

1978. g. 27. janvāri

Visām LKP pilsētu un rajonu komitejām
Orientējoša izziņa
kontrpropagandas pastiprināšanas jautājumos

(..) Partijas organizācijām ir jāpastiprina padomju dzīvesveida, sociālisma vēsturisko priekšrocību propaganda, jāieaudzina mūsu cilvēkos nesamierināmības gars pret buržuāzisko ideoloģiju, sociālisma ienaidniekiem. (...) Mūsu kontrpropagandai nepieciešams nodrošināt uzbrūkošu raksturu, dot argumentētu pretsparu visiem šķiras pretinieku izdomājumiem un manipulācijām (...), jādod stingrs pretspars apzinātiem padomju iekārtas, sociālistiskās demokrātijas, mūsu Dzimtenes apmelotājiem.

LKP CK sekretārs *I. Andersons*

(Okupācijas varu politika Latvijā 1939-1991. - R., 1999. - 250. lpp.)

P

Cenzūra stingri sekoja, lai nekur neparādītos padomju varas kritika. Cilvēki tika pieradināti pie divkosības. Oficiāli tika sludināta laime, brīvība un nemīlīga augšupeja, bet reālajā dzīvē bija jāstopas ar trūkumu, represijām un jebkuras brīvdomības nežēlīgu apspiešanu. Cilvēki pierada domāt vienu, bet runāt ko citu.

(*J. Freibergs. Jaunāko laiku vēsture 20. gs. - R., 1998. - 279. lpp.*)

R

Jau divas trīs paaudzes ik dienas pa radio, televīzijas pārraidēs, no tribinēm, no mācību iestāžu katedrām, presē, no miljoniem agitatoru un propagandistu mutes ir dzirdējušas tikai to, ka Padomju Savienībā pastāv vispilnīgākā demokrācija, vislielākā brīvība, bet visās nesociālistiskajās valstīs valda varmācība, nebrīvība, bads un izvirtība, ka no visām pasaules valstīm viscēlākā, vispašaižiedzīgākā, viskultūrālākā, vispējīgākā, visviesmīlīgākā ir krievu tauta. Un, ja vēl ņem vērā, ka visas ārzemju radio pārraides PSRS tiek apzināti traucētas ar dažādiem balsis nosedzošiem trokšņiem, ka ārzemju preses izdevumi PSRS iedzīvotājiem nav pieejami, ka ļoti nelielam skaitam iedzīvotāju ir iespēja tikt aiz PSRS robežām, ka par pastāvošās iekārtas kritiku šodien dažādās spaidu darbu nometnēs un psihiatriskajās slimnīcās ir ieslodzīti simtiem tūkstošu cilvēku, ka, atskaitot vecākās paaudzes iedzīvotājus Baltijā, nelielā daļā Ukrainas un Moldāvijas, visi pārējie PSRS pilsoņi nekad citādu valsts iekārtu nav redzējuši un reāli nespēj iedomāties patiesu demokrātiju.

(*E. Berklers. Zināt un neaizmirst. - R., 1998. - 365. lpp.*)

S

Ingerborgas Levītas liecība Saharova Starptautiskajā izmeklēšanas komisijā 1975. g. 19. okt.

Visa politiskā dzīve risinās krievu valodā, kaut tajā piedalās arī latvieši. Krieviski runā Latvijas PSR Augstākajā Padomē, komunistu partijā, arodbiedrību kongresos un oficiālās svinībās. Likumus vispirms uzraksta krieviski, bieži tie jau gatavi pienāk no Maskavas. Pēc tam tos pārtulko latviski. (...) Fabrikās un citās darbavietās dzirdamas abas valodas. Meistariem jāprot darbu vadīt krieviski, jo krievu strādnieki latviešu valodu nemācās. Uzņēmumos administrācija strādā krievu valodā, kaut arī direktori nereti ir latvieši.

(*Dzūģevs Vanags. Mēnešraksts. - 1976. - Nr. 1*)

T

No Latvijas "Helsinki 86" grupas vēstules M. Gorbačovam 1986. g. jūlijā.

Mēs lūdzam arī Jūs, b. Gorbačov, palīdzēt realizēt Latvijas PSR Konstitūcijas 69. pantu, kur teikts, ka Latvijas PSR patur sev tiesības izstāties no PSRS. Lūdzu, cieniet arī mūsu tautas intereses. Ļaujiet mums savā valstī runāt un tikt saprastiem latviešu valodā. Ļaujiet mums pašiem lemt savu likteni (referenduma ceļā). (...)

Ļaujiet mums brīvi satikties ar visām pasaules tautām (...), mēs neesam pelnījuši, ka mūs ieslēdz un māca, ar ko mums draudzēties un ar ko ne. (...)

*L. Grantiņš**R. Bisenieks**M. Bariss*

(*Latvija šodien. 1988.*)

U

Ļeņins "aiziet". Ļeņina pieminekļa demontāža Tallinā.
(*История Эстонии. - Таллин, 1997. - Ч. 2. - С. 143*)

4. grupa

NOMENKLATŪRA – PADOMJU SABIEDRĪBAS “KRĒJUMS”

A

Kopīga parādība bijušajā PSRS un visās Austrumu bloka valstīs bija t. s. nomenklatūra.

Sava nomenklatūra pastāvēja visās partijas komitejās, sākot no rajona un beidzot ar Centrālās Komitejas līmeni. Pie nomenklatūras piederēja visi svarīgākie vadošie un atbildīgie amati.

Piemēram, partijas rajona komiteja apstiprināja amatā visus valsts struktūru vadītājus, uzņēmumu, saimniecisko organizāciju, izglītības, kultūras un sociālo iestāžu vadītājus, masu organizāciju (komjaunatnes, arodbiedrību) ievēlētos vadītājus savā rajonā.

Personām, kas ieņēma nomenklatūras amatus, bija jābūt Komunistiskās partijas biedriem, stingri jāievēro partijas disciplīna. Faktiski viņi bija pakļauti partijas orgāniem. Piederība nomenklatūrai garantēja tiesības ieņemt vadošus amatus, nodrošināja karjeras iespējas, ļāva piekļūt dažādiem sadzīves labumiem un privilēģijām (piem., dienesta automašīna, speciāla ēdināšana, speciālas apgādes veikal, slēgtās sanatorijas, poliklīnikas, dienesta vasarnīcas). Taču, ja tāds cilvēks krita nevēlastībā, viņš zaudēja visus iepriekšminētos labumus.

Šāda sistēma veicināja “vadošo kadru” pārvēršanu par paklausīgām “skrūvītēm” partijas, valsts mehānismā.

(*B. Пезт, П. Кама. Обществоведение. – Таллинн, 1997. – С. 80–81*)

B

SLEPENI

LPSR TKP un LK(b)P CK 1944. g. 27. okt. lēmums par amatu nomenklatūras apstiprināšanu (...)

1. Apstiprināt vadošo darbinieku un speciālistu ieņemamo amatu pagaidu nomenklatūru papildu pārtikas saņemšanai pēc 1., 2. vai 3. kategorijas (...).

LK(b)P CK sekretārs *J. Kalnbērziņš*
LPSR TKP priekšsēdētājs *V. Lācis*

(*Okupācijas varu politika Latvijā 1939–1991. – R., 1999. – 218. lpp.*)

Kritizējot direktoru. (*N. Līsgorska karikatūra, PSRS, 1960.*)

e

Interesi iekļūt nomenklatūrā noteica ne tikai vēlme iegūt politisko varu, bet arī zināmas sociālās un materiālās privilēģijas. (...) Jo augstāk nomenklatūras hierarhijas piramidā atradās funkcionārs, jo plašākas bija iespējas izmantot elitārās privilēģijas.

(*P. Laķis. Vara un sabiedrība. – R., 1997. – 33. lpp.*)

D

Tika uzskatīts, ka karjeras augstākais kalngals ir partijas aparātā, jo tas bija pārņēmis mūsu saimniecisko un vietējo padomju darbinieku uzraudzību. Partijas komiteju aparāts stāvēja pāri visam. Strīdēties vai diskutēt ar jebkura līmeņa partijas komitejas darbinieku, pat instruktoru, nebija pieņemts. Izpildu komitejas priekšsēdētājs neuzdrošinājās ieņemt pietiekami stingru nostāju, bet jebkurš no partijas aparāta nodaļu vadītājiem varēja dot viņam rīkojumus tādā tonī, kādā tos dod saviem padotajiem. Tāpēc arī aiziešana no partijas aparāta tika uzskatīta gandrīz vai par karjeras beigām.

(*J. Āboltiņš. Biju biedrs, tagad kungs. – R., 1992. – 29. lpp.*)

e

Jānis Āboltiņš bijis šādos amatos:

- ☑ Rīgas Mēbeļu kombināta inženieris (1967–1969)
- ☑ Rīgas pilsētas Ļeņina rajona komjaunatnes komitejas otrais, tad – pirmais sekretārs (1969–1974)
- ☑ Partijas Ļeņina rajona komitejas orgdaļas vadītājs, tad – sekretārs (1975–1977)
- ☑ Ļeņina rajona IK priekšsēdētājs (1977–1980)
- ☑ Rīgas pilsētas IK priekšsēdētāja vietnieks (1980–1983)
- ☑ Valsts plāna institūta nodaļas vadītājs (1984–1987)
- ☑ Valsts plāna komitejas priekšsēdētāja vietnieks (1988–1989)
- ☑ LR ekonomikas ministrs (1989–1991)

Līfts priekšniecībai. (*N. Līsgorska karikatūra, 1964.*)

F

Latviešu skaits LKP CK nomenklatūrā 1948. gada 1. janvārī

Amata nosaukums	Darbinieku skaits	No tiem latvieši
LKP CK aparātā pavisam	118	56
LKP CK lektori-prapagandisti	18	14
LKP CK instruktori	43	19
Pilsētu, apriņķu komiteju kadru daļu vadītāji	38	9
Pilsētu, apriņķu komiteju statistikas daļu vadītāji	37	10
LKP CK partorgi, partijas sekretāri uzņēmumos	30	13
Vissavienības pakļautības uzņēmumu direktori	30	7
Pilsētu, apriņķu, rajonu komiteju aparātā pavisam	352	165
Padomju saimniecisko iestāžu vadītāji	56	46
Kuģu kapteiņi	6	3
Kuģu kapteiņu vietnieki politiskajā darbā	9	2
Drošības dienesta vadība	25	7
Augstskolu vadība	25	20
Iekšlietu daļu vadība	41	31
Zinātņu akadēmijas vadība	20	18
Kultūras un mākslas iestāžu vadība	27	16

(I. Apine. Nomenklatūras veidošanās īpatnības Latvijā. 1944–1952 // *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. A.* – 1994. – Nr.11/12. – 7.lpp.)

Romāna Vitkovska karikatūra.

G

Reālā vara PSRS nekad nav piederējusi partijai kā tādai. PSKP kļuva par politisku mehānismu, kura vārdā un aizsegā tika nodrošināta šaura vadošā slāņa – nomenklatūras – diktatūra. Nomenklatūras pētnieki uzsver, ka nomenklatūra pati noteica robežu starp sevi un sabiedrību, izveidoja stingru atlases sistēmu. Nomenklatūra pašatrazojās un būtībā neizteica nevienas sociālās grupas intereses, tikai savas. Tātad to var uzskatīt par jaunu sociālu veidojumu, par *dekla-sētu vadītāju kliķi*.

(I. Apine. Nomenklatūra Latvijā 1940.-1941. gadā // *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. A.* – 1993. – Nr.11. – 21. lpp.)

H

Nomenklatūrai bija jāzaglabā stingra robeža starp realitāti un šķietamību, lai panāktu vēlamo ideoloģisko efektu. Šķietamība izpaudās sekojošu priekšstatu radīšanā – sabiedrība piedalās visplašākajā politisko aktivitāšu spektrā, sākot ar augstākā likumdevēja vēlēšanām un beidzot ar politizētu lēmumu pieņemšanu mikroekonomikas jomā. Realitātes atklājās individa brīvās iniciatīvas stingrā ierobežošanā, sākot ar obligātām iespējām iekļauties 99,9 % nobalsojušo starpā par "komunistu un bezpartijisko bloku" visa līmeņa vēlēšanās un beidzot ar jebkuras runas satura iepriekšēju cenzūru ikvienā kaut cik nozīmīgā masu pasākumā.

(P. Laķis. Vara un sabiedrība. – R., 1997. – 26. lpp.)

- ☐ J. Aboltīns. Biju biedrs, tagad kungs. – R., 1992.
- ☐ D. Īvītis. Gadījuma karakalps. – R., 1995.
- ☐ M. Vulfsons. Kārtis uz galda. – R., 1997.
- ☐ I. Lītena. Cilvēks Godmanis. – R., 1997.
- ☐ P. Laķis. Vara un sabiedrība. – R., 1997.
- ☐ E. Berklavs. Zināt un neizmirst. – R., 1998.
- ☐ M. Čaklais. Impērijas pēdējās kapeikas. – R., 1997.
- ☐ J. Škapers. Latvijas ceļi un neceļi. – R., 1996.

NACIONĀLAIS UN INTERNACIONĀLAIS PADOMJU REŽIMA NACIONĀLĀ POLITIKA UN TĀS IETEKME UZ SABIEDRĪBU

NĀCIJA –

1) etnisko nāciju raksturo kopīga izcelsme, dzimtā valoda, kultūras īpatnības, tradīcijas un nacionālā pašapziņa. Šīs nācijas ir tautas savā vēsturiskajā dzimtenē; 2) politiskā nācija ir kādas valsts pilsoņu kopums. Politisko nāciju vieno vēsturiska teritorija, valsts tiesiski politiskais modelis, kopīga politiskā kultūra. Svarīga politiskās nācijas pazīme ir valstiskā apziņa (ASV, Anglija, Francija, Vācija, Zviedrija u.c.).

PADOMJU TAUTA – komunistu radīts jēdziens, kuru lietoja padomju režīma laikā, – jauna cilvēku kopības forma, kurā ir vienotas ekonomiskās intereses, ideoloģiski un politiski mērķi, kopīga starpnacionālās saziņas valoda – krievu valoda. Nācijas zaudē nozīmi – visi ir padomju cilvēki.

PAMATNĀCIJA – etniski nevienlīdzīgā zemē un nacionālā valstī esošā nācija, kura apvieno iedzīvotāju, pilsoņu vairākumu, ir izveidojusies no šajā zemē tapuša, izsenis dzīvojuša etniskā kopuma, kas devis zemei un valstij nosaukumu. Parasti šo sākotnēji apzīmē arī pamatnācijas valodas un kultūras dominānce.

KSENOFOBĪJA – bailes no svešiniekiem, naidis pret svešiniekiem, citām etniskām, reliģiskām grupām, ārzemniekiem.

RUSOFOBĪJA – pretkrievu noskaņa, aktīvizējusies visās bijušās PSRS republikās. Tā ir reakcija uz padomju režīma lietvalstisko nacionālo politiku.

TOLERANCE – gatavība reliģiskos, politiskos, pasaules uzskatu un kultūras pārliecības jautājumos būt iecietīgam pret citādu un pretēju uzskatu pārdējiem, gatavība sadarboties kopēju humānu un progresīvu mērķu sasniegšanai.

MIGRANTS – persona, kas kāda iemesla dēļ labprātīgi atstāj savu valsti, lai apmestos uz dzīvi citur.

GENOCĪDS – pilnīga vai daļēja atsevišķas cilvēku kopības iznīcināšana, novācējot vai radot šīs kopības pastāvēšanai neiespējamus apstākļus.

ATGĀDNE – DOKUMENTI PAR NACIONĀLO JAUTĀJUMU

No Padomju Krievijas Tautas komisāru padomes 1917. gada 15. novembra Krievijas tautu tiesību deklarācijas

Tautas komisāru padome nolēmusi savā darbībā Krievijas tautību jautājumā balstīties uz šādiem pamatiem.

1. Krievijas tautu vienlīdzība un suverenitāte.
2. Krievijas tautu tiesības uz brīvu pašnoteikšanos, ieskaitot atdalīšanos un patstāvīgas valsts veidošanu.
3. Visu un visādu nacionālo un nacionāli reliģisko ierobežojumu un privilēģiju atcelšana.
4. Krievijas teritorijā dzīvojošo nacionālo minoritāšu un etnisko grupu brīva attīstība.

(Декреты Советской власти. – М., 1967. – Т. I. – С. 40)

No 1920. g. 11. augusta miera līguma starp Latviju un Krieviju

II pants

Izejot no Krievijas Sociālistiskās Federatīvās Padomju Republikas pasludinātām visu tautu tiesībām uz brīvu pašnoteikšanos, neizmērot pat pilnīgu atdalīšanos no valsts, kuras sastāvā viņas ietilpst, un ievērojot Latvijas tautas noteikti izsacīto gribu uz patstāvīgu valsts dzīvi, Krievija bez ierunām atzīst Latvijas valsts neatkarību, patstāvību un suverenitāti un labprātīgi un uz mūžīgiem laikiem atsakās no visām suverēnām tiesībām (...) uz Latvijas tautu un zemi (...).

(Latvijas okupācija un aneksija 1939–1940. Dokumenti un materiāli. – R., 1995. – 36. lpp.)

No 1940. gada 16. jūlija PSRS valdības notas Latvijas valdībai

PSRS valdība uzskata par pilnīgi nepieciešamu un neatliekamu sekojošo: 1) nekavējoties sastādīt Latvijā tādu valdību, kas būtu spējīga un gatava nodrošināt Padomju [Savienības] – Latvijas savstarpējā palīdzības pakta godīgu izvešanu dzīvē; 2) bez kavēšanās nodrošināt padomju karaspēka daļu brīvu ielaišanu Latvijas teritorijā (...).

(Latvijas okupācija un aneksija 1939–1940. Dokumenti un materiāli. – R., 1995. – 340. lpp.)

Padomju tauta

PSR Savienībā izveidojusies jauna vēsturiska cilvēku kopība – padomju tauta, kas aptver dažādas tautības ar kopējām raksturīgām iezīmēm. Viņām ir kopēja sociālistiskā Dzimtene – PSRS, kopēja ekonomiskā bāze – sociālistiskā saimniecība, kopēja sociāli šķiriskā struktūra, kopējs pasaules uzskats – marksisms-lenīnisms, kopējs mērķis – komunisma uzcelšana, daudz kopēju iezīmju garīgajā apveidā, psiholoģijā.

(N. Hruščovs. Par PSKP programmu. – R., 1961. – 9. lpp.)

No 1961. gadā pieņemtās PSKP programmas

Komunisma plašā celtniecība iezīmē nacionālo attiecību attīstībā Padomju Savienībā jaunu posmu, ko raksturo tas, ka nācijas vēl vairāk tuvinās un tiek sasniegta to pilnīga vienība (...).

Istenībā krievu valoda ir kļuvusi visām PSRS tautām par starpnāciju satiksmes un sadarbības kopējo valodu. (...) Nav pielaujamams itin nekādas nacionālas savrupības izpausmes dažādu tautību darbinieku audzināšanā un nodarbināšanā padomju republikās. Nacionālisma izpausmju likvidēšana atbilst visu PSRS nāciju un tautību interesēm.

(PSKP programma. – R., 1961. – 98., 101. lpp.)

MĒRKI ZINĀŠANAS

- Noskaidrot, kā padomju režīms ietekmēja nacionālās attiecības.
- Noskaidrot, kādi bija padomju režīma mērķi attiecībā pret Baltijas tautām.

PRASMES

- Attīstīt skolēnu prasmes un iemaņas patstāvīgi strādāt ar tekstu.
- Sintēzes un grupēšanas prasmju attīstīšana.
- Ar avotu materiāla palīdzību panākt skolēnu iejušanos laikmetā.
- Mācīt atšķirt tiešos un slēptos mērķus, saredzēt zemtekstus oficiālos dokumentos un cita veida vēstures avotos.
- Atrast nacionālos stereotipus, noskaidrot to rašanās cēloņus.
- Attīstīt toleranci.

No 1977. gada PSRS Konstitūcijas

70. pants. Padomju Sociālistisko Republiku Savienība ir vienota savienota daudz nacionāla valsts, kas nodibinājusies uz sociālistiskā federalisma principa pamata, nāciju brīvas pašnoteikšanās un līdztiesīgu Padomju Sociālistisko Republiku brīvprātīgas apvienošanās rezultātā. PSRS ir padomju tautas valstiskās vienotības iemiejums, tā saliedē visas nācijas un tautības kopīgai komunisma celtniecībai.

72. pants. Katrai padomju savienotajai republikai saglabājas tiesības brīvi izstāties no PSRS.

(PSRS Konstitūcija (Pamatlikums). – R., 1977. – 21.–22. lpp.)

No 1986. gadā pieņemtās PSKP programmas

Nacionālais jautājums, kas bija palicis no pagātnes, Padomju Savienībā ir sekmīgi atrisināts. Nacionālajām attiecībām mūsu zemē ir raksturīgs tiklab nāciju un tautību tālāks uzplaukums, kā arī to nemītīga tuvināšanās, kas notiek uz brīvprātības, vienlīdzības un brālīgas sadarbības pamata. Te nav pieļaujama nekāda mākslīga skubināšana, ne arī nobriedušo objektīvo attīstības tendenču kavēšana.

(PSKP programma. Jaunā redakcija. – R., 1986. – 35. lpp.)

No PSKP 27. kongresa materiāliem (1986)

Viena no svarīgākajām internacionalizācijas procesa izpausmēm Padomju Savienībā ir tā, ka ir izveidojusies jauna vēsturiska cilvēku kopība – padomju tauta. (...)

Padomju tauta pastāv kā kvalitatīvi jauna sociālā un internacionālā kopība, ko saliedē ekonomisko interešu, ideoloģijas un politisko mērķu vienotība.

(PSKP XXVII kongresa materiāli. – R., 1986. – 61. lpp.)

Internationalizācija caur rusifikāciju

PSRS dzīvoja dažādas tautas, daudzas no tām varētu pieprasīt neatkarību. Staļina mērķis bija centralizēt varu savās rokās Maskavā. Tāpēc 30. gados sākās nacionālo republiku kultūras iznīcināšana. Nacionālās iezīmes Staļins gribēja iznīcināt, lai nebūtu atdalīšanās draudu. Šo politiku sauc par rusifikāciju, un tai ir vairākas pazīmes:

- obligāta krievu valodas mācīšana visās skolās;
- armijā iesaukto dienests tālu prom no savas dzimtenes;
- vadošo nacionālo politiķu, rakstnieku, mākslinieku iznīcināšana represiju laikā;
- no Maskavas atsūtīto komunistu iecelšana svarīgākajos amatos nacionālajās republikās;
- tūkstošiem cilvēku deportēšana;
- krievu valodas dominēšana visās dzīves jomās.

MINORITĀTE (mazākum- tautība) – iedzīvotāju grupu

tasī, kas ir izteikti mazāka par pamatnāciju un sevi apzinās kā (pašu kopieni ar atšķirīgām vērtībām.

Eiropā ir 1) vēsturiskās minoritātes, kuras gadsimtos saistītas ar pamatnācijas vēsturi; 2) iecelotāju jeb imigrantu minoritātes. Latvijā ciltautieši ir aptuveni 43 % iedzīvotāju, t. sk. 16 % ir vēsturisko minoritāšu pārstāvi, 27 % – iecelotāji (1998. gada dati).

ASIMILĀCIJA – individuā vai nelielas etniskās kopības etniskās piederības maiņa un pāriešana citā etnosā, pārņemot citu valodu un kultūru. Asimilācija mēdz būt brīvprātīga un vardarbīga, uzspiesta. Starptautiskās tiesības paredz aizstāvēību pret uzspiestu asimilāciju.

INTEGRĀCIJA – nacionālo minoritāšu, kā arī imigrantu aizvien dziļāka iekļaušanās sabiedrībā, vienlaikus saglabājot savu valodu, reliģiju, kultūrā sakņotās īpatnības.

DISKRIMINĀCIJA – individuā vai grupu šķirošana pēc piederības rasei, tautībai u.tml., tiesību atņemšana vai ierobežošana. Politiskā diskriminācija izpaužas, atņemot kādai sabiedrības grupai tiesības piedalīties valsts pārvaldīšanā.

ŠOVINISMS – citu tautu un nāciju interešu ignorēšana un brutāla apspiešana savas valsts un nācijas interešu vārdā.

STEREOTIPS – uzskats, ka visiem noteiktas grupas locekļiem piemīt līdzīgas īpašības un viņiem nav individuālu atšķirību.

Lai varētu noskaidrot Komunistiskās partijas nacionālās politikas mērķus un reālo norisi, skolēni vispirms iepazīstas ar jēdzienu "nacionālisms" un "internacionālisms" dažādo un atšķirīgo skaidrojumu. Skolēna uzdevums ir atšķirt demokrātu un totalitārisma piekritēju doto interpretāciju.

A Individuālais darbs ar jēdzieniem

Skolēni saņem

1) izdales materiālu – Darbs ar jēdzieniem "nacionālisms" un "internacionālisms".

2) darba lapu Nr. 1, kuru aizpilda pēc iepazīšanās ar tekstu un uzdevumiem. Darba lapai ir divi varianti.

Pēc iepazīšanās ar dažādiem jēdzieniem skaidrojumiem skolēni individuāli pilda darba lapu uzdevumus.

Darbs ar jēdzieniem

NACIONĀLISMS

A

Pēc Lielās franču revolūcijas ar nacionālismu sāka apzīmēt cilvēka pieķeršanos savas nācijas kopīgām interesēm. Visu 19. gs. ar nacionālismu saprata etnisku patriotismu.

20. gs. nacionālisms var būt aizsargājošs vai agresīvs. Tas var stāvēt savas nācijas interešu sardzē vai arī paust uzskatu par savas nācijas pārkūku pār citām.

(Mazākumtautību vēsture Latvijā. – R., 1998. – 258.–259. lpp.)

B

Nacionāls – tāds, kas raksturo nāciju (valoda, literatūra), attiecas uz nācijas organizēšanos neatkarīgā politiskā vienībā. Izpaužas kā nacionālā politika, letver nācijas intereses un izdzīvošanas iespējas.

(New Webster's Dictionary. – 1988. – p. 993)

C

Apzinoties savu piederību nācijai, es apzinos arī to, ka esmu ar to saistīts ar ciešu rakstura kopību, ka viņas liktenis, viņas kultūra ietekmē mani, ka nācija pati dzīvo un darbojas manā raksturā. Kas nopeļ manu nāciju, tas nopeļ arī mani, ja manu nāciju slavē, tad šī uzslava attiecas arī uz mani.

(O. Бугер. Национальный вопрос и социалдемократия. – Санктпетербург, 1909)

D

Mūsdienu krievu valodā jēdzienam "nacionālisms" ir izteikti negatīva nokrāsa – to lieto gadījumos, kad runātājs grib paust savu noraidošu attieksmi pret pārmērīgumu, nežēlību, neiecietību vai vēl kādām tikpat nepieņemamām nacionālistisko jūtu izpausmēm. Turpretim angļu valodā jēdziens [nacionālisms] tiek lietots neitrālā nozīmē un nesatur ne noraidošu, ne atbalstošu attieksmi. Tas tiek lietots, lai apzīmētu principu, kas prasa, lai politiskās un etniskās vienības sakristu, kā arī lai dotās politiskās vienības pārvaldāmie un pārvaldītāji piederētu vienam etnosam.

(Э. Геллер. Предисловие к русскому изданию // Наши и национализм. – Москва, 1991. – С. 5)

E

Nacionālisms ir ideoloģiska kustība nācijas autonomijas, vienotības un identitātes sasniegšanai un uzturēšanai.

(E. D. Smits. Nacionālā identitāte. – R., 1997. – 82. lpp.)

F

Nacionālisms – buržuāzijas un sīkburžuāzijas ideoloģija, politika, pasaules uzskats, psiholoģija, tikumība un darbība nacionālajā jautājumā. Nacionālisms traktē nāciju kā pāri šķirām un ārpus vēstures esošu kopību un pasludina to par nemainīgu.

(Politiskā enciklopēdija. – R., 1987. – 443. lpp.)

G

Sovinisms – fanātisks ekstrēms nacionālisms, kas ir neiecietīgs un nicinošs pret citām tautām un cittautiešiem, pauž uzskatu par "pašu" etnosa, nācijas garīgo un fizisko pārkūku pār citiem etnonacionāliem kopumiem. Izvirza prasību dot savai nācijai tiesības uz privilēģijām, ierobežo cittautiešus savā valstī. Šovinisti bieži ir konfliktu, karu izraisītāji, teroristi.

(Mazākumtautību vēsture Latvijā. – R., 1998. – 260. lpp.)

Darbs ar jēdzieniem

INTERNACIONĀLISMS

A

Internacionālisms – starptautiskās revolucionārās strādnieku šķiras pasaules uzskats, ideoloģija, psiholoģija, tikumība. (..) Izpaužas strādnieku starptautiskajā solidaritātē cīņā par sociālo un nacionālo atbrīvošanu, par sociālisma uzcelšanu, par starptautiskās komunistiskās kustības vienotību pasaulē. (..) Internacionālisti ievēro lozungu "Visu zemju proletārieši, savienojieties!"

(Politiskā enciklopēdija. – R., 1987. – 242. lpp.)

B

Ja grib būt sociāldemokrāts internacionālists, tad jādōmā ne tikai par savu nāciju, bet augstāk par to jāstāda visu nāciju intereses, to vispārējā brīvība un tiesību vienlīdzība, (..) jācīnās pret sīko nacionālo šaurību, noslēgtību, atšķirtību, par veselā un vispārīgā ievērošanu, par daļas interešu pakļaušanu vispārējā interesēm.

(V. Ļevins. Diskusijas rezultāti par pašnoteikšanos // Raksti. – R., 1951. – 22. sej. – 319.–320. lpp.)

C

Internacionāls – starpnacionāls, attiecas uz nāciju savstarpējo sakarsmi, piemēram, starptautiskās tiesības. 19. gs beigās un 20. gs sākumā sociālistu un komunistu organizēta strādnieku apvienība ar dalībniekiem dažādās nācijās.

(New Webster's Dictionary. – 1988. – p. 790)

D

Proletariāts ne tikai neņemas aizstāvēt katras nācijas nacionālo attīstību, bet (..) apsveic nāciju jebkāda veida asimilāciju, izņemot varmācīgo (..), tas atbalsta visu, kas palīdz izdzēst nacionālās atšķirības, noārdīt nacionālos žogus, atbalsta visu, kas sakarus starp tautībām padara arvien ciešākus un ciešākus, visu, kas ved uz nāciju saplūšanu.

(V. Ļevins. Kritiskas piezīmes nacionālajā jautājumā // Raksti. – R., 1950. – 18. lpp.)

E

Internacionalizācija ir mazo tautu piespiedu asimilācija.

(W. Connor. The National Question in Marxist-Leninist Theory and Strategy. – Princeton, 1984. – p. 201)

F

Internacionalizācija ir process mūsdienu cilvēces attīstībā. Primārais internacionalizācijas saturā un attīstībā ir ekonomiskie un sociālie, nevis nacionālie faktori.

(Sociālisma problēmas. – Rīga, 1987. – 66.–67. lpp.)

G

Internacionālisma jēdziens ir sakompromitēts. (..) Tam nebija konkrēta satura, to izmantoja kā buramvārdu, kā ideoloģisku attaisnojumu komunistu realizētajai rusifikācijas politikai.

(K. Škujeniņš, A. Grigorjevs. Vai viegli būt latvietim? // Avots. – 1989. – Nr. 1. – 55. lpp.)

H

Kosmopolitisms – ideja par visu cilvēku pasaules sabiedrības izveidošanu, kurā nebūtu etniski nacionālu atšķirību, būtu visu tautu un rasu cilvēku draudzība un sadarbība. (..) Idejas piekritēji uzskata, ka nacionālās idejas un nacionālās valstis ir novecojušas, ka jāorientējas uz multinacionālu sabiedrību un valstu robežām pakāpeniski jāizzūd.

(Mazākumtautību vēsture Latvijā. – R., 1998. – 253.–254. lpp.)

B Darbs ar laika līniju

Skolotājs kopā ar skolēniem izvēlas un atzīmē uz laika līnijas svarīgākos notikumus un procesus, kas attiecas uz tēmu.

1940. gada jūnijs PSRS okupē Baltijas valstis, sākas sovjetizācija un rusifikācija.

1940.–1941. gads PSRS okupācijas rezultātā Latvijā tiek atcelti Latvijas Republikas likumi un ieviesti PSRS likumi Latvijā. Tiek nomainītas amatpersonas, ieviesta krievu valoda politikā, lietvaldībā u.c.

1945. gada 24. maijā Pēc uzvaras karā Staļins savai runā nosauc krievus par visizcilāko no visām PSRS nācijām.

1945. gada 1. janv. Latvijā ir 3592 komunisti.

1948. gada 1. janv. Latvijā ir 22 249 komunisti (t. sk. 29 % latvieši).

1953. gads Staļina nāve – neliels rusifikācijas atslābums.

1956. gads Partijas lēmums par obligātu krievu un latviešu valodas lietošanu Latvijā.

50.–60. gadi Forseta rūpniecības attīstība (industrializācija) – Latvijā uzceļ 47 jaunus uzņēmumus.

1958. gads Ierobežo migrantu pierakstīšanu Rīgā.

1959. gads Latvijas nacionāl-komunistu sagrāve. Represijas skar apmēram 2000 nacionālkomunistu.

1971. gads Rietumos tiek publicēta 17 Latvijas komunistu vēstule, kurā atsegtā rusifikācijas politika pēc 1959. gada.

1977. gads PSRS Konstitūcijā tiek deklarēta visu tautu un nāciju saliedēšanās.

1978. gads Igaunijā tiek sāktu plaša rusifikācijas kampaņa.

1980. gads Plaši pretrusifikācijas nemieri igauņu jaunatnes vidū.

1988.–1990. gads "Dziļumotāvu revolūcijas" Baltijā.

1991. gads PSRS sabrukums.

DARBA LAPA NR. 1

1. VARIANTS

Uzraksti, kas ir nacionālisms un internacionālisms
komunistu izpratnē,

• nacionālisms

• internacionālisms

demokrātu izpratnē!

• nacionālisms

• internacionālisms

Kādas ir galvenās atšķirības abu veidu uzskatos

DARBA LAPA NR. 1

2. VARIANTS

Iepazīsties ar piedāvātajiem jēdzienu skaidrojumiem un izpildi uzdevumus!

• Atzīmē, kuri skaidrojumi tapuši totalitārisma laikā

• Kādas kopīgas iezīmes ir totalitārisma laikā tapušajos avotos par
nacionālo

internacionālo

• Atzīmē, kuri skaidrojumi ir brīvi no totalitārisma ideoloģijas

• Kādas ir nacionālisma pozitīvās puses

• Kādas ir nacionālisma negatīvās puses

• Kādas ir internacionālisma pozitīvās puses

• Kādas ir internacionālisma negatīvās puses

• Uzraksti savu nacionālisma un internacionālisma definīciju

e

Skolēnu individuālais darbs ar tekstu – informācijas grupēšana

Skolēni saņem Faktu lapu un Darba lapu Nr. 2 (pamatskolai). Rakstiski izpilda uzdevumus.

FAKTU LAPA

No PSRS vēstures

Pēc 1959. gada latviešu valodas mācīšana skolās ar krievu mācību valodu tika pasludināta par brīvprātīgu. Vienlaikus pieauga krievu valodas stundu skaits skolās ar latviešu mācību valodu.

1955. gadā PSRS izglītību varēja iegūt 55 dažādās valodās.

1988. gadā PSRS izglītību varēja iegūt 39 valodās.

1970. gadā 3/4 no visām grāmatām PSRS tika iespiestas krievu valodā.

1959. gadā 10,2 miljoni PSRS nekrievu iedzīvotāju uzskatīja krievu valodu par dzimto valodu.

1970. gadā 13 miljoni PSRS nekrievu iedzīvotāju uzskatīja krievu valodu par dzimto valodu.

No 1970. līdz 1986. gadam iedzīvotāju mehāniskais pieaugums Latvijā veidoja 2/3 no kopējā iedzīvotāju pieauguma.

No 1935. līdz 1989. gadam latviešu īpatsvars Latvijā bija samazinājies no 77 % līdz 52 %.

Tajā pašā laikā igauņu īpatsvars Igaunijā samazinājies no 92 % līdz 61 %.

Laikā no 1944. līdz 1986. gadam Latvijā iebraukuši un uz pastāvīgu dzīvi apmetušies aptuveni 700 000 iedzīvotāju no PSRS republikām. Vairums runā un saprot tikai krieviski.

Krievu valoda ir oficiālā valsts valoda PSRS un kalpo kā starpnacionālās saziņas līdzeklis.

80. gados apmēram 22 % no Latvijā dzīvojošajiem krieviem pārvalda latviešu valodu.

80. gados padomju masu medijos aizvien retāk pieminēja dažādas tautības, lietojot apzīmētāju "padomju", piemēram, "padomju rakstnieks".

No 70. gadu beigām Baltijas zinātniekiem disertācijas bija jāraksta krievu valodā.

DARBA LAPA NR. 2

Komunistu nacionālās politikas mērķis – internacionalizācija un padomju tautas veidošana

- 1) Iepazīsties ar informāciju no Faktu lapas!
- 2) Atrodi pierādījumus apgalvojumiem par padomju nacionālās politikas paņēmieniem un virzieniem!
- 3) Aizpildi shēmu!

Pastiprināta industrializācija

.....

Latviešu valodas diskriminācija

.....

Izglītības satura maiņa

.....

P
A
D
O
M
J
U

T
A
U
T
A

Mērķtiecīga migrācija

.....

Rusifikācijas īstenošana

.....

Nacionālās kultūras lomas samazināšana

.....

Asimilācija

.....

D**Darbs ar avotiem**

Skolēnu individuālais darbs ar avotiem: informācijas grupēšana, sintezēšana un salīdzināšana. Katrs skolēns saņem avotu lapas un Darba lapu Nr. 3. Rakstiski izpilda uzdevumus.

DARBA LAPA NR. 3

Atrodi avotos un ieraksti darba lapā dažādus viedokļus par

- tautu draudzību
- krievu tautas īpašo lomu
- iedzīvotāju mehānisko pieaugumu
- rūpniecības attīstību
- padomju tautu

Sameklē pierādījumus padomju nacionālās politikas izpausmēm!

Migrācija

Rusifikācija

Izglītība

Latviešu valodas lietošanas ierobežošana

Padomju tautas veidošana

Pamatnācijas īpatsvara izmaiņas

Diskriminācija

Minoritātes

A

Sākumā [1940. gada jūlijā] nekas pārāk dramatisks nenotika. Valsts resori turpināja darbību, cilvēki strādāja ierastajās darbavietās, skolnieki mācījās. Bet bija pacēlušās cenas, visur iedibinājās aktivistu kolektīvi, sienas avīzes un partijas īsās vēstures kursi. Sāka malt propagandas dzirnavas, slavīnādamas "tēvu, draugu un skolotāju" Staļinu. Daudzināja arī pārāko, bet, laimīgā kārtā, draudzīgo padomju tautu un neapkrastāmi plašo Lielo Dzimteni. (..)

Padomju okupācijai sākoties, [universitātē] sastapāties ar jauniem obligātiem priekšmetiem – partijas īso kursu, dialektisko materiālismu un krievu valodu. (..) Ar krievu valodu mocījās, pēc latviešu izteiciena, kā velns ar pucnazi. Pirmkārt, jau nepatika iegaumēt veselu jaunu alfabētu. (..) Lielāku pretestību pret krievu valodas mācīšanos mani radīja apstākļi, ka tā bija uzspiesta lieta.

(J. Bestjānis-Krasts. Pašvēsture. – R., 1998. – 166.–167. lpp.)

B

Padomju Savienībā nebija pieņemts nekāds valodu likums un tātad nebija arī oficiālas valsts valodas. Patiesībā krieviski runājošiem nekrievu republikās netika izvirzītas nekādas prasības, un tiem nevajadzēja zināt attiecīgās republikas valodu. Turpretī uz vietējiem iedzīvotājiem izdarīja milzīgu spiedienu un viņiem nācās mācīties krievu valodu.

(A. Balodis. Latvijas un latviešu tautas vēsture. – R., 1991. – 364. lpp.)

e

Nemot vērā gan oriģināldarbus, gan tulkojumus, kopumā latviski un krieviski izdoto grāmatu bilance Latvijā ir šāda:

1951. gadā latviski iznāca 1045 grāmatas, krieviski – 366,

1960. gadā latviski iznāca 1505 grāmatas, krieviski – 815,

1970. gadā latviski iznāca 1156 grāmatas, krieviski – 926,

1980. gadā latviski iznāca 1116 grāmatas, krieviski – 1343,

1987. gadā latviski iznāca 1025 grāmatas, krieviski – 1058.

(L. Briedis. Nepretoties ar jaunumu // Avots. – 1990. – Nr. 7. – 55. lpp.)

D

Daudzos partijas, padomju, saimnieciskajos un citos orgānos strādā lielāko tiesu tādi kadri, kas neprot latviešu valodu un nepazīst ne vietējos apstākļus, ne šejienes iedzīvotāju tradīcijas, sadzīvi, kultūru. (..) 50. gados Latvijas Valsts universitātē latviešu mācību grupās no 2477 studentiem tikai 827 var apgūt visas mācību disciplīnas latviešu valodā.

(No LKP CK pirmā sekretāra J. Kalnberziņa runas LKP CK plēnumā 1953. gada jūnijā // E. Berklaas. Zināt un neaizmirst. – R., 1998. – 118., 130. lpp.)

e

Saskaņā ar etnoloģijas un antropoloģijas aptaujas rezultātiem Tallinā dzīvojošie krievi par dzimteni uzskata:

	1988. g.	1991. g.
PSRS	50 %	20 %
Igauniju	25 %	35 %
Krieviju	7 %	25 %
Grūti pateikt	16 %	23 %

(H. Укалова, А. Кица. СССР в годы перестройки. – М., 1999. – С. 70)

F

Pamatnācijas īpatsvars kopējā iedzīvotāju skaitā

	1939. g.	1959. g.	1989. g.
Lietuvas PSR, lietuvieši	73,7 %	79,3 %	79,6 %
Igaunijas PSR, igauņi	91,8 %	74,6 %	61,55 %
Latvijas PSR, latvieši	75,5 %	62 %	52,04 %

(Национальный состав населения СССР. – М., 1991)

G

Meklēju pa pilsētu brīvas vietas bērnu siltēs (mazbērnu novietnes). No siltēs tipa grupām pilsētā ir tikai viena latviešu grupa. Brīvas vietas ir tikai krievu plūsmā. Iznāk tā, ka tu esi spiests pārkrievoties vai sēdēt mājās. Mana meita runā ir latviski, ir krieviski, bet tā, ka nevar saprast ne latviski, ne krieviski. Es pati arī gāju bērnu siltē krievu plūsmā. Vēlāk ar mācībām latviešu valodā bija grūti. Tā notiek mūsu novada pārkrievošana.

Daugavpilī ir tikai viens latviešu bērnudārzs, tāpēc tas ir pārpildīts, un visi, kas gribētu mācīt saviem bērniem latviešu valodu, vietu dabūt nevar. (..) Manai mazmeitai ir trīs gadi, viņa iet krievu bērnudārzā. Es un mana meita gribam, lai kaut vai mūsu jaunā paaudze zinātu, ka dzīvo Latvijā, runātu un domātu latviski. (..) Lūdzu, palīdziet Daugavpilij pamazām atgūt latviešu valodu!

(Fragmenti no Ludzas un Daugavpils iedzīvotāju vēstulēm LTF Izglītības nodaļas referentam Dz. Ābikim 1990. g.)

Rīgas Latviešu biedrības nama fasāde ar sarkaniem karogiem un PSRS vadopu portretiem 1940. gada augustā.

H

Oficiālie statistikas dati liecina, ka uz mehāniskā pieauguma pamata iedzīvotāju skaits republikā pēdējos gados palielinājies par 450 000. (...) Manuprāt, tas ir labi. (...) Kāpēc gan Latvijā nevar būt 3 miljoni cilvēku, ja tas palīdzēs attīstīt rūpniecību, tautas saimniecību?

(No LPSR TS padomes priekšs. M. Plūdoņa uzstāšanās 1959. g.)

I

80. gados Rīgas pilsētas Proletāriešu rajona latviešu skolēni ir spiesti atteikties no dzimtās valodas lietošanas ārpus skolas un ģimenes, turpretim tā paša rajona krievu skolu audzēkņiem gandrīz vienmēr ir iespēja apkārtējā vidē sazināties dzimtajā krievu valodā.

(P. Lūksis, P. Jakovēlis. Socioloģiskā pētījuma rezultāti. – R., 1990.)

J

Par Rīgu varam sacīt, ka tā ir patiesa tautu draudzības pilsēta. Latvieši un krievi senenā brālībā un interešu kopībā to uzcēla pirms daudziem gadu simtiem. Atspiežoties pie krievu tautas varenā pleca, Rīga ir spītējusi neskaitāmiem svešzemju iebrucējiem, kļuvusi plaša un krāšņa. Un, ja šodien mūsu sirmā Rīga ir jaunāka nekā jebkad agrāk, tad arī par to vispirms jāpateicas cildenajai padomju tautu draudzībai.

(Zvaigzne. – 1951. – Nr. 22)

K

[Rīgā 50. gados] ielās ļaužu drūzma tapusi lielāka. Veikalos, frizētavās, poliklīnikās, pirtīs – visur rindas kļuva arvien garākas. Tramvajos, autobusos, trolejbusos cilvēki bija saspīesti kā siļķes mucā. Manāmi retāk ielās un sabiedriskās vietās dzirdēja latviešu valodu. Iestādēs darījuma valodas vietu ieņēma krievu valoda. Latvieši savā dzimtajā zemē savā mātes valodā vairs nevarēja sarunāties ar priekšniekiem darbvietās, ar ārstiem ārstniecības iestādēs un juristiem tiesību aizsardzības iestādēs. Rindas pēc dzīvokļiem stiepās arvien garākas, jo pilsētā uz patstāvīgu dzīvi ieradās tūkstošiem cilvēku.

(E. Berklaets. Zināt un neaizmirst. – R., 1998. – 155. lpp.)

Iebraucēji Rīgas stacijā.

L

Pēckara periodā nacionālo skolu institūts [poļu, ebreju, igauņu, baltkrievu skolas] tika likvidēts. Citautieši varēja mācīties krievu skolās, līdz ar to katra paaudze pavairoja tā saucamo krieviski runājošo skaitu – bez savas kultūras, valodas, nacionālās pašapziņas. Latviešu un Latvijas minoritāšu auglīgās līdzaspastāvēšanas vietā nāca konfrontācija, ko totalitārais režims izmantoja saviem mērķiem.

(R. Šara-Merjaša. Totalitārā režīma noziegumi pret Latvijas minoritātēm. Genocīds pret ebrejiem // Komunistiskā totalitārisma un genocīda prakse Latvijā. – R., 1992. – 155. lpp.)

M

[70. gadu beigās Latvijas skolās] tika samazināts stundu skaits latviešu valodā un literatūrā. (...) Patiesībā bija pārtraukta arī Latvijas vēstures apmācība. Skolās mācīja tikai Padomju Savienības, pareizāk sakot, Krievijas vēsturi, kur ziņām par Latviju bija atvēlēta visai necilā vieta. Mērķis bija viens – iznīcināt visu apmācību latviešu valodā. (...) Latvijas austrumu daļā – Latgalē – šis mērķis gandrīz tika sasniegts.

(A. Belodis. Latvijas un latviešu tautas vēsture. – R., 1991. – 365. lpp.)

N

[1978. gadā Igaunijā] tika izvērsta aktīva krievu valodas propagandas kampaņa, kura noritēja zem divvalodības lozunga: par pilnvērtīgu cilvēku uzskatīja to, kurš vienādi labi pārvaldīja ne tikai dzimto valodu, bet arī krievu valodu – "starpnacionālās saziņas valodu". Ievērojami palielināja krievu valodas stundu skaitu mācību iestādēs. Presē mērķtiecīgi propagandēja divvalodu bērnu dārzu un jauktu skolu veidošanu. (...) Šī politika patiesībā bija vienpusīga divvalodība, jo tikai igauņiem vajadzēja apgūt krievu valodu. Tajā pašā laikā līdzīgas prasības attiecībā par igauņu valodas apgūšanu Igaunijā dzīvojošajiem cittautiešiem netika izvirzītas.

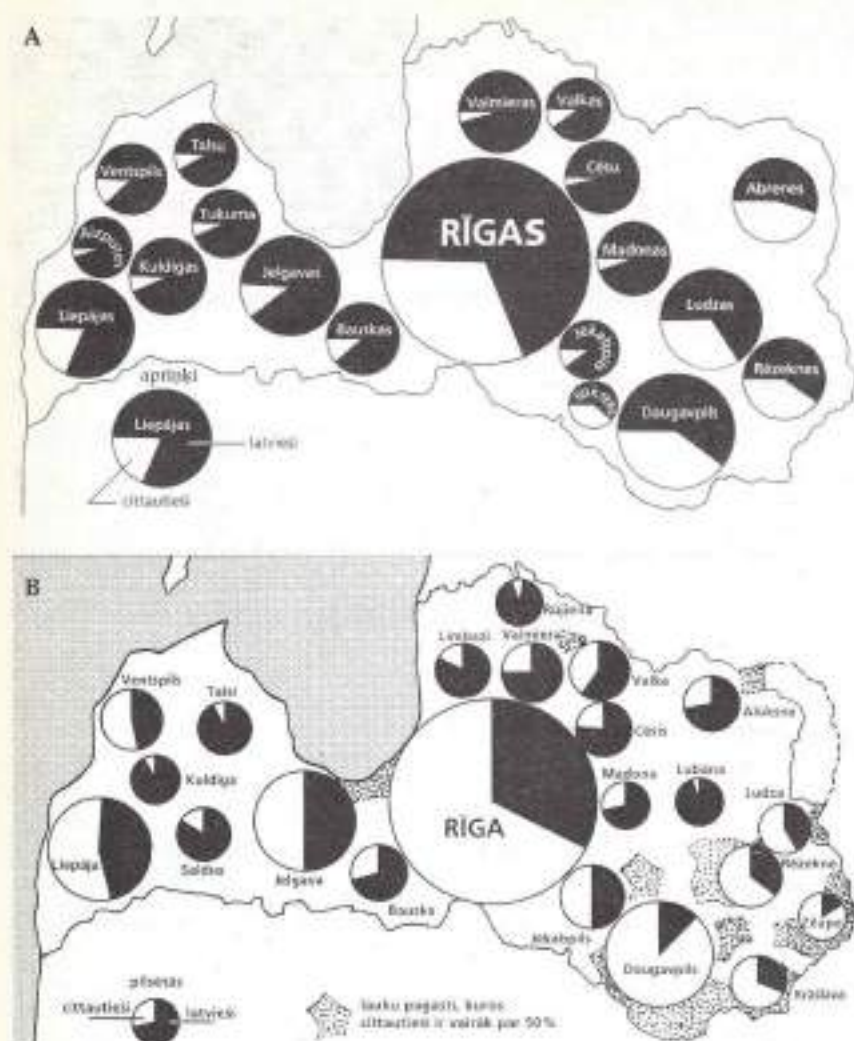
(M. Лайп, А. Паар, А. Таммеберг. Истории Эстонии. – Таллинн, 1997. – Ч. 2. – С. 130)

O

Mūsu republikā lielākā daļa ir daudznacionāli kolektīvi. (...) Miljoniem cilvēku ik gadus maina dzīvesvietu, nereti šķērsojot savienoto un autonomo republiku robežas. Un visur rodas visiem kopīga problēma – cilvēcisko kontaktu problēma. Bet mūsu daudznacionālās valsts apstākļos krievu valodas zināšana neapšaubāmi palīdz krietni paplašināt šos kontaktus. (...) Cenšanās apgūt krievu valodu visur ir ļoti liela, un tā izpaužas arvien plašāk. Tāpēc partijas organizācijām un padomju orgāniem pastāvīgi jā rūpējas par to, lai tiktu radīti visi apstākļi, kas ļautu apmierināt šo vēlēšanos, kuru mūsu zemē rada komunisma celtniecības objektīvā loģika.

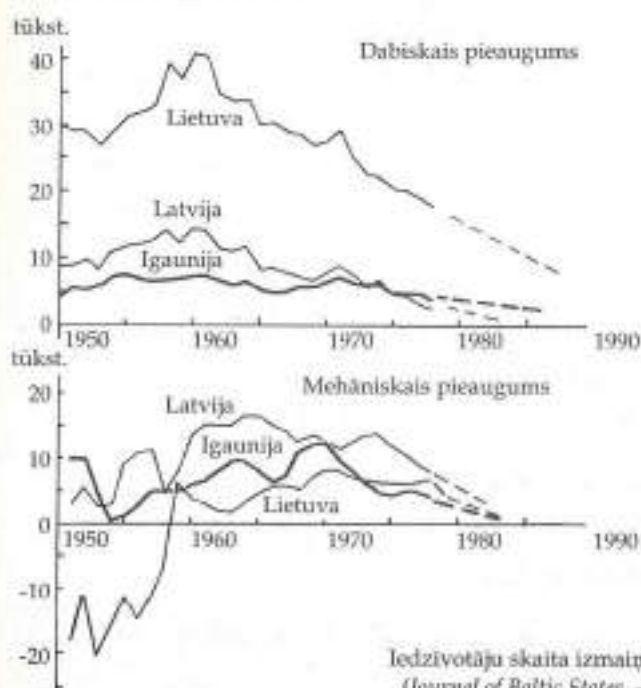
(No LKP CK pirmā sekretāra A. Vosa runas 1982. gadā // Okupācijas varu politika Latvijā 1939–1991. Dokumentu krāj. – R., 1999. – 376. lpp.)

E Darbs ar kartoshēmām

(R. Ābelnieks. Latvija divdesmitajā gadsimtā. – R., 1997. – 81., 178. lpp.)

F Darbs ar diagrammām

Iedzīvotāju skaita izmaiņas Baltijā (1950–1980)
(Journal of Baltic States. – Nr. 18, XII. 1 – p. 43)

Rūpīgi iepazīsties ar kartoshēmās esošo informāciju!

Atbildes uz jautājumiem raksti uz atsevišķas lapas!

1. Uz kuru laika posmu attiecas katra kartoshēma?
2. Kāda informācija iegūstama kartoshēmā A?
3. Kāda informācija iegūstama kartoshēmā B?
4. Salīdzini abas shēmas! Kādi ir tavi secinājumi?
5. Balstoties uz kartoshēmā esošo informāciju un zināšanām par padomju laiku Latvijā,
 - 5.1. nosauc vēsturiskos notikumus, kuri izmainīja iedzīvotāju etnisko dinamiku Latvijā;
 - 5.2. nosauc, kādi apstākļi ietekmēja latviešu īpatnības samazināšanos Liepājā, Rīgā, Ventspilī, Daugavpilī;
 - 5.3. atrodi pilsētas, kurās iedzīvotāju etniskā sastāva izmaiņas bija vismazākās, dod savu skaidrojumu šim procesam!

Rūpīgi iepazīsties ar tabulās esošo informāciju!

Atbildes uz jautājumiem raksti uz atsevišķas lapas!

1. Kādas kopīgas tendences vērojamas Baltijas valstu iedzīvotāju dabiskā pieauguma dinamikā padomju varas gados?
2. Kādas ir Latvijas, Lietuvas, Igaunijas īpatnības iedzīvotāju dabiskā pieauguma dinamikā padomju varas gados?
3. Kādi apstākļi varēja ietekmēt iedzīvotāju dabiskā pieauguma negatīvo tendenci Baltijas valstīs padomju okupācijas laikā?
4. Kādas kopīgas tendences vērojamas Baltijas valstu iedzīvotāju mehāniskā pieauguma dinamikā padomju varas gados?
5. Kādas ir Latvijas, Lietuvas, Igaunijas īpatnības iedzīvotāju mehāniskā pieauguma dinamikā padomju varas gados?
6. Kurā no Baltijas valstīm bija vislielākais iedzīvotāju mehāniskais pieaugums? Ar ko varētu izskaidrot šo procesu?

6

DARBS AR STATISTIKU

Krievu skaits Baltijas valstīs

Valsts	1935. gadā	1959. gadā	1970. gadā	Pieaugums kopē kara beigām
Igaunija	93 000 – 8,2 %	240 000 – 20,1 %	335 000 – 24,7 %	242 000
Latvija	206 000 – 10,6 %	556 000 – 26,6 %	705 000 – 29,8 %	499 000
Lietuva	50 000 – 2,3 %	231 000 – 8,5 %	268 000 – 8,5 %	187 000

(L. Streips. Visjaunāko laiku Latvijas vēsture. – [Vašingtona], 1979. – 142. lpp.)

Latvijas iedzīvotāju etniskais sastāvs (%) no 1935. gada līdz 1989. gadam

	1935	1943	1959	1970	1979	1989
Latvieši	75,50	81,9	62	56,7	53,7	52,04
Krievi	10,59	9,5	26,5	29,8	32,9	33,9
Baltkrievi	1,38	2,7	2,9	4	4,4	4,4

	1935	1943	1959	1970	1979	1989
Ukraiņi	0,1	0,6	1,4	2,2	2,6	3,4
Poļi	2,5	2,1	2,8	2,6	2,5	2,2
Ebreji	4,79	–	1,7	1,5	1,1	0,8

(Nacionālās un etniskās grupas Latvijā. – R., 1996. – 11. lpp.)

Igaunijas iedzīvotāju etniskais sastāvs (1959–1989)

	1959	1970	1979	1989
Iedzīvotāju kopskaits	1 196 791	1 356 079	1 146 476	1 565 662
Igauni	892 653 (74,6 %)	925 157 (68,2 %)	947 812 (64,7 %)	963 281 (61,5 %)
Krievi	240 227 (20,1 %)	334 620 (24,7 %)	408 778 (27,9 %)	474 834 (30,3 %)
Somi	16 699 (1,4 %)	18 537 (1,4 %)	17 753 (1,2 %)	16 622 (1,1 %)
Ukraiņi	15 769 (1,3 %)	280 086 (2,1 %)	36 044 (2,5 %)	48 271 (3,1 %)
Baltkrievi	10 930 (0,9 %)	18 732 (1,4 %)	23 461 (1,6 %)	27 711 (1,7 %)
Ebreji	5 436 (0,5 %)	5 288 (0,4 %)	4 966 (0,3 %)	4 613 (0,3 %)
Latvieši	2 888 (0,2 %)	3 286 (0,2 %)	3 963 (0,3 %)	3 135 (0,2 %)
Poļi	2 256 (0,2 %)	2 651 (0,2 %)	2 896 (0,2 %)	3 008 (0,2 %)
Lietuvieši		2 356 (0,2 %)	2 379 (0,2 %)	2 568 (0,2 %)
Tatāri		2 205 (0,2 %)	3 199 (0,2 %)	4 058 (0,3 %)
Vācieši		3 944 (0,3 %)	3 466 (0,2 %)	

(History of Estonia. Chronologia. – Tallinn, 1994)

Rūpīgi iepazīsties ar tabulās esošo informāciju!
Atbildes uz jautājumiem raksti uz atsevišķas lapas!

1. Izanalizē latviešu īpatsvara izmaiņas Latvijā no 1935. līdz 1989. gadam!
2. Izanalizē igauņu īpatsvara izmaiņas Igaunijā no 1935. līdz 1989. gadam!
3. Kuru tautu īpatsvars Latvijā un Igaunijā palielinājies salīdzinājumā ar 1935. un 1989. gadu? Par cik procentiem?
4. Nosauc iemeslus latviešu, igauņu, krievu, ebreju un citu tautu skaitliskajām izmaiņām Igaunijā un Latvijā padomju režīma gados!
5. Raksturo krievu pieauguma dinamiku katrā no trim Baltijas republikām padomju režīma laikā!
6. Atrodī tev pieejamos jaunākos datus par savas valsts iedzīvotāju nacionālo sastāvu!
 - 6.1. Salīdzini jauniegūtos datus ar tabulu datiem!
 - 6.2. Uzraksti savus secinājumus par triju tavā valstī dzīvojošo tautību iedzīvotāju skaita dinamiku!
 - 6.3. Kādi ir izmaiņu cēloņi?

H

STEREOTIPI NACIONĀLAJĀS ATTIECĪBĀS

Nodarbības sākumā skolotājs pārrunā ar skolēniem, kas ir stereotipi.

Nodarbības mērķis ir noskaidrot un apspriest izplatītākos nacionālos stereotipus Latvijā, saprast to veidošanās cēloņus un izplatīšanās mehānismus. Nodarbības sākumā skolēni tiek sadalīti grupās (3-5 skolēni katrā).

Skolotājs izskaidro grupas uzdevumu:

a) katrai grupai jāuzraksta nacionālā stereotipa piemēri,
b) grupas diskusijā tiek noskaidroti šādi jautājumi.

- Kāpēc cilvēki pauž šādus stereotipus?
- Kāpēc radušies šādi stereotipi?
- Kas izplata stereotipus?
- Kāpēc stereotipi tiek izplatīti?
- Vai stereotipos paustie uzskati atbilst patiesībai?

- Kādas sekas var būt stereotipu izplatībai ikdienā, iekšpolitikā, starpvalstu attiecībās?

- Kā novērst stereotipu kaitīgo ietekmi?

Kad grupas savu darbu ir pabeigušas, skolotājs uzaicina katru grupu izvirzīt savu pārstāvi kopējai klases diskusijai, kurā katras grupas diskusijas rezultāti tiek darīti zināmi pārējiem.

Kopējās diskusijas jautājumi

- Kā stereotipi ietekmē mūsu dzīvi?
- Kādā veidā stereotipi var būt noderīgi?
- Kādā veidā stereotipi var būt kaitīgi tiem, par kuriem ir šie stereotipi?
- Vai stereotipi ir jāmaina? Kā to izdarīt?

Nacionālo stereotipu piemēri

<p>Krievi ir komunisti. Viņi ir slinki un ēd saulespuķu sēklas. Viņi ir pret neatkarīgas Latvijas valsts izveidošanos. Viņi negrib mācīties latviešu valodu.</p>	<p>Latvieši ir čakli, tīri un kārtīgi. Viņiem ir sena kultūra. Pēc dabas latvieši ir satīcīgi, viņi ciena tos, kas ciena viņus. Latvieši nekad nav iekārojuši citu tautu zemes.</p>
<p>Krievi ir ļoti sirsnīgi. Viņu kultūra ir pasaules kultūra. Viņi ir draudzīgi un dāsni, ļoti aktīvi, uzņēmīgi un spēj pārciest jebkurus pārbaudījumus.</p>	<p>Latvieši ir vēsi, atturīgi. Viņi nav draudzīgi, pārspilē savas kultūras un valsts nozīmīgumu, kā jau visas mazas tautas, viņi ir provinciāli. Viņi ir atpalikusi zemnieku tautiņa. Vispār viņi ir fašistu pakalpiņi.</p>

Mēs, krievi, atnesām latviešiem kultūru.

Igauni ir klusi, noslēgti, nerunīgi.

Krievi ir atbrīvotāji.

Krievi ir okupanti.

Latvieši ir fašisti.

Tautu draudzības laikā visi bija sirsnīgāki, laipnāki.

DISKUSIJA

Uz apgūtā materiāla pamata tiek sagatavota noslēguma diskusija.

Tēmas

1. Vai padomju režīma nacionālā politika bija iemesls PSRS sabrukumam?
2. Manas valsts nākotne – nacionāla vai internacionāla?
3. Integreta sabiedrība Baltijas valstīs – problēmas un risinājumi.
4. Nacionālisma un internacionālisma vieta vēsturē.

ATGĀDNE DISKUSIJAS DALĪBNIEKAM

Runā godīgi un atklāti!

- Nesagrozi citu teikto savā labā!
- Skaidri un saprotami formulē savas domas!
- Runā īsi un konkrēti!
- Diskusijas laikā ievēro disciplīnu, uzmanīgi klausies citu teiktajā, nepārtrauc citu!
- Labākais pierādījums ir fakti, argumenti, loģika.
- Pierādot vai noliedzot runā skaidri, precīzi, vienkārši!
- Ja ir pierādīts tava viedokļa kļūdainums, esi godīgs un atzīsti to!
- Beidzot savu uzstāšanos, izdari īsu kopsavilkumu!

ATGĀDNE SKOLOTĀJAM

- Instruējiet skolēnus par diskusijas norises gaitu!
- Diskusija ir jāveda – to dara skolotājs vai iepriekš sagatavots skolēns.
- Diskusijas vadītājam nav jākomentē viedokļi, nav jāizdara formulējumi, apkopojumi un uzlabojumi diskusijas dalībnieku teiktajā.
- Diskusijai jānorit brīvā, nepiespiestā gaisotnē.
- Diskusijas vadītājam ir jāraugās, lai iespēja izteikties ir visiem runātgribētājiem.
- Var tikt noteikts laika limits katras runas ilgumam.
- Diskusijas vadītājam jāraugās, lai tiktu ievērota disciplīna, nav pieļaujamas sarunas, uzmanības novēršana.
- Diskusijas beigās vadītājs apkopo un izdara secinājumus. Skolēni tos atzīmē savos pierakstos.

7

REFERĀTA GATAVOŠANA

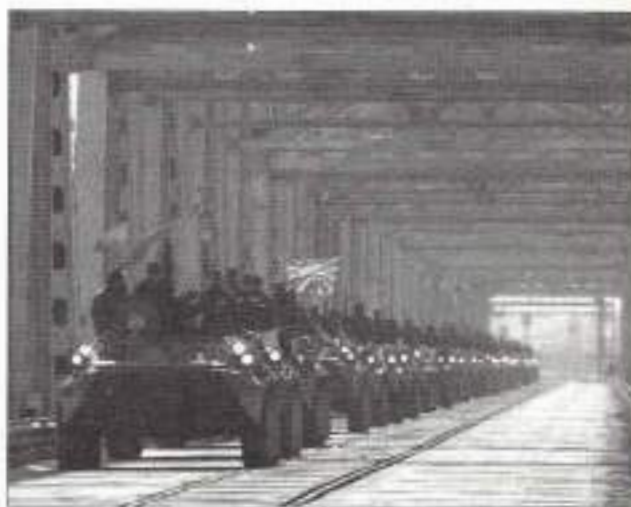

Tēma "Nacionālais un internacionālais" ir plaša. Ja skolēniem ir radusies interese, skolotājs var piedāvāt šo tēmu pētīt tālāk individuāli, gatavojot referātus. Izpētītais jautājums var būt labs pamats turpmākam darbam – kursa darbam, skolēnu zinātniskajam darbam.

Tēmas

1. Karadienests Afganistānā – internacionālais pienākums?
2. Kā padomju skola veidoja padomju cilvēku?
3. Vai Padomju armija bija internacionālisma skola?
4. Vispasaules jaunatnes festivālu vieta padomju propagandā.
5. Padomju internacionālās politikas izpausmes aiz PSRS robežām.

Padomju karaspēks atstāj Afganistānu 1989. gada februārī
(J. Freibergs. Jaunāko laiku vēsture. 20. gadsimts. – R., 1998)

Lai varētu sagatavot referātu, skolēnam jāiepazīstas ar dažāda veida vēstures avotiem un literatūru. Ir lietderīgi veidot konspektu, kas vēlāk būs noderīgs informācijas apkopošanai, sintēzei, analīzei un secinājumu veidošanai.

ATGĀDNE SKOLĒNAM, KĀ VEIDOT KONSPEKTU

- Atzīmē grāmatas autoru, nosaukumu, izdošanas gadu, valsti, kurā grāmata publicēta, un izdevniecību!
- Pievērs uzmanību vēsturiskajai situācijai grāmatas tapšanas laikā, kura varēja ietekmēt grāmatas saturu!
- Pierakstus labāk veikt "savā valodā", t. i., pēc tam, kad uztverta rakstītā jēga, saviem vārdiem tiek īsi formulēta būtība.
- Lietderīgi ir pierakstus veikt uz lapām vai neliela izmēra kartītēm – tas atvieglos informācijas izmantošanu, sistematizēšanu un dos lielākas manevrēšanas iespējas.
- Lieto pasvītrotāšanas pazīmienu, lai izceltu galveno! Svarīgāko vari rakstīt lielākiem burtiem, izmanto saīsinājumus!
- Konspektā atstāj pietiekami daudz brīvas vietas vēlākiem papildinājumiem, piezīmēm, nepazīstamo vārdu skaidrojumiem, personu "atšifrējumiem"!
- Ja lasīšanas laikā tev radušies savi secinājumi, pārdomas, noskaidrojami jautājumi, to pieraksti, lai neaizmirstas! Bieži lasīšanas laikā rodas vērtīgas, oriģinālas idejas, kas padarīs tavu pētījumu interesantāku.
- Ievēro citēšanas noteikumu: citāts tavā tekstā jāliek pēdiņās, zem tā jānorāda citāta avots un lappuse!
- Lasot grāmatu, pievērs uzmanību autora atsaucēm uz avotiem un literatūru, varbūt ir noderīgi pašam izpētīt dažus no tiem!

ATGĀDNE SKOLĒNAM, KĀ RAKSTĪT REFERĀTU

- Iepazīsties ar mācību grāmatu materiālu par izvēlēto tēmu!
- Iepazīsties ar vēstures avotiem un literatūru!
- Noformulē referāta tēmu, koncentrēti izsakot aplūkoto problēmas būtību!
- Pārdomā jautājumu iztirzāšanas kārtību un secību!
- Sastādi referāta plānu!

Ievadā motivē tēmas izvēli, parādi tās svarīgumu un aktualitāti!

Atklājot tēmas saturu, ievēro stāstījuma secību un loģiku, neaizmirsti atsauces citu autoru domām!

Nobeigumā noformulē secinājumus! Paskaidro, kāds ieguvums ir tev pašam pēc darba veikšanas!

Darba beigās var būt pielikums, kurā ir tabulas, diagrammas, attēli un citi materiāli. Var arī to visu iestrādāt pamattekstā.

Avotu un literatūras saraksts pievienojams kā noslēdzošais.

- Sistematizē un klasificē savu pētījumu rezultātus atbilstoši referātā plānotajiem jautājumiem!
- Sameklē un iestrādā ziņojumā ilustrācijas, kartes, fotogrāfijas!
- Izdari secinājumus, pārbaudi, vai tie atbilst faktiem, kurus esi izmantojis!
- Pirms referāta nolasišanas iepazīstini klausītājus ar izmantoto literatūru, referāta plānu, vari izmantot diagrammu vai grafiku prezentēšanu!
- Uzstāšanās laikā runā lēni, saprotami, neaizmirstot uzsvērt galveno!

Centies skaidri un izsmelīgi atbildēt uz klausītāju jautājumiem pēc referāta nolasišanas!

KULTŪRA

Dziesmu svētki:

1948. g. – 1. Latvijas PSR
dziesmu svētki

1955. g. – 3. Latvijas PSR dziesmu
svētki jaunizceltajā Kultūras un
atpūtas parka estrādē Mežaparkā

1973. g. – 7. Latvijas PSR dziesmu
un deju svētki, veltīti Pirmo latviešu
vispārējo dziesmu svētku simtgadei

No 1959. gada aprīļa – Mākslas
dienas

No 1964. gada – estrādes mūzikas
attīstība (R. Pauļs sāk vadīt Rīgas
estrādes orķestri)

No 1965. gada 11. septembra
(Raiņa 100. dzimšanas dienas
atceres) – Dzejas dienas

No 1976. līdz 1981. gadam
(pēc tam neoficiāli) – Imantdienu
Piebalgā, veltītas komponistam
Imantam Kalniņam

1977. gadā – Dailes teātris pāriet uz
jaunu teātra ēku tagadējā Brīvības
ielā; kopš 1978. gada par tradīciju
kļūst Teātra dienu atzīmēšana
27. martā, kopš 1984. gada – sezonas
labāko izrāžu skatē "Teātru paszaris",
kurā piedalās Igaunijas, Latvijas,
Lietuvas un Baltkrievijas teātri)
Mūzikas festivāls "Liecīgas dzintars"
(ar pārtraukumiem kopš 1969. gada)

V. Asaris. LPSR. Plakāts (1989).

9. klases vēstures kursā apgūtā tēma "Kultūras attīstības vispārējās
tendences pasaulē 20. gs. otrajā pusē"

Zināšanas, kas iegūtas 9. klasē vizuālās mākslas stundās par mākslas
virzieniem, to attīstību un izpausmēm
Iepriekš apgūtajā tēmā "Politizētā dzīve" – par ideoloģijas ietekmi uz visām
sabiedrības dzīves jomām PSRS

12. klasē izvēles kursa "Kultūras vēsture" ietvaros apgūtā tēma "Kultūras
attīstības tendences pēc Otrā pasaules kara"

Nujorkas latviešu koris Amerikas Savienotajās Valstīs.

Folkloras festivāls "Baltica" 1989. gadā

MĒRĶI

- Veidot izpratni par kultūras jēdzienu, saskatīt kultūras attīstības specifiku sociālisma apstākļos Baltijā.
- Attīstīt vērtību sistēmu attieksmē pret ideoloģijas iejaukšanos kultūras procesos.
- Izmantojot projektu metodi tēmas apgūvē, veidot prasmes izteikt idejas, piedāvāt jaunus darbības virzienus, plānot darbu un izvēlēties atbilstošu stratēģiju.

Dailes teātris Jurgu dienā (1977).

Mākslas dienas Vecrīgā 1986. gadā.

Komponists I. Kalniņš un estrādes ansamblis "Menuets" — 70. gadu populārākais estrādes kolektīvs.

Raiņa Dailes teātra jaunuzceltā ēka Rīgā.

Dziesmu svētki Rīgā 1949. gadā.

B

Skolēni strādā pāros, izpildot norādītos uzdevumus darba lapā.

DARBA LAPA

Iepazīstoties ar dažādiem kultūras jēdziena skaidrojumiem, veido savu definīciju!

Dažādi kultūras jēdziena skaidrojumi

KULTŪRAS JĒDZIENS – *apzīmē vēsturiski pārņemtus, simbolos iemiesotu jēgas modeli, no paaudzēs paaudzē pārņemtu jēdzienu sistēmu, kas izpaužas simboliskās formās, ar kuriem cilvēki cits citam nodod, ilgi glabā un attīsta zināšanas par dzīvi un attieksmi pret to.*
(Klīforā Gīres. Kultūru interpretācija. – R., 1998. – 92. lpp.)

KULTŪRAS MANTOJLIMS – *konkrētās sabiedrības kultūras (materiālās un garīgās) sasniegumu kopums, vēsturiskā pieredze, kura saglabājas sabiedriskās atmiņas apcirkņos un ir nepārtraukti pakļauta pārvērtēšanai.*
(K. Хоруженко. Культурология. Энциклопедический словарь. – Ростов на Дону, 1997. – С. 249)

KULTŪRA – *(lat. cultura – kopšana, apstrādāšana) – viss, ko cilvēku sabiedrība radījusi ar cilvēku fizisko un garīgo darbu atšķirībā no dabas parādībām; šaurākā nozīmē – cilvēku garīgās dzīves un sociālās uzvedības normu sfēra. Materiālā kultūra – ražošanas līdzekļu un materiālo labumu kopums, ko kādā sabiedrības attīstības pakāpē radījis cilvēku darbs. Arheoloģiskā kultūra – tādā arheoloģijas pieminekļu kopums, kuri attiecas uz vienu un to pašu laikposmu, teritoriju un kuriem ir kopīgas tipiskas pazīmes.*
(Svešvārdu vārdnīca. – R., 1999. – 412–413. lpp.)

KULTŪRA – *kādas sabiedrības vai cilvēku grupas dzīvesveids, kas aptver ne vien tēlotājmākslu, mūziku un literatūru, bet arī domāšanas īpatnības, uzskatus, uzvedību, paražas, tradīcijas, rituālus, apģērbu un valodu.*
(Ideju vārdnīca. Tulk. no The Hutchinson Dictionary of Ideas. – R., 1999. – 288. lpp.)

KULTŪRA – *cilvēku, sabiedrības radoša un pārveidojoša darbība un tās rezultāti, kuros apkopota un iemiesota vispārnozīmīga sabiedrības pieredze un kuri raksturo sabiedrības vai cilvēces vēstures attīstības pakāpi.*
(Enciklopēdiskā vārdnīca. – R., 1991. – 1. sēj. – 348. lpp.)

KULTŪRA – *(lat. cultura – apstrādāšana, audzināšana, izglītošana) – sākotnēji zemes apstrādāšana un kopšana, lai to varētu izmantot cilvēku vajadzību apmierināšanai; ar terminu "kultūra" apzīmē noteiktu sociāli iegūtu un no paaudzēs uz paaudzi nododamu nozīmīgu simbolu, ideju, vērtību, tradīciju, ticējumu, paražu, normu un uzvedības noteikumu kopumu, ar kuru starpniecību cilvēki organizē savu dzīves darbību. Jēdzienu "kultūra" lieto noteiktu vēsturisku laikmetu apzīmēšanai (antīkā kultūra), konkrētu sabiedrību, tautību, nāciju (maiju kultūra), kā arī specifisku dzīves vai darbības jomu apzīmēšanai (mākslinieciskā kultūra, sadzīves kultūra, darba kultūra). Šaurākā nozīmē kultūra ir cilvēku dzīves garīgā sfēra. Kultūras subjekts ir cilvēks: viņš rada, saglabā un izplata paša radītās kultūras vērtības. Radošā darbība un kultūra ir nesaraucami saistītas.*
(K. Хоруженко. Культурология. Энциклопедический словарь. – Ростов на Дону, 1997. – С. 228–229)

KULTŪRA – *vēsturiski un sociāli nosacīta, dažādos cilvēku darbības veidos iemiesota cilvēku attieksme pret dabu, sabiedrību un pašam pret sevi, attieksme, kas rosina cilvēku darboties, reglamentē un regulē cilvēku darbības visās viņa eksistences jomās un nodrošina sabiedrībai adaptācijas iespējas un spējas mainīgajā pasaulē.*
(J. Veimbergs. Piramīdu un zikurātu ēnā. – R., 1988. – 12. lpp.)

KULTŪRA – *cilvēka attieksme pret sevi un citiem, pret dabu un pasauli, (...) pret Dievu, Dvēseli un Dievšķo (...), kā arī pagātni, tagadni un nākotni.*
(M. Lapina, V. Barloševska, L. Zitāne. Seno un viduslaiku kultūras vēsture vidusskolām. – R., 1998. – 1. sēj. – 9. lpp.)

Latvijas PSR Tautas lietišķās mākslas studiju darbu izstādes ekspozīcijas fragments (1975).

Tautas dāļamata meistarų klūgu pinumi.

C

Skolēni skolotāja vadībā noskaidro, ar kādām cilvēku dzīves un darbības jomām ikdienā tiek saistīts jēdziens "kultūra". Atbildes pieraksta uz tāfeles.

Piem.,

- uzvedības kultūra,
- politiskā kultūra,
- darba kultūra.

D

Skolēni turpina darbu pāros, iepazīstot ilustratīvo un avotu materiālu.

1. Kādu vietu kultūrai un inteliģencei padomju sistēmā ierādīja kompartija?
2. Kāda loma Baltijas tautu garīgās pašsaglabāšanās procesā bija kultūrai?
3. Kāpēc tieši inteliģence kļuva par "dziesmotās revolūcijas" aizsācēju Baltijā 1988. gadā?

J. Dīmitera plakāti (80. gadu sākums).

A

Padomju vara vērsās arī pret Latvijas kultūras dzīvi. Tieši kultūras darbiniekiem, pēc padomju varasvīru ieceres, bija jātop par padomju ieroci masu pāraudzināšanā. Mākslai vajadzēja slavināt J. Staļina vadonības kultu, šķiru ciņu un darbaļaužu internacionālismu. Latvijā parādījās primitīvas ārišķības – “sarkanie stūriši”, plakāti ielās, glaimojoši dzejoļi J. Staļinam un Komunistiskajai partijai. Lai radošos māksliniekus un inteliģenci pakļautu kontrolei, tika organizētas speciālas radošās savienības. To uzdevums bija diktēt māksliniekiem Komunistiskās partijas prasības.

(G. Kurlavičs, A. Tomašūns. Latvijas vēsture. Okupācijas gadi. – R., 1998. – 90.–91. lpp.)

B

Partijas funkcionāri, kā arī viduvējības literatūras un mākslas jomā uzspieda savus noteikumus rakstniekiem un māksliniekiem gan Staļina tirānijas gados, gan, tiesa, pieklājīgākā veidā – arī pēc tam. Literatūra, mūzika, teātris, kino u.c. mākslas nozares bija pakļautas cenzūrai. Ar īpašu niknumu komunistiskie varasvīri vērsās pret, viņuprāt, nevēlamām grāmatām, tās iznīcinot vai arī ievietojot tikai ļoti ierobežotam lasītāju lokam pieejamās glabātavās, t. s. specfondos. 1946. gada novembrī tikai Rīgā vien no bibliotēkām bija izņemts un paredzēts iznīcināt ap 5 miljoniem grāmatu.

(E. Pelkaus. Komunistiskā diktatūra un kultūra // Okupācijas varu politika Latvijā. – R., 1999. – 420. lpp.)

C

Izvilumi no LKP CK pirmā sekretāra A. Vosa referāta LKP XXI kongresā 1971. gada 25. februārī

Protams, rakstnieks, mākslinieks var pievērsties jebkurām mūsu īstenības parādībām, to vidū arī ēnas pusēm. Bet, lai arī ko viņi attēlotu, vienmēr ir jāsauglabā stingra partijiska, šķiriska pozīcija. (...) Latvijas KP CK, partijas Rīgas pilsētas komitejas birojā un plēnumos, kā arī presē tika dots principiāls partijisks vērtējums dažiem Vizmas Belševas, Māra Čaklā un dažu citu autoru idejiski kaitīgiem darbiem.

(Okupācijas varu politika Latvijā. – R., 1999. – 441. lpp.)

Padomju Latvijas Dziesmu un deju svētku dalībnieki pie Ļeņina pieminekļa Rīgā 1965. gadā.

D

No LKP CK biroja 1969. g. 4. marta sēdes protokola

Vērst preses orgānu, izdevniecību, radio, televīzijas, kultūras un mākslas iestāžu vadītāju uzmanību uz to, ka viņi ir personīgi atbildīgi par publicēšanai presē, demonstrēšanai un publiskai izpildīšanai paredzēto materiālu idejiski politisko saturu.

LKP CK sekretārs A. Voss

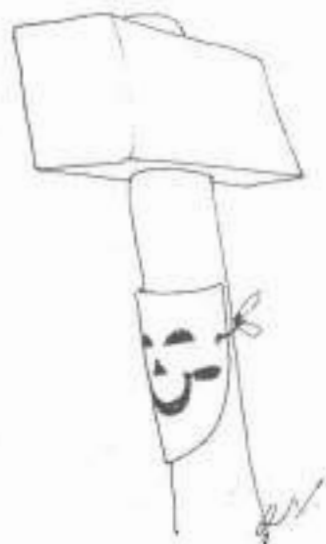
(Okupācijas varu politika Latvijā. Dokumentu krāj. – R., 1999. – 252. lpp.)

E

Izvilums no Latvijas Padomju rakstnieku savienības partijas pirmorganizācijas 1946. gada 28. augusta sapulces rezolūcijas projekta par stāvokli latviešu literatūrā

Šodien mūsu literatūrā, īpaši lirikā, parādījušās slimīgas un kaitīgas parādības. Žurnālā “Karogs” un laikrakstā “Literatūra un Māksla” arvien vairāk parādās apolītiski, individuālistiska – dekadences un mistikas caustrāvoti dzejoļi, kuriem nav nekā kopēja ar mūsu padomju dzīves tiešāmību. (...) Virkne mūsu liriku – kā M. Ķempe, V. Brutāne, J. Plaudis, P. Vilps, A. Čaks, Valts Grēviņš, Valdis Grēviņš, E. Damburs, C. Dinere, A. Ķēniņš, M. Bendrupe, M. Rudzītis u. c., pēdējā laikā pat A. Balodis – iestiguši neauglīgā, kaitīgā apolītiskumā (...). Apdāvinātais dzejnieks Jānis Plaudis, nespējams atbrīvoties no individuālistiska maldīgā ieskata par “mākslu mākslai”, sistemātiski publicē dzejoļus, kuru vienīgais saturs ir intīmi, no dzīves atrauti pārdzīvojumi, dabas apdziedājumi, kuros dzejnieks alegoriski gribējis parādīt padomju dzīvi, bet šie dzejojumi ir tik nekonkrēti un daudznozīmīgi, ka tos var attiecināt arī uz kuru katru bijušo, darba tautai naidīgu iekārtu. (...)

(Okupācijas varu politika Latvijā. – R., 1999. – 440. lpp.)

R. Vitkovska karikatūra.

Dzejnieks Ojars Vācietis Rīgas kinostudijas dokumentālajā filmā "Ceturrtā dimensija" (1977).

Dzejniece Vizma Belševica (V. Mihailovska foto, 80. gadi).

Māksliniece Maija Tabaka (V. Mihailovska foto, 80. gadi).

F

PSRS Ministru Padomes priekšsēdētāja vietniekam b. K. Vorošilovam
VK(b)P CK sekretāram b. G. Maļenkovam

SLEPENI

1948. g. 15. septembrī

1948. gada jūlijā visos apriņķos un Rīgā notikušie Padomju Latvijas Dziesmusvētki norisēja kā visas tautas svētki augstā politiskā, idejiskā un mākslinieciskā līmenī.

Apriņķu Dziesmusvētkos piedalījās vairāk nekā 1000 koru kolektīvu ar 82 583 dziedātājiem, republikas Dziesmusvētkos piedalījās apmēram 20 000 dziedoņu. Apriņķu Dziesmusvētkus apmeklēja 360 000 cilvēku, republikas – 200 000 klausītāju.

Padomju Latvijas Dziesmusvētki bija spēcīgs trieciens buržuāziskajiem nacionālistiem un spilgti demonstrēja padomju tautu draudzību, latviešu tautas uzticību padomju varai, boļševiku partijai un dižajam Staļinam. Dziesmusvētki bija arī latviešu padomju kultūras – nacionālas pēc formas un sociālistiskas pēc satura – liels sasniegums. (..)

LK(b)P CK
sekretārs
J. Kalnbērziņš

LPSR Ministru Padomes
priekšsēdētāja
vietnieks M. Plūdonis

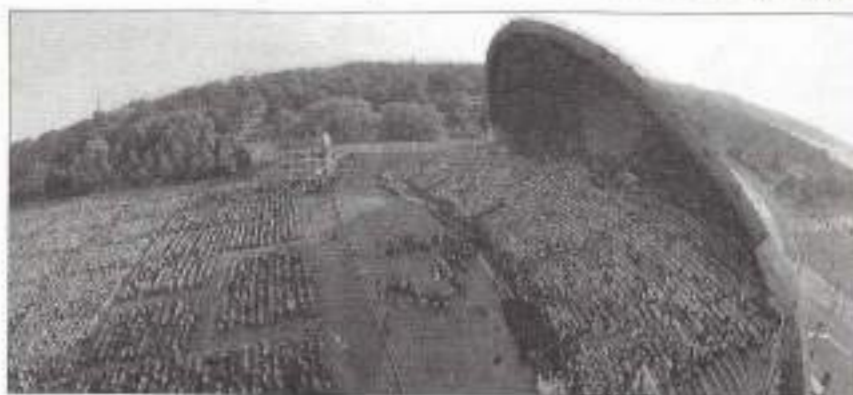
(Okupācijas varu politika Latvijā. – R., 1999. – 453. lpp.)

G

Kad pēckara gados sovjetiskās okupācijas apstākļos koru kustību un dziesmu svētkus atkal atjaunoja, to statuss izrādījās visai divains, tie kļuva par vienu no divdabīgākajām, divkosīgākajām kultūras parādībām. Ideoloģiskā vara, tos pieļaudama, cerēja manipulēt ar ārkārtīgi plašas sabiedrības apziņu un pie viena demonstrēt šķietamu kultūrlabklāšanos un konformismu. Bet diriģentu un koristu tālredzīgākā daļa turējās pie dziedāšanas un lielajiem svētkiem kā pie gandrīz vienīgās legālās iespējas tik milzīgā sabiedrības daļā kopīgi pārdzīvot un manifestēt nacionālas un vispārcilvēciskas vērtības.

Mesli svešai ideoloģijai un bezgaumībai bija jādod bez ierunām, repertuārā allaž tika uztipta noteikta sovjetisko propagandas dziesmu deva. Taču ļaudis nemīlamus vārdus dziedāja bieži vien tikai tāpēc, lai nezaudētu pašu iespēju dziedāt, nākt kopā un ar stāju vien jau paust savas tautas piederību un patriotiskas jūtas, jo tautasdziesmas un daļa no tradicionālā nacionālā repertuāra tomēr tika pieļauta. Laikā, kad bija uz mūžu jāaplūst vai jāklusē daudziem godīgiem politiķiem, vēsturniekiem vai publicistiem, diriģents ar kori izrādījās gandrīz vienīgais atlikušais tautas tribūns.

(A. Klotiņš. Latviešu koru fenomēns. – R., 1998. – 34. lpp.)

Igaunijas Dziesmu svētki.

H

Diriģents varēja uzrunāt, neizsakot cenzūras aizliegtos vārdus. Savas darba specifikas dēļ viņš mēms stāvēja dziedoša kora priekšā un vadīja šo it kā tautas ideālo modeli – jauzu kopu, kuru caustrāvo kādi vienoti un disciplinēti garīgi centieni.

Dažkārt dziedāja vienu, bet kora un diriģenta stāja izteica klausītājiem pavisam ko citu, un viņi saprata.

Tautas pašapziņas saglabāšanā koru kustība šajos gados kļūst gandrīz vai neaizvietoājama.

(A. Klotiņš. Latviešu kora fenomēns. – R., 1998. – 36. lpp.)

I

No Latvijas PSR Kultūras ministrijas un Latvijas Arodbiedrību republikāniskās padomes 1961. gada 19. jūnija lēmuma par mūzikas ierakstu kontroli.

3. (...) Uzlikt par pienākumu kultūrizglītības un citu sabiedrisko iestāžu vadītājiem, arodbiedrību fabriku un rūpniecību komiteju un vietējo komiteju priekšsēdētājiem stingri kontrolēt atskaņojamo skaņuplašu un magnetofona ierakstu idejisko saturu.

Noteikt, ka atskaņojuma ierakstu repertuārs obligāti apstiprināms atbilstošo rajonu (pilsētu) kultūras nodaļā.

(Okupācijas varu politika Latvijā. – R., 1999. – 445.–446. lpp.)

J

Drūmums un cerība, jūsmā un stāvokļa apjēga, saspiestība un atsperu iztaisnošanās – viss, viss ietilpst šai laikā. 1968. gads ir pēdējo ilūziju laika sabrukums. "Sociālisms ar cilvēcisku seju" – to ieraudzīja daudzi – tāpat nav iespējams. Bet kas tad? Visi nevar ierautes savos dzīvokļos vai rušināties savos ģimenes dārziņos. Kolhoza priekšsēdētājs ir spiests mānīt savus priekšniekus, lai viņa ļaudis varētu vairāk vai mazāk netraucēti strādāt. Dzejnieks Juris Kunnoss ir spiests maršēt pa Prāgu krievu armijas kirzas zābakos. Maija Silmale ir spiesta gaidīt sava līkterņa atrisinājumu Rīgas trako namā.

(M. Čaklais. Impērijas pēdējās kapeikas. – R., 1997. – 63. lpp.)

K

Tumsa, slepenība, nabadzība un bailes ir mūsu bērnības un agras jaunības fons.

No gleznotāja modernista Vladimira Komara (1977. g. emigrējis no PSRS) atmiņām.

(M. Čaklais. Impērijas pēdējās kapeikas. – R., 1997. – 53. lpp.)

Tieši šai laikā (1968) parādās Imanta Auziņa "Skumjais optimisms" – grāmata, kas dod nosaukumu veselās paaudzes dzīves izjūtai.

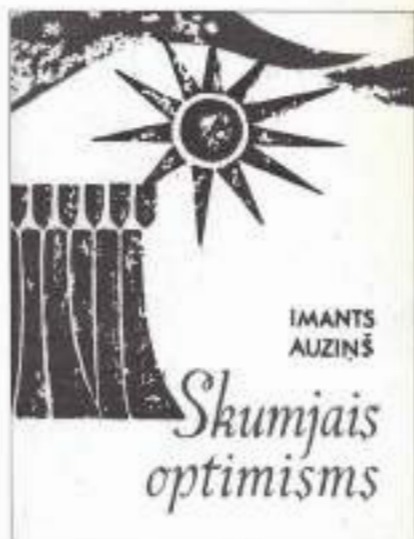
(M. Čaklais. Impērijas pēdējās kapeikas. – R., 1997. – 63.–64. lpp.)

Igauņu komponists un diriģents Gustavs Ernests (1977).

Dziesmas "Manai Dzimtenei" atskaņojums LPSR dziesmu svētkos 1985. gadā – diriģents I. Kokars, komponists R. Pauls, dzejnieks J. Peters.

I. Auziņa dzejoļu krājums "Skumjais optimisms" (1968).

L

Maska

Reiz mūžā saprot ik cilvēks, ka nav viņš ne niecīgs, ne liels. Bet cilvēkam grūti šai lietā, pat sev grūti atzīties. –

Un vienkārši cilvēkam palikt: kad
skumjās,
tad nelēkāt. Kad pasmieties gribas,
tad plaukstu uz mutes nevajag plāt.

Kā dzelžaina kareivja kaska –
pret lodēm lai sarga un sedz,
tiek uzlikta pelēka maska,
caur kuru ne mana, ne redz. –

(Tik niecīgs bij kolēģa jociņš,
ha-hā! maska vajā jau rauj,
un mugura – pakalpiģo lociņš –,
ja vēlas, – kaut bultas lai šauj.)

Ir cilvēkam smagi un skumji,
viņš noguris, mājās slims bērns,
bet maska ir jautra un dumja,
tā amatu pilda – vienmēr...)

Un beigās jau pašam jūk – paskat –
un neapjauš cilvēka skats:
nu kura tad ir viņa maska
un kurš tad viņš, cilvēks, ir pats? ...

Pat miegā pa asarai noraud
un vērtās, un novaidas klusi:
tur pūlas viņš masku noraut,
bet maska ir – pieaugusi.

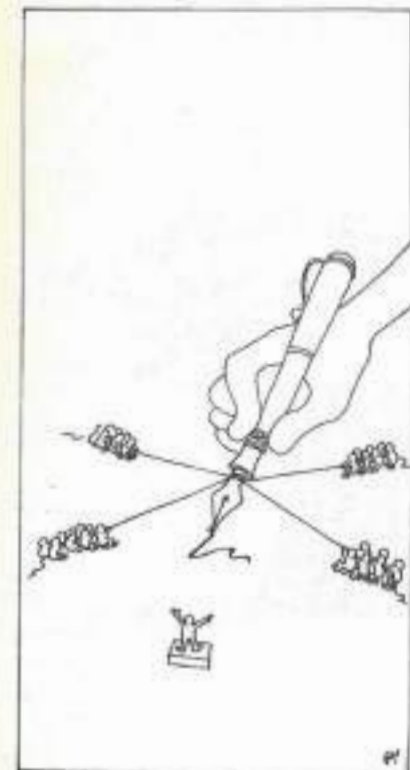
(I. Auziņš. Skumjais optimisms. –
R., 1968. – 61.–62. lpp.)

M

No vienas puses, savas kritiskās domāšanas dēļ radošā inteliģence bija dogmatiskajai padomju propagandas ietekmei vismazāk pakļāvīgā padomju sabiedrības daļa. Bistams faktors no politiskā viedokļa šajā apstākļi bija tas, ka radošajai inteliģencei bija raksturīga sava, patstāvīga spēja ietekmēt masu apziņu. Paužot no valdošās ideoloģijas atšķirīgus spriedumus un atziņas, tā varēja negatīvi ietekmēt oficiālo sabiedrības uzskatu sistēmu.

No otras puses, valsts drošības orgāniem vilinoši bija izmantot radošās inteliģences ietekmi sabiedrībā padomju propagandas nolūkos kā iekšzemē, tā ārzemēs un emigrācijas aprindās. Šim mērķim valstij bija nepieciešama tāda inteliģence, kurai uzticējās sabiedrība un kura bija lojāla padomju iekārtai. (...) Piekritot sadarboties ar Drošības komiteju, kultūras darbinieki ieguva vairākas priekšrocības – izrauties no PSRS un ceļot uz ārzemēm, saīkot tur darbu izstādes u.tml. Sadarbojoties ar VDK, bija vienkāršāk risināt arī savstarpējās konkurences jautājumus.

(I. Zilīte. Radošā inteliģence – VDK kontroles objekts un propagandas ierocis // Latvijas Vēsture. – 1998. – Nr. 3.–55. lpp.)

R. Vitkovska karikatūra.

e

Izmantojot metodi "Prāta vētra", skolēni tiek rosināti izvēlēties projekta tēmas turpmākajam darbam grupās.

"Prāta vētra" ir paņēmieni, kurā radošā domāšana apsteidz praktisko. Pamatuzdevums – "izdabūt" no grupas visas iespējamās idejas, nedomājot par to, cik tās ir praktiskas. Svarīgi ir panākt dalībnieku atrasisību, brīvu atmosfēru.

"Prāta vētra" ir viens no veidiem, kā rosināt skolēnu kritisko domāšanu, attīstīt spēju izteikt un pamatot savu viedokli, salīdzināt to ar citu grupas locekļu viedokli, vienoties par lietderīgāko, interesantāko ideju. Šis paņēmieni palīdz iemācīties demokrātiski domāt.

Priekšrocības

- * Daudzus cilvēkus aizrauj izpausmes brīvība, kāda ir šajā paņēmienā.
- * Visus grupas dalībniekus var iedrošināt piedalīties, izteikt savas idejas, priekšlikumus.
- * Var tikt atklāti risinājumi, noformulētas pētāmās problēmas.

Trūkumi

- * Daudziem cilvēkiem ir grūti atrasties, brīvi izteikt savas idejas.
- * Daudzi no izteiktajiem priekšlikumiem netiks realizēti.
- * Neizbēgama ir citu cilvēku izteikto ideju kritizēšana.

Ar ievirzes un provokatīvu jautājumu palīdzību var mudināt skolēnus izteikt savas idejas tēmas padziļinātai apguvei.

9. klasē vēlams jautājumu loks varētu būt saistīts ar dažādu kultūras un mākslas veidu (arhitektūra, tēlotājmāksla, literatūra, mūzika, folklorā, lietišķā māksla utt.) attīstību sociālisma apstākļos Baltijā vai vienā no Baltijas republikām.

Vidusskolā – projektam izvēlēties tēmas, kas palīdz izprast nozīmīgas problēmas kultūras dzīvē sociālisma apstākļos (piem.: Kā padomju režīms ietekmēja cilvēku attieksmi pret kultūras mantojumu un vērtībām).

9

Projekta metode

* Projekts ir īpaša veida grupu darbs, kura veikšanai nepieciešams ilgāks laiks (no vienas dienas līdz dažiem mēnešiem un ilgāk).

* Tas ir plašs darbs par kādu tematu, kura saturu nosaka galvenokārt paši skolēni.

* Projekta darbs parāda skolēnu spēju patstāvīgi iegūt zināšanas.

* Skolotāja loma – būt iniciatoram, padomdevējam.

* **Projekts ir līdzeklis, kas**

sekmē skolēnu **aktivitāti** mācību procesa organizēšanā un īstenošanā,

palīdz padziļināti apgūt konkrēto mācību vielu **saistībā ar citiem priekšmetiem** un reālo dzīvi,

veicina labvēlīgas un atklātas mācību vides veidošanos, skolēnu un skolotāju sadarbību.

* Pats projekts ir mācīšanās mērķis – process, kura laikā tiek veikts kopīgs darbs.

Skolēni **sadarbojoties mācās praksē pielietot un novērtēt**

pozitīvu savstarpēju atkarību,

nepastarpinātu savstarpēju mijiedarbību,

iespēju katram apzināties savu ieguldījumu,

personisko atbildību par kopīgi paveikto,

sociālās mijiedarbības iemaņu apguvi,

grupas (komandas) darba iemaņu attīstīšanu.

* **Darbs grupās:**

grupa izveidojas pēc ieinteresētības principa – skolēni piesakās konkrētās tēmas projekta grupā,

mērķa izvirzīšana,

plānošana.

* **Projekta realizācija:**

plānoto uzdevumu veikšana,

darba rezultātu noformēšana un prezentēšana:

1. Projekta nosaukums un autors (autori).

2. Ievads – projekta būtība, mērķis, uzdevumi, autora motivācijas izklāsts.

3. Pamatojums un iestrādes – situācijas apraksts, ieskats pieejamajā informācijā par konkrēto tematu, izvirzīto mērķu sasniegšanas gaita un rezultāti, izmantoto metožu pamatojums un apraksts.

4. Pārskats par darba gaitu – hipotēzēm, risinājumu izvēli, darbu secība un rezultātu izvērtēšanas kritēriji, izpildītāju individuālais ieguldījums.

5. Rezultātu analīze – kas sasniegts, kādā jomā nav paveicies u.tml.

6. Kopsavilkums un secinājumi – sākotnējās hipotēzes pierādīšana vai noliegums, iss darba gaitas apraksts, lietoto metožu izvērtējums, darba kvalitātes un rezultātu pašvērtējums, kā arī projekta īstenošanas efekta un darba turpināšanas iespēju ieskicējums.

* **Projekta vērtēšana:**

nozīmīgākais vērtēšanas veids – pašvērtējums – notiek visā projekta izstrādes laikā. Skolēni vērtē savāktu informāciju, cits citu, sadarbību, savu ieguldījumu grupas kopīgajā darbībā;

skolotājs vērtē skolēnu darbu kā konsultants. Viņš palīdz skolēniem saskatīt un novērst neveiksmes, iesaka darbības paņēmienus. Viņa vērtējuma mērķis ir ieteikt, palīdzēt;

skolēniem jāzina darba vērtēšanas kritēriji, – ko no viņiem gaida;

lai novērtētu projekta kvalitāti kopumā, jāņem vērā gan projekta izstrādes process, gan rezultāts (vai tas atbilst izvirzītajam mērķim).

IZGLĪTĪBA

* Tēmas apguvei var izmantot dažādas metodes:

- intervijas;
- savāktās informācijas patstāvīga apstrāde;
- darbs grupās.

* Pabeidzot iepriekšējo tēmu, skolēni saņem mājas uzdevumu: sākt materiālu vākšanu stāstam- apkopojumam "Baltijas republiku izglītības saturs un struktūra padomju režīma gados". Šim stāstam jāklūst par attiecīgās tēmas galā ieskaiti. Stāstā jābūt atklātiem šādiem jautājumiem.

1. Baltijas valstu izglītības satura raksturojums pēc Otrā pasaules kara.

2. Izglītības mērķi padomju laikā.

3. Kādas izmaiņas notikušas izglītības saturā pēc Baltijas valstu okupācijas?

* Pirmais uzdevums, vācot materiālus ieskaitē: intervēt vecākus, kaimiņus, paziņas un citus, kas ieguvuši izglītību padomju laikā.

* Stundā strādā grupās; katra grupa saņem vienādas darba lapas un avotus.

ATGĀDNE SKOLOTĀJAM

Intervija reti tiek pielietota vēstures stundās, jo ir maz tēmu, kas ļauj izmantot šo metodi. Tomēr nesenas pagātnes apguvei šo metodi var izmantot ļoti veiksmīgi.

Intervijas priekšrocības:

- ļauj apgūt tēmu daudz detalizētāk,
- ļauj iegūt neoficiālas agrāk nepublicētas ziņas,
- ļauj ieklausīties dažādos viedokļos par vienu jautājumu,
- ļauj skolēnos attīstīt saskarsmes prasmes individuālā sarunā.

Izmantojot intervijas metodi, skolotājam jāatceras, ka

- 1) intervijas metodi var izmantot gan kā iepriekš uzdotu mājas darbu jaunas tēmas apguvei, gan stundās, no skolēnu vidus iepriekš izvēloties ekspertus, žurnālistus un klausītājus un viņus iepriekš sagatavojot;
- 2) skolēniem obligāti jāizskaidro intervijas mērķis;
- 3) skolēniem jāpiedāvā paraugjautājumi, kādi būtu jāuzdod aptaujājamiem;
- 4) skolēniem būtu jāpiedāvā "atgādne žurnālistam" (kā jāintervē).

ATGĀDNE "ŽURNĀLISTAM"

Pirms intervēšanas sameklē literatūru vai citas ziņas par tevi interesējošo jautājumu, tēmu, personu.

- Skaidri nosaki intervijas mērķi.
- Jautājumiem jābūt formulētiem skaidri un saprotami.
- Jautājumu uzdošanai jābūt korektai, ņemot vērā intervējamā vecumu.
- Nepieciešamības gadījumā var uzdot uzvedinošus jautājumus, tādējādi novēršot intervējamā saspringumu, sasaistītību.
- Atceries, ka smaids vienmēr izsauks labvēlīgāku attieksmi pret tevi!

Intervijas paraugjautājumi

- Kad un kādā skolā jūs mācījāties?
- Vai jums bija citas iespējas iegūt izglītību?
- Vai jūs varējāt iegūt papildu muzikālo, mākslas izglītību?
- Kādiem priekšmetiem skolā pievērsa lielāku uzmanību?
- Kādi iespaidi, atmiņas jums palikuši no stundām (pozitīvi, negatīvi)?
- Kas jums visvairāk palicis atmiņā no skolas dzīves?
- Kur jūs mācījāties pēc skolas beigšanas? Kādu izglītību ieguvāt?
- Vai bija iespēja iegūt izglītību ārzemēs?
- Ja būtu iespēja sākt visu no jauna, ko jūs gribētu izmainīt izglītības sistēmā (kurus priekšmetus atcelt, samazināt stundu skaitu, ko pielikt klāt)?
- Vai redzat atšķirības starp sava laika izglītības sistēmu un pašreizējo? Ja jā, tad – kādas?
- Vai pēdējā laikā jums nācies papildināt savas zināšanas vai mācīties no jauna? Kāds tam bijis iemesls?

Jelgavas 4. vidusskolas izlaidums 1972. gadā
(No personīgā arhīva).

Oktobrēnu sanāksme 1971. gadā
(No personīgā arhīva).

MĒRKĪ

- Veidot skolēnos izpratni par Baltijas republiku izglītības struktūru un saturu padomju režīma gados.
- Veidot kritisku pieeju informācijai par pagātņi.
- Attīstīt saskarsmes iemaņas individuālās sarunās.
- Attīstīt prasmi iegūt nepieciešamo informāciju individuālās sarunās.
- Veidot prasmi noteikt sarunu biedra personisko attieksmi pret pagātnes notikumiem.
- Attīstīt prasmi apkopot un sistematizēt iegūto informāciju un izdarīt secinājumus.

A

PSKP turpinās pilveidot tautas izglītības sistēmu, ņemot vērā sociāli ekonomiskās attīstības paātrināšanas vajadzības, komunistiskās celtniecības perspektīvas un prasības, ko izvirza zinātnes un tehnikas progress. Mūsu zemē notiekošā vispārizglītojošo un profesionālo skolu reforma balstās uz ļeņinisko vienotas darba politehniskās skolas principu radošu attīstīšanu, un tās mērķis ir vēl augstāk pacelt jaunatnes izglītības un audzināšanas līmeni (...).

(PSKP programma. Jaunā redakcija. – R., 1986. – 44.–45. lpp.)

B

Viens no tautas izglītības sekmīgas attīstības galvenajiem priekšnosacījumiem ir vispārizglītojošās skolas mērķtiecīga partijas vadība. Vidējās izglītības obligāta apgūšana attīstīta sociālisma posmā ir partijas politikas rezultāts skolu jomā, ļeņiniskās sociālistiskās revolūcijas teorijas pamatnostādņu īstenošana dzīvē. (...) Padomju skolas galvenais izglītojoši audzinājošais uzdevums ir veidot jaunajai paaudzei zinātnisku, marksistiski ļeņinisku pasaules uzskatu, audzināt idejiski pārliecinātus, nelokāmus cīnītājus par komunisma lietu. Katrs mācību priekšmets apbruņo ar faktiskajām zināšanām un pasaules uzskata rakstura vispārinājumiem, sagatavo skolēnus dialektiskā materiālisma pamatnostādņu apgūšanai.

(XXVI съезд КПСС и развития народного образования в СССР. – Москва, 1982. – С. 83, 96)

e

Būtiski bija mainījušies obligātās izglītības nosacījumi. Saīdinājumā ar iepriekšējo posmu klāt bija nācis vēl viens mācību gads skolā (septiņgadīgā vispārizglītojošā skola). Dažos gados apmācību bija izgājuši visi – gan tie, kam tā bija obligāta, gan tie, kas alka mācīties. (...)

Uz apmācības nosacījumiem pēckara gados negatīvu iespaidu atstāja "šķiru ciņas saasināšanās" koncepcija, kura tika attiecināta arī uz bērniem un jauniešiem – kā potenciāliem šķiras ienaidniekiem. Privilēģijas pienācās bērniem no strādnieku un lauku trūcīgo [zemnieku] ģimenēm, bet t. s. bijušo bagātnieku bērni krita nežēlastībā, viņu iespējas mācīties bija ierobežotas, nereti viņiem tika liegta iespēja mācīties tālāk izvēlētajā specialitātē.

(История Эстонии. XX век. – Таллинн, 1992. – С. 226)

D

1978. gada decembrī Igaunijas KP CK, pamatojoties uz attiecīgo vis-savienības lēmumu, pieņēma slepenu lēmumu "Par tālāku krievu valodas mācīšanas un apgūšanas pilnveidošanu", kas krievu valodai piešķīra ārkārtīgi svarīgu idejiski politisku nozīmi. Tika izvērstā aktīva krievu valodas propaganda, kas notika zem divvalodības lozunga: cilvēks varēja būt pilnvērtīgs tikai tad, ja vienādi labi runāja ne tikai dzimtajā valodā, bet arī "starpnacionālās sazināšanās valodā" – resp., krieviski. Krievu valodas īpatņiem vispirms bija būtiski jāpalielinās izglītības iestādēs.

(M. Laur, A. Paar, A. Taimberg. История Эстонии. – Таллинн, 1997. – Ч. II. – С. 130)

Grupas darba posmi

1. Darbs ar Darba lapu Nr. 1 (interviju statistiska apstrāde).
2. Katras grupas pārstāvis sagatavo isu ziņojumu, aizpildot apkopojamo tabulu uz tāfeles vai lielas lapas.
3. Balstoties uz skolēnu savāktu materiālu, skolotājs veic apkopojumu pēc plāna:
 - kādi cilvēki intervēti (dzimums, vecums, izglītība);
 - kādus priekšmetus viņi gribējuši izslēgt no skolas programmas;
 - kādus priekšmetus viņi gribēja apgūt papildus;
 - kāpēc viņi vēlētos papildus apgūt tieši šos priekšmetus;
 - ar ko atšķiras toreizējā izglītība no pašreizējās?

4. Skolēni, apsprieduši savas intervijas, konstatē, kuras problēmas vēl nav noskaidrotas, kādu ziņu, materiālu vēl trūkst. Tos ieraksta darba burtnīcā vai Darba lapā Nr. 1.

5. Katra grupa saņem avotus un iegūst nepieciešamo informāciju stāstījuma izveidei, aizpildot tabulu (Darba lapā Nr. 2).

6. Iespējamais rezultāts:

- Pēc tēmas apguves skolēniem mājās jāuzraksta stāsts–apraksts.
- Katra grupa sagatavo žurnālu par skolas dzīvi padomju laikā.
- Katra grupa papildus savāc eksponātus un sagatavo izstādi par izglītību padomju laikā.

DARBA LAPA NR. 1

1. Intervijas statistiskais apskats
Kopējais aptaujāto skaits vīrieši sievietes
2. Kad iegūta izglītība
40.–50. gadi 50.–60. gadi 60.–70. gadi 70.–80. gadi
3. Iegūtā izglītība
8 klašu vidējā speciālā vidējā augstākā
4. Kuri priekšmeti izglītības programmā šķita lieki padomju laikā?
5. Ar kuriem priekšmetiem viņi būtu vēlējušies papildināt savu izglītību padomju laikā?
6. Kādas atšķirības viņi ir ievērojuši izglītības saturā un struktūrā tagad salīdzinājumā ar savu izglītību?
7. Kādi jautājumi pēc intervijas un stāstījuma uzrakstīšanas palikuši neatbildēti?
1.
2.
3.

DARBA LAPA NR. 2

Salīdziniet izglītības sistēmu padomju laikā un mūsdienās!

	padomju laiks	mūsdienas
1. Izglītības mērķi		
2. Izglītības struktūra		
3. Izglītības saturs		
4. Izglītības prestižs		
5. Pozitīvais izglītībā		
6. Negatīvais izglītībā		
7. Jaunatnes organizāciju darbība izglītības iestādēs		
- Uzrakstiet stāstu-aprakstu "Baltijas republiku izglītības struktūra un saturs padomju varas gados"!

SKOLĒNU DARBU PARAUGI

I ATBILDES UZ DAŽIEM INTERVIJAS JAUTĀJUMIEM

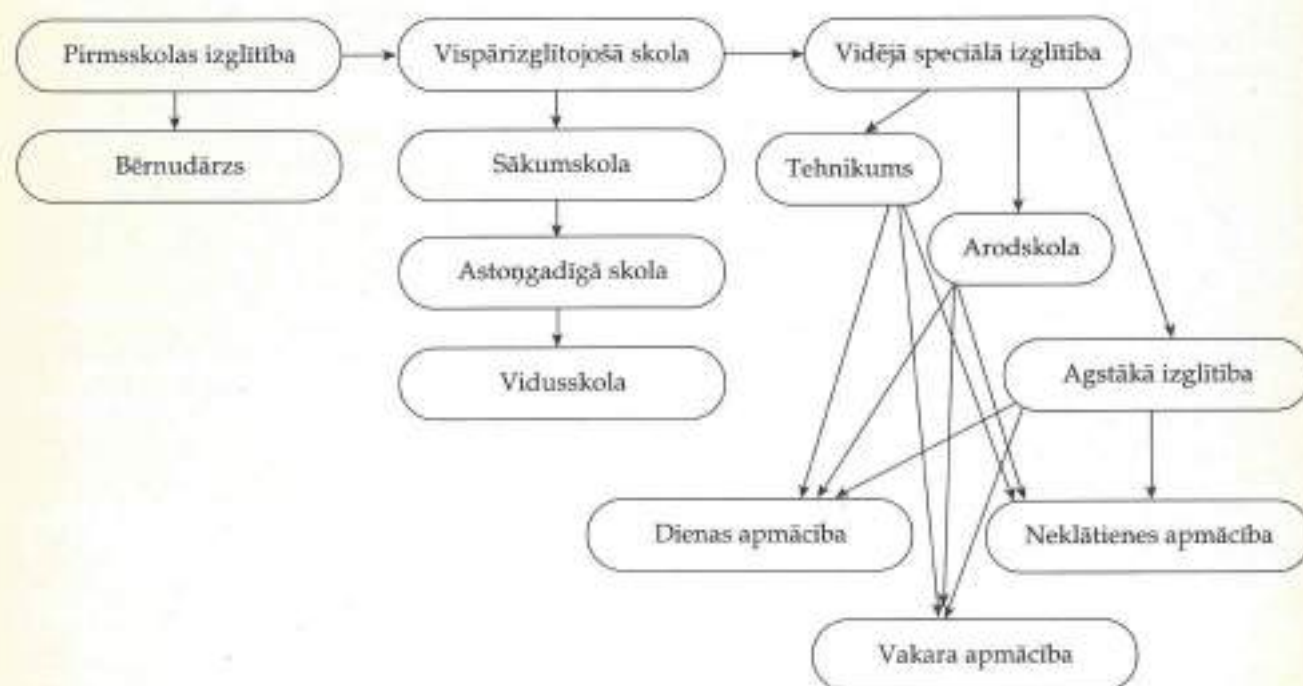
1. Kad un kādā skolā jūs mācījāties?
a) No 1966. līdz 1974. gadam mācījos Jaroslavas 34. vidusskolā.
b) No 1970. līdz 1980. gadam mācījos Jelgavas 5. vidusskolā.
c) Mācījos Rēzeknes rajona Maltas vidusskolā, kuru beidzu 1965. gadā.
d) Mācījos Baltkrievijā, Voronojevskas vidusskolā, beidzu 1965. gadā.
2. Kur jūs mācījāties pēc skolas beigšanas? Kādu izglītību ieguvāt?
a) Jaroslavas Automehāniskajā tehnikumā, pēc tam Sizrāpas Augstākajā kara aviācijas lidotāju skolā.
b) Mācījos Rīgas Pedagoģiskajā institūtā, pēc tam Daugavpils institūtā.
c) Pleskavas Pedagoģiskajā institūtā.
d) Vitebskas Pedagoģiskajā institūtā.
3. Vai jums bija iespējas iegūt izglītību ārzemēs?
a) Protams, nē.
b) Nē.
c) Nē.
d) Par to varēja vienīgi sapņot.
4. Vai redzat atšķirības starp sava laika izglītības sistēmu un pašreizējo? Ja jā, tad – kādas?
a) Protams. Dzīve nestāv uz vietas, prasības kļuvušas citādas. Parādījušies jauni priekšmeti – informātika, ekonomika, civilzinības, veselības mācība, psiholoģija.
b) Jā, manā laikā skolēni mācījās daudz nopietnāk.
c) Agrāk izglītība bija daudz stabilāka, nevarēja pirkt diplomus un atestātus un ar sliktām atzīmēm iestāties augstskolā.
d) Bija daudz vairāk skolēnu, kuri pa istam gribēja mācīties.
5. Vai pēdējā laikā jums nācies papildināt savas zināšanas vai mācīties no jauna? Kāds tam bijis iemesls?
a) Bija jānācās latviešu valoda.
b) Nē.
c) Nācās iemācīties latviešu valodu.
d) Dīvas reizes mainīju darba valodu.

II SKOLĒNU VEIDOTIE IZGLĪTĪBAS SISTĒMAS TABULU PARAUGI

2. Izglītības sistēma 50.–80. gados

IZGLĪTĪBAS STRUKTŪRA UN SATURS BALTĪJAS VALSTĪS PADOMJU REŽĪMA GADOS (9. kl. skoln. tēmas noslēguma darbs).

Padomju varas gados bija iespējams iegūt pirmsskolas, vispārīzglītojošo, vispārējo vidējo un augstāko izglītību. Pirmsskolas izglītību varēja iegūt mājās vai bērnodārzā. Sākot no 7 gadu vecuma, bija jāiet vispārīzglītojošā skolā, kas bija iedalīta sākumskolā, astoņgadīgajā skolā un vidusskolā. Vidējo speciālo izglītību varēja iegūt vai nu pēc 8., vai pēc 10. (11.) klases profesionāli tehniskajā skolā vai tehnikumā, bet augstāko izglītību varēja iegūt tikai pēc 10. (11.) klases akadēmijā, institūtā vai universitātē. Mācību priekšmeti skolās pārsvarā bija tādi paši kā mūsdienās, lielāka vērtība tika veltīta krievu valodas, matemātikas un fizikas apgūšanai. Nacionālajās vidusskolās bija jāmacās vienu gadu ilgāk nekā krievu skolās. Tāpat nacionālajās skolās lielu uzmanību pievērta krievu valodas mācīšanai, tas tika darīts uz nacionālās valodas mācīšanas rēķina. Maz skolās mācīja sešvalodas un

tikpat kā nemaz nemācīja informātiku. Daudziem tālāka skolēniem ir žēl, ka to nedarīja, un tāpēc viņi vēlētos mācīties šodienas skolā.

Padomju izglītības sistēmas mērķis bija veidot skolēniem marksistiski Ļeņinisko pasaules uzskatu, audzināt idejiski pārliecinātus komunisma cēlājus. Skolās darbojās pionieru un komjauniešu organizācijas, kurām vajadzēja ieaudzināt skolēnos "komunistisku garu". Šīs organizācijas darīja arī ko citu – organizēja skolās atpūtas vakarus, konkursus, viktorīnas, tūrisma pārgājienus un citus aizraujošus pasākumus. Pieaugušie ar gandarījumu atceras skolas un studiju gadus, ne lekcijas un stundas, bet to, kas notika pēc tām: "Mums bija tūristu salidojumi, draudzības vakari. Pie mums brauca ciemos viesi no Lietuvas, Ukrainas, Kazahijas. Dzīve nebija garlaicīga."

PRETOTIES, SADARBOTIES VAI VARBŪT VIENKĀRŠI DZĪVOT?

PARTIZĀNU KUSTĪBA – bruņota brīvprātīga kustība,

kas sastāvā ir vietējie iedzīvotāji un kuri darbojas ar bruņotas cīņas metodēm ienaidnieka aiz mugurē kara laikā vai okupācijas režīma apstākļos.

NEVARDARBĪGA

PRETESTĪBA – pilsoniska nepaklausšanās okupācijas režīmam, nevis lietojot vardarbīgas un bruņotas cīņas metodes, bet nepildot, sabotējot okupācijas režīma noteikto kārtību un likumus un mērķīgi agitējot un uzstājoties pret šo režīmu.

KOLABORACIONISMS –

okupēto teritoriju vietējo iedzīvotāju sadarbošanās ar okupācijas režīmu un palīdzības sniegšana tam. Apzīmējums radies vācu okupētajā Francijā Otrā pasaules kara laikā.

DISIDENTS – tāds, kas nepiekrīt, runā pretī. PSRS par disidentiem dēvēja cilvēkus, kuri uzskati atšķirās no valdošās padomju ideoloģijas un kuri neatzina pastāvošo padomju režīmu.

ATGĀDNE SKOLĒNAM

Kā strādāt grupā

- Iesaisti sarunā visus grupas locekļus, arī tos, kuri nav izteikušies, izraisi viņos vēlēšanos iesaistīties sarunās!
- Ieklausies citu priekšlikumos!
- Meklē kompromisu starp grupas dalībnieku paustajiem dažādajiem uzskatiem!
- Izuries kulturāli jebkurā situācijā!
- Netraucē citiem un necenties pārņemt grupas kontroli!
- Neizsaki aizvainojošas replikas un neizturies noraidoši pret citu darbu!
- Neuzsver savus sasniegumus un nepieprasi privilēģijas!
- Neslēp savu pārliecību un piedāvā savas idejas!

JAUNĀKO LAIKU VĒSTURE UN CIVILIZĪBAS (9. KLASE)

1. Totalitārā režīma pazīmes.

2. Izpratne par pretošanās kustības formām:

- ✓ bruņotā pretestība – partizānu kustība Eiropā un Latvijā Otrā pasaules kara gados;
- ✓ nevardarbīga pretestība – dažādas pretošanās formas Eiropā un Latvijā Otrā pasaules kara gados.

3. Kolaboracionisms – sadarbošanās ar okupācijas režīmu:

- ✓ zemes pašpārvalde un sadarbība ar vācu okupācijas režīmu Otrā pasaules kara gados Latvijā;
- ✓ Viši režīms Francijā (nosaukums radies no pilsētas, kurā atradās okupētās Francijas kolaboracionistu valdība Otrā pasaules kara gados);
- ✓ Kvslinga darbība Norvēģijā (kolaboracionistu valdības vadītājs okupētajā Norvēģijā Otrā pasaules kara gados).

Ievirzes jautājumi

Nosauc valstis, kurās 20. gs. bija pretošanās kustība! Paskaidro, kāpēc tā radās!

Kādus kolaboracionisma piemērus 20. gs. vēsturē tu zini un kā tos vērtē?

Kuri notikumi pēc kara Latvijā varēja ietekmēt pretošanās kustības attīstību un kolaboracionismu?

A Tēmas ievadā jāieskicē sasaiste ar iepriekš apgūtajām zināšanām par pretošanos un sadarbību ar okupācijas režīmu.

Skolēni skolotāja vadībā, izmantojot atgādni, atkārtoti iepriekš apgūtos jēdzienus un pārrunā ievirzes jautājumus.

TĒMĀ IZMANTOJAMĀS METODES

1. Darbs grupās ar avotu materiāliem

Nodarbības sākumā skolotājs sadala klasi trīs grupās. Katrai grupai izdala avotu materiālus pa tēmām:

1. grupa – Bruņotā pretestība okupācijas režīmam;
2. grupa – Nevardarbīgā pretestība okupācijas režīmam;
3. grupa – Sadarbība ar okupācijas režīmu.

Katram skolēnam tiek izdalītas darba lapas (sk. pielikumā) un viņi tiek iepazīstināti ar uzdevumiem.

- 1) Uzmanīgi izlasīt avotu materiālus un sagatavot atbildes uz uzdotajiem jautājumiem.
- 2) Darba gaitā sākt aizpildīt darba lapu tajās ailēs, uz kurām attiecas avotu materiāli.
- 3) Pēc avotu materiālu izpēti katra grupa iepazīstina pārējās grupas ar atbildēm uz grupas izvirzītajiem jautājumiem un skolēni pabeidz aizpildīt darba lapas.

Nepieciešamības gadījumā skolēniem var izdalīt atgādnis par to, kā strādāt grupā (sk. pielikumā).

MĒRĶI

- Izprast Baltijas iedzīvotāju dažādo attieksmi pret padomju okupācijas režīmu.
- Pilnveidot prasmes un iemaņas darbā ar vēstures avotiem.
- Attīstīt prasmes un iemaņas formulēt savu viedokli, izteikt un aizstāvēt to.
- Attīstīt sadarbības prasmes: uzklausīt un pieņemt atšķirīgus uzskatus, sniegt savus "par" un "pret" argumentus, toleranti līdzdarboties diskusijā.

2. Diskusija

Diskusijas forma ir piemērota, jo dotā tēma ir pretrunīga un dalībniekiem var būt dažādi, pat izteikti atšķirīgi viedokļi, no kuriem nevienu nevar pieņemt kā vienīgo pareizo vai noliegt. Tas dod iespēju skolēniem attīstīt prasmes un iemaņas formulēt un argumentēti izteikt savu viedokli, kā arī mācīties toleranti uztvert un izprast atšķirīgus uzskatus.

Diskusijas dalībnieku uzdevums ir sniegt savus "par" un "pret" argumentus un tā censties pārliecināt pārējos diskusijas dalībniekus, nevis demonstrēt prasmi pāriet uzbrukumā. Nekādā gadījumā nedrīkst pieļaut personiska rakstura uzbrukumus.

Vadot diskusiju, jāreķinās ar to, ka skolēnu izteikumi var nebūt objektīvi. Jācenšas panākt, lai skolēni savu viedokli pasniegtu tolerantā un draudzīgā formā.

Sagatavojot diskusiju, jāņem vērā, ka skolēni tajā visdrīzāk iesaistīsies tad, ja viņiem būs pietiekami daudz zināšanu par attiecīgo tēmu, pietiekami daudz laika analizēt ar to saistītās liecības un ja apskatāmie jautājumi būs pietiekami interesanti un intriģējoši.

Sagatavojot un vadot diskusiju, skolotājam jāņem vērā šādi plusi un problēmas.

Plusi:

- skolēni tiek rosināti formulēt, izteikt un aizstāvēt savu viedokli;
- tiek attīstīta prasme uzklausīt un pieņemt pretējus viedokļus;
- skolēni mācās kodolīgi un konkrēti izteikties ierobežotā laika limitā;
- radoša pieeja darbam;
- skolēnu ieinteresētība: jo interesantāka diskusija, jo mazāk pasīvo dalībnieku;
- iespēja katram izteikties.

Problēmas:

- stingri jākontrolē diskusijas gaita, lai tā nepārietu personiskos apvainojumos;
- var rasties grūtības ar laika limita ievērošanu;
- var izpausties atsevišķu diskusijas dalībnieku dominējošā loma;
- diskutējamā tēma aptver nesenu pagātni, un skolēnam var būt izveidojušies (vecāku, radnieku, paziņu utt. ietekmē) stereotipi dotajā jautājumā;
- skolēni (īpaši 9. klasē) nereti ir kategoriski savos spriedumos un ne vienmēr prot uztvert pretēju viedokli;
- diskusija prasa nopietnu sagatavošanās darbu.

Diskusijas noteikumi

- Katram dalībniekam ir vienādi ierobežots uzstāšanās laika limits (par to vienojas atkarībā no skolēnu skaita, bet optimāli no 1 līdz 3 min).
- Uzstāšanās notiek organizēti, ar vadītāja atļauju.
- Jācenšas izteikties īsi, konkrēti un argumentēti. Atceries, ka vislabākais pierādījums ir precīzi, neapstrīdami fakti!
- Nedrīkst pārtraukt runātāju un izteikt personiskus apvainojumus.
- Uz dod pretjautājumus un iesaisti diskusijā pēc iespējas vairāk dalībnieku!
- Diskusijas mērķis nav noskaidrot uzvarētāju, bet gan panākt konsensu.
- Ja ir pierādīts tava uzskata kļūdīgums, atzīsti sava oponenta taisnību!
- Nolieciet un pierādot runā skaidri, vienkārši, precīzi, centies runāt saviem vārdiem, nevis "no papīra"!
- Jāizskata un jāapspriež visas pozīcijas.
- Diskusijas gaitā dalībnieki var mainīt savu pozīciju.
- Noslēgumā vienmēr jāizdara kopsavilkums.

*** Sagatavošanās diskusijai**

Ja skolēni piedalās pirmo reizi, viņi ir sīkāk jāiepazīstina ar diskusijas norisi un noteikumiem (sk. Atgādni skolēnam pielikumā), kurus izdala katram skolēnam.

*** Diskusijas norise**

Diskusijas sākumā skolotājs vēlreiz atgādina diskusijas noteikumus.

Skolotājs atklāj diskusiju, izvirza diskusijas jautājumus, dod vārdu, kā arī uzņem laiku.

*** Diskusijas jautājumi**

- 1) Vai bruņotā pretestība bija neizbēgama? Argumentējiet savu viedokli!
- 2) Ko deva nevardarbīgā pretestība?
- 3) Vai sadarbība ar okupācijas režīmu bija neizbēgama? Argumentējiet savu viedokli!
- 4) Kas veicināja Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu? Pretošanās? Sadarbība?
- 5) Pretoties, sadarboties vai varbūt vienkārši dzīvot?

9. klasē kā veselu nodarbību var izvērst empātisko iegušanu.

Iedomājies, ka tu dzīvo okupācijas režīma apstākļos! Kādu ceļu tu izvēlētos?

*** Diskusijas noslēgums**

Diskusijas gaitā būtu jānonāk pie slēdziena, ka viennozīmīgi nevar atbildēt uz jautājumu: pretoties vai sadarboties? To nosaka katra cilvēka personiskā pieredze, uzskati, raksturs, psiholoģiskā noturība, dzīves apstākļi utt. Okupācijas režīma apstākļos īpaši pieaug cilvēka pašsaglabāšanās instinkts, un katrs centās rīkoties tā, kā uzskatīja par pareizāku.

**Darba lapa
ARGUMENTĀCIJA**

Pretoties		Sadarboties	
Par	Pret	Par	Pret

Darba lapa tiek aizpildīta grupu darbu laikā un izmantota kā informatīvais materiāls diskusijas laikā.

1. grupa BRUŅOTĀ PRETESTĪBA OKUPĀCIJAS REŽĪMAM

Izlasi avotus un sagatavo atbildes uz jautājumiem!

Kāpēc Baltijā sākās nacionālo partizānu kustība? (Avoti A, C, E, G, D)
Kādi bija nacionālo partizānu cīņas mērķi? (Avoti A, C, E, G, H, D)
Kādus viedokļus par nacionālo partizānu kustību jūs varat atrast dotajos avotos?
Kā tu vari izskaidrot viedokļu dažādību?
Kuriem viedokļiem tu piekriti? Argumentē savu atbildi!

Pēc iepazīšanās ar avotiem sāc aizpildīt darba lapas "Mana argumentācija" kreiso pusi, ierakstot savus argumentus "par" – kāpēc, pēc tavām domām, vajadzēja pretoties okupācijas režīmam, un argumentus "pret" – kāpēc nevajadzēja pretoties.

A

Protams, partizāni uzbruka padomju iekārtas atbalstītājiem. Viņi par savu uzdevumu uzskatīja nepārtraukti atgādināt, ka Latvija ir okupēta zeme un ka kalpošana padomju iekārtai ir sodāma rīcība. Pēc gariem mežos pavadītiem gadiem viņi savos uzbrukumos žēlastību nepazīna. Grūtajā meža dzīvē un bezcerībā daudzi bija zaudējuši cilvēcību, it sevišķi, ja komunisti necilvēcīgi bija noslepkavojuši viņu piederīgos. Ko mežavīriem bij darīt? Nākt ārā no mežiem, lai čeka viņus nosūtītu uz 25 gadiem lēģeros? Viņiem citas izejas nebija, kā palikt mežā. Viņi apgādāja sevi, kā mācēja, un darīja to, ko uzskatīja par taisnīgu un pareizu.

(J. Kāžociņš. Partizāni aizstāvēja cilvēciskās tiesības izdzīvot // Uz ežiņas galvu liku. – R., 1995. – 2. d. – 17. lpp.)

B

Kāds toreizējai leroču cīņai bija ieguvums, citiem vārdiem, rezultāts? Žņaudza no abām pusēm, un – cits citu apšāva, vairākums – vienkārši bēga uz svešiem nostūrēm, bēga, kur – nebaidos sacīt –, paldies Dievam, nebija bruņotas pretestības padomju varai. Visaugstākais – cilvēka dzīvība! Jā, to var un reizēm tā jāziedo Tēvijas labā, bet mums, latviešiem, labāk censties to saglabāt un tādējādi pasargāt savu tautu no bojāejas.

(L. Pūrs. Tikai sievietē vai pareizā investīcija. – R., 1996. – 27. lpp.)

C

Padomju funkcionāri daudzos gadījumos par latviešu tautu sāka runāt kā par "kontrevolucionāru tautu". Cīnītāju pulkā bija daudz tādu, kas jau 1941. gada deportācijās bija pazaudējuši kādu savu tuvinieku. Dēli bieži gāja atriekt savu tēvu un māti, vīri – savas aizvestās sievas, brāļi – savu aizvesto brāli vai māsu. (...) Bet arī tad, ja kāds nebija zaudējis nevienu sev tuvu cilvēku, to satrieca pazaudētā brīvība un ar smagiem upuriem izcīnītā Latvijas valsts. Komunisti bija pagriezuši vēstures ratu atpakaļ, iedzenot latviešu tautu atkal svešas, nistas varas apkampienos. Ar Sarkanās armijas lebrukumu Latvijā latvieši zaudēja pilsoņu tiesības un brīvību Rietumu demokrātiju izpratnē.

(Ā. Šilde. Pretestības kustība Latvijā // Uz ežiņas galvu liku. – R., 1993. – 1. d. – 13. lpp.)

D

Lai man piedod vai nepiedod, taču tos cilvēkus, kuri isāku vai ilgāku laiku pēc kara dzīvoja mežos un sirdami klīda pa apkārtējām mājām, mana visā visumā godīga cilvēka sirdsapziņa nu nekādi neļauj nosaukt par nacionālajiem partizāniem. Manā apziņā viņu lielum lielākā daļa tomēr bija visistākie bandīti, un viņus lepnī nosaukt par nacionālajiem partizāniem nozīmē atklāti un rupji uzspļaut visam, kas saistās ar svēto vārdu *nacionāls*. Šos cilvēkus vienoja tikai latvietība, bet viņi nevienu dienu ne ar vienu savu rīcību neaizstāvēja mūsu latviešu tautas nacionālās intereses un piepildīja tikai un vienīgi savas personīgās atreibības alkas, nevis, cinīdamies pret valsts okupantiem, aizstāvēja mūsu valsti. Labākajā gadījumā viņi dažreiz aizstāvēja savu bunkuru.

(E. Lukjanskis. Nacionālie partizāni // Neatkarīgā Cīņa. – 1994. – 18. jūn.)

Petera Čevera partizānu grupa bunkurā Vandzenes pagastā.

E

Latvijas nacionālo partizānu karš (...) viennozīmīgi jāuzskata par latviešu tautas bruņotu cīņu pret PSRS okupāciju, par savas nacionālās neatkarības atjaunošanu. Partizānu cīņas pamatā bija demokrātiskās neatkarīgās Latvijas ideja, kuru atbalstīja latviešu vairākums. Šo pārliecību latviešu tautā nostiprināja pirmajā padomju okupācijas gadā (1940–1941), vācu okupācijas laikā (1941–1945) un otrās padomju okupācijas sākumā (1944–1956) tautai nodarītie politiskie, saimnieciskie un garīgie zaudējumi.

(H. Štrods. Latvijas nacionālo partizānu karš. 1944–1956. – R., 1996. – 555.–556. lpp.)

H

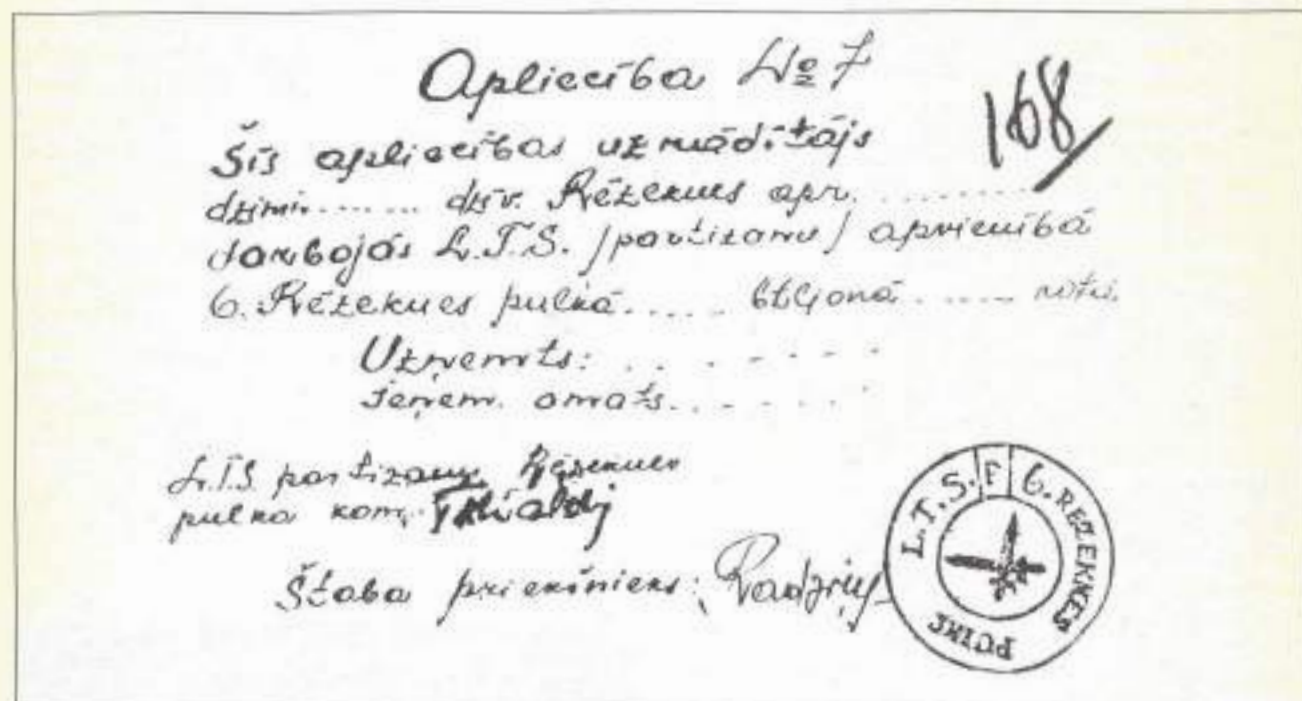
Savu naidīgo darbību budži vērsa pret kolhoziem, to organizatoriem. Daudzi lauku komunisti un bezpartijiskie krita no bandītu lodēm. (...) Cīņu pret bandītiem izvērsa iznīcinātāju bataljoni. Padomju varas ienaidnieku aģitācija pret kolhoziem, kaitniecība un terors izraisīja sašutumu darba zemnieku vidū. Sašūpētās vēstulēs partijas un padomju orgāniem, runās teroristu upuru bārēs kolhoznieki prasīja darīt galu budžu sabotāžai (...).

(V. Karalūns. Sociālistiskās sabiedrības nostiprināšana un tālākā attīstība Latvijā (1945–1961) // Latvijas padomju enciklopēdija. – R., 1984. – 5. sēj. 2. grāmata. – 238. lpp.)

F

Latvijas Tēvijas sargu (partizānu) apvienības III Latgales partizānu divīzijas 6. Rēzeknes pulka partizāna apliecība (1945).

(H. Štrods. Latvijas nacionālo partizānu karš. 1944–1956. – R., 1996. – 191. lpp.)

G

Jautājums. Kad un kāpēc jūs pārgājāt nelegālā stāvoklī?

Atbilde. Otrā pasaules kara laikā tiku iesaukts vācu armijā. Pēc vācu armijas kapitulācijas es, nevēlēdamies padoties padomju karaspēka gūstā, pārgāju nelegālā stāvoklī. Būdams naidīgi noskaņots pret padomju varu, nolēmu cīnīties par neatkarīgās Latvijas atjaunošanu un cerēju, ka Anglija vai ASV palīdzēs. Vēlāk es vairs necerēju, ka Latvijā tiks atjaunota neatkarība, kļuva tikai bandīts, nogalināju un laupīju.

(No nacionālā partizāna Kārļa Musīņa nopratināšanas protokolā 1953. g. 27. sept.)

I

Latvju jaunieši!

Jūsu Tēvzeme ir ienaidnieka varā. Par jūsu un visas tautas ienaidnieku – boļševiku varmācībām un zvērisko naidu pret latviešu tautu stāsta jums katrs solis dzīvē. (...)

Jaunieši! Jūs varat darīt daudz. Padomājat, un jūs redzēsāt, kāds vispusīgs cīņas lauks ir jūsu priekšā. Organizējaties un mācāties, iztīrājiet Latvijas vēstures, nacionālus un sabiedriskus jautājumus. Tikai no bijušā mācoties, mēs spēsim uzcelt Latviju nacionālu un varenu.

Ievēro! Pret ienaidnieku cīnās. Cīnās vienmēr, visur un katra tauta. Mēs varam iet tikai uz priekšu: Latvija un nākotne pieder mums!

(No Bauskas vidusskolas skolēnu nacionālās pretestības kustības grupas uzsaukuma jaunatnei 1949. gadā)

2. grupa NEVARDARBĪGĀ PRETESTĪBA OKUPĀCIJAS REŽĪMAM

Izlasi avotus un sagatavo atbildes uz jautājumiem!

Kāpēc cilvēki Latvijā un latviešu trimda Rietumos izvērsa pretestību okupācijas režīmam Latvijā? (Avoti B, E, J, K)

Kādas bija nevardarbīgās pretošanās formas Latvijā? (Avoti E, F, G, H, I, J, K)

Kā baltiešu emigrācija protestēja pret Baltijas okupāciju? (Avoti J, K)

Atrodiet pretrunas dotajos avotos! Kā tās varēja ietekmēt nevardarbīgo pretošanos? (Avoti A, B, C, D)

Kā tu vērtē nevardarbīgās pretošanās kustību Latvijā?

Pēc iepazīšanās ar avotiem sāc aizpildīt darba lapa "Argumentācija" kreiso pusi, ierakstot savus argumentus "par", kāpēc, pēc tavām domām, vajadzēja pretoties okupācijas režīmam, un argumentus "pret", – kāpēc nevajadzēja pretoties.

A

Tie ir nekrietni meli, ka sociālistiskajās valstīs cilvēkus notiesājis par "citāddomāšanu". Ja vienā vai otrā sociālistiskajā valstī tiek tiesāts kāds cilvēks par apmelošanu, graujošu darbību vai mēģinājumu gāzt sociālistisko iekārtu, tad ar to tiek aizsargātas sociālismam, tā principi un ideāliem uzticīgās darba tautas pārstāvju pamattiesības un pamatbrīvības no saujņas atkritēju un nodevēju, kas nonākuši vienās pozīcijās ar šķiras ienaidnieku aiz valsts robežām.

(Zinātniskais komunisms. – R., 1988. – 161. lpp.)

B

Rezumēju: mans nozlegums – grāmatu nofotografēšana, fotonegatīvu glabāšana un trīs negatīvu iedošana Freimanim. Viena raksta pārtulkošana. Vienas grāmatas parādīšana citam cilvēkam, vēl dažu grāmatu glabāšana. Pilnīgi intīma satura sacerējuma sarakstīšana un glabāšana. Radioraidījumu ierakstīšana lentē un šo lentu glabāšana. Par to es tikšu notiesāts. Par to valsts apsūdzētājs ir pieprasījis atzīt mani par sevišķi bīstamu recidivistu un ieslodzīt mani sevišķā režīmā uz septiņiem gadiem.

(No G. Astras pēdējā vārda LPSR Augstākās tiesas sēdē 1983. g. 15. decembrī // Neatkarības atgūšana. Atmodas laiks dokumentos. – R., 1996. – 12. lpp.)

Gunārs Astra (1931–1988) – cilvēktiesību aizstāvības grupas dalībnieks, politieslodzītājs

C

[PSRS Konstitūcija] nevis vienkārši pasludina demokrātiskas brīvības, bet arī nodrošina tās ar zināmiem materiāliem līdzekļiem. Tāpēc saprotams, ka jaunās Konstitūcijas projekta demokrātisms ir nevis "parastais" un "vispārārstais" demokrātisms vispār, bet sociālistiskais demokrātisms.

(J. Staļins. Par PSRS Konstitūcijas projektu // Lēnīsmas jautājumi. – R., 1945. – 612. lpp.)

D

Viens piemērs ir atsaukšanās uz padomju konstitucionālajām tiesībām, lai tās izmantotu par labu tautas patstāvībai un brīvībai. Brīdī, kad Hruščovs 1959. gadā vērsās pret latviešu nacionālkomunistu pašapzinīgo nostāju, kāds jauniešs uzsāka vākt parakstus par Latvijas izstāšanos no Padomju Savienības. Viņš atsaucās uz LPSR Konstitūcijas 15. pantu, kas nosaka: "Latvijas PSR patur sev tiesības brīvi izstāties no PSRS." Līdzīgs pamatnosacījums atrodams Staļina konstitūcijā – 17. pants. (...) Kad viņš bija spējis savākt tikai 200 parakstus, viņu apcietināja. (...) Nelīdzēja atsaukšanās uz divām padomju konstitūcijām, apsūdzība pret viņu bija smaga. Prokurors pieprasīja pat nāves sodu. (...) Viņu nosodīja ar 15 soda gadiem, nosūtot spaidu darbos Potmas soda nometnē Mordovijas purvu apgabalos.

(A. Šilde. Pretestības kustība Latvijā [raksts publicēts 1972. g. Stokholmā] // Trimdiņieka raksti. – Minstere, 1991. – 187. lpp.)

Latvijas Neatkarības kustības dalībniece šuj sarkanbaltsarkanos karogus (1980. g. novembris).

E

Pasīvā pretestība pret padomju varu Latvijā izpaudās divās pamatformās: 1) nacionālo struktūru un nacionālās kultūras saglabāšanas centieni, kas iet roku rokā ar patriotiskām demonstrācijām, 2) nacionālkomunisms kā pretestības veids. (...) Pirmajos pretestības aktos iesaistījās jaunatne. (...) [1940. gada] 18. novembra dienā daudzi ieradās skolā, tērpušies svētku drānās, un uzskatāmā veidā apliecināja šīs nacionālās svētku dienas nozīmi. (...) Skolu jaunieši arī nevēlējās dziedāt "Internacionāli", padomju himnu. (...)

Atgadījās, ka, tāpat kā savā laikā krievu ķeizara ģimenei, tagad Staļina portretam bija izdurtas acis. Uz klases tāfeles vēl 1966. g. parādījās uzraksti – nost komunistus! Oktobra revolūcijas, padomju konstitūcijas dienā vai 1. maijā norauj padomju karogus. Turpretim nacionālajās svētku dienās redzamās vietās slepeni uzvelk Latvijas nacionālo karogu. Tādu uzvilka pat Rīgas radio tornī. (...) Uz namu fasādēm un namu kāpņu telpās laiku pa laikam parādās pretpadomju saukļi. Parādās arī pagrīdē iespiestas skrejlapas. Tādas parādījās arī dienu pēc sarkanarmijas iebrukuma Čehoslovākijā 1968. g. vasarā. (...)

Pasniedzot māksliniekiem puķu pušķus un citās vietās latvieši paraduši savirknēt puķu ziedus sarkanbaltsarkanā grupējumā, jo tas attēlo viņu nacionālās krāsas. (...)

Studenti mācībspēkiem universitātē un skolēni saviem skolotājiem uzdevuši provokatīvus jautājumus, sevišķi izceļot neatkarības laiku priekšrocības. Krievu valodas mācībā un tādos priekšmetos kā marksisms-leninisms un partijas īsais kurss studentiem un citu mācību iestāžu audzēkņiem parasti ir visai vājas atzīmes. Viss tā aprēķināts, lai panāktu tikai pārbaudījuma izturēšanu un ne vairāk. (...)

Latviešu tauta, sakņotamās Rietumu dzīvesziņā un turēdamās pie kristīgām tradīcijām, neatteicās svinēt Ziemsvētkus, Lieldienas un citas sakrālās svētku dienas. Ja arī ticīgos spieda šais svētku dienās iet darbā, tad vakaros tie pulcējās dievnamos. Parasti Ziemsvētki pulcinājuši visus garos okupāciju gadus pilnus dievnamus. Skolēnu vidū nav trūcis tādu, kas atteikušies apmeklēt skolu, bet svinējuši šos svētkus mājās. Kad tie vēlāk par to no skolotājiem pratināti, tie bezbailīgi teikuši, ka, "ja arī ne krieviem, tad mums Ziemsvētki vēl arvien ir svētku diena." (...)

Nekādi padomju iestāžu spaidi nav spējuši atturēt ticīgos sanākt arī tradicionālajos lielajos baznīcas svētkos, kādi Aglonā notiek katra gada 15. augustā, svinot Marijas Debesbraukšanas dienu. Ignorējot pat padomju uzņēmumu un kolhozu direktoru darba noteikumus, ticīgie šai dienā nav pildījuši darba normas, bet pat ar uzņēmumu transporta līdzekļiem devušies uz svētku vietām.

(Ā. Šilde. Pretestības kustība Latvijā // Trīmdinīka raksti. – Mīnsterē, 1991. – 182., 184., 185., 186. lpp.)

F

Par vienīgo īsto pretošanās formu Jāņa māte uzskatīja Dziesmu svētkus.

Māte bija pārliecināta, ka dziesma ir latviešu tautas sirds. Kamēr ritmiski pulsē Dziesmu svētki, Latvija pastāv. Dziesma neļauj apsīkt nacionālajam garam. Tūkstošbalsīgi spārni paceļ cilvēku pāri ikdienai, no Zilā kalna gafošnes ļauj palūkoties pagātnē, caur Gaismas pils vārtiem ved nākotnē, ar Līgo burvīgajām skaņām līdzsvaro dvēseli tagadnē.

Kas ir cietokšņa vārds?

Cietoksnis nepastāv novados, cietokšņa vārds ir Dziesma.

Jau bērnībā latvietis dabū apziņu par dziesmas spēku. Pieaudzis viņš piedalās Dziesmu svētkos vai nu dziedot, vai klausoties dziesmu, un abas puses izveido vienu veselu.

Lielākā Latvijas partija vienmēr bija un būs kora dziedātāju partija. Melodijās un vārdos ierakstītā programma vieno Latvijas domu un enerģiju.

Komunistiskās ideoloģijas ielenkumā latvietis glābjas trīs cietokšņos – Dziesmā, Valodā un Mākslā.

(A. Bēls. Melnā zīme. – R., 1996. – 73.–74. lpp.)

G

Rokmūzika bija savdabīga jaunatnes protesta forma. Es nezinu, kas tā bija par politiku, es negribu nevienu vārdā nosaukt, bet katrā ziņā uz šo žanru – rokmužiku, kas jau pasaulē iekarojusi savu vietu, šeit Latvijā skatījās ārkārtīgi stingri, un jebkurš, kurš mēģināja spēlēt, tika brutāli un nežēlīgi novākts, netika vienkārši dota atļauja. Šis žanrs Latvijā netika ielaists. (...)

Arī festivālā "Liepājas dzintars" bija protesta gars. Tas bija ļoti jūtams. Jaunatne redzēja, jūta, ka tā ir viņas mūzika. Festivāls ik gadu līdz aizklapēšanai pulcēja tūkstošus klausītāju. Sēdēja klēpjos gūzmu gūzmām, visa kāpa bija pilna bezbīletnieku. Pēdējos gados jau neļāva celties kājās un dejot līdzī. Par to rūpējās īpaši ļaudis – miliči – un arī tie – privātos uzvalkos, resp. [VDK darbinieki].

(Māra Čaklā intervija ar komponistu Imantu Kalniņu // M. Čaklais. Im Ka. – R., 1998. – 74.–75. lpp.)

H

Literatūra bija vai vienīgais plašāk pieļautais opozīcijas veids. Vēsture jau bija pārvērsta par prostitūtu, kas atdevās tikai iekarotājiem un apspiedējiem, turpretī apspiestiem atlika vienīgi priecāties par iekarošanu un atdevīgi nodoties dvēseles onānismam.

(L. Pērs. Tikai sievietei vai pareizā investīcija. – R., 1996. – 57. lpp.)

I

Ļoti, ka Dzejas dienas vēl pastāv, kaut gan vairs nav tās vienotājnozīmes, kas bija pirms neatkarības atgūšanas. Toreiz tās bija pat sava veida demonstrācijas.

(V. Belševica. Smagā gargabalā // Diena. – 1998. – 20. sept.)

J KOPENHĀGENAS MANIFESTS 1985. gada 26. jūlijā

Baltijas tribunāls Kopenhāgenā deklarē, ka kādreiz neatkarīgo Igaunijas, Latvijas un Lietuvas valstu okupācija un aneksija ir acīmredzams starptautisko tiesību un Padomju Savienības ratificēto līgumu pārkāpums.

Krievu masu migrācija ir būtiski traumējusi Baltijas identitāti un politisko struktūru; Padomju Savienības valdīšanas rezultātā ir cietusi valoda, kultūra un pat vēstures mācīšana skolās. Baltijas valstu militarizācija uzskatāma par pastāvīgu atgādinājumu joprojām pastāvošajiem draudiem pasaules mieram.

Ir jāatjauno Baltijas tautu tiesības uz pašnoteikšanos, jāizbeidz diskriminācija un iejaukšanās to iekšzemes procesos. Pēc aculiecinieku izjautāšanas par neskatāmiem dzīves, likumdošanas un to realizēšanas aspektiem okupētajā Igaunijā, Latvijā un Lietuvā Baltijas tribunāls secina, ka Padomju Savienība nodara un ir nodarījusi būtisku netaisnību šīm tautām.

Šo trīs Baltijas valstu liktenis cilvēces vēsturē ir unikāls. Nekur citur pasaulē iekarotāja vara nav okupējusi, anektējusi un kolonizējusi bijušās parlamentārās demokrātijas. Unikāls liktenis ir pelnījis, lai pasaules demokrātiskās valdības veiktu pret šīm valstīm unikālu politiku. Mēs pieprasām, lai visos pasaules forumos tās skartu jautājumu par Baltijas valstīm padomju okupācijā, pieprasot Igaunijai, Latvijai un Lietuvai brīvību un neatkarību.

Ar šo Kopenhāgenas manifestu mēs deklarējam, ka pašreizējā situācija Baltijas valstīs apdraud miera un brīvības izredzes Eiropā un pasaulē.

Teodors Veiters, priekšsēdētājs

*Pērs Ālmarks
Žans Mari Dajē*

*Viņa Svētība Mišels Burdo
Sers Džeimss Fosets*

(Okupācijas varu politika Latvijā 1939–1991. Dokumentu krāj. – R., 1999. – 488. lpp.)

Cilvēktiesību aizstāvības kustības aktiviste H. Celmiga Baltijas tribunālā Kopenhāgenā (1985).

Latvijas Nacionālās kustības zīmogs un trīs klišejas skrejlapām (80. gadu sāk.).

K AICINĀJUMS Eiropas drošība un Baltijas valstis Stokholmā, 1973. gada 14. jūnijā

(...) Mēs apsūdzam Kremļa valstsvirus galveno cilvēktiesību apspiešanā un pārkāpšanā Baltijas valstīs, Viduseiropas un Austrumeiropas valstīs, kā arī pašā PSRS teritorijā.

Apakšā parakstījušies Viduseiropas un Austrumeiropas tautu pārstāvji brīvajā pasaulē vērsas pie brīvajām tautām un to valdībām, brīvās preses, pasaules sabiedriskās domas un starptautiskām organizācijām ar prasību:

- neatteikt palīdzību Baltijas tautām to cīņā par brīvību, pret padomju neokoloniālismu un rusifikāciju, jo šo tautu taisnīgās prasības pamatojas uz vēsturiskiem, kulturāliem un ētiskiem faktiem;
- novērtēt Padomju Savienības nostādni plānotajā Eiropas drošības konferencē – censties panākt un nodrošināt līgumos apstiprinātu pašreizējā Eiropas stāvokļa atzišanu, samazināt ASV ietekmi Eiropā, lai palielinātu Padomju Savienības ietekmi. Ir pamatots lemesls baidīties, ka Padomju Savienība vēltis vērā ņemamas pūles, lai nepieļautu tās agrākā netaisnības akta novēršanu;
- neatzīt Padomju Savienības veikto Baltijas valstu aneksiju un nodrošināt visām okupētajām nācijām iespēju realizēt savas pašnoteikšanās tiesības Apvienoto Nāciju aizsardzībā.

Igaunu Nacionālā fonda priekšsēdētājs (*paraksts*)
Latviešu Nacionālā fonda priekšsēdētājs (*paraksts*)
Lietuviešu biedrības Zviedrijā priekšsēdētājs (*paraksts*)
Poļu Bēgļu padomes Zviedrijā priekšsēdētājs (*paraksts*)
Brīvo Ungāru centrālās biedrības Zviedrijā priekšsēdētājs (*paraksts*)
Eiropas Apspiesto tautu asamblejas (ACEN) delegācijas priekšsēdētājs Stokholmā (*paraksts*)
Baltijas komitejas sekretārs (*paraksts*)

(Okupācijas varu politika Latvijā 1939–1991. Dokumentu krāj. – R., 1999. – 487. lpp.)

3. grupa SADARBĪBA AR OKUPĀCIJAS REŽĪMU

Izlasī avotus un sagatavo atbildes uz jautājumiem!

Kāpēc Latvijas iedzīvotāji sadarbojās ar okupācijas režīmu? (Avoti A, B, C, D, E, F)

Ko varēja iegūt un ko zaudēt sadarbojoties? (Avoti A, B, D, F)

Kā tu vērtē – vai sadarbība ar okupācijas režīmu bija pašlabuma meklēšana, vai normālas izdzīvošanas iespēja, vai rūpes par Latvijas nākotni un latviskuma saglabāšanu? (Avoti A, B, C, D, E, F)

Pēc iepazīšanās ar avotiem sāc aizpildīt darba lapas "Argumentācija" kreiso pusi, ierakstot savus argumentus "par", kāpēc, pēc tavām domām, vajadzēja pretoties okupācijas režīmam, un argumentus "pret", – kāpēc nevajadzēja.

A

Pēc Latvijas okupācijas te veidojās jaunas valdošās aprindas, jauna inteliģence un jauni, relatīvi turīgi ļaužu slāņi. Tos galvenokārt sastādīja augstāko virsnieku, augstāko partijas, valdības un saimniecisko vadītāju aprindas. Piederību pie valdošās šķiras noteica ne tik daudz redzamie īpašumi un ienākumi, bet gan tā saucamie padomju ļaužu neredzamie ienākumi, t. i., iespēja izmantot sava egoistiskā slāņa labā tā saucamo sabiedrisko īpašumu – luksusa vasarnīcas un sanatorijas, specveikalus, speciālmīnīcas utt., kā arī iespēja izmantot plaša apkalpotāju štata (šoferu, medicīnas darbinieku, apsargātāju utt.) pakalpojumus. Bez tam piederību pie valdošās šķiras noteica vara pār citu cilvēku likteņiem. Daudzi gados jauni un subjektīvi puslīdz godīgi cilvēki komjaunatnē un vēlāk arī partijā stājās ar nolūku izmantot šīs organizācijas tā, lai to darbība nebūtu diametrāli vērsta pret Latvijas un latviešu tautas interesēm, protams, domājot arī par savas karjeras iespējām. Taču ļoti drīz viņi saskārās ar faktu, ka godīgiem cilvēkiem, kam saglabājušies stingri morāles principi, šajās organizācijās gandrīz visi ceļi, kas vedu augstāk, ir slēgti. Tad daudzi no viņiem uzlika sev neliēsu un divkošu maskas, naivi cerot sirds dziļumos nemainīties. Neliels, tomēr vērā ņemams slānis jauno, valdošo aprindu sastāvā bija naīvie ideālisti. Raugoties uz pasauli caur oficiālās ideoloģijas rožainajām brillēm, viņi bija pārliecināti, ka drīz iestāsies vispārējās laimes valstība un ka laikmeta diženums attaisno visas necilvēcīgās represijas un citas neļūdzības. Lielākā daļa šo naīvo ideālistu zaudēja savus ideālus vai pat apzināti tos atmēta, lai varētu mierīgi dzīvot. Ievērojama daļa, atmodušies no savām ilūzijām, ar šausmām un riebumu, kaut gan parasti bez trokšņa, novērsās no saviem elkiem, bet līdz ar to arī aizgāja vai tika padzīti no valdošajām aprindām.

Pavisam neliela daļa šo ideālistu, zaudējuši naivitāti, centās sublimēt savus ideālus jaunā līmenī, pastarpiņot tos ar jau apjēgtām realitātēm, taču vairumā gadījumu sadēģa šāda uzdevuma necilvēcīgās sarežģītības dēļ. Tipiskākais šāds ideālists, kā man šķiet, bija dzejnieks Ojārs Vācietis.

(V. Zariņš. Valdošā šķira pēckara Latvijā // *Atmiņa*. – 1990. – 30. janv.)

B

Nekad neesmu bijis pārliecināts komunist. Tā bija iedibināta liekulība – ja gribi strādāt iemīļotu darbu, tev jābūt partijas rindās. Es gribēju būt ārsts. Esmu divkārt izsūtīts, bet jau vidusskolā labvēlīgi noskaņota skolotāja man silti ieteica: stājies, Vidīņ, komjaunatnē. Pats sapratu – citādi man neredzēt ārsta diplomu, neredzēt pasauli, citādi dzīvot kā otrās šķiras cilvēkam.

(No intervijas ar politiķi un ārstu Juri Galeriju Vidīņu // *Liesma*. – 1990. – Nr. 3. – 10. lpp.)

C

Es pazīnu patiešām daudzus latviešus, PSKP biedrus, pat zināmu privilēģiju baudītājus, kuri patiešām labprāt atteiktos no partijas biedra kartes un vairākām priekšrocībām, ja vien varētu nokratīt Maskavas jūgu, ja vien varētu – formāli saskaņā ar PSRS konstitūciju – atdalīties no šīs impērijas, atjaunot Latvijas neatkarību un kaut vai pa daļai tikt valā no krievu ieceļotāju bariem, kas apmetušies Rīgā un Jelgavā, Olainē un Stučkā.

(F. Gordons. Dienas un nedienas. – R., 1993. – 40. lpp.)

D

Neaizmirsīšu savus skolas gadus. Toreiz komjaunatnes organizētajos, jaunatni saistošajos pasākumos bieži vien tika uzsprāts: vai tu esi komjaunietis? Nē? Kad iestāsies padomju jauniešu savienībā, varēsi piedalīties kopā ar visiem. Tādu norādījumu bieži saņēma nekomjaunieši. Aktīvi sportojot, jutu arī šādu netiešu mājienu: ja būsi komjaunietis, būs vieglāk piedalīties sporta sacīkstēs un varēsi braukt uz turnīriem citās republikās. Atceros arī vidusskolnieku lielo prātošanu priekšpēdējā un beidzamajā mācību gadā. Klases meitenes un zēni sāka domāt par savām turpmākās izglītošanās iespējām, paturot prātā, ka augstskolas uzņemšanas komisija gaidīs skolas komjaunatnes organizācijas izdoto raksturojumu ar ierakstu par līdzdalību sabiedriski derīgajā darbā, kā toreiz bija pieņemts teikt. Raksturojumam idejiskajā ziņā vajadzēja būt nevainojamam. (...) No toreizējās oficiālās ideoloģijas redzespunkta ikviens brīvdomīgs teiciens, jebkurš kļūmīgs solis katram no mums varēja kļūt liktenīgs nākamo gadu gaitās, pārvelkot svītru sapnīm par mācībām augstskolā un iespējām vēlāk ieņemt kādu vadošu amatu. Un es, protams, nekļuvi par citādi domājošu cilvēktiesību aizstāvi.

(J. Āboltiņš. Biju biedrs, tagad kungs. – R., 1992. – 7.–8. lpp.)

E Saticis klasesbiedru Viesturu Lustenieku, Jānis uzzināja, ka Viesturs pēc Juridiskās fakultātes beigšanas domā strādāt čekā.

Viņam esot izteikts tāds piedāvājums.

– Vai tu bērna prātā? – jautāja Jānis.

– Jāpanāk, lai likumība tiktu ievērota, – teica Viesturs.

– Un no turienes to izdarīt visvieglāk.

– Laikam galvu esi saspiedis! Nav prāta darbs iet nāgu maucējos likumību ievērot.

– Laiki mainās, – aizstāvējās Viesturs, – mums jādomā par taktiku. Ja gribi kādu uzvarēt, tad vispirms tuvoies viņam. Ja gribi kādu nogāzt, tad vispirms apskauj viņu, satver.

Tad Viesturs izteica Jāņa bērnības viedokli.

– Mums jāiet iekšā, jāņem vara!

– Kā tu to saproti? Kas tev ļaus?

– Es neredzu gaismu tuneļa galā. Varbūt tu redzi? Pat zviedri atzinuši krievu varu Latvijā, pat somi. Arī Anglijā! Ko mēs varam pasākt? Varbūt tev ir cita teorija, bet es par vienīgo taktiku uzskatu ciešā apkampiena teoriju. Ko tu āksties ar to malā turēšanos. Ej iekšā, stājies augstskolā, vēl pagūsi, dabū diplomu, dabu posteni, dari kaut ko.

– Tā ir dubulta dzīve, tā tevi iznīcinās!

– Šini valsti viss ir dubults. "Sakām – Ļeņins, domājam – partija. Sakām – partija, domājam – Ļeņins." Un tā visu laiku – domājam vienu, sakām otru!

– Tu man uzticies, ka šitā runā? – jautāja Jānis.

– Kā pats sev!

– Bet es tev kopš šodienas – nemaz.

– Tad jau redzēsim, kurš vairāk izdarīs. Vai tu ar malā stāvēšanu, vai es ar piedalīšanos.

– Vai tu esi partijā?

– Jā. Bet komunisti es neesmu. Kad partijas biedru būs desmit reizes vairāk nekā komunistu, mēs izbalsosim viņus mēslainē. Tad būs kārtīga valsts.

(A. Bels. Melnā zīme. – R., 1996. – 72. lpp.)

F Par visādiem pionieriem un komjauniešiem es nirdzu, bet partijnieki manās acīs bija pilnīgi idioti un krievu pakalpiņi.

Un tomēr, par spīti šādai attieksmei, es pats 1975. gadā iestājos Komunistiskajā partijā. Kāpēc?

Protams, par kaut kādu ticību komunisma ideāliem nevarēja būt ne runas, es taču nebiju pēkšņi kļuvis vājprātīgs, bet es arvien skaidrāk aptvēru (un to nereti uzsvēra mani spalvasbrāļi), ka, nebūdam partijā, es varēšu daudz vārgāk cīnīties pret šo partiju. Bezpartijiskie taču skaitījās otrās šķiras cilvēciņi, ar viņiem "augšas" praktiski nerēķinājās. Protams, atlika vēl atklāta disidenta ceļš un gandrīz droša iespēja nonākt nometnē vai "psihuškā", bet šis piegājiens mani absolūti nevilināja un, atklāti jāsaka, likās naivs un bezperspektīvs. Nevils lēkt ar pieri mūri, bet pieskaņoties apstākļiem, kādi tiek diktēti, un darīt to, ko iespējams izdarīt dotajā situācijā. Šādu ceļu gāja rakstnieku vairākums. Izmantojot aizsegam partijas biedra karti, mēs, cik nu spējām, centāmies neitralizēt komunistu prettautisko un pretlatvisko darbību un pacietīgi, pat maskējoties ar komunistiskiem lozungiem, panācām daudz tādu pasākumu ieviešanu, kas kalpoja latviskajai kultūrai un nesa tautā patiesības dzirkstis, atjaunoja taisnību par pagātņi, par latviešu gara darbiniekiem.

Vispār tā bija liela kļūda, ka latvieši jau pašā sākumā, tūlīt pēc kara, neaptvēra situāciju (leiši to aptvēra un rīkojās daudz gudrāk) un rāvās pie malas, ignorēja jaunās varas struktūras un nestājās partijā. Latviešu vietu ieņēma atbraukušie krievi vai pārkrievošie Krievijas latvieši, un tādēļ mūsu vadība bija tautai daudz svešāka un dumjāka nekā Lietuvā. Arī vēlāk partijas darbā strādāja galvenokārt karjeristi un varaskāri stubenji, kuri pārāk aktīvi klanījās Maskavai un neprata veidot viltīgu, kaut cik patstāvīgu pozīciju, kas tautai nodarītu mazāku ļaunumu.

(A. Dripe. Bez skaistas maskas. – R., 1994. – 253. lpp.)

☐ Okupācijas varu politika Latvijā 1939–1991. Dokumentu krāj. – R., 1999.

☐ Nestkarības atgūšana. Atmosfēras laiks dokumentos. – R., 1996.

☐ H. Štufis. Latvijas nacionālo partizānu karš. 1944–1956. – R., 1996.

☐ Uz ežinas galvu liku. 1.–2. d. – R., 1993–1995.

☐ B. Eglīte. Kas Jūs bijāt, Ģunār Astra? – R., 1998.

☐ M. Rāks. Ģunār Astra. – R., 1998.

PADOMJU REŽĪMA IETEKME – CIK ILGI VĒL?

Iepriekšējās stundās beigās skolēni ir saņēmuši mājas darbu:

- 1) iepazīties ar skolotāja piedāvāto literatūru semināra nodarbības sagatavošanai (literatūras saraksts jāizsniedz, sākot apgūt tēmu par padomju režīmu Baltijā);
- 2) noskaidrot, kādas ir padomju režīma sekas mūsdienu Baltijā, grupējot tās pa tēmām:
 - ikdienas dzīvē;
 - saimniecībā un darbā;
 - politiskajā dzīvē un ideoloģijā;
 - izglītībā un kultūrā;
 - nacionālajās attiecībās;
- 3) līdz galam izveidot laika līniju, kura tapusi, apgūstot tēmas par padomju režīma ietekmi uz Baltijas tautām;
- 4) atnest uz skolu fotogrāfijas, pircēja vizītkartes u. c. sociālisma laika priekšmetus izstādes sagatavošanai vai sagatavoties plakātu, skrejlapu u.tml. izgatavošanai – atkarībā no plānotās semināra noslēguma formas.

Tēmu paredzēts apgūt, organizējot semināru.

Semināra norises plāns

1. **Ievads.** Skolotājs lakoniski formulē tēmu, īsi izskaidro tās apgūšanas mērķus un uzdevumus.
2. **Faktu izklāsts.** Visi semināra dalībnieki pēc kārtas nosauc faktus no mājas sagatavotā materiāla par padomju režīma sekām. Semināra vadītājs (skolotājs) uzraksta tos uz tāfeles, grupējot pa tēmām. Skolēni novērtē pierakstīto un izdara labojumus, ja tādi nepieciešami.

ATGĀDNE SKOLOTĀJAM PAR SEMINĀRU

Seminārs ir nodarbības organizācijas forma, kurā skolēni pēc patstāvīgas materiāla apgūšanas veic uzdevumus, kolektīvi apspriežot iepriekš izvirzītus jautājumus.

Skolotājam, organizējot semināra nodarbību, jāņem vērā, ka

- * ne vēlāk kā 2 nedēļas pirms semināra klase jāiepazīstina ar semināra nodarbības plānu;
 - * reizē ar plānu skolēniem jāpiedāvā ieteicamās literatūras saraksts;
 - * vēlams precīzi norādīt uzdevumus patstāvīgajā darbā ar katru avotu:
 - kam pievērst uzmanību;
 - kāda veida darbu veikt – konspektēt, sastādīt plānu, uzrakstīt referātu, uzrakstīt tēzes, izveidot tematiskas kartītes u.tml.;
 - literatūras sarakstā pamatliteratūra jāatdala no papildliteratūras;
 - * atsevišķiem skolēniem vai grupām var uzdot papildu uzdevumus: savākt materiālu par kādu jautājumu, sagatavot informatīvas izziņas u.tml.;
 - * nevajag pārāk iejaukties semināra gaitā, taču jācenšas to virzīt, uzdodot provokatīvus jautājumus;
 - * skolēni uzstāšanās laikā drīkst izmantot savus pierakstus, taču ne nolasi tos vārdu pa vārdam;
 - * lai rosinātu skolēnus iesaistīties diskusijā, atkarībā no klases sagatavotības līmeņa var izmantot šādus variantus:
 - uzaicināt konkrētus skolēnus uzsākt sarunu;
 - uzaicināt uzstāties tos, kuri vēlas to darīt;
 - vispirms uzaicināt uzstāties mazāk aktīvos un vēlāk sagatavotos skolēnus, jo labāk sagatavotie varēs izteikt piebildes un līdz ar to paaugstinās uzstāšanās līmeni.
- Semināru ir lietderīgi organizēt tēmas apguves vidū vai noslēgumā, kad skolēni jau ir apguvuši zināšanu minimumu par apspriežamo tēmu.

Semināra vērtības:

- stimulē un pārbauda skolēnu izpratnes un analīzes spējas;
- strīdos un diskusijās skolēni padziļina, sistematizē un nostiprina savas zināšanas;
- dod skolēniem iespēju aktīvi izmantot informāciju, kas iegūta no dažādiem avotiem;
- gatavojoties semināra nodarbībai, skolēni iegūst vērtīgas patstāvīgā darba iemaņas;
- zināšanas, kuras veidojas diskusijas gaitā, ir noturīgākas.

Kas jāņem vērā, gatavojoties semināram

- Semināra sagatavošana prasa daudz laika un lielu iepriekšēja darba apjomu, vār rasties grūtības, ja semināra vadītājs un grupa nestrādā saskaņoti, grupa ir inerta, pasīva.

ATGĀDNE SKOLOTĀJAM PAR HIPOTĒZES IZVIRZIŠANU UN PIERĀDĪŠANU VĒSTURES STUNDĀS

Hipotēzes pielietošana vēstures stundās palīdz attīstīt uz zināšanām balstītas kritiskās domāšanas iemaņas jeb spriestspēju. Mehāniska legaumēšana un atstāstīšana var radīt enciklopēdiskas faktu un personu vārdu zināšanas, bet skolēnam jāprot izveidot vēstures faktu un notikumu sistēmu, kuru viņš spēj kritiski novērtēt un papildināt ar jaunu informāciju. Svarīgs ir līdzsvars starp faktu zināšanām un spēju tos kritiski analizēt.

MĒRĶI

- Noskaidrot, kādas ir padomju režīma sekas mūsdienu Baltijas valstīs.
- Noskaidrot padomju režīma ietekmes noturīguma cēloņus.
- Pārdomāt, vai un kā var pārvarēt padomju režīma sekas.
- Iegūt priekšstatu par to, kas ir vēsturiskā hipotēze.
- Pilnveidot prasmi izvirzīt un pārbaudīt hipotēzes.
- Pilnveidot prasmi izvirzīt un novērtēt argumentus.
- Pilnveidot prasmi veidot un noformulēt savu viedokli un piedalīties diskusijā.

Lai strādātu ar hipotēzi, ir jāpievērš uzmanība divām svarīgām lietām:

1) fakts atšķiras no apgalvojuma par faktu, piemēram, ASV prezidenta izteikums Otrā pasaules kara sākumā: "Jūsu dēli netiks sūtīti piedalīties svešā karā" – ir fakts, bet vēsturnieki, balstoties uz to, apgalvo, ka ASV prezidents nav plānojis iesaistīt karā ASV Bruņotos spēkus;

2) hipotēze vēsturē nav tas pats, kas secinājums. Vēsturē hipotēze var noskaidrot, kādi ir parādību cēloņi (piem., 1905. gada revolūcija Latvijā bija īpaši spēcīga ne tikai ekonomisko apstākļu, bet arī divkāršā nacionālā jūga dēļ), kāds ir parādību raksturs (agrārā reforma Latvijā 20. gados bija ļoti radikāla), vai arī atklāt apstrīdamus un grūti pierādāmus faktus (zemgaļu lielākā daļa 13. gs. beigās pameta savas apdzīvotās vietas un pārcēlās uz Lietuvu). Hipotēze var atstāt jautājumu atklātu, ja nav pietiekami daudz faktu, kas to pierāda vai apgāž. Hipotēze paver iespēju neviennozīmīgam notikumu vērtējumam un viedokļu dažādībai.

Lai radītu spēju kritiski domāt, saistībā ar hipotēzes izvirzīšanu un pierādīšanu skolēnam jāpielieto dažādas domāšanas prasmes, kuras var pārbaudīt gan rakstiski – ar esejas palīdzību, gan ar testēšanas palīdzību, gan mutiski:

- uzdot jautājumus, kuru atbildei ir jāizvirza hipotēze;
- Jautājumiem ir jābūt formulētiem tā, lai uz tiem būtu iespējamas vairākas neviennozīmīgas atbildes, piemēram: "Kāpēc Baltijas valstīs vēl joprojām izjūtas padomju režīma sekas?"*
- izvirzīt pretrunīgas hipotēzes, lai atbildētu uz šiem jautājumiem;
- Hipotēzei jāsatver iespēja izvirzīt arī papildinošus vai arī pretējus apgalvojumus par to pašu parādību, piemēram, "Padomju režīms pastāvēja pietiekami ilgi, lai pamatīgi iesakņotos Baltijas valstu cilvēku dzīvē un apziņā" vai "Vēl joprojām darbīgajā vecumā ir cilvēki, kuri ir mācījušies un sākuši savu karjeru padomju režīma apstākļos un nespēj tik strauji mainīt savus uzskatus un domāšanas veidu".*
- izvirzīt loģiskus argumentus hipotēžu pierādīšanai;
- Arguments ir apgalvojums par faktu vai faktu kopumu.*
- Zināšanas par noteikta perioda valsts politiku rada iespēju pierādīt izvirzītās hipotēzes. Piemēram, arguments pirmajam apgalvojumam var būt padomju sistēmas visaptverošā kontrolējošā darbība, kas nepieļāva atšķirīgu attīstību ne atsevišķam cilvēkam, ne veselam valsts reģionam.*
- pielietot faktu zināšanas, lai apstiprinātu argumentus;
- Jāatceras, ka fakts ir jāatšķir no apgalvojuma par faktu. Fakts ir konkrēts notikums, parādība vai izteikums, kam ir noteikta vieta un laiks.*
- atspēkot pretējus apgalvojumus un pierādījumus;
- Tēma par padomju režīmu Baltijas valstīs kā apgalvojumus var izvirzīt padomju laika oficiālos lozungus, piemēram, "PSRS – miera balsts visā pasaulē" u. tml.*
- uzdot analītiskus jautājumus par jaunu papildu informāciju, lai pārbaudītu savu hipotēzi un tās pierādījumu.

Ja hipotēze ir par padomju režīma seku pastāvēšanu Baltijas valstīs, tad skolēnam būtu svarīgi meklēt papildu informāciju par sociālisma sekām citur Austrumeiropā vai par atšķirīgo situāciju pašās Baltijas republikās. Svarīgi, lai jaunā informācija papildinātu jau esošo faktu krājumu un attiektos uz izvirzīto hipotēzi.

3. Hipotēžu izvirzīšana.

Skolēni izvirza hipotēzes un argumentē, kāpēc padomju režīma ietekme joprojām nav pārvarēta. To dara pa pāriem, fikšējot teikto pierakstos, noslēgumā katrs pāris izvirza vienu, viņuprāt, vissvarīgāko hipotēzi ar argumentiem. Skolotājs uz tāfeles fikšē skolēnu nosauktās hipotēzes.

4. Diskusija klasē.

Pēc visu radušos hipotēžu izvērtēšanas uz tāfeles paliek 2–3 hipotēzes par to, kāpēc padomju režīma ietekme joprojām nav pārvarēta.

5. Hipotēžu izvirzīšana.

Skolēni izvirza hipotēzes par to, kā iespējams pārvarēt padomju režīma sekas, – tiek veidota vēsturiskā prognoze ieteikumu vai programmas veidā. To dara pa pāriem, mazās grupās vai individuāli.

Uzstāšanās formas:

- 1) mutvārdu uzstāšanās,
 - 2) plakāti, skrejlapas, lozungi partijas priekšvēlēšanu agitācijas kampaņai,
 - 3) var izmantot tēmas apguves laikā sagatavotos žurnāļus, izstādes u.c.
- 6. Apkopojums, secinājumi** (semināra vadītājs).
- 7. Noslēguma eseja** (klasē vai arī kā mājas darbs. Sk. Darba lāpu).

Pēc iepazīšanās ar piedāvātajiem materiāliem izvēlies vienu no jautājumiem esejai! Rakstot izmanto arī iepriekš iegūtās zināšanas par padomju režīma izpausmēm!

1. *Kāpēc pāreja uz tirgus ekonomiku mūsdienās notiek lēnāk un ar lielākam grūtībām nekā pārmācīgas politikā?*

2. *Pamato, kāpēc joprojām daļa sabiedrības apgalvo, ka dzīve padomju režīmā bija labāka!*

3. *Kā padomju režīma uzspiestā totalitārisma vērtību sistēma ietekmē politisko lēmumu pieņemšanu un izpildi Baltijas valstīs mūsdienās?*

4. *Kā padomju režīma veidotās attiecības starp cilvēkiem ietekmē demokrātiskās sabiedrības attīstību Baltijas valstīs mūsdienās?*

5. *Kādas padomju režīma realizētās nacionālās politikas sekas var saskatīt bijušajās sociālisma valstīs?*

6. *Kā padomju režīma realizētā nacionālā politika ietekmē sabiedrības integrāciju bijušajās sociālisma valstīs?*

7. *Pamato, kāpēc padomju režīma sabrukuma process 80. gadu beigās – 90. gadu sākumā Austrumārietropā bija salīdzinoši ātrs un nesāpīgs! Vai, tāpat, šis process ir pilnīgi beidzies visā pasaulē?*

Kurās tendences padomju režīma gados liecināja par šī režīma bojāejas nenovēršamību? Pamato savas domas ar faktiem!

ATGĀDNE SKOLENAM PAR DARBU AR VĒSTURES HIPOTĒZĒM

Hipotēze (gr. *hypothesis* – pieņēmums) – zinātnisks pieņēmums kādas parādības cēloņu un likumsakarību izskaidrošanai.

(Svešvārdu vārdnīca. – R., 1999. – 283. lpp.)

Lai strādātu ar hipotēzi vēsturē, ir jāpievērš uzmanība divām svarīgām lietām: 1) fakts atšķiras no apgalvojuma par faktu, piemēram, ASV prezidenta izteikums Otrā pasaules kara sākumā: "Jūsu dēli netiks sūtīti piedalīties svešā karā" – ir fakts, bet vēsturnieki, balstoties uz to, apgalvo, ka ASV prezidents nav plānojis iesaistīt karā ASV Bruņotos spēkus; 2) hipotēze vēsturē nav tas pats, kas secinājums. Vēsturē hipotēze var noskaidrot, kādi ir parādību cēloņi (1905. gada revolūcija Latvijā bija īpaši spēcīga ne tikai ekonomisko apstākļu, bet arī divkāršā nacionālā jūga dēļ), kāds ir parādību raksturs (agrārā reforma Latvijā 20. gados bija ļoti radikāla), vai arī atklāt apstrīdamus un grūti pierādāmus faktus (zemgaļu lielākā daļa 13. gs. beigās pameta savas apdzīvotās vietas un pārcēlās uz Lietuvu). Hipotēze var atstāt jautājumu atklātu, ja nav pietiekami daudz faktu, kas to pierāda vai apgāž. Hipotēze paver iespēju neviennozīmīgam notikumu vērtējumam un viedokļu dažādībai.

Ievēro trīs soļus hipotēzes izveidošanā un pierādīšanā.

1) Izvirzīt hipotēzi (vispārinātu pieņēmumu par kādu laikmetu, parādību vai procesu kopumā).

Kurzemes hercogiste hercoga Jēkaba laikā attīstījās līdzīgi citām sava laika Eiropas valstīm.

2) Atrast argumentus, kas pierāda vai apgāž savu hipotēzi (apgalvojuma izvirzīšana par faktu vai faktu kopumu).

Saimniekošanas pamatā bija merkantilisma princips, t.i., preces tika ražotas eksportam.

3) Atrast vienu vai vairākus faktus, kas apstiprina savu apgalvojumu.

Tika izveidotas vairākas kuģu būvētavas, enkuru un lielgabalu lietošanas, tauvu un pulvera darbnīcas, lai ražotu kuģus, ko pārdeva Anglijā un citur ārzemēs.

Atgāadne par darbu ar alternatīvām

Strādājot ar alternatīvām, būtu vēlams ievērot šādu secību.

1) Formulēt katra piedāvātā varianta būtību.

2) Noskaidrot katra varianta vēsturisko pamatotību.

3) Noskaidrot attieksmi pret dažādajām alternatīvām. Izvēlēties atbilstošāko.

4) Izskaidrot noraidīto versiju plusus un minusus

5) Argumentēt notikušo izvēli.

DARBA LAPA

Materiāls pārdomām esejas sagatavošanai

Ir grūti izmainīt pusgadsimtu ilgušu paļāvību uz valsts aizgādību. Īpaša nostalgija pēc stabilām ceļiem, pilnīgas nodarbinātības, relatīvi iepriecinošām pensijām, zemiem darba disciplīnas standartiem, ļoti daudziem sociālajiem labumiem, kurus sadalīja darbavietas, subsidētas maksas par transportu, īri un uzturu, kā arī citām izdevībām, bieži veicina komunistu ekonomikas atpalicības un nevēlamo īpašību piemiršanu. (...)

Centralizētas vienas partijas valdīšanas politiskais un juridiskais mantojums ir Latviju nodrošinājis ar mazspējīgiem politikājiem un iedzīvotājiem, kuri nav sagatavoti pretrunīgu uzskatu kakofonijai, kas ir demokrātisku sistēmu normāla pazīme.

(J. Dreifelds. *Latvia in Transition*. – Cambridge University Press, 1996. – p. 8)

Okupācijas psiholoģiskais mantojums līdz šim ir vēl lielā mērā nezināms (...). Piemēram, cik dziļi totalitārisma morāle pārņēma indivīdu psihi, pakļaujot to savai postošajai varai? Cik tūkstoši latviešu tika savervēti, lai informētu par saviem kaimiņiem un kolēģiem? Kādu ietekmi uz personības patieso dabu un cilvēku savstarpējo uzticību atstāja daudzu gadu desmitus ilgusi valsts noteikto lomu spēlēšana un psiholoģisko masku nēsāšana? Kā acimredzami ideoloģiski pārliecinātu visu līmeņu komunistu funkcionāru pēkšņa lojalitātes nomaiņa uz pilnīgi pretēju ietekmējusi viņu paštēlu un valsts iedzīvotāju priekšstatus? Kā mainījusies izpratne par morāli, godu, lepnumu un pašizliedzību pēc vispārējās viena oficiāli atzītu vērtību kompleksa nomaiņas ar nepilnīgi izprastu "Rietumu" vērtību surogātmodeli? Ziņas par slepenpolīcijas klientūru, kas tika kaldināta okupācijas laikā, ir potenciāls eksplozijas risks latviešu vienprātībai un pat atsevišķu grupējumu pašcieņai un izdzīvošanai. Ja vietējie politiķi nolēms atvērt lietas publiskai apskatei, sekas būs ne mazāk dramatisks, kā tās bija starp agrākajiem austrumvāciešiem, kad daudzi cilvēki atklāja, ka visur esošā valsts okškeru sistēma nebija ņēmusi vērā pat ciešas radniecības saites. Vēl lielāki draudi ir tie, ka Krievijai pieder lielākā daļa Latvijā tapušo VDK ziņojumu, un par spīti vairākkārtējiem lūgumiem (...) tā nav vēlējies tos atdot. Latvijas amatpersonu šantažēšana ir ārkārtīgi efektīva potenciāla svira, un tā apdraud neatkarīgu lēmumu pieņemšanu Latvijā. Latvija paš aizsardzības nolūkā ir izdevusi likumus, kas aizliedz cilvēkiem, kas sadarbojušies ar VDK, strādāt parlamentā un civildienestā.

(J. Dreifelds. *Latvia in Transition*, p. 9)

Sabiedrības atomizācija totalitārisma noteikti ir atstājusi savu mantojumu Latvijā, bet vairāku iemeslu dēļ tas ir mazākā mērā nekā citās republikās ārpus Baltijas. Padomju totalitārisms sistemātiski tika ieviests tikai pēc Otrā pasaules kara, tas ir kādus gadus pēc tam, kad tas tika izdarīts citur PSRS. Latvija pārcieta staliniskā totalitārisma terora skarbāko periodu mazāk nekā desmit gadus. Piedevām, divdesmit neatkarības gadi deva pretindi totalitārisma pilnīgai ietekmei. Nacionālais lepnums spēlēja savu lomu. Jaunās ideoloģijas nesēji tradicionāli tika uzskatīti par "neaptēstiem barbariem", un pārākuma sajūta un etniskais lepnums uzcēla barjeras padomju realizētajai vecās sabiedrības iznīcināšanai un valdošās komunistiskās valsts kontroles ieviešanai. Latviešu kultūra ar varenu tīklojumu, kas aptvēra tūkstošiem tautas deju un tautas dziesmu kolektīvu, kļuva par patvērumu sociālām saitēm un sociālai saskarsmei, tāpat kā arī citi "kultūras" kolektīvi, kas apvienoja uz aizsargvaļņiem padomju identitātes nepārņemtos cilvēkus.

(J. Dreifelds. *Latvia in Transition*, p. 12)

Pēdējā laikā Latvijā es arvien biežāk ievēroju īpašas uzmanības vērtu interesantu sabiedrisku parādību. Daudzi mūsu līdzpilsoņi it kā zaudē atmiņu un kautrējas atzīties, ka ir bijušie biedri – komunistiskās partijas vai komjaunatnes biedri. (...) Pēc garīgās un nacionālās atmodas uzvaras mums likās, ka pēkšņi esam kļuvuši par citiem cilvēkiem, ar jaunu domāšanas veidu.

(J. Abolins. *Biju biedrs, tagad kungs*. – R., 1992. – 7. lpp.)

Tā Padomju Savienība bija kā tāds liels kuģis. Tāds stabils, laiku pa laikam dod ēst, uzrīkoja kādu koncertiņu. Cilvēki jutās stabili. Viena daļa juta un no malas redzēja, bet lielākā daļa nejuta, ka tas kuģis grimst. Un tam nogrimšanas procesam vajadzēja būt tādām ļoti ātrām. Fiķ, tā kā Titāniks. Un tad mēs esam katrs savā laiviņā.

(Sarunas ar Latvijas tieslietu ministru V. Birkavu // *Rīgas Ziņās*. – 1999. – Nr. 7. – 17. lpp.)

Autors kolektīvs
CEĻĀ UZ PAGĀTNES IZPRATNI
Meklējumi. Versijas. Idejas.
Vēstures skolotāja rokasgrāmata

Redaktors Jūris Goldmanis
Māksl. redaktors Aldis Aleks
Tehn. redaktore Iveta Klaviņa
Maketētāja Dace Polkmāne
Korektore Kristīne Laicīne

Apgāds Zvaigzne ABC, SIA, K. Valdemāra ielā 105,
Rīga, LV-1013. Red. nr. S-299.

A/s "Poligrāfists", K. Valdemāra ielā 6, Rīga, LV-1010.

Ceja
uz pagātnes izpratni

Juris Freibergs

(Taurupes vidusskola)

Heli Aiaotsa

(Peltsamä ģimnāzija)

Sarmīte Goldmane

(Rīgas 84. vidusskola)

Rēta Kandimā

(Tartu Rätuse ģimnāzija)

Aija Kļaviņa

(Rīgas Franču licejs)

Marts Kands

(Tartu komercģimnāzija)

Dzintra Liepiņa

(Rīgas 99. vidusskola)

Ille Keiva

(Rakveres reālģimnāzija)

Jeļena Rjazanceva

(Jelgavas 2. pamatskola)

Eda Maripū

(Muhu pamatskola)

Ligita Straube

(Rīgas 85. vidusskola)

Ivo Maripū

(Orisāres ģimnāzija)

Elvira Vijume

(Jēkabpils Valsts ģimnāzija)

Ēro Medijainens

(Tartu Universitāte)

Jolanta Klišāne

(Rīgas Doma kora skola)

Mare Oja

(Igaunijas Republikas
Izglītības ministrija,
Tallinas 21. vidusskola)

Sirke Ahonena

(Somija)

Joke van der Lēuva-Roorda

(Nīderlande)

Sjū Beneta

(Anglija)

Iens Makelars

(Skotija)

Hüberts Kreins

(Nīderlande)

Haralds Frodi Skramms

(Norvēģija)

VĒSTURES SKOLOTĀJA ROKASGRĀMATA

ISBN 9984-17-782-3

